

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVISTA ARHIVELOR

1-2/2004

Coperta I:

1497 (7005) martie 15, Iași. Ștefan cel Mare voievod întâlnește lui Mihăilă Cupcici satul Hotciani.

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVISTA ARHIVELOR

ANUL LXXXI VOL. LXVI

Nr. 1-2/2004

Colegiul de redacție :

Acad. DAN BERINDEI	COSTIN FENEȘAN
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU	VASILE IONAȘ
Membru coresp. al Acad.	CORNELIU MIHAIL LUNGU
FLORIN CONSTANTINIU	IOANA ALEXANDRA NEGREANU
CONSTANTIN BURAC	TUDOR RĂȚOI
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ	DRAGOȘ ȘESAN

Redactor :
MARIA IGNAT

**Culegere și tehnoredactare
computerizată:**
FLORICA BUCUR

ISSN 1453 - 1755

SUMAR

ALOCUȚIUNEA Primului-ministru, domnul ADRIAN NĂSTASE , la deschiderea „Săptămânii Arhivelor”, București, Arhivele Naționale, 31 mai 2004.....	11
--	----

IN MEMORIAM AURELIAN SACERDOȚEANU

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU – Aurelian Sacerdoțeanu, ilustru istoric al evului mediu românesc	15
CORNELIU-MIHAIL LUNGU – Aurelian Sacerdoțeanu, Director General al Arhivelor Statului.....	24
MARIA DOGARU – Remember: profesorul universitar Aurelian Sacerdoțeanu.....	29
IOANA BURLACU – Aurelian Sacerdoțeanu, editor al „Revistei Arhivelor” (1938-1947).....	32
ANA-FELICIA DIACONU – Aurelian Sacerdoțeanu – omul și opera. Contribuții la dezvoltarea științelor auxiliare ale istoriei.....	37
MIRELA COMĂNESCU – Fondul arhivistic <i>Aurelian Sacerdoțeanu</i>	48
ILEANA MARIA RATCU – Din corespondența lui Aurelian Sacerdoțeanu.....	62

*
* *

MARIA DOGARU – Contribuții la cunoașterea sigiliilor de stat din perioada domniei lui Carol I.....	69
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Dr. Constantin Angelescu și arhivele românești.....	80
VIOREL GROZAV – Documente privind activitatea teologilor bănățeni Luca Pavel Călăceanu și Ghenadie Popescu în Vechiul Regat.....	98

ȘTEFAN CEL MARE – 500

MARICICA IFRIM – Ștefan cel Mare: ipostaze ale puterii domnești.....	120
RAFAEL-DORIAN CHELARU – Corespondența de limbă latină a domnitorului Ștefan cel Mare – strategii de comunicare.....	129
MARIA COLEA – Statuia lui Ștefan cel Mare de la Chișinău în refugiu la Vaslui. Mărturii documentare.....	138

LAURENȚIU-ȘTEFAN SZEMKOVICS – Tipuri de sigilii din vremea lui Ștefan cel Mare.....	152
MARICICA IFRIM – Ștefan cel Mare și epoca sa în documente de arhivă.....	159

STUDII DE ARHIVISTICĂ

VILICĂ MUNTEANU, EUGENIA MĂRIOARA MIHALCEA – Opinii privind evidența fondurilor și colecțiilor din depozitele Arhivelor Naționale (realitate și necesitate).....	165
LIVIU BOAR – Inventarul arhivistic, instrument de bază pentru evidența documentelor (între deziderat și realitate).....	170
SILVIA VĂTAFU-GĂITAN – Probleme specifice de evidență a fondurilor și colecțiilor de documente feudale.....	175
BOGDAN-FLORIN POPOVICI – Considerații asupra arhivării poștei electronice.....	181

STUDII DE ISTORIE

MELENTINA BÂZGAN – Administrarea județelor Țării Românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea.....	188
GEORGETA FILITTI – Observații pe marginea Catagrafiei din 1838 (Vopseaua Galbenă, București) (II).....	216
VIOREL GRAMA – Cadastrul funciar. Elemente de istorie și legislație.....	234
ELISABETA MARIN – Fritz Schuster, arhivarul orașului Brașov, 1916-1927.....	240
ADRIAN-SILVAN IONESCU – „Dragă Regină Maria” – scrisori de la cetățeni americani adresate suveranei României (1926).....	246
MIOARA ANTON – Devierea în problema națională - pretextul arestării lui Lucrețiu Pătrășcanu.....	267

DOCUMENTE

PAVEL-MIRCEA FLOREA – Cinci documente muntenești din secolul al XVII-lea	275
---	-----

CRONICI – RECENZII – INFORMAȚII 285

SOMMAIRE

Allocution du Premier Ministre, M. ADRIAN NĂSTASE , à l'ouverture de la „Semaine des Archives”, Bucarest, Archives Nationales, le 31 mai 2004.....	11
---	----

IN MEMORIAM AURELIAN SACERDOȚEANU

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU – Aurelian Sacerdoțeanu, historien du Moyen Age roumain.....	15
CORNELIU-MIHAIL LUNGU – Aurelian Sacerdoțeanu, directeur général des Archives de l'Etat.....	24
MARIA DOGARU – Hommage au professeur Aurelian Sacerdoțeanu.....	29
IOANA BURLACU – Aurelian Sacerdoțeanu, éditeur de la „Revue des Archives” (1938-1947).....	32
ANA-FELICIA DIACONU – Aurelian Sacerdoțeanu - l'homme et l'oeuvre. Contribution à l'essor des sciences auxiliaires de l'histoire.....	37
MIRELA COMĂNESCU – Le fond archivistique <i>Aurelian Sacerdoțeanu</i>	48
ILEANA MARIA RATCU – Correspondance d'Aurelian Sacerdoțeanu.....	62

*
* *
*

MARIA DOGARU – Contributions à l'étude des sceaux de l'Etat datant du règne de Charles I	69
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Le docteur Constantin Angelescu et les archives roumaines.....	80
VIOREL GROZAV – Documents concernant l'activité des théologiens de Banat, Luca Pavel Călăceanu et Ghenadie Popescu, dans le Vieux Royaume.....	98

ÉTIENNE LE GRAND – 500

MARICICA IFRIM – Etienne le Grand: hypostases du pouvoir princier.....	120
RAFAEL-DORIAN CHELARU – Correspondance latine du voievode Etienne le Grand.....	129
MARIA COLEA – La statue d'Etienne le Grand de Kichinev, abritée à Vaslui.	

Témoignages documentaires.....	138
LAURENȚIU-ȘTEFAN SZEMKOVICS – Les sceaux d'Etienne le Grand. Une typologie.....	152
MARICICA IFRIM – Etienne le Grande et son époque dans des documents d'archives.....	159

ETUDES D'ARCHIVISTIQUE

VILICĂ MUNTEANU, EUGENIA MĂRIOARA MIHALCEA – Opinions sur la gestion des fonds et des collections dans les magasins des Archives Nationales (realités et nécessités).....	165
LIVIU BOAR – L'inventaire archivistique, outil fondamental de la gestion des documents (des desiderata aux réalités).....	170
SILVIA VĂTAFU-GĂITAN – Problèmes particuliers de la gestion des fonds et des documents médiévaux.....	175
BOGDAN-FLORIN POPOVICI – Considérations sur l'archivage de la poste électronique.....	181

ETUDES D' HISTOIRE

MELENTINA BÂZGAN – Les préfets des départements des Pays Roumains jusqu'au milieu du XVIII-ème siècle.....	188
GEORGETA FILITTI – Observations en marge de la Catagraphie de 1838 (La Couleur Jaune, Bucarest) (II).....	216
VIOREL GRAMA – Le cadastre foncier: éléments d'histoire et de législation.....	234
ELISABETA MARIN – Fritz Schuster, archiviste de la ville de Brașov (Kronstadt), 1916-1927.....	240
ADRIAN-SILVAN IONESCU – „Chère Reine Marie” – lettres des citoyens américains à la reine de la Roumanie (1926).....	246
MIOARA ANTON – La déviation nationale, prétexte de l'arrestation de Lucrețiu Pătrășcanu.....	267

DOCUMENTS

PAVEL-MIRCEA FLOREA – Cinq documents valaques du XVII-ème siècle.....	275
--	-----

CHRONIQUE – INFORMATIONS – COMPTE-RENDU	285
--	-----

CONTENTS

Prime-Minister ADRIAN NĂSTASE 's Allocution in The Opening of „The Archives Week”, Bucharest, The National Archives, May 31, 2004.....	11
---	----

IN MEMORIAM AURELIAN SACERDOȚEANU

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU – Aurelian Sacerdoțeanu, An Historian of the Romanian Middle Age.....	15
CORNELIU-MIHAIL LUNGU – Aurelian Sacerdoțeanu, The Director of The State Archives.....	24
MARIA DOGARU – In Honour of Professor Aurelian Sacerdoțeanu.....	29
IOANA BURLACU – Aurelian Sacerdoțeanu, The Editor of The „Archives Review ” (1938-1947).....	32
ANA-FELICIA DIACONU – Aurelian Sacerdoțeanu - The Man and His Work. Contribution To The Development of Auxiliary Historical Sciences.....	37
MIRELA COMĂNESCU –The <i>Aurelian Sacerdoțeanu</i> Fund.....	48
ILEANA MARIA RATCU – Aurelian Sacerdoțeanu's Correspondence	62

*
* *

MARIA DOGARU – Contributions To The Knowledge of The State Seals Under Charles 1 st	69
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Dr. Constantin Angelescu and The Romanian Archives.....	80
VIOREL GROZAV – Documents Concerning Luca Pavel Călăceanu and Ghenadie Popescu's Activities in The Old Romania.....	98

STEPHEN THE GREAT – 500

MARICICA IFRIM – Stephen The Great: Aspects of Princely Power.....	120
RAFAEL-DORIAN CHELARU – Stephen The Great's Latin Correspondence: Communication Strategies.....	129
MARIA COLEA – Stephen The Great's Chișinău Statue in Vaslui. Documentary Testimonials.....	138

LAURENȚIU-ȘTEFAN SZEMKOVICS – Stephen The Great’s Seals.....	152
MARICICA IFRIM – Stephen The Great And His Age in Archival Documents.....	159

ARCHIVISTICS

VILICĂ MUNTEANU, EUGENIA MĂRIOARA MIHALCEA – Perspective on The National Archives Funds and Collections Management (Reality and Necessity).....	165
LIVIU BOAR – The Inventory As A Basic Instrument In Documents Management (Between Desideratum and Reality).....	170
SILVIA VĂTAFU-GĂITAN – Certain Aspects Concerning Medieval Funds and Collections Management.....	175
BOGDAN-FLORIN POPOVICI – Considerations To The Email Archiving.....	181

HISTORY

MELENTINA BÂZGAN – Leaders of Muntenia’s Districts Up To The Second Half of The 18 th Century.....	188
GEORGETA FILITTI –Perspective On The 1838 Catagraphy (Yellow Paint, Bucharest) (II).....	216
VIORREL GRAMA – Landed Property: History And Legislation.....	234
ELISABETA MARIN – Fritz Schuster, The Archivist of Brașov City, 1916-1927.....	240
ADRIAN-SILVAN IONESCU – „Dear Queen Maria” –Letters From American Citizens to The Queen of Romania (1926).....	246
MIOARA ANTON – Pretext for Lucrețiu Pătrășcanu’s Arresting.....	267

DOCUMENTS

PAVEL-MIRCEA FLOREA – Five Muntenian Documents of The 17 th Century.....	275
--	-----

CHRONICLE–INFORMATION– BOOK REVIEWS 285

INHALT

Die Allokution des Premierministers, Herr ADRIAN NĂSTASE , bei der Eröffnungsfeier „Die Archivwoche“, Bukarest, am 31 Mai 2004.....	11
--	----

IN MEMORIAM AURELIAN SACERDOȚEANU

Mitglied der Rumänischen Akademie ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU – Aurelian Sacerdoțeanu, ein berühmter Historiker des rumänischen Mittelalters.....	15
CORNELIU-MIHAIL LUNGU – Aurelian Sacerdoțeanu, Generaldirektor des rumänischen Staatsarchivs.....	24
MARIA DOGARU – Huldigung dem Professor Aurelian Sacerdoțeanu.....	29
IOANA BURLACU – Aurelian Sacerdoțeanu, Editor der Zeitschrift „Revista Arhivelor“ (1938-1947).....	32
ANA-FELICIA DIACONU – Aurelian Sacerdoțeanu - Mann und Werk. Beiträge zur Entwicklung der historischen Hilfswissenschaften.....	37
MIRELA COMĂNESCU – Der Bestand <i>Aurelian Sacerdoțeanu</i>	48
ILEANA MARIA RATCU – Aus dem Briefwechsel von Aurelian Sacerdoțeanu....	62

.
.
.

MARIA DOGARU – Beiträge zur Kenntnis der Staatssiegel aus der Zeit der Herrschaft von Karl dem I.	69
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Dr. Konstantin Angelescu und die rumänischen Archive.....	80
VIOREL GROZAV – Dokumente über die Tätigkeit der Banater Theologen Luca Pavel Călăceanu und Ghenadie Popescu in Alt-Rumänien.....	98

STEPHAN DER GROßE – 500 JAHRE

MARICICA IFRIM – Stephan der Große: Hipostasen der herrschaftlichen Kraft...	120
RAFAEL-DORIAN CHELARU – Die lateinische Korrespondenz des Fürsten Stephan der Große.....	129
MARIA COLEA – Die Statue Stephans des Großen von Chișinău in Zuflucht bei Vaslui. Dokumentarische Belege.....	138

LAURENȚIU-ȘTEFAN SZEMKOVICS – Die Siegel aus der Zeit von Stephans dem Großen.....	152
MARICICA IFRIM – Stephan der Große und seine Epoche in Urkunden.....	159

ARCHIVISTIKSTUDIEN

VILICĂ MUNTEANU, EUGENIA MĂRIOARA MIHALCEA – Betrachtungen über die Evidenz der Archivbestände und der Sammlungen aus den Aufbewahrungsorten des Nationalarchivs (Realität und Notwendigkeit).....	165
LIVIU BOAR – Das Findbuch, ein Mittel für die Evidenz der Urkunden (Zielsetzung und Realität).....	170
SILVIA VĂTAFU-GĂITAN – Besondere Evidenzfragen der feudalen Archivbestände und Sammlungen.....	175
BOGDAN-FLORENȚ POPOVICI – Betrachtungen über die Archivierung der elektronischen Post.....	181

GESCHICHTESTUDIEN

MELENTINA BÂZGAN – Führer der Kreise in der Walachei bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts.....	188
GEORGETA FILITTI – Bemerkungen über die Katagraphie von 1838 [Vopseaua Galbenă (Die Gelbe Farbe) Bukarest] (II).....	216
VIOREL GRAMA – Das Grundbuch. Geschichtliche und juristische Begriffe.....	234
ELISABETA MARIN – Fritz Schuster, Archivar der Stadt Kronstadt, 1916-1927.....	240
ADRIAN-SILVAN IONESCU – „Liebe Königin Maria“ – Briefe an die Königin von Rumänien von amerikanischen Bürgern (1926).....	246
MIOARA ANTON – Die Abweichung von der nationalen Frage-der Vorwand der Lucrețiu Pătrășcanu Verhaftung	267

DOKUMENTE

PAVEL-MIRCEA FLOREA – Fünf walachische Urkunden aus dem 17. Jahrhunderts.....	275
--	-----

CHRONIK -BUCHBESPRECHUNGEN-INFORMATIONEN	285
---	-----

ALOCUȚIUNEA
Primului-ministru, domnul ADRIAN NĂSTASE,
la deschiderea „Săptămânii Arhivelor”,
București, Arhivele Naționale, 31 mai 2004

Domnule director general,
Domnule academician,
Domnilor profesori,
Domnule secretar de stat,
Dragi prieteni,
Doamnelor și domnilor,

Mă bucur să fiu astăzi aici, alături de dumneavoastră, într-un loc unde eu consider că se păstrează actele de stare civilă ale Statului Român și documentele conexe ale identității sale, pe care le-am văzut în sala alăturată. Ar trebui să-l considerați pe dl Lungu vinovat de întârzierea în deschiderea acestei deosebite reuniuni, care ne arată, și celor care nu lucrăm direct cu astfel de documente, cât de fantastică și fastuoasă este istoria românilor, și cât de multe lucruri am uitat, de fapt, despre noi înșine, trebuind, adeseori, să le aducem din nou la lumină, așa cum facem și acum, în cazul lui Ștefan cel Mare.

O jumătate de mileniu înseamnă destul de mult, însă identitatea noastră se construiește pe rădăcini foarte puternice, aceste rădăcini înseamnă faptele pe care le-au împlinit înaintașii noștri.

Am plăcerea să particip astăzi, alături de dumneavoastră, la un eveniment special, cu o dublă semnificație, celebrarea unui mare domnitor al românilor, Ștefan cel Mare, dar și onorarea unei comunități academice cu un rol esențial în studierea istoriei noastre, comunitatea arhiviștilor.

Ștefan cel Mare a părăsit zona istoriei, intrând în zona legendei și, adeseori, suntem tentați să nu mai vedem contururile exacte ale faptelor, care rămân doar într-o zonă a semnificațiilor și, într-un fel, a proiecției în trecut a ceea ce înseamnă grabă în istoria noastră sau înfrângeri în unele întâlniri.

Recent, am primit o copie a sabiei lui Ștefan cel Mare de la premierul Erdogan, dar puțini își aduc aminte de felul în care a pornit această discuție despre sabia lui Ștefan cel Mare, cel puțin după 1989. Eram în 1992 la Istanbul, discutam despre momentul canonizării lui Ștefan cel Mare, și, după ce am vizitat Muzeul Topkapı, unde era expusă sabia lui Ștefan cel Mare, i-am sugerat lui Suleiman Demirel să facem un schimb de obiecte de patrimoniu, încercând să aducem înapoi acasă sabia lui Ștefan cel Mare.

Cunoașteți complicațiile legate de Parlamentul Turciei, care este foarte rezervat în a accepta o astfel de operațiune, gândind că deschide cutia Pandorei și pentru alte obiecte de acest tip. Totuși, Suleiman Demirel a acceptat ceea ce am sugerat atunci, măcar pentru perioada sărbătorii respective să ne împrumute sabia lui Ștefan cel Mare. A fost de acord în primul moment, dar eu, obișnuit cu promisiunile diplomatice, l-am rugat să îmi scrie pe o hârtie angajamentul lui în legătură cu faptul că sabia va veni la București și am și acum la mine în birou, la Palatul Victoria, angajamentul scris de mână de către Suleiman Demirel: „the sword will be in Bucharest on the 2nd of July”, „sabia va fi la București pe 2 iulie”.

Într-adevăr, sabia a venit atunci, însoțită de bodygarzi sculpturali și alte feluri de bodygarzi, cu un avion care a adus-o aici și, timp de o săptămână sau două săptămâni, sabia a fost aici în țară.

Am continuat demersurile și, deocamdată, nu am reușit să aduc decât o copie a sabiei respective, dar sunt absolut convins că avem datoria, și noi și generațiile care vor urma, să ne batem pentru ca acest simbol, acest act de stare civilă, până la urmă, al vitejiei, al identității noastre, să revină la București, și eu cred că va veni un timp când acest lucru va fi posibil.

Am vorbit despre aceste lucruri pe care le știu, cumva, din trecutul apropiat pentru a vă arăta că și la nivel politic încercăm să întregim panopia semnelor de istorie și a ceea ce reprezintă formele materiale de civilizație românească.

Sunteți aici dumneavoastră, comunitatea arhiviștilor, cei fără de care copiii noștri nu ar putea învăța la școală istoria așa cum a fost ea. Poate că ultimii ani au fost dominați mai mult de o dictatură a prezentului, prea multe și prea mari au fost provocările cu care ne-am confruntat în acești ani, căutând, mai curând, soluții la întrebările din prezent.

Prezentul, însă, nu îl poți gândi limpede dacă nu îți construiești și o viziune despre viitor, așa se face că, în acești ani, prinși cu dilemele zilei de astăzi, cu speranțele pentru ziua de mâine, ne-am întors, poate, prea rar fața spre trecut, ne-am ocupat prea puțin de problemele trecutului, iar acest lucru, în mod evident, nu a fost foarte util.

Nu poți înțelege cine ești, unde poți să ajungi dacă nu asimilezi lecțiile trecutului, dacă nu îți cunoști înaintașii, dacă nu încerci să treci dincolo de simplele date istorice pentru a ajunge la semnificația adevărată a fiecărui fapt care a marcat istoria țării tale.

Cartea mea de căpătâi în politică a fost o carte despre viitorul trecutului, o carte pe care, fără îndoială, ați citit-o, se numește „1984”, este cartea lui George Orwell, scrisă în 1948, despre cum ar fi trebuit să arate 1984. Este o carte extrem de dură, care arată felul în care riscăm să fie rescrisă istoria, în măsura în care nu controlăm, politic, înțelept prezentul, de fiecare dată când se schimbă alianțele.

Spun despre cartea aceasta pentru că ea, într-un fel, ne arată riscurile inexistenței unei comunități bine legitimate în planul societății, a comunității arhiviștilor, a celor care trebuie să arate cu adevărat felul în care s-au întâmplat lucrurile, cronologia, dar și substanța faptelor din trecut.

Păstrarea trecutului este principala dumneavoastră misiune, a instituției Arhivelor Naționale, una dintre instituțiile cu cea mai bogată tradiție din Statul Român.

Am înțeles că, în curând, vor fi sărbătoriți 175 de ani de la înființare, mai sunt doi ani până atunci, până când se va sărbători acest moment care, din nou, ne îndeamnă la reflecție și la preocupare pentru funcționarea și existența acestei instituții esențiale.

Vreau să subliniez nevoia de a transfera istoria din zona arhivelor în memoria imediată și în conștiința noilor generații. Fiecare generație acordă o anumită pondere unora dintre faptele din istorie, iar tentația fiecărei perioade este de a construi pe o anumită selecție a faptelor din trecut.

Arhivele Naționale au rolul de a ne aduce aminte, de fiecare dată, întreaga gamă a faptelor, și de a ne îndemna să tragem doar concluziile corecte, pornind de la totalitatea acestor fapte.

Ne aflăm astăzi, după ani lungi de eforturi, mai aproape ca oricând de o zonă a valorilor europene, a tradițiilor europene, dar ar fi greșit să dăm cumva sentimentul că facem parte dintr-o Europă nouă, care nu are istorie și care s-a născut, eventual, după căderea comunismului.

De aceea, întâlnirea noastră cu Uniunea Europeană trebuie să ne permită să aducem în bagajele noastre toată această succesiune de fapte, contribuțiile noastre la marea istorie a civilizației europene.

Vreau să îl felicit pe dl Lungu și pe colegii săi pentru eforturile din acești ani, vreau să vă spun tuturor: Guvernul va ajuta, în continuare, Arhivele Naționale, veți avea sprijinul nostru, în eforturile care nu întotdeauna sunt foarte simple.

Unii vor să scoată din arhive o parte din documente pentru a-și justifica unele din tezele prezentului, alții vor să facă uitată o altă parte a acestor documente, sunteți, într-un fel, cei care păzesc istoria națională. **Aveți o datorie extraordinară și o responsabilitate formidabilă pentru destinul poporului român.** De aceea, am ținut în mod special să fiu prezent astăzi, aici, la acest început de activități de evaluare, într-o manifestare pe care eu o prețuiesc foarte mult.

Am căutat, de fiecare dată, pe zonele pe care le cunoașteam mai bine, să fac o parte din lucrurile pe care le faceți dumneavoastră, pentru Nicolae Titulescu, spre exemplu, pentru opera lui diplomatică, dar și documente care îl privesc și care apar toată vremea. Sunt unele zone pe care le cunoaștem încă destul de puțin, chiar despre cineva care, practic, a trăit doar în secolul trecut și

nu a fost atât de îndepărtat ca vremea lui Ștefan cel Mare sau alte personalități importante din istoria noastră. Iată, sunt încă foarte multe lucruri pe care nu am reușit să le clarificăm, încercăm pe această zonă, încercăm să punem împreună opera lui diplomatică, politică, există o serie de volume care au început să apară. Fiecare pe zona lui ar putea să facă ceva, în acest sens.

Vreau să vă mulțumesc pentru că, uneori, am apelat și la dumneavoastră, la dl Lungu, pentru unele dintre documente, fie în legătură cu Nicolae Titulescu, fie cu alte documente mai vechi, pentru a le înțelege și pentru a le da o semnificație.

Sunt foarte bucuros să fiu astăzi, aici, cu dumneavoastră, pentru a vă adresa salutul meu și pentru a vă ura, în continuare, succes.

Vă mulțumesc încă o dată.

Aurelian Sacerdoțeanu – ilustru istoric al evului mediu românesc

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

„Cu toate puterile mele, și nu cu puține sacrificii materiale, am servit culturii românești pe toate căile posibile. Stau drept, cu fruntea sus, în fața oricărei judecăți prezente și postume”.

Aurelian Sacerdoțeanu – ianuarie 1970

Ridicat din mediul socio-cultural vâlcean, Aurelian Sacerdoțeanu s-a impus, în perioada dintre cele două războaie mondiale, ca un ilustru profesor universitar, renumit istoric al evului mediu și unul din marii conducători pe care i-au avut Arhivele Statului.

Născut la 20 decembrie 1904 în comuna Costești, județul Vâlcea, Aurelian Sacerdoțeanu a urmat școala primară mixtă Ferigile din comuna natală. Cursul inferior din învățământul secundar l-a urmat la liceul „Al. Lahovari” din Râmnicu Vâlcea și pe cel superior la liceul „Gh. Șincai” din București. Student strălucit al Facultății de filozofie și litere a Universității din București, a obținut diploma de licențiat în istorie în anul 1927.

Membru al celebrei Școli Române din Franța (1927-1929), în urma recomandării Facultății de filozofie și litere din București, Aurelian Sacerdoțeanu și-a atras prețuirea lui N. Iorga, directorul Școlii, care avea să-i acorde tot sprijinul în ascensiunea lui științifică și intrarea în corpul profesoral universitar. La rândul-i, Aurelian Sacerdoțeanu i-a rămas recunoscător „Luceafărului” istoriografiei românești toată viața.

Profesor din 1929, la Școala superioară de arhivistică și paleografie din București, unde a predat, la început, cursurile de *Diplomatică* și *Instituții vechi românești*, Aurelian Sacerdoțeanu și-a susținut, în 1930, la Universitatea din București, teza de doctorat cu tema: *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*. Lucrarea dezvolta un studiu, care-i fusese publicat cu același titlu, în „Mélanges de l'École Roumaine en France”, VII, 2e parte 1929 (publiés sous la direction du cher maître M. le professeur N. Iorga, Recteur de l'Université de Bucarest).

Din comisia în fața căreia a fost susținută lucrarea de doctorat, la Facultatea de filozofie și litere din București, au făcut parte: D. Gusti, decanul Facultății, președinte, N. Iorga și C. C. Giurescu, raportori, S. Mehedinți și

I. Andrieșescu, membri. Comisia, apreciind lucrarea ca o contribuție însemnată la cunoașterea istoriei românilor în secolul al XIII-lea, l-a proclamat pe autor „doctor în litere”, cu mențiunea „magna cum laudae”.

În 1937, o dată cu deschiderea Institutului pentru Studiul Istoriei Universale, al cărui ctitor a fost N. Iorga, i s-a încredințat lui Aurelian Sacerdoțeanu postul de secretar științific al Institutului. În anul următor (1938), fiind numit director general al Arhivelor Statului, s-a văzut nevoit să ceară eliberarea din postul pe care-l deținea în Institut. Pe cererea lui, N. Iorga nota: „Se primește cu cea mai mare părere de rău, rugând pe iubitul meu colaborator să păstreze aceleași legături morale cu Institutul”¹.

Aurelian Sacerdoțeanu avea să păstreze strânse legături cu N. Iorga și cu Institutul pentru Studiul Istoriei Universale, în a cărui bibliotecă se păstrează multe din lucrările lui, dedicate de „elev” „marelui profesor”.

Formația științifică temeinică de istoric medievist i-a înlesnit lui Aurelian Sacerdoțeanu realizarea unor lucrări de referință în domeniu, pregătirea – în calitatea lui de profesor – a câtorva generații de elevi, specialiști în disciplinele auxiliare ale istoriei și creșterea, buna conservare și valorificarea patrimoniului arhivistic național, ca director general al Arhivelor Statului între anii 1938-1953.

Lucrările științifice ale lui Aurelian Sacerdoțeanu privesc, îndeosebi, continuitatea și unitatea poporului român, identitatea lui, dată de instituții, civilizația românească, examinată în contextul istoriei universale, în special sud-est europene. Dintre lucrările de seamă ale lui Aurelian Sacerdoțeanu amintim: *Considérations sur l'histoire des Roumains au Moyen-Âges*, publicată în „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France”, VIII, 1928, p. 103-245².

În urma unei sistematice și erudite demonstrații, el trăgea concluzia: „Romanizarea perfectă a Daciei, păstrarea elementului roman în această provincie, continuitatea limbii, a religiei, a toponimiei preromane și străromâne, izvoarele istorice atât narrative cât și documentare în care e vorba precis de Romani, cum și permanența vieții autohtone sub barbari sunt dovezile cele mai concludente ale drepturilor Românilor asupra teritoriilor lor actuale”³.

Se confirma, astfel, ceea ce M. Meillet susținea: „În orice știință, a demonstra înseamnă a descoperi lucruri care par evidente”⁴.

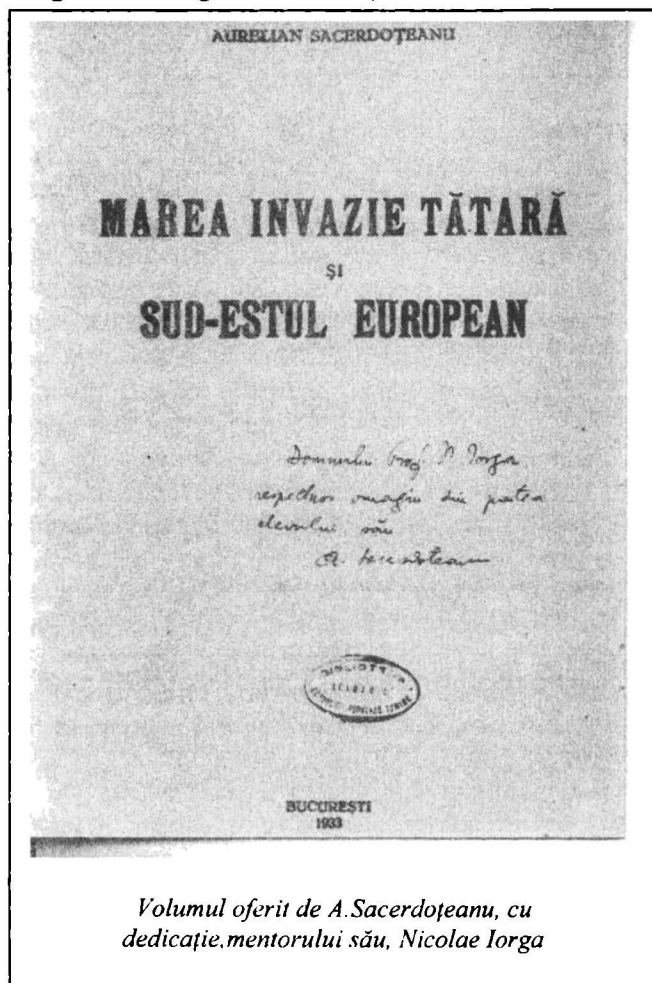
¹ Mariana Mihăilescu, *Nicolae Iorga și Institutul pentru Studiul Istoriei Universale. 1937-1940*, în *Nicolae Iorga. 1871-1940*, coordonator Constantin Bușe, Editura Universității București, 2001, p. 136, nota 13.

² Lucrarea a fost reluată și tipărită în limba română, în 1936, cu titlul *Considerații asupra istoriei românilor în evul mediu. Dovezile continuității și drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale*, București, 1936, 314 p.

³ *Ibidem*, p. 281.

⁴ *Ibidem*.

În 1930 a fost tipărită la Paris teza de doctorat a lui Aurelian Sacerdoțeanu⁵. În „orașul luminii” se înregistra prin această tipăritură o valoroasă contribuție românească de istorie universală, al cărei autor anunța un nume de prestigiu al istoriografiei românești a vremii.

În cadrul preocupărilor manifestate de Aurelian Sacerdoțeanu încă de la începuturile afirmării lui ca istoric s-a înscris și lucrarea tipărită la București, în 1933, despre *Marea invazie tătară și sud-estul european*. Cu acest titlu, autorul ținuse, la 19 februarie 1932, o conferință la Institutul de Studii Sud-Est European din București, condus de N. Iorga. Examinarea atentă a izvoarelor istorice existente ca și cunoașterea literaturii științifice despre mongoli i-au permis lui Aurelian Sacerdoțeanu să aducă în circuitul științific prețioase date despre trăsături ale civilizației mongole, cons-

tituirea Imperiului mongol, cuceririle lui în Asia, izbânzile repurtate în spațiul rusesc și care i-au deschis calea invaziei în Europa, drumurile de invazie,

⁵ *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*. Thèse pour le doctorat d'Université présentée et soutenue par Aurélien Sacerdoțeanu, ancien membre de l'Ecole Roumaine en France. Professeur à l'Ecole Supérieure des Archivistes-Paléographes de Bucarest. Docteur es Lettres, Paris, 1930, 178 p.

contactele cu românii, dominația mongolă în sud-estul Europei, legătura între Europa și Asia prin mongoli. Imperiul mongol se înfățișa istoricului român ca „un stat pur militar, în care hanul era cel dintâi soldat, aspru, hotărât, neînduplecat, răbdător și neobosit, un stat a cărui trăinicie se baza pe disciplină”⁶. Marea invazie a tătarilor era văzută ca un eveniment de istorie mondială. „În vremea aceea s-a făcut pentru prima oară o legătură între neamurile lumii. Din această legătură au luat naștere noi preocupări în lumea europeană, care au dus la noile cuceriri făcute în știință, în viața practică și în descoperiri geografice. Avântul acesta nou dădu naștere unei noi atmosfere care a schimbat lumea, căci mare lucru este să ajungi a schimba mentalitatea unei vremi”⁷.

Cât privește Țările Românești, năvălirea tătarilor avea să pună stavilă extinderii stăpânirii Regatului maghiar și propagandei catolice la sud și est de Carpați. Tătarii vor servi, în ciuda marilor distrugerii materiale provocate, ca un înveliș sub care vor crește și se vor maturiza formațiunile statale românești. Acestea, în momentul îndepărtării tătarilor – proces la care și ele au contribuit –, se vor dovedi destul de puternice pentru a riposta energic la reluarea politicii regalității maghiare de a-și impune stăpânirea la sud și est de Carpați.

După năvălirea tătarilor, un alt pericol oriental pentru lumea europeană avea să-l reprezinte Imperiul turc, otoman. Țările Românești „vor oscila continuu între Ungaria catolică, cu tendințe veșnice de suzeranitate, și dominația învingătoare turcească; în plus, vor fi prada incursiunilor tătare...ale unor tătari rupți de la disciplina lor veche și căzuți în situația de stat de pradă supus Imperiului otoman”⁸.

Lucrarea lui Aurelian Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european* s-a bucurat de aprecieri deosebite. Forul științific suprem al țării, Academia Română, a premiat-o⁹.

În 1938, cu prilejul împlinirii a două decenii de la Marea Unire a românilor într-un singur stat, Aurelian Sacerdoțeanu și Emil Vârtosu au publicat o foarte frumoasă lucrare, care a rămas și aceasta o lucrare de referință: *Unirea românilor 1599-1859-1918*¹⁰. Lucrarea se deschide cu un impresionant motto,

⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, București, 1933, p. 67.

⁷ *Ibidem*, p. 73.

⁸ *Ibidem*, p. 74.

⁹ A fost premiată de Academia Română și lucrarea lui Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei în evul mediu. Dovezile continuității și drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale*, București, 1936.

¹⁰ *Unirea românilor 1599-1859-1918*. Text și imagini de A. Sacerdoțeanu și Emil Vârtosu, 9 mai 1938, „Arhivele Bucureștilor”, nr. 4, 64 p. + LXIX pl.

ceea ce proorocea în 1838 geograful W. Hoffman: „*Diess Volk, vereint und zur höchsten Civilisation hinaufgebildet, wäre geeignet, an der Spitze der geistigen Kultur der Menschheit zu stehen*”¹¹.

Cei doi talentați istorici români considerau că anul 1918 în împlinirile lui a fost rezultatul firesc al evoluției unui proces istoric. În spiritul gândirii lui N. Iorga ei insistau asupra permanențelor istoriei românești: ideea de continuitate daco-romană și românească în spațiul carpato-dunărean, tradiția de rezistență a poporului român, lupta lui seculară pentru păstrarea ființei naționale și a libertății sociale, unitatea etno-culturală, originalitatea civilizației și culturii românești, trăsăturile morale, care au generat epopeea rezistenței seculare a poporului român și năzuința lui permanentă de a-și făuri un stat unitar. În încheierea lucrării se scria: „*Am plătit prea scump viitorul nostru spre a nu ne gândi totdeauna la el. Trebuie să fie mai bun, mai înalt, mai trainic. Stă în puterea noastră să-l facem a fi așa. Nu ne lipsește nimic spre a putea nădăjdui și crede în menirea noastră. Țara e bogată, strâns unită, bine tocmită. Poporul e bun, harnic, semeț și hotărât în fapte bune. Îi trebuie foarte puțin spre a fi foarte mult: o cârmuire bună*”¹².

În 1938 Aurelian Sacerdoțeanu a publicat și o excelentă crestomație de vechi texte literare românești, *Predosloviile cărților românești, I, 1508-1647*. În Nota introductivă el arăta că „*Istoria unui popor nu se reduce numai la cunoașterea faptelor sau a eroilor care au săvârșit lucruri memorabile... Tot ceea ce e necesar și de primul ordin pentru cunoștințele noastre de azi este înțelegerea civilizației trecute. Prin aceasta putem să ne dăm mai bine seama de evoluția omenirii și discernem mai ușor necesarul de nefolositor. Apoi numai prin ea cunoaștem bine nu numai eroii și faptele lor ci și societatea însăși în tot complexul ei. Un element esențial al acestei civilizații omeniești îl formează și literatura. De aceea istoria literaturii trebuie să fie cunoscută și ea spre a ne înfățișa acest proces al gândirii omeniești*”¹³.

În acest sens, prefetele zise *Predoslovii* la cărțile religioase sau laice și epilogurile, numite totdeauna „*conete*”, sunt extrem de instructive în a surprinde preocupările scriitorilor și patronilor literari de a răspunde cerințelor sufletești ale vremii. Pentru timpul istoric la care se referea Aurelian Sacerdoțeanu – secolul al XVI-lea - mijlocul secolului al XVII-lea – spiritul uman își canaliza preocupările în tipărirea de cărți în limba vorbită de popor, în limba română. În epilogul *Evangheliarului românesc*, tipărit de Coresi la Brașov în anii 1560-1561, se scria: „*Am avut jelanie pentru sfintele cărți creștinești...și am scris aceste sfente*

¹¹ În trad. „*Acest popor, unit și ajuns la cel mai înalt grad de civilizație, ar fi potrivit să stea în fruntea culturii spirituale a omenirii*”, W. Hoffman, 1838.

¹² *Unirea românilor 1599-1859-1918*, p. 59-60.

¹³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților românești, I, 1508-1647*, București, 1938, p. 5.

cărți de învățătură, să fie popilor rumânești să înțeleagă, să învețe Rumânii cine-s creștini...cum în sfânta beserică mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decât 10 mie de cuvinte neînțelese în limbă striină”¹⁴. Mitropolitul Țării Moldovei, Varlaam, un mare cărturar, ținea să precizeze în 1647 că toți românii sunt de „un neam” și „de o credință”¹⁵. Udriște Năsturel din Fierăști, contemporan și prețuitor al mitropolitului Varlaam și care era cumnat cu Matei Basarab, declara în același an, 1647, că din tinerețe a fost pătruns „de o mare și aprinsă dragoste către limba română sau latină, cea fără îndoială înrudită cu a noastră”¹⁶. „Noaptea și ziua, fără odihnă – adăuga el – eram aprins pentru această limbă și pentru învățătură”¹⁷.

Aurelian Sacerdoțeanu s-a dovedit a fi unul dintre cei mai fecunzi și reprezentativi istorici români. Opera lui cuprinde peste o mie de titluri de lucrări, studii și articole. A colaborat la marile reviste ale vremii, în primul rând la cele conduse de N. Iorga: „Revista istorică”, „Revue historique du sud-est européen” și „Buletinul Comisiei istorice a României”. Studiile publicate de el în reviste ca „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, „Arhivele Olteniei”, „Arhiva Românească”, „Balcania” sau în reviste apărute după 1948, „Studii”, „Analele Universității București. Istorie”, „Biserica Ortodoxă Română”, „Glasul Bisericii”, „Mitropolia Olteniei”, „Romanoslavica”, „Historica”, „Revista Muzeelor”, „Magazin istoric”, „Buridava” etc. au întărit prestigiul acestora. Ca director general al Arhivelor Statului și conducător – după C. Moisil – al „Revistei Arhivelor” i-a asigurat acesteia un înalt nivel științific. În 1941 a pus bazele publicației cu apariție anuală „Hrisovul”, Buletinul Școlii de Arhivistică, menit să promoveze programul acestei Școli, care devenise de mare importanță în formarea de specialiști în disciplinele auxiliare ale istoriei. Între anii 1941-1947 au fost tipărite șapte tomuri¹⁸.

Domeniile ilustrate de studiile și articolele lui Aurelian Sacerdoțeanu din publicațiile amintite priveau cunoașterea unor descoperiri de noi surse documentare, reluarea și aprofundarea cercetării vechilor instituții românești, organizarea Bisericii Ortodoxe Române în evul mediu, științele auxiliare ale istoriei, civilizația românească în evul mediu, demografie istorică și geografie istorică, gândirea istoriografică etc.

În aprecierea lui Aurelian Sacerdoțeanu ca mare istoric medievist trebuie neapărat ținut seama de activitatea lui ca profesor, mai întâi, și director, mai târziu, la Școala superioară de arhivistică și paleografie din București. Cursurile și studiile publicate de el privitoare la disciplinele auxiliare ale istoriei

¹⁴ Ibidem, p. 31.

¹⁵ Ibidem, p. 116.

¹⁶ Ibidem, p. 114.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ După o lungă și regretabilă întrerupere, „Hrisovul” a fost reluat în 1995, în serie nouă, ca Buletin al Facultății de Arhivistică, aceasta începându-și activitatea în anul 1992.

(cronologie, genealogie, diplomatică, arhivistică) au rămas a fi fundamentale pentru cei care se pregătesc să devină specialiști în aceste domenii. În 1945, sub titlul *Îndrumări în cercetări istorice*, el a republicat într-o lucrare o serie de remarcabile studii de metodologie în istorie, apărute în diferite periodice. A fost unul dintre inițiatorii realizării Corpus-ului național de izvoare istorice, al cărui titlu propunea să fie *Monumenta Romaniae Historica*¹⁹.

În privința punerii în valoare a istoriografiei românești din trecut, de mare însemnătate pentru istoria arhivisticii și filozofia istoriei, Aurelian Sacerdoțeanu a întreprins cercetări asupra activității mai multor istorici. Atenția i-a fost reținută îndeosebi de opera lui B. P. Hasdeu și Dimitre Onciul, care au fost și conducători ai Arhivelor Statului, și de creația genială a mentorului său, N. Iorga.

B. P. Hasdeu, socotit „cel mai erudit istoric și editor de documente al vremii” în care a trăit, a fost director general al Arhivelor Statului între 1876 și 1900²⁰. În concepția lui „istoricul trebuie să aleagă subiecte interesante (nu «ridicole»), să recurgă la izvoare contemporane cu subiectul și să reconstituie traiul societății umane așa cum a fost atunci, înlăturând orice anacronism; să nu uite a consemna evident pârțitor nici faptele care se petrec sub ochii săi”²¹. Ca prim arhivist al Statului, B. P. Hasdeu a îmbogățit tezaurul nostru arhivistic prin apel la deținătorii particulari de documente și informații. În acest sens, în repetate rânduri el a publicat în presă apelul: „Vom fi foarte recunoscători tuturor d-lor de prin districte, care vor binevoi a ne comunica din când în când: 1. copii exacte de pe textul documentelor vechi, cu arătarea locului unde se află; 2. poezii, basme, tradițiuni, proverbur, ghicitori și idiotisme poporane; 3. cuvinte și locuțiuni țărănești puțin cunoscute”²².

Dimitre Onciul, succesorul lui B. P. Hasdeu la conducerea Arhivelor Statului (1900-1923), în ale cărui lucrări se găsesc adunate și comentate toate izvoarele istorice narative și diplomatice cunoscute până atunci, privitoare la

¹⁹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetări istorice*, București, Casa Școalelor, 1945, p. 97-100. În 1970 a tipărit importanta lucrare *Arhivistica*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 331 p. (facs.).

²⁰ Aurelian Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetări istorice*, p. 322. Menționez câteva din studiile lui A. Sacerdoțeanu consacrate lui B. P. Hasdeu și operei sale, pronunțat interdisciplinare: A. Sacerdoțeanu, *Concepția istorică a lui B. P. Hasdeu*, în „Studii”. Revistă de istorie, 1957, 10, nr. 5, p. 141-160; Idem, *Bogdan Petriceicu Hasdeu arheograf*, în „Revista Arhivelor”, 1965, 8, nr. 2, p. 21-45; B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, vol. I-II. Ediție îngrijită, prefată și bibliografie de Aurelian Sacerdoțeanu, București, Editura Albatros, 1973, XLII + 206 p. (I), 232 p. (II); A. Sacerdoțeanu, *Bibliografia operei lui B. P. Hasdeu*, în „Revista Arhivelor”, 1988, 65, nr. 2, p. 201-216; nr. 3, p. 332-350; nr. 4, p. 427-449; 1989, 66, nr. 1, p. 101-112.

²¹ B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, vol. I, p. XII.

²² *Ibidem*, p. XXXII.

formarea statelor românești, a fost istoricul de care s-a ocupat cel mai mult Aurelian Sacerdoțeanu, asigurând o excelentă editare critică a operelor lui²³.

Istoric pragmatic, remarcabil prin condiție și critica izvoarelor istorice folosite, Dimitre Onciul „a izbutit să desfelească cel mai arid teren din câmpul istoriei noastre și pentru multe «enigme» ne-a dat dezlegări care au rămas”²⁴. Ca profesor la Universitatea din Capitala țării, prin cursurile și seminariile sale a pus bazele „Școlii critice” în istoriografia românească. Unii dintre elevii lui Dimitre Onciul, ca, de exemplu, Vasile Pârvan, Alexandru Lapedatu, Constantin Giurescu, Ion Ursu, Iulian Marinescu, Ilie Minea, Al. Al. Vasilescu și alții, au dus mai departe „Școala Onciul”, au contribuit temeinic la rezolvarea unor probleme fundamentale ale istoriei noastre și au dat un prestigiu deosebit istoriografiei românești²⁵.

Istoricul față de care Aurelian Sacerdoțeanu a manifestat un veritabil cult a fost – am spus deja – Nicolae Iorga, considerat de el și ca „cel mai mare prețuitor și sprijinitor al arhivelor”. La câteva luni de la asasinarea lui N. Iorga, în iunie 1941, când cel mai reprezentativ istoric român ar fi împlinit 70 de ani, Aurelian Sacerdoțeanu a reușit să realizeze și să închine memoriei acestuia un mănunchi de cercetări arhivistice, publicat în „Revista Arhivelor”²⁶. În studiul său, *Nicolae Iorga, 5/17 iunie 1871-+27 noiembrie 1940*, scria: „Pentru cei cărora ne-a fost profesor și l-am urmat, va fi totdeauna însuși sensul vieții noastre: înțelegere omenească a lucrurilor, iubire nesfârșită a patriei și muncă neostenită de zi și de noapte. Nu văd ce alt rost ar mai putea avea existența noastră decât aceea de a merge pe căile lui profetice”²⁷.

După 1941, Aurelian Sacerdoțeanu, veritabil exeget al operei lui Nicolae Iorga, a publicat mai multe studii despre cercetările și lucrările marelui istoric în domeniul izvoarelor istorice²⁸. Se cunoaște faptul că Nicolae Iorga, în

²³ Dimitre Onciul, *Opere complete*, ediție critică adnotată de A. Sacerdoțeanu, tom I, București, 1946; Dimitre Onciul, *Scrieri istorice*, vol. I-II, ediție critică îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, 719 p. (I), 570 p. (II) (fig., facs.); Dimitre Onciul, *Studii de istorie*. Studiu introductiv, îngrijire de ediție și note de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1971, 287 p.; A. Sacerdoțeanu, *Despre unele instituții românești vechi*, în „Revista Arhivelor”, 1973, 50, nr. 3, p. 435-451, și în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1973, 12, nr. 1, p. 21-39.

²⁴ Idem, *Studii de istorie*, p. 46.

²⁵ Idem, *Scrieri istorice*, vol. I, p. 73.

²⁶ „Revista Arhivelor”, IV, 2, 1941.

²⁷ Aurelian Sacerdoțeanu, *Nicolae Iorga, 5/17 iunie 1871-+27 noiembrie 1940*, în „Revista Arhivelor”, IV, 2, 1941, p. 208.

²⁸ Idem, *Nicolae Iorga și mișcarea arhivistică românească*, în „Revista Arhivelor”, anul XLVIII, vol. XXXIII, nr. 3, 1971, p. 351-359; Idem, *Nicolae Iorga despre carte și bibliotecă*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, 1974, 13, p. 9-19; N. Iorga, *Scrieri istorice*, vol. I-II, ediție îngrijită și tabel cronologic de Barbu Theodorescu. Studiu introductiv de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1971.

preocuparea-i constantă de a pune pe baze documentare solide studiul istoriei naționale, a consacrat o bună parte din timp editării de izvoare. Cu o pasiune neobișnuită, el a cules din zeci de biblioteci și arhive, românești și străine (din Paris, Veneția, Roma, Milano, Berlin, Viena, Nürnberg, Innsbruck, Madrid, Londra, Varșovia, Budapesta, Stockholm ș.a.), documente interne și externe, texte literare, inscripții, corespondențe etc., menite să contribuie la cunoașterea mai amplă, mai vie, mai deplin lămuritoare a trecutului poporului român. Colecțiile create de Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, 3 volume (București, 1895-1897), *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, 3 volume (București și Vălenii de Munte, 1901-1916), ca și publicarea a 8 volume în colecția de izvoare externe, *Documente Hurmuzaki* (vol. X, XI, XII, XIV, partea I, XIV, partea a II-a, XIV, partea a III-a, XV, partea I, XV, partea a II-a, București, 1897-1917), cărora li se adaugă alte numeroase izvoare publicate în reviste fac din N. Iorga unul dintre cei mai de seamă editori de surse istorice din istoriografia românească.

Iubirea și prețuirea pe care N. Iorga o avea pentru arhive și arhivistică explică – arăta Aurelian Sacerdoțeanu – sprijinul acordat de el în „crearea și promovarea învățământului arhivistic la noi...”. „Consider Școala specială de arhivistică de la Arhivele Statului – declara N. Iorga în 1938 – ca un așezământ de mare valoare, corespunzător cu *École des Chartes* din Paris”²⁹.

Biblioteca lui Aurelian Sacerdoțeanu, oglinda lui spirituală, cu peste 6000 volume, dăruită, în cea mai mare parte, Arhivelor Statului³⁰, și care astăzi contribuie la formarea tinerilor arhiviști, ea fiind dată în custodie Facultății de Arhivistică, este edificatoare pentru relațiile pe care el le-a avut cu N. Iorga, din operele căruia deținea 838 volume, pentru largul spectru al curiozității științifice, ca și pentru bogata și diversă activitate a marelui fiu al plaiurilor vâlcene.

Despre însemnătatea operei lui Aurelian Sacerdoțeanu³¹, despre valoarea unora dintre lucrările lui stau mărturie recenziile elogioase care s-au scris despre ele și premiile – îndeosebi ale Academiei Române – primite de autor.

Din partea Regelui Carol al II-lea i s-a conferit, în 1940, ordinul „Coroana României”, în grad de cavaler, cu însemnele civile, iar în 1943 Regele Mihai I l-a decorat cu „Meritul cultural”, în grad de cavaler, clasa a II-a.

Conducerea de azi a Arhivelor Naționale ale României înțelege să facă din cinstirea memoriei ilustrului predecesor și valorificarea operei lui o permanență în strădania de creștere continuă a prestigiului instituției.

²⁹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Nicolae Iorga și mișcarea arhivistică românească*, p. 356.

³⁰ Elena Dima, *Biblioteca profesorului Aurelian Sacerdoțeanu*, în „Revista Arhivelor”, 1, 1985, p. 68-71.

³¹ Alexandru Matei, *Bibliografia operei profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1922-1974)*, în „Revista Arhivelor”, 4, 1976, p. 450-456; 1, 1977, p. 106-118; 3, 1977, p. 291-304.

AURELIAN SACERDOȚEANU, Director General al Arhivelor Statului

CORNELIU-MIHAIL LUNGU

Încă de la înființarea lor, ca instituție desemnată să se îngrijească de soarta documentelor create de-a lungul timpului, Arhivele Statului au fost conduse de oameni însemnați, cărturari, profesori universitari, oameni de știință, cum a fost cazul lui Gh. Asachi, I. H. Rădulescu, Cezar Bolliac, V. Alecsandri, C. D. Aricescu. În ultimul sfert al veacului al XIX-lea, de soarta Arhivelor Statului a răspuns B. P. Hașdeu, iar în primele două decenii ale secolului XX, un alt mare om de știință, D. Onciul, ajuns profesor universitar și apoi chiar președinte al Academiei Române.

Tradiția a fost dusă mai departe de Constantin Moisil, cel care timp de 15 ani avea să conducă instituția, împlinind, la rândul său, câteva obiective majore pentru Arhivele Statului. Este suficient să amintim înființarea Școlii de Arhivistică, inaugurarea Muzeului Arhivelor și, nu în ultimul rând, editarea „Revistei Arhivelor”. Pe fondul unei asemenea tradiții ce depășise cota unui secol de existență, în anul 1938 avea să ajungă în fruntea Arhivelor Statului, pentru prima dată, un arhivist, adică un specialist, care, în egală măsură, era deja cunoscut ca cercetător al istoriei și apreciat profesor. Dovadă grăitoare că toate aceste calități fuseseră contopite într-o singură personalitate o constituie aprecierea reputatului specialist în istoria dreptului vechi românesc, cel ce a fost Șt. Berechet. De fapt, este vorba de o destăinuire pe care acesta a făcut-o într-o scrisoare din 1938, trimisă lui Aurelian Sacerdoțeanu, căruia îi mărturisea că despre persoana sa se interesase secretarul de stat al Ministerului Educației Naționale. Întrebarea nu fusese pusă întâmplător, ci, cu scopul de a testa opinia cu privire la oportunitatea numirii lui A. Sacerdoțeanu în funcția de director general al Arhivelor Statului. Era, în fapt, o recunoaștere a valorii unei personalități ce se impusese pe tărâm științific la o vârstă când alții abia purced pe drumul anevoios al afirmării. Prin răspunsul dat secretarului general al Ministerului Educației Naționale, Șt. Berechet își exprima convingerea că nimeni nu putea fi „mai bun și mai rodnic. Dacă-l puneți acolo se va schimba rolul acestei Arhive despre al căror coprins noi ceilalți muritori nu știm nimic”¹.

¹ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), fond personal A. Sacerdoțeanu, dosar nr. 807, f. 56.

La 20 octombrie 1938, între Constantin Moisil și Aurelian Sacerdoțeanu se încheia un Proces-verbal în care se menționa că „terminând de verificat întreaga zestre a Direcțiunii Generale a acestei instituții (a Arhivelor Statului-n.n.), primul am predat, iar al doilea am primit obiectele din această zestre”², bineînțeles, în calitate de director general.

Așa începea nobila misiune a celui ce a condus destinele Arhivelor Statului timp de alți 15 ani, cu toate că putea să o facă în continuare. Din nefericire, la o vârstă în plină forță creatoare, avea să fie înlăturat din funcția de director general pentru că în acei ani când a fost luată decizia nu valoarea prima, ci „originea sănătoasă”, condiție pe care profesorul nu o întrunea, întrucât era fiu de preot și fusese format la Școala „burghezo-moșierească”.

Bun cunoscător al realității și al dificultăților pe care le aveau de înfruntat Arhivele Statului, în pofida condițiilor internaționale vitrege și a perioadei grele prin care trece țara, A. Sacerdoțeanu nu s-a dat în lături, intervenind cu fermitate pentru salvarea tezaurului documentar al țării. De aceea, la 10 august 1940 a înaintat un memoriu Ministerului Educației Naționale, iar la 24 martie 1941, chiar conducătorului statului, generalul Ion Antonescu. În ambele documente directorul general remarcă un adevăr de necontestat, anume că: „De la întemeiere și până azi Arhivele Statului și-au îmbogățit tezaurul arhivistic cu bogatul fond al documentelor istorice ..., cu condicele domnești, arhivele administrative și judecătorești câte s-au putut strânge”³. Numai strângerea lor nu era suficientă, pentru că era necesară asigurarea condițiilor de păstrare și conservare, de prelucrare a lor cu personal de specialitate și, nu în ultimul rând, punerea lor în valoare. Conștient de importanța covârșitoare a tuturor acestor factori Aurelian Sacerdoțeanu demonstra prin cele două memorii că „Pentru a putea să-și împlinească menirea Arhivele Statului trebuie să aibă o organizare corespunzătoare sub un împătrit punct de vedere: 1. Locul potrivit; 2. Personal suficient și bine pregătit; 3. Material necesar pentru organizare și lucru; 4. Publicații arhivistice de indice și inventar”⁴.

Intervențiile sale nu s-au rezumat doar la atât. În același an, 1941, solicita ministerului de resort să doteze Arhivele Statului cu „un aparat chimic” pentru dezinfectarea documentelor, iar în vederea multiplicării lor, cu alte două aparate, unul „de fotocopiat” și celălalt „de fotografiat”⁵.

Grija specială față de documentele aflate în depozitele Arhivelor Statului a constituit o preocupare permanentă a directorului general A. Sacerdoțeanu. Ea s-a datorat nu numai funcției pe care o îndeplinea, ci, mai cu seamă calităților

² D.A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Arhivelor Statului*, dosar nr.2/1938, f.121.

³ *Ibidem*, dosar nr. 3/1940, f. 67.

⁴ *Ibidem*, f. 67v.

⁵ *Ibidem*, dosar nr.2/1941, f. 268.

sale de arhivist format printr-o îndelungată practică. Dovadă în acest sens că a fost preocupat nu doar de asigurarea spațiilor de depozitare și a condițiilor de conservare, ci, și de soarta, sau altfel spus, de siguranța documentelor. Într-un alt memoriu adresat Ministerului Educației Naționale, sesiza pericolul tot mai greu de controlat produs de distrugerea cu bună știință a unor documente de arhivă.

Unele erau „victimele” anumitor posesori particulari care nu înțelegeau „valoarea lor istorico-juridică”, fapt pentru care le înstrăinau, ori distrugeau cu o seninătate condamnată. Altele erau supuse aceluiași „proces” datorită „lipsei posibilităților materiale”, care puteau duce la pierderea ireparabilă a unor documente, chiar „când exista înțelegere de protecție”. De aceea, directorul general solicita aplicarea urgentă a unor „măsuri imediate, care să împiedice distrugerea arhivelor până când posibilitățile vor îngădui o legiferare temeinică”⁶.

Dincolo de preocupările directorului general al Arhivelor Statului pentru obținerea spațiilor de depozitare, asigurarea condițiilor de păstrare și dotare tehnică necesară, a siguranței și integrității documentelor, în activitatea sa laborioasă un loc esențial l-a ocupat credința sa în valoarea oamenilor chemați să prelucreză arhivele și, în egală măsură, să le folosească în scopuri științifice pentru ca arhivistul să nu se transforme în simplu depozitar. Documentele ce ne-au rămas și se păstrează în fondul *Direcției Generale*, în fondul personal A. Sacerdoțeanu și bogata sa corespondență demonstrează aportul determinant al directorului general în funcționarea Școlii de Arhivistică, în apariția „Revistei Arhivelor” și a „Hrisovului”, dar și în publicarea Cataloagelor, a celorlalte lucrări de specialitate ce au văzut lumina tiparului datorită strădaniilor lui Aurelian Sacerdoțeanu. Pentru a demonstra asemenea adevăruri este suficient să recurgem la un alt document-mărturie rămas de la cel ce făcea apel la toate mijloacele pentru a convinge autoritățile timpului de rolul și menirea Arhivelor Statului în ceea ce privește punerea în valoare a bogatelor informații conținute de documentele istorice.

În acest sens, invoca atribuțiile Arhivelor Statului în temeiul Legii de organizare și funcționare a lor, subliniind datoria lor de a edita „Revista Arhivelor” și alte publicații de specialitate. În opinia sa, numai așa puteau fi puse în valoare „tezaurile noastre arhivistice”. Menționând greutățile întâmpinate în editarea publicațiilor Arhivelor Statului, directorul general se încumeta să remarce și cauzele tuturor obstacolelor care rezultau „din faptul că niciodată astfel de preocupări naționale n-au aflat sprijinul necesar la oficialitate, întrucât n-a fost prevăzut nici măcar un leu pentru lucrările ce eram obligați a tipări”⁷. Tocmai de aceea, șeful instituției socotea că „a sosit vremea când știința istorică românească, bazată pe izvoare istorice naționale, să-și ocupe locul pe care-l

⁶ *Ibidem*, dosar nr.2/1941, f. 383.

⁷ *Ibidem*.

merită în structura unui stat <ca> al nostru. Pentru aceasta este nevoie de foarte puțin lucru: susținerea tiparului”⁸.

Cert este că în pofida tuturor greutăților, prin strădania sa au fost posibile funcționarea în continuare a Școlii de Arhivistică, apariția „Revistei Arhivelor” și a „Hrisovului”, publicarea lucrărilor de specialitate ale Arhivelor Statului. Toate acestea îl determinau pe Constantin Rădulescu-Motru să-l felicite pe directorul general pentru truda sa și a colegilor săi. Mai mult decât atât, în viziunea sa, erau cu atât mai demne de apreciat strădaniile Arhivelor Statului pentru că „în haosul de astăzi al gândirii europene munca dumneavoastră metodică și cinstită este un semn prevestitor de o grabnică revenire la normalizare”⁹. La rândul său, fostul director general, Constantin Moisil, aprecia că Arhivele Statului „trăiesc și propășesc neîntrerupt sub inimoasa și stăruitoarea”¹⁰ conducere a lui Aurelian Sacerdoțeanu.

Demnă de evidențiat este incontestabila contribuție a directorului general la menținerea statutului Arhivelor Statului și la punerea în valoare a tezaurului documentar într-o perioadă, cea a anilor 1938-1953, plină de contradicții, presiuni din afara granițelor țării, dictate, sfârtecări teritoriale și ideologii politice impuse, toate cu urmări dintre cele mai groaznice pentru România.

Dar, poate cel mai remarcabil și demn de reliefat este aportul său la îmbogățirea teoriei și practicii arhivistice românești. Convins că arhivistica, disciplină asimilată științelor auxiliare ale istoriei, și-a depășit propria condiție, directorul general al Arhivelor Statului nu-și ascundea satisfacția pentru că a fost „unul dintre cei dintâi care au militat și au contribuit ca arhivistica să ocupe locul la care avea dreptul”. Se impune a remarca faptul că întreaga sa operă teoretică și practică s-a clădit pe experiența acumulată și cercetările efectuate atât în țară, cât și în străinătate, concluziile desprinse având ca principal temei tradiția arhivistică românească, pe care a știut să o pună în valoare. Semnificativ în acest sens poate fi chiar propria sa remarcă, făcută în prefața manualului publicat în 1970, când aprecia că: „Prin îndelungatele noastre cercetări, printr-o practică, fostă și ea destul de îndelungată și prin adâncirea continuă a teoriei arhivistice, credem că ... aducem o contribuție importantă în știința arhivistică românească”¹¹. Aportul esențial al teoreticianului și practicianului A. Sacerdoțeanu a constatat, după opinia noastră, în consacrarea unor termeni noi la vremea respectivă și în stabilirea

⁸ *Ibidem*, dosar nr.2/1941, f. 29 (v.)

⁹ *Ibidem*, fond personal A. Sacerdoțeanu, dosar nr. 832, f. 18-19.

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 828, f. 25.

¹¹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, 330 p.

diviziunilor arhivistice, valabile și astăzi, grupate în: **arhivologie, arhivotehnie și arhiveconomie**¹².

Conștient că fără o cunoaștere strictă a existentului din depozitele proprii nu poate fi concepută efectuarea celorlalte operațiuni specifice muncii de arhivă, la puțin timp după numirea sa la cârma Arhivelor Statului, A. Sacerdoțeanu emitea un ordin circular privind alcătuirea unui Inventar general al documentelor din depozitele centrale și teritoriale ale instituției pe care o conducea. După cum avea să remarce peste zece ani de la inițiativa sa, atunci: „A fost vorba de o repertorizare generală a tuturor fondurilor existente în acel moment în depozitele noastre. Indicațiile sumare din acea dispoziție au dus la rezultatul scontat și în anul următor a putut exista INVENTARUL ARHIVELOR STATULUI, cea dintâi lucrare arhivistică de acest fel apărută la noi”. Tot lui se datorează preluarea conceptelor de **Ghid de arhivă, Inventar general de arhivă, Inventar, Indice și Catalog arhivistic**, la care trebuie adăugate noțiunile de **Registru general de arhivă, dosarul Fondului arhivistic** și altele asemenea concepte regăsite astăzi în „Normele Tehnice” de lucru în Arhivele Naționale. Aceeași contribuție esențială în completarea teoriei și practicii arhivistice românești a fost adusă și în domeniul folosirii documentelor de arhivă, sub acest aspect detașându-se metodologia transcrierii vechilor documente, publicată în „Revista Arhivelor”, încă din 1939.

Pe lângă toate convingerile sale, Aurelian Sacerdoțeanu ținea în mod special la aceea, conform căreia toate operațiunile arhivistice, de la înregistrarea documentelor, la prelucrarea, inventarierea și folosirea lor în diverse scopuri, nu pot fi realizate decât cu ajutorul unor „oameni competenți care sunt arhiviștii”. De aceea, într-un amplu studiu publicat în anul 1945 în „Hrisovul”, aprecia că „arhivistul trebuie să aibă aceeași formație ca istoricul. Totuși se deosebește de acesta deoarece el trebuie să meargă mult mai în adâncime în diverse cunoștințe, care lui i se cer în amănunt. Aceste cunoștințe le capătă arhivistul printr-o serie de discipline, cunoscute, în general, sub numele de științe ajutătoare ale istoriei, care sunt tot așa de ajutătoare și arhivisticii înseși”.

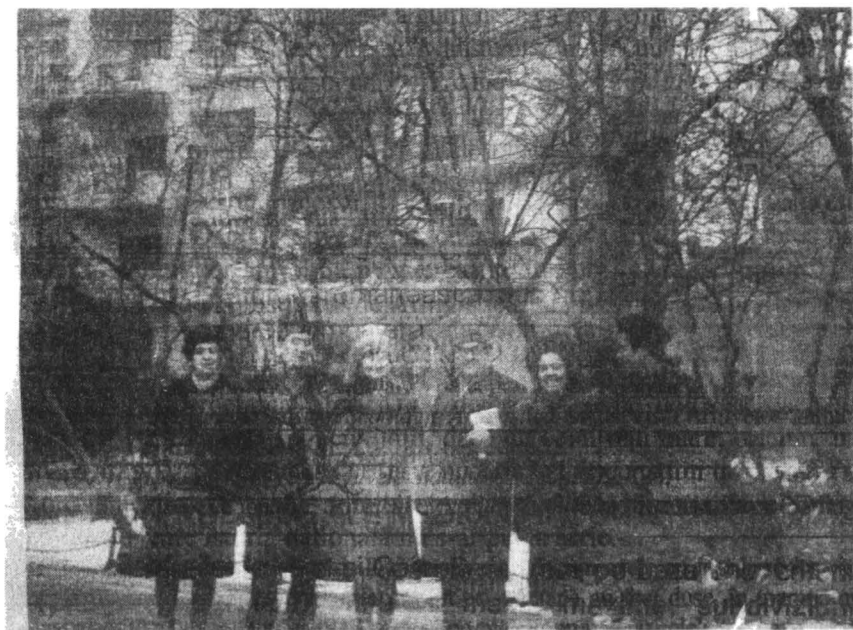
Foarte pe scurt, acesta a fost directorul general Aurelian Sacerdoțeanu, care, deși înlăturat pe nedrept de la conducerea Arhivelor Statului, a continuat să fie alături de ea și să o slujească până la sfârșitul vieții. Iată de ce, acum, în anul 2004, când s-au împlinit 100 de ani de la nașterea sa, dincolo de tot ce au făcut Arhivele Naționale pentru cinstirea memoriei sale, îndrăznim să avansăm ideea că într-o perspectivă, sperăm, cât mai apropiată, s-ar impune realizarea unei lucrări – fie sinteză, monografie sau orice altă denumire ar avea – dedicate operei și activității acestui titan al arhivisticii românești.

¹² *Ibidem*.

Remember: profesorul universitar Aurelian Sacerdoțeanu

MARIA DOGARU

Acum, când comemorăm 100 de ani de la nașterea distinsului profesor universitar Aurelian Sacerdoțeanu, voi încerca să evoc câteva din momentele pe care le-am petrecut sub îndrumarea sa.

*Profesorul și foștii săi studenți: Viorel Grozav, Ioana Burlacu,
Maria Dogaru, Virgiliu Z. Teodorescu (1973)*

Ocazia de a-l cunoaște mai bine a fost determinată de faptul că, fiind studentă la Facultatea de Istorie a Universității București (promoția 1960), am fost repartizată la grupa de arhivistică din care făceau parte: Victor Bădoi, Nina Kramer, Paul Grigoriu, Ion Neacșu, Elisabeta Negulescu, Eugen Popazu, Ion Popescu, Sanda Popescu, Ștefan Stănciulescu și subsemnata. Orele de curs, deși inițial păreau aride și lipsite de interes, sub îndrumarea competentă a profesorului universitar doctor Aurelian Sacerdoțeanu, au căpătat în ochii noștri atracție și

valoare deosebită. Acest lucru se datora atât erudiției sale, dobândită prin studii în țară și în străinătate, în special la instituții prestigioase din Roma și Paris, cât și rezultatelor obținute în cercetarea științifică, răsplătite prin premii academice, la care am adăuga incontestabilele aptitudini didactice ale profesorului Sacerdoțeanu.

Nouă, celor care ne pregăteam să lucrăm în Arhive, ne-a trezit interesul pentru cunoașterea documentelor istorice sub toate aspectele și în acest sens trebuia să ne însușim disciplinele auxiliare ale istoriei, a căror valoare era, de fapt, de științe fundamentale. Prin exemple convingătoare ne-a făcut să înțelegem legătura organică dintre documente, faptul că fondurile arhivistice trebuie ținute intacte.

La orele de practică din cadrul Arhivelor Statului, marele profesor, care ne îndruma direct, se comporta cu studenții ca un coleg mai mare.

Abordarea diferitelor teme, în cadrul seminariilor, îi oferea prilejul profesorului Sacerdoțeanu să ne destăinuie gândurile care-l frământau, marea lui durere pentru situația critică în care se aflau Arhivele la acea dată (1958-1960). Era preocupat de problema distrugerii documentelor de arhivă. Cu durere în suflet ne relata modul în care a fost distrusă arhiva Universității București. Era, de asemenea, mâhnit de faptul că Institutul de Arhivistică, pe care dânsul îl crease, în 1939, a fost desființat. În calitate de director general al Arhivelor Statului a încercat, în zadar, să impună respectarea legilor referitoare la arhivele instituțiilor¹.

Deseori revenea la o problemă care-l durea; dânsul nu beneficia de recunoașterea gradului de profesor universitar, titlu științific pe care l-a obținut conform legilor, cu ani în urmă. Îl revolta faptul că trebuia să adreseze o cerere unor cadre didactice cărora dânsul le acordase aceste titluri.

După terminarea facultății, un grup de arhiviști, care au fost îndrumați îndeaproape de profesorul Sacerdoțeanu, între care Corneliu Mihail Lungu, Ștefan Hurmuzache, Ioana Burlacu, Mioara Tudorică, Viorel Grozav, Răzvan Teodorescu, Petre Paliu, Aurelia Dragomir, am continuat să ne întâlnim cu dascălul nostru.

Ne făcuserăm obiceiul ca la unele evenimente, în special la ziua profesorului, să-l invităm pe dânsul și pe profesorul Mauriciu Kandel la un local public, unde continuam discuțiile.

Preocupările noastre științifice, în special elaborarea unor lucrări, au fost susținute de profesorul Sacerdoțeanu, care, întotdeauna, binevoitor,

¹ Alexandru Matei, *Bibliografia operei profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1922-1974)*, în „Revista Arhivelor”, LIII (1976), nr. 4, p. 450-456; LIV (1977), nr. 1, p. 106-118; nr. 3, p. 291-304.

răspundea întrebărilor noastre, invitându-ne chiar să purtăm discuții pe teme respective la dânsul acasă, împrumutându-ne cărți din biblioteca personală.

Participarea profesorului la ședințele Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie era o adevărată încântare. Uneori, dezbaterile se prelungeau mult peste program, membrii comisiei punând întrebări din domenii diferite, iar ilustrul profesor răspundea cu competență.

Grupul de arhiviști amintit s-a legat sufletește de profesorul Sacerdoțeanu, fiecare dintre noi făcându-și legământ de credință să transmită celor ce vin concepțiile înaintate ale discipolului lor.

Moartea, care a survenit pe neașteptate, ne-a făcut să ne cutremurăm la gândul că am pierdut un asemenea dascăl, prieten și om. Un singur lucru mai putem face: să-i aducem un cald, profund și distins omagiu.

Cunoscând gândurile regretatului profesor, în 1992, când s-a înființat Facultatea de Arhivistică, am simțit o mare bucurie, unul din obiectivele profesorului era împlinit. Aveam, în același timp, satisfacția de a preda, în cadrul noii instituții de învățământ, materiile predate odinioară de MARELE PROFESOR.

Aurelian Sacerdoțeanu, editor al „Revistei Arhivelor” (1938-1947)

IOANA BURLACU

De la apariția primului său volum¹, „Revista Arhivelor” s-a bucurat de aprecieri dintre cele mai elogioase. Astfel, renumitul filolog clujean Vasile Bogrea – ca să dăm un exemplu –, semnalând apariția noii reviste în „Anuarul Institutului de istorie națională” din Cluj², considera că programul de muncă pe care fondatorul ei, Constantin Moisil, și-l propunea „e schițat sobru, cu simțul ierarhiei necesităților și al posibilităților actuale, dar și cu căldura omului pasionat de meserie”, iar reușita, în ansamblu, se prezintă „ca o publicație de nivel occidental”.

Dacă timp de aproape 15 ani creatorul ei a reușit, cu mari eforturi, să editeze doar trei volume (nr. 1-7), din anul 1938 noul director general al Arhivelor Statului, Aurelian Sacerdoțeanu, a editat, până în anul 1947, alte cinci volume, însumând fiecare mai multe numere. Primul număr editat de Sacerdoțeanu, nr.8 (vol III, 2), este un omagiu adus lui Constantin Moisil, pe care îl caracterizează în cuvinte alese astfel: „Cercetător distins al trecutului nostru. Îndelungă vreme director general al Arhivelor Statului, creator, conducător și profesor al Școalei de Arhivistică”³. Se vedea astfel intenția clară a noului venit de a face o legătură de continuitate cu predecesorul său.

Cu adevărat „Revista Arhivelor” devine, așa cum o vedea fondatorul său și cum de altfel o statutează legea din anul 1925 (articolul 14), o revistă oficială a Arhivelor Statului, ce tratează toate problemele organizării și funcționării acestei instituții, publică studii referitoare la toate disciplinele legate de documentele istorice, informează cercetătorul asupra valorii lor științifice, producând un curent favorabil colecționării și studierii lor, contribuind la pregătirea științifică a personalului din arhive. Devenind o adevărată școală de inițiere în probleme arhivistice și un organ de valorificare a tezaurului arhivistic, bucurându-se de prestigioși colaboratori, „Revista Arhivelor” s-a impus pe plan național printre cele mai de seamă reviste de specialitate din perioada interbelică.

Directorul Aurelian Sacerdoțeanu impune în paginile revistei dezbaterile principiilor activității arhivistice, modul cel mai rațional de organizare a ei pentru

¹ „Revista Arhivelor”, vol. I, 1-3 (1924-1926).

² „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, III, 1924-1925, p. 767.

³ *Închinare lui Constantin Moisil*, în „Revista Arhivelor”, vol. III, 2, nr. 8 (1939), p. 181.

Profesorul la aniversarea semicentenarului „Revistei Arhivelor” (1974)

realizarea atributului de păstrare și conservare integrală a documentelor arhivistice, indiferent unde se află, în depozite publice sau private. „Am stăruit în mod deosebit – mărturisea Aurelian Sacerdoțeanu, la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării semicentenarului revistei (1 aprilie 1974) – asupra problemelor de arhivistică spre a forma un spirit arhivistic aproape inexistent atunci. Astfel au apărut cele dintâi studii de arhivistică în literatura noastră. Socot și acum remarcabile cele venite de la Cluj”⁴. El însuși a publicat articole inovatoare în domeniul amintit, precum: *Inventare arhivistice*⁵, *Arhiva generală la Mitropolie*⁶, *Dependența Arhivelor*⁷.

Alături de problemele științei arhivistice, Aurelian Sacerdoțeanu a continuat și dezvoltat tradiția predecesorului său de a publica o varietate de studii de cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, numismatică, paleografie, sigilografie ș.a., tratând astfel probleme din toate disciplinele aflate în legătură cu

⁴ Aurelian Sacerdoțeanu, *Revista Arhivelor în anii 1938-1947. Proiecte și realizări*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXVI, anul LI (1974), p. 484.

⁵ „Revista Arhivelor”, vol. VII, 2, 1946-1947, p. 217-238.

⁶ *Ibidem*, p. 393-394.

⁷ *Ibidem*, vol. VII, 1, 1946, p. 162-164.

documentele, informând și pe această cale cercetătorii despre valoarea lor științifică⁸.

Personal va publica însemnate studii de diplomatică, paleografie și sigilografie. Amintim aici, datorită actualității și utilității lor, cele privind transcrierea documentelor românești⁹. Pornind de la realitatea că problema transcrierii textelor românești chirilice este una din cele mai grele din câte s-au pus științei românești, autorul propune un procedeu prin care transcrierea documentelor se simplifică, având și avantajul de a fi cât mai posibil exactă, dar mai ales de a reprezenta fonetismul limbii real vorbite. El propune ca observațiile făcute pe marginea acestei teme să fie discutate, completate, iar ceea ce se va găsi util să fie pus apoi în practică.

Câteva din numerele revistei sunt adevărate volume omagiale consacrate unor personalități de seamă ale culturii românești, care au prețuit arhivele sau au fost la conducerea lor: Nicolae Iorga¹⁰, Bogdan Petriceicu Hasdeu¹¹, Dimitre Onciul¹², Constantin Aricescu¹³, Constantin Moisiu¹⁴.

Aproape fiecare număr are în deschidere câte un articol omagial în care editorul, deseori în pagini puține, cu talent evocator, pune în lumină calitățile care însumează o viață de muncă, virtuțile și elementele care determină o mare personalitate, dovedind, încă o dată, spiritul său erudit. În fiecare volum este cuprinsă o bibliografie completă a operelor acestora, iar un număr însemnat de articole sunt scrise de arhiviști deseori la început de carieră.

„Am făcut tot ce mi-a stat în putință să atrag în cercetarea arhivistică pe toți lucrătorii din arhive – spune Aurelian Sacerdoțeanu. În parte am reușit și azi sunt nume pe care nici un burete nu le va putea șterge din lista de onoare a arhivisticii românești”¹⁵. Îi menționăm între aceștia pe Ion Mărcuș, Gh. Ungureanu, Mihai Regleanu, Ioan Șucu, Ileana Leonte, Ioan Fănuică, Constantin Turcu, Constantin Stoide și mulți alții, care au semnat alături de nume consacrate ca: Ștefan Meteș, Damian P. Bogdan, Emil Vărtosu, Teodor Bălan.

Un loc distinct a rezervat editorul pentru instrucțiuni și îndrumări arhivistice. cele dintâi în literatura noastră a genului, desigur menite să

⁸ vezi Mihail Fănescu, *Bibliografia „Revistei Arhivelor” (seria veche) și „Hrisovul”*, cap. II, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1969 (anul XII), p. 335-337.

⁹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Ceva despre transcrierea documentelor românești*, în „Revista Arhivelor”, vol. III, 2, nr. 8, p. 283-312 și Idem, *Transcrierea documentelor românești*, în „Revista Arhivelor”, vol. VII, nr. 1, 1946, p. 1-9.

¹⁰ „Revista Arhivelor”, vol. IV, 2, 1941.

¹¹ *Ibidem*, vol. V, 1, 1942.

¹² *Ibidem*, vol. IV, 1, 1940.

¹³ *Ibidem*, vol. V, 2, 1943.

¹⁴ *Ibidem*, vol. III, 2, nr. 8, 1939.

¹⁵ Aurelian Sacerdoțeanu, „*Revista Arhivelor*” în anii 1938-1947, în loc. cit.

uniformizeze munca în arhive și activitatea arhivistului. Deosebit de importante socotim a fi principiile metodologice de întocmire a instrumentelor arhivistice de informare și ale publicațiilor de profil¹⁶.

O consistență tot mai mare va primi rubrica de articole și documente. Prezența în coloanele sale a unora dintre cele mai ilustre condeie ale istoriografiei românești asigură studiilor, elaborate pe baza unei vaste documentații inedite, o ținută științifică remarcabilă și oferă o variată gamă de răspunsuri date unor probleme însemnate ale istoriografiei naționale. Se publică totodată documente inedite la care concură reprezentanți de seamă ai genului ca Teodor Bălan, Ștefan Meteș, Ilie Minea, Mihai Popescu, Emil Vârtosu și, desigur, Aurelian Sacerdoțeanu¹⁷. De remarcat că la sfârșitul fiecărui volum, editorul publică un indice de documente editate integral, fragmentar, rezumate sau amintite ca inedite.

În fiecare număr, începând din anul 1939, Aurelian Sacerdoțeanu publică o vastă bibliografie, veche și nouă, ce informează cititorii cu tot ce e mai important în domeniul arhivisticii, disciplinelor auxiliare și al studiilor istorice¹⁸.

În numărul 1 al volumului IV (1940)¹⁹, la rubrica *Miscellanea* se însumează o suită de materiale de însemnătate pentru cunoașterea activității instituției Arhivelor Statului, practică ce va fi continuată cu consecvență. Astfel, editorul va publica în fiecare an dările de seamă despre Arhivele Statului, făcute către Consiliul de Perfecționare. În anexă se dau rapoartele secțiunilor Direcției Generale (Bunuri Publice, Administrativă, Judecătorească, Biblioteca, Registratura) și rapoartele de activitate ale direcțiilor regionale (Brașov, Cernăuți, Chișinău, Cluj, Craiova, Iași, iar din 1946 și Buzău și Suceava).

Dările de seamă ale Direcției Generale cuprind următoarele capitole: lucrări de arhivă, creșterea colecțiilor, personal și salarizare, materiale și întreținere, Muzeul Arhivelor, Școala de Arhivistică, venituri și cheltuieli. Iar la sfârșit, un capitol cu doleanțe. Astfel aflăm că problema cea mai arzătoare a arhivelor era cea a lipsei spațiilor de depozitare, cu consecințe grave asupra întregii activități: „...din lipsă de spațiu și de mijloace de transport suntem puși în situația de a pierde o mare parte din materialul arhivistic, iar din cauza lipsei de

¹⁶ Vezi Ion Radu Mircea, *Observații cu privire la Catalogul documentelor Țării Românești, 1369-1600*, în „Revista Arhivelor”, vol. VII, 2, 1947, p. 264-277; Aurelian Sacerdoțeanu, *Inventare arhivistice*, în „Revista Arhivelor”, vol. III, 2, 1946-1947, p. 217-238, *Ghidul Arhivelor Statului din București*, în „Revista Arhivelor”, vol. III, 2, 1946-1947, p. 368-375.

¹⁷ M. Fănescu, *op. cit.*, cap. III, p. 337-342.

¹⁸ *Ibidem*, cap. IV, p. 342.

¹⁹ *Dare de seamă despre Arhivele Statului făcută către Consiliul de Perfecționare (11 octombrie 1938-31 decembrie 1939), și anexe*, în „Revista Arhivelor”, vol. IV, 1, 1940, p. 110-143.

personal mare parte din materialul aflat în arhivă nu poate fi cercetat decât cu foarte mare greutate, nefiind inventariat și așezat în rafturi”, se arată în darea de seamă pe anul 1940²⁰. În cea pentru anii 1938-1939 se subliniază importanța amenajării unei săli de studiu, căci „trebuie să ia sfârșit și la noi ideea după care o arhivă nu trebuie să fie cunoscută decât de arhiviști”, și a redeschiderii Muzeului, pe care o considera o datorie națională. „Orice doritor, dar mai ales tineretul nostru ar putea vedea acolo cele mai importante piese istorice ale trecutului nostru național. Toate aceste piese grăiesc și formează conștiința istorică națională fără de care nu pot dăinui nici națiunile, nici statele”²¹. „...Avem convingerea că pentru ridicarea prestigiului nostru cultural și apărarea drepturilor noastre istorice tot mai insistent atacate – se arată în darea de seama pe anul 1941 – e bine să ne împlinim și în acest fel datoria, reînviind trecutul prin întoarcerea la arhive, mărturii nedezmînțite. Energia de azi e cumularea neîntreruptă a energiilor românești din trecut mărturisite de aceste vechi arhive”²². La fel de interesante ne apar și astăzi rapoartele direcțiilor regionale, izvoare de prim ordin pentru istoria instituției.

În sfârșit, alte rubrici permanente susținute aproape în întregime de editor sunt: „Cuprinsul revistelor” și „Informații”. În primul caz sunt prezentate sumarele revistelor de specialitate din țară și străinătate, cu succinte adnotări, observații critice, evidențieri, relevându-se încă o dată erudiția incontestabilă a autorului. La rubrica de informații sunt publicate acte oficiale, dispoziții interne, rapoarte și memorii ale Direcției Generale către autorități și o cronică a activității curente a arhivelor.

În final, vom aduce în atenție un ultim aspect al activității lui Aurelian Sacerdoțeanu ca editor al „Revistei Arhivelor” și anume omagierea unui număr impresionant de personalități o dată cu stingerea lor din viață. A scris și publicat peste 20 de necroloage²³, unele foarte succinte, altele mai ample, dar toate pătrunse de duhul adevărului. S-a aplecat asupra vieții și operei unor mari personalități sau a unor oameni de bine cu multă dragoste și prețuire. Omagiind personalitatea marelui savant Emil Racoviță, spune în încheierea necrologului: „A te închina unei discipline și a o servi cu sacrificiul propriei tale ființe, a crede în rodul muncii tale puse în serviciul obștesc și de a nu te abate niciodată din calea, ce ți-ai impus, este un merit de neegalat de nici un altul”²⁴. Și acest merit rar l-a avut, neîndoios, și autorul rândurilor de mai sus.

²⁰ „Revista Arhivelor”, vol. IV, 2, 1941, p. 357.

²¹ *Ibidem*, vol. IV, 1, 1940, p. 120.

²² *Ibidem*, vol. V, 1, 1942, p. 175.

²³ M. Fănescu, *op. cit.*, cap. V, p. 343.

²⁴ „Revista Arhivelor”, vol. VIII, 2, 1947, p. 399.

Aurelian Sacerdoțeanu – omul și opera. Contribuții la dezvoltarea științelor auxiliare ale istoriei

ANA-FELICIA DIACONU

Evocarea omului Aurelian Sacerdoțeanu și a operei sale constituie, credem, o experiență covârșitoare pentru oricine vine în contact cu mărturiile rămase în urma lui sau care parcurge, măcar în parte, articolele și studiile ce au văzut lumina tiparului¹. Și de această dată, documentele – pe care le-a prețuit ca nimeni altul și cărora li s-a dedicat în totalitate – scot la iveală cu prisosință calitățile morale, competența și inteligența pe care neamul românesc le revarsă, din când în când, asupra unora dintre aleșii săi. În cazul lui Aurelian Sacerdoțeanu este vorba și de multă risipă de disciplină față de el însuși, în primul rând, și de o neobosită muncă, ce nu de puține ori s-a dovedit a fi în detrimentul sănătății. Moral, științific și didactic, Aurelian Sacerdoțeanu impune printr-o serie de calități mai rar reunite într-o singură persoană, calități pe care a încercat să le insufle tuturor celor cu care a lucrat sau pe care i-a îndrumat pe drumul devenirii lor de arhiviști, istorici, muzeografi, bibliotecari. Acestea se rezumă la erudiție, probitate și abnegație², pe care suntem datori să le facem cunoscute și să le

¹ Vezi, în acest sens: *Bibliografia operei profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1922-1974)*, alcătuită în vederea publicării cu prilejul aniversării a 70 de ani de viață și a cinci decenii de activitate științifică, numără 964 de titluri și a fost publicată de Al. Matei în trei numere ale „Revistei Arhivelor” (în continuare „R.A.”), după cum urmează: partea I *Cărți, Studii și articole. Izvoare*, în „R.A.”, an LIII, vol. XXXIII, 1976, nr. 4, p. 450-456; partea a II-a (capitolele II: *Cursuri universitare, lecții de deschidere, culegeri de facsimile, îndrumări metodologice*; III: *Contribuții bibliografice*; și IV: *Recenzii, dări de seamă, cronici, note bibliografice*), în „R.A.”, an LIV, vol. XXXIX, 1977, nr. 1, p. 106-118; partea a III-a (capitolul: *Ediții critice și prefețe. Portrete și necroloage*), în „R.A.”, an LIV, vol. XLI, 1977, nr. 3, p. 291-304). O *Bibliografie a operei profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1922-1974)*, conținând 630 de titluri, autori: Corneliu Tamaș și Petre Petria, a fost publicată și în „Caietul Seminarului Special de științe auxiliare ale istoriei”, coordonator Adina Berciu-Drăghicescu, VII, Editura Universității din București, 1997, p. 131-193, aceasta fiind extrasă de coordonatorul volumului din lucrarea celor doi autori intitulată *Aurelian Sacerdoțeanu. Bibliografie*. Rm. Vâlcea, Editura Conphys, 1995, p. 10-42.

² Vezi, Aurelian Sacerdoțeanu, *Cuvânt preliminar*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 8.

prețuim la adevărata lor valoare pentru că vorbim despre un om care și-a împlinit chemarea, chiar de la primul ei imbold³.

Dacă asupra personalității lui Aurelian Sacerdoțeanu ne-am aplecat și cu altă ocazie⁴, în cele ce urmează ne-am propus să surprindem acea parte a activității sale cu referire la științele auxiliare ale istoriei. Cum, însă, pentru Aurelian Sacerdoțeanu relația dintre istoric, respectiv arhivist și izvorul istoric era iminentă, delimitarea clară între contribuțiile sale în domeniul istoric, stricto sensu, și cel arhivistice – privit din punct de vedere tehnic – devine dificilă. Apreciem chiar că el a fost un excelent istoric și profesor pentru că înainte de toate a fost Arhivist, deși nu întotdeauna calea arhivistului s-a dovedit a fi ușoară. Drept urmare, am avut în vedere pentru început etapele formării profesionale, de natură să reflecte generozitatea cunoștințelor lui Aurelian Sacerdoțeanu, pentru ca apoi să urmărim modul în care acestea au fost teoretizate, transmise generațiilor succesive de studenți sau concretizate în studii și lucrări de specialitate.

Potrivit mărturiilor autobiografice, primul imbold al vocației de istoric a venit în clasa a IV-a de liceu⁵, la liceul „Gheorghe Șincai”, condus de profesorul Gh. Nedioglu, și unde a avut parte de profesori precum Eugen Lovinescu, M. Lișcu, Traian Pop, C. Tanoviceanu și alții. Mai târziu avea să declare: „*Port în mine cele mai bune și recunoscătoare amintiri ale severului liceu, caracter care făcea să fie foarte puțin frecventat (am terminat clasa a VIII-a numai 6 înși)*”⁶ (subl.n.). Din aceeași perioadă se întrevăd și germenii spiritului critic de mai târziu, pentru care va pleda în toate aprecierile cu privire la metoda alcătuirii unui bun studiu istoric. Astfel, în primul său articol apărut în revista enciclopedică pentru copii „Ziarul științelor populare și al călătoriilor”, intitulat *Râmnicul Vâlcea*, polemiza cu autorii consultați, combătându-i și subliniindu-și, destul de clar și apăsător, punctul său de vedere⁷.

A urmat apoi universitatea. După cum mărturisește în autobiografia datată 29 iunie 1950: „*Obligațiile, așa cum ni le-a arătat decanul Evolceanu, mi s-au părut extrem de mici. Am socotit că un istoric nu se poate forma numai cu istoria românilor sau numai cu cea universală, ci cu toate la un loc....Nu numai cu atât, ci cu alte discipline ajutătoare, slava, greaca, latina. Le-am vrut pe toate și le-am urmat pe toate, având de profesori pe N. Iorga, V. Pârvan, I. Ursu, D. Burileanu și alții. Voiam să înțeleg și italiana și am urmat cursurile lui R. Ortiz și*

³ Idem, *Izvoarele istoriei românilor*, în „Îndrumări în cercetări istorice” (în continuare „Îndrumări...”), București, Casa Școalelor, 1945, p. 109.

⁴ Ana-Felicia Diaconu, *Aurelian Sacerdoțeanu*, în „Hrisovul”, Serie nouă, VIII, București, Editura Ministerului de Interne, 2002, p. 93-97.

⁵ D.A.N.I.C., fond *Aurelian Sacerdoțeanu*, dosar 14, f. 3.

⁶ *Ibidem*, f. 5.

⁷ Al. Matei, *Bibliografia operei profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1922-1974)*, în „R.A.”, LIII, vol. XXXIII, 1976, nr. 4, p. 450.

seminariile Anitei Belciugățeanu. Nu văd lucrurile așa, fiindcă azi toți sunt morți, afară de unul, ci fiindcă îmi dau seama de ce profit am tras din învățătura lor chiar când ea a fost complet dezorganizată, ca a lui Cancel. Cu acest interes de formare am crezut nimerit să urmez și cursurile de la Școala de Arhivistică unde N. Cartoian, Iulian Ștefănescu, C. Moisil și H. Stahl nu puțin au ajutat la aceasta”⁸ (subl.n.).

Anul 1927 i-a adus calitatea de licențiat al Facultății de filosofie și litere, București și, totodată, pe cea de absolvent al Școlii de Arhivistică, ambele înlesnindu-i calea spre unica bursă anuală la Școala Română din Franța (1928-1929), unde fusese recomandat, „cu elogii”, de către Nicolae Iorga. Acolo s-a înscris la Sorbona și a fost auditor la École des Chartes, acumulând în acest fel știința împărțită, pe rând, de bizantinologul Ch. Dihl, medievistul Fr. Lot sau de specialistul în diplomatie și paleografia latină Alain de Boüard⁹. Timpul rămas era umplut cu cercetări în biblioteci și arhive, multe dintre ele utile mai târziu în punerea în practică a „programului arhivistic”¹⁰ sau în formularea studiilor de început din cadrul unora din disciplinele auxiliare ale istoriei.

La revenirea în țară, o dată cu preocupările legate de susținerea tezei de doctorat, are în vedere și activitatea didactică desfășurată, pe de o parte, la Școala de Arhivistică, unde este numit la început profesor suplinitor și apoi titular¹¹ de diplomatică și, de cealaltă parte, la seminarul din Buzău. Poziția de titular în două grade de învățământ se datora faptului că Școala de Arhivistică nu avea buget. „Cinci ani de zile nu a avut nici o prevedere și am predat cursul în mod cu totul gratuit, Ministerul neacordându-i nici o atenție, iar în ceilalți ani cu 400 lei lunar. O mână de profesori de aci ne hotărâsem să o ducem mai departe fiindcă țara avea nevoie de specialiști în arhive și biblioteci. Spiritul constructiv al

⁸ D.A.N.I.C., loc. cit., f. 5.

⁹ Autorul lucrării de referință pentru domeniu: *Manuel de diplomatique française et pontificale*, 2 vol., Paris, 1929.

¹⁰ „Toate aceste lucrări, executate în împrejurări destul de grele, în cea mai mare parte sub stare de război, nu au fost ușor de făcut. Timpul serviciului nu-mi îngăduia să aprofundez nenumăratele probleme pe care le scotea în cale lucrul însuși. Trebuia să sacrific timpul meu liber și să găsesc soluția. Adesea la o temperatură sub 12°, în orele adânci din noapte, controlam însemnările mele, cercetam tratatele și lucrările speciale, verificam și judecam posibilitatea celei mai bune adaptări. Nu-mi pare rău de muncă, chiar dacă sănătatea mea suportă acum consecințele unei atare activități. Am făcut-o pentru protecția materialului însuși și pentru cunoașterea cercetătorilor.” Cf. A. Sacerdoțeanu, *Cuvânt de deschidere a anului școlar, 5 noiembrie 1947* (în continuare, *Cuvânt de ...*, 1947), în „Hrisovul”, VII, 1947, p. 189.

¹¹ Prin adresa numărul 268/2 mai 1931, este numit profesor de diplomatică în locul lui N. A. Constantinescu, demisionat la data de 1 mai 1931.

directorului ei, C. Moisil, ne ținea pe toți lângă dânsul. Și așa a învins ideea”¹².

Perioada în care a fost la conducerea Arhivelor Statului a însemnat pentru aceasta parcurgerea etapelor definitorii în afirmarea ca instituție modernă de profil, adaptată cerințelor vremii și în conformitate cu rigorile arhivisticii¹³. Disciplina de care aminteam la început, și pe care a imprimat-o și celorlalți, a condus, în final, la instituirea responsabilității în arhive, la crearea instrumentelor de lucru uzuale și la publicarea unei serii întregi de inventare și cataloage, foarte utile pentru documentarea cercetătorilor. Prin persoana sa, cunoscătoare a arhivelor, atât în spiritul cât mai ales în conținutul lor, a înălțat instituția arhivelor la un nivel propriu menirii sale, iar pe arhiviști i-a transformat în niște „învingători”, pentru că: *„Cei care se dedică acestui serviciu trebuie să știe că pot birui. Și biruința lor cea mare stă în faptul că prin munca lor, prin devotamentul lor, prin sacrificiile ce fac, înlătură neștiința...A ști mai mult, a înțelege că toți cei din jurul nostru pot ști mai mult, că în mare parte ceea ce știu ei o știu prin noi, că noi suntem scheletul solid pe care se construiește știința neamului, cred că este motivul cel mai temeinic și cel mai onorabil pe care ni-l dă munca noastră”*¹⁴ (subl.n.).

Pentru a ajunge la astfel de performanțe este nevoie de oameni pregătiți temeinic, nu de arhiviști improvizai¹⁵. *„Cinstea ireproșabilă, experiența durabilă și conștiinciozitatea nedesmințită trebuie să fie numai suportul pe care stă datoria esențială a arhivistului: abnegația”*¹⁶ (subl.n.). Dacă, în principiu, arhivistul trebuie să aibă aceeași formație ca istoricul, el se deosebește de acesta din urmă prin faptul că „trebuie să meargă mult mai în adâncime în diverse cunoștințe, care lui i se cer în amănunt”¹⁷ și pe care le obține prin intermediul științelor ajutătoare ale istoriei, „dar care sunt tot așa de ajutătoare și arhivistice înseși”. În aceeași măsură istoricul, în elaborarea studiilor sale, face apel la izvoarele istorice, care, în diversitatea lor, impun o întreagă muncă de laborator pentru ca informația să fie credibilă și utilizabilă. În măsura în care izvoarele sunt culese, studiate, ordonate și puse metodic la îndemână, istoricul de sinteză, ca și cel de amănunt, va putea astfel „să facă și marea frescă a istoriei naționale fără

¹² D.A.N.I.C., loc. cit., f. 17.

¹³ În acest sens vezi și Corneliu Mihail Lungu, *Aurelian Sacerdoțeanu, teoretician și practician al arhivisticii românești*, în „R.A.”, seria a III-a, vol. II, Cluj-Napoca, 1996, nr. 1-2, p. 89-92.

¹⁴ A. Sacerdoțeanu, *Cuvânt de1947*, p. 193.

¹⁵ Idem, *Pregătirea arhiviștilor* (în continuare, *Pregătirea...*), în „Hrisovul”, V, 1945, p. 5-41.

¹⁶ Idem, *Cuvânt de1947*, p. 185.

¹⁷ Idem, *Pregătirea...*, p. 15.

teama de a se înșela în aprecierile sale și să aibă siguranța că va dăinui ceea ce poate pune în paginile sale”¹⁸.

Și într-un caz și în celălalt se ajunge la necesitatea cunoașterii științelor auxiliare ale istoriei, cărora Aurelian Sacerdoțeanu le-a acordat o atenție deosebită de-a lungul întregii sale activități. Tratatate succint¹⁹, sau mai dezvoltat²⁰, în studii speciale sau notițe de curs²¹, ele au fost, pe rând, teoretizate într-un moment în care în această direcție exista un gol în istoriografia românească, iar pe plan european disciplinele erau studiate în tratate de metodă sau de strictă specialitate. Nu lipsit de interes se dovedește următorul detaliu, regăsit într-o notă a cursului de științe auxiliare ale istoriei, datat 30.IX.1965: „Nu există tratate care să cuprindă la un loc toate științele auxiliare ale istoriei și să stabilească astfel conexiunile dintre ele. Acest lucru apare indirect numai în manuale privitoare la metoda istoriei și numai în măsura în care autori lor au crezut necesar, în majoritatea cazurilor considerându-le cunoscute. Principiul acesta al integrării a stat la baza Cursului meu de științe auxiliare ținut la Universitate în anii 1953-1961 și multiplicat de studenți în 1958, a cărei sinteză o formulează studiul de față. Acum am satisfacția să văd că pe aceeași bază este alcătuit și manualul *L'histoire et ses méthodes*, Paris, 1961 (Encyclopedie de la Pleiade), operă de colaborare sub direcția lui Charles Samaran, inegală ca proporții și cu care nu pot fi de acord în unele privințe”²².

Și atunci, ca și astăzi, s-au găsit destui care să nu realizeze îndeajuns necesitatea însușirii măcar a celor mai importante dintre disciplinele auxiliare ale istoriei, de către cei cu pretenții de arhiviști sau istorici. *„Este adevărat că uneori științele auxiliare ale istoriei au fost privite cu oarecare neîncredere și chiar cu dispreț, socotindu-le tehnicitate simplă, un fel de meșteșug banal, fără strălucire. Mai sunt și astăzi unii – din fericire puțini și neînzestrați cu darul divinei Clio – care au rămas la asemenea părere întru nimic justificată. Ca să spunem direct tocmai tehnica, mai bine zis tehnicile după care operează științele auxiliare ale istoriei măresc potențialul științific al istoriei însăși. Dar evident ele n-au valoare pentru cei care nu le pot stăpâni și cu atât mai mult pentru cei care nu le pot pricepe”*²³ (subl.n.).

Sacrificând ambițiile personale de erudiție științifică, Aurelian Sacerdoțeanu s-a preocupat în mod deosebit de studiile de metodă și pregătire

¹⁸ Idem, *Ceva despre un corpus al izvoarelor românilor*, în „Îndrumări...”, p. 99.

¹⁹ Idem, *Pregătirea...*, p. 15-22; Idem, *Școala de Arhivistică*, în „Îndrumări...”, p. 351-353.

²⁰ Idem, *Științele auxiliare ale istoriei*, în „Îndrumări...”, p. 7-26; Idem, *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei*, în „R.A.” IX, 1966, nr. 1, p. 14-47.

²¹ D.A.N.I.C., loc. cit., dosarele 591, 592, 593, *passim*.

²² *Ibidem*, dosar 592, fila 15 v.

²³ *Ibidem*, fila 31.

profesională. „Încă din Universitate mi-am dat seama că nu se poate face nimic temeinic dacă nu avem instrumente de lucru. Și pentru nici una din științele auxiliare ale istoriei noi nu aveam nimic. De atunci am început pregătirea mea în această direcție care, din ce în ce mai mult a dominat toată cealaltă activitate fie în partea teoretică, fie în practica însăși pusă în arhive. Am socotit că nu e lipsită de interes orice îndrumare în acest sens, oricât de elementară ar fi ea”²⁴ (subl.n.).

Cadrul în care s-a realizat în mod direct această îndrumare a fost: Școala de Arhivistică, în intervalul 1929-1948; Institutul de Arhivistică, bibliologie și muzeografie, 1948-1950, și Facultatea de Istorie a Universității București, de la 1 septembrie 1950. În primul caz, scopul pentru care a luat ființă Școala a fost pregătirea temeinică a personalului de specialitate din arhive, biblioteci și muzee, iar calea spre împlinirea lui a constat în cultivarea cu stăruință a disciplinelor ajutătoare ale istoriei. O constantă în acest sens s-a dovedit a fi punerea la îndemâna studenților a tuturor elementelor necesare studiilor erudite, convins fiind că „stadiul actual al studiului istoriei nu este încă favorabil sintezei. Ne trebuie mai întâi manualul precis și de încredere pentru cunoașterea tuturor disciplinelor auxiliare, inventarele arhivelor și muzeelor pentru orientare sigură, cataloagele bibliotecilor publice și particulare și nenumărate bibliografii generale și speciale. Fără acestea nu poate fi început serios de cercetare istorică, nici materialul nu poate fi dat la lumină”²⁵.

Când, însă, ideea unei școli practice de arhivistică, a cărei singură menire să fie aceea de a forma tehnicieni, nu a mai biruit, locul propice pentru aceasta a devenit Facultatea de Istorie a Universității București, chiar dacă nu au fost posibile toate premisele formulate cu ani în urmă în acest scop, iar intrarea nu s-a făcut pe Porta Triumphalis²⁶. Din această perioadă ni s-au păstrat, în manuscris,

²⁴ *Ibidem*, dosar 14, f. 90.

²⁵ *Cuvânt de deschidere ținut în ziua de 11 nov. 1943 de directorul Școlii de Arhivistică, prof. A. Sacerdoțeanu*, în „Hrisovul”, III, 1943, p. 123-126.

²⁶ „.....Unde se poate face mai cu folos învățământul arhivistic, la școala specială sau la Universitate? Unii înclină să-l vadă de sine stătător dând întâietate practicei, în timp ce alții pun pe planul întâi teoria și-l văd încadrat în universitate. Dacă se păstrează un număr restrâns de elevi cu care să se poată lucra, dacă se lucrează direct cu fiecare în parte, dacă nu se înlătură nici una din disciplinele care tind la interpretarea obiectivă a documentului și a cuvântului, dacă stăruința în amănunt se menține, dacă teoria se limitează numai la strictul necesar și dacă materialul intuitiv original stă la îndemâna studiosului, pentru arhivist e indiferent unde își face ucenicia. Numai în cazul acesta putem intra în universitate pe Porta Triumphalis. A reduce disciplinele, a simplifica programul, a înlocui practica și a elimina materialul înseamnă a fi în imposibilitatea să ne atingem scopul. Și pentru cei care ținem la scop înainte de interese personale, aceasta

cursurile de specialitate, formulate în mai multe variante, îmbunătățite de fiecare dată. Amintim astfel: Cursul de Arhivistică, pentru anii: 1947-1949, 1950, 1951-1952, 1953-1954, 1958-1959, 1961 și exemplarul ajuns la editură, în 1966; Curs de diplomatică, pentru anii didactici 1951-1952, 1953-1954, 1958-1959; Curs de științe auxiliare ale istoriei, 2 vol., 1953-1954, 1955-1955²⁷; Izvoarele evului mediu ale istoriei generale, 1953-1954; Curs de sigilografie, 1945-1946; Curs de heraldică, 1945-1946; Curs de cronologie, 1946-1947²⁸. Preponderența acordată arhivisticii este explicată în acest fel: „Rectificările erorilor în istorie nu se pot face decât prin folosirea științifică a arhivelor, multă vreme ascunse cercetătorilor sau prin revenirea la originale, când documentele au fost publicate în mod eronat, intenționat sau nu. Îndrumarea sigură pentru folosirea acestor izvoare reduce timpul de investigație, înlesnește cercetarea lor și dă siguranță cercetătorului”²⁹.

În ceea ce privește cursul general de științe auxiliare³⁰, scopul esențial al acestuia, așa după cum este formulat de către autor, era de a da noțiuni de orientare studenților în vederea pregătirii lor profesionale și pentru viitoare cercetări în domeniul istoriei, înainte de a se gândi la o specializare³¹. Cum nici un istoric nu poate excela în toate, Aurelian Sacerdoțeanu susține crearea specialistului după natura izvorului istoric. „Acesta e epigrafist, paleograf, numismat, filolog sau ce doriți. Pasiunea lui este limitată, dar exigentă. Pe cât este de pasionat în micul său compartiment istoric pe atât este de exigent cu datoriile ce are față de el. În felul acesta e sigur că erorile pot fi evitate, sau, cel puțin reduse, deoarece critica îndreptată într-o singură direcție nu poate fi decât exactă, în raport cu pregătirea. Pe un astfel de material oricine poate picta cu siguranță icoana trecutului”³². Specialistul în una din științele auxiliare ajunge să cumuleze deopotrivă o metodă „neșovăitoare, o deosebită educație practică și o aleasă erudiție specială”.

înseamnă o abdicare, o capitis diminutio pe care nu o credem posibilă”. Aurelian Sacerdoțeanu, *Cuvânt de..., 1947*, p. 185.

²⁷ Toate lecțiile dactilografiate au fost transmise succesorului său, la predare.

²⁸ D.A.N.I.C., *loc. cit.*, dosar 14, f. 20-21.

²⁹ *Ibidem*, dosar 593, f. 2.

³⁰ Aurelian Sacerdoțeanu face distincția devenită deja clasică în bibliografia domeniului, între științele majore, de la care istoria împrumută concluziile certe (geografia, arheologia, geologia, filologia, antropologia, sociologia, dreptul și filosofia) și științele minore (arhivistica, paleografia, diplomatica, grafologia, cronologia, sigilografia, heraldica, numismatica, medalistica, miniaturistica, genealogia, epigrafia și bibliologia), de care istoricii se servesc în procesul de realizare a elaboratelor istorice.

³¹ *Ibidem*, f. 1.

³² A. Sacerdoțeanu, *Izvoarele istoriei românilor* (în continuare, *Izvoarele...*), în „Îndrumări...”, p. 107-109.

Rezultatele firești ale unei cercetări specializate trebuie să fie lucrările auxiliare, care să conducă pe cei interesați în noianul bibliotecilor, arhivelor și muzeelor, adică tocmai acolo unde poate afla o informație nouă sau unde poate căpăta sugestia unei interpretări noi³³. Ca să se ajungă acolo e nevoie, mai întâi, de realizarea unei expunerii critice a istoriografiei românești, de întocmirea de manuale, tratate, albume de specialitate – elemente de bază în formarea istoricului, cât și pentru informarea esențială și sigură³⁴. Oricât de bine concepute ar fi tratatele din străinătate, din ele se desprinde ceea ce este general, teoretic și nu concluziile adaptate la realitățile românești.

Ajungând la ultimul aspect al activității lui Aurelian Sacerdoțeanu pe care ne-am propus să-l analizăm în rândurile de față, acela consacrat studiilor de specialitate, apreciem potrivită precizarea unora din liniile centrale ale preocupărilor sale, așa cum apar ele menționate în extrasul dintr-un memoriu înaintat la Facultatea de Istorie, datat 13 martie 1964, București:

„Am stăruit asupra istoriei evului mediu românesc încadrat în istoria universală. Așa am putut să pun în circulație în mod critic multe izvoare istorice necunoscute sau nefolosite până atunci și să demonstrez continuitatea neîntreruptă a poporului nostru pe pământul patriei noastre de acum, cu participarea sa la multe acțiuni, care pot fi încadrate în istoria generală sau a sud-estului european.

Am luptat să pun la locul lor firesc științele auxiliare ale istoriei în cercetările istorice, inclusiv arhivistica, cu consecințele ce decurg de aici din punct de vedere al documentării științifice. În special, eforturile mele s-au îndreptat spre analiza și critica textelor, lămurind o seamă de pasaje obscure în cele mai vechi izvoare diplomatice privitoare la toate trei țărilor românești (sec. XIII-XIV). În același timp, am putut determina o mișcare arhivistică în țara noastră cu o terminologie precisă, inexistentă până aci, dar devenită azi curentă”³⁵.

Publicarea de noi izvoare istorice, respectiv, analiza, în spiritul criticii diplomatice, a celor mai puțin cunoscute sau necorespunzător publicate, par să fie laitmotivul activității editoriale a lui Aurelian Sacerdoțeanu. În această privință, asemănarea cu maestrul său, profesorul Nicolae Iorga, este izbitoare. Numeroasele articole destinate abordării modului în care trebuie editate izvoarele istorice, regulilor științifice care trebuie avute în vedere, sau necesității realizării edițiilor critice, definitive, obligatorii pentru realizarea unui corpus al izvoarelor

³³ Idem, *Problemele actuale ale arheografiei noastre* (în continuare, *Problemele...*), în „R.A.”, vol. VIII, 1958, nr. 1, p. 23.

³⁴ Idem, *Izvoarele...*, p. 124.

³⁵ D.A.N.I.C., *loc. cit.*, dosar 14, f. 13-14.

românilor³⁶, obligă la cunoașterea și însușirea lor de către orice aspirant în domeniul istoriei sau al disciplinelor auxiliare ei. Cultul său față de documente vine din credința că numai acestea constituie baza formulării unor concluzii. Spiritul critic este și el prezent în permanență, fie că ne referim la aspectele sale teoretice³⁷, sau la punerea sa în practică, în analizele diplomatice care apar întotdeauna atunci când documentele sunt introduse în circuitul științific. În aceeași măsură, Aurelian Sacerdoțeanu împărtășește afirmația lui Ernst Bernheim, potrivit căreia: „*Spiritul fără metodă păgubește științei nu mai puțin decât metoda fără spirit...Se face cea mai mare greșală când se editează documente într-un mod cu totul personal și barbar. Nu mai este tolerabilă improvizarea. Un document nu se tipărește fiindcă editorul sau descoperitorul trebuie să-și facă numele cunoscut, ci să facă utilizabil documentul. Nu se imprimă nici în vederea unui scop personal al descoperitorului, adecă atunci și atât cât îi ajută tezei pe care întâmplător ar studia-o. Datoria morală îl obligă a-l face cunoscut cât mai repede posibil mai ales când nu este într-un depozit public*”³⁸. Iată o admirabilă lecție de conștiință a datoriei și de altruism.

În afara arheografiei, de o atenție sporită s-a bucurat diplomatica, grație aspectelor de istorie medie abordate și, prin urmare, a criticii de proveniență, de autenticitate și veracitate³⁹, absolut obligatorii pentru înscrisurile din această perioadă. Și în acest caz, studiile teoretice⁴⁰, în care fundamentează disciplina sau vine cu o serie de clarificări asupra unor chestiuni deja cunoscute, sunt dublate de articolele care semnalează de fiecare dată noutăți găsite în documente, de o importanță mai mică sau mai mare. În acest fel, își găsesc locul precizări pe marginea instituțiilor noastre vechi, a ortografiei onomasticelor și toponimelor istorice, traducerii documentelor, validării sau datării lor. Cronologia a fost tratată atât teoretic, în cadrul cursurilor destinate disciplinei⁴¹, cât și pornind de la

³⁶ Menționăm doar câteva dintre ele: A. Sacerdoțeanu, *Despre editarea documentelor: Ceva despre un corpus al izvoarelor istoriei românilor; Izvoarele istoriei românilor*, în „Îndrumări...”, p. 47-64; 65-100; respectiv, 101-128; *Problemele...*, p. 22-33; Bogdan Petriceicu Hasdeu *arheograf*, în „R.A.”, VIII, 1965, nr. 2, p. 21-45.

³⁷ Vezi studiile privind *Dezvoltarea spiritului critic diplomatic*, D.A.N.I.C., loc.cit., dosar 670, *passim*.

³⁸ A. Sacerdoțeanu, *Despre editarea documentelor*, în „Îndrumări...”, p. 54.

³⁹ Idem, *Probleme actuale...*, p. 25.

⁴⁰ Idem, *Introducere în diplomatică*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 60-76; Idem, *Formularul în diplomatica română*, în „R.A.”, 1942, nr. I, p. 246-248; Idem, *Note de diplomatică românească*, în „Hrisovul”, VII, 1947, p. 137-146.

⁴¹ Vezi D.A.N.I.C., loc. cit., dosar 652, *passim*.

o serie de greutăți întâmpinate pe parcursul documentării, greutăți pe care a dorit să le elimine pentru cei ce urmau să se aplece asupra aceluiași probleme⁴².

În cursul analizei diplomatice complete au fost abordate și probleme de natură sigilografică sau heraldică, între care cele referitoare la sigiliile lui Neagoe Basarab⁴³, Mihai Viteazul⁴⁴ sau evoluția stemei unite⁴⁵ sunt printre cele mai des citate în lucrările de specialitate. Fără pretenția de a se considera un specialist în aceste domenii, Aurelian Sacerdoțeanu și-a făcut cunoscute punctele de vedere și în privința cercetărilor genealogice românești⁴⁶, respectiv a circulației monetare la români în evul mediu⁴⁷.

În concluzie, se impune subliniat faptul că atunci când au fost teoretizate, în ansamblul lor, științele auxiliare ale istoriei au fost privite dinamic, în succesiunea lor logică, urmând drumul ce trebuie parcurs către împlinirea țelului final, studiul istoric. Contribuțiile științifice propriu-zise apar firește atunci când ele sunt rodul "cercetărilor de mizală și fără altă recompensă decât cea morală care rezultă din utilitatea lor"⁴⁸. Când opera vorbește de la sine, celui care o prezintă nu-i rămâne decât să încerce să se ridice el însuși cât mai aproape de înălțimea Omului Aurelian Sacerdoțeanu. Îi vom lăsa, și de această dată, ultimul cuvânt : „*Ar fi o erezie să spun că n-am avut îndoieli. Când la Paris bursa nu-mi ajungea decât pentru o masă în zi, dar cu 11 ore de bibliotecă, mă întrebam la ce bun toate astea de vreme ce la Caffè de Cluny cu 35 de centime în plus aveai o zi plină de altă activitate; când cu 28 de ore curs săptămânal nu mai aveai timp de un teatru sau cinematograf în vreme ce alții, fără preocupări de texte, documente și pregătiri speciale, aveau suficient să-și plimbe far-nientele între munte și*

⁴² Spre exemplu, listele de suverani au fost alcătuite, după cum mărturisește, pentru elevii de la Școala de Arhivistică: „Le-am văzut strădania depusă spre a se orienta în timp asupra figurilor istorice și am căutat să le vin în ajutor....O prezentăm, deci, ca o lucrare strict practică.” Cf. Aurelian Sacerdoțeanu, *Liste de suverani*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 141.

⁴³ Idem, *Contribuții la studiul diplomatiei slavo-române. Sfatul domnesc și sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521)*, în „Romanoslavica”. X. 1964, p. 405-435.

⁴⁴ Idem, *Hrisovul și sigiliul lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1600*, în „R.A.”, IV, 1940, nr. 1, p. 161-162; Idem, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, în *loc. cit.*, p. 296-313.

⁴⁵ Idem, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate al poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în „R.A.”, an XI, 1968, nr. 2, p. 11-68. Vezi și D.A.N.I.C., *loc. cit.*, dosar 696, *passim*.

⁴⁶ Idem, *Câteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, în „Hrisovul”, II, 1942, p. 119-126.

⁴⁷ Idem, *Despre circulația monetară la români în evul mediu – după documente*, în „Hrisovul”, III, 1943, p.5-34. Comunicare la primul Congres de numismatică și arheologie, 20 octombrie 1933.

⁴⁸ Idem, *Cuvânt preliminar*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 8.

mare; când se iveau atâtea ocazii să fii *cineva* îmi era greu să cred că tot ce făceam era zădărnice. Și totuși nu am cedat conduitei. Abateri formale da; dar abateri care salvau conduita. Nu-mi dau seama care anume sunt și în ce măsură au putut ele dăuna”⁴⁹.

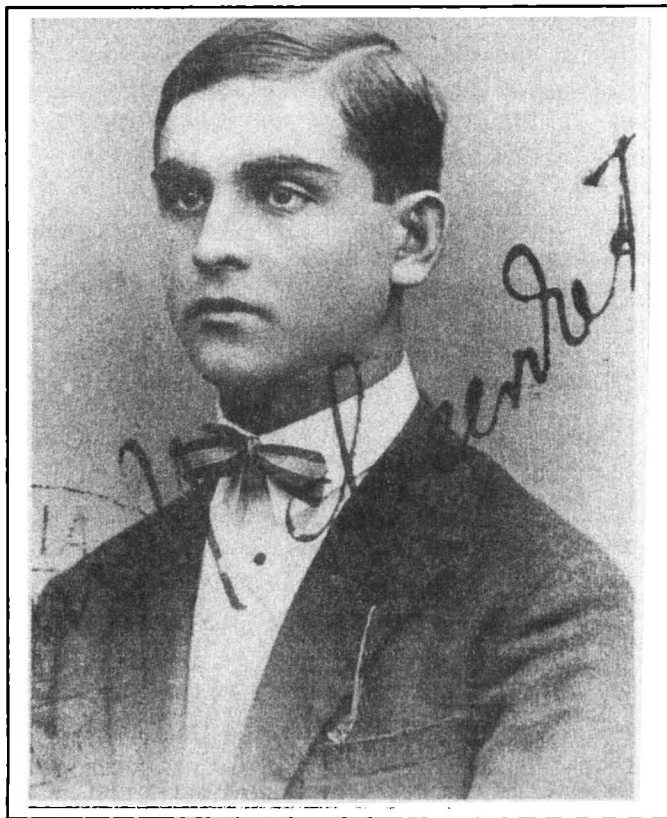
„Sunt convins că trebuie să-mi zic în fiecare zi, ca orice om, că nihil humanum a me alienum puto. Dar nu pot trece cu vederea neadevărurile – cuvântul este prea candid – care sunt mânate sordid împotriva omului și a operei. Tot ce am făcut este limpede înfățișat în lumina zilei. În tenebre nu am lucrat, în nici un fel, și declar că sunt incapabil să lucrez. De unde vine atunci totul? Din binele pe care l-am făcut. Se știe însă că lumina nu stă veșnic sub obroc. În aceasta e tăria mea, pe care o unesc cu o neogoită muncă. Am exemple destule în trecutul arhivisticeii că fără sacrificii nu poți birui, nu poți face bine, nu poți fi altruist. Acestea mă întăresc în convingerile mele, îmi dau puteri noi și sunt sigur că oamenii de bine, conștienți de menirea lor în lume, se vor adăuga muncii mele, vor mări numărul, vor îngroșa rândurile muncitorilor și vor da neamului românesc dovezile personalității lui”⁵⁰.

⁴⁹ D.A.N.I.C., loc. cit., dosar 14, fila 11.

⁵⁰ Aurelian Sacerdoțeanu, *Cuvânt de...*, 1947, p. 190-191.

Fondul arhivistic *Aurelian Sacerdoțeanu*

MIRELA COMĂNESCU

Aurelian Sacerdoțeanu s-a născut la 20 decembrie 1904, în satul Ferigile, comuna Costești, plasa Horezu, județul Vâlcea, fiind al doilea fiu al preotului Nicolae Sacerdoțeanu¹ și al Filofteiei². În anul 1915, absolvind școala primară din comuna Costești, unde a avut „o comportare exemplară”, conform certificatului eliberat, la cererea sa, de către diriginte³ și unde, datorită profesorilor, cărora le păstrează o vie amintire, lecțiile de istorie din clasa a IV-a l-au determinat să devină profesor de istorie, după cum însuși de-

clară⁴, urmează gimnaziul la Râmnicu Vâlcea⁵, când începe să-și alcătuiască „mica mea bibliotecă de specialitate, începând cu *Cronica Românilor*, de Gh.

¹ D.A.N.I.C., fond *Aurelian Sacerdoțeanu*, ds. 1, f. 1.

² *Ibidem*, ds. 5, f. 39.

³ *Ibidem*, ds. 1, f. 3.

⁴ *Ibidem*, ds. 70, f. 284.

⁵ *Ibidem*, ds. 4, f. 1.

Șincai”⁶. La 4 octombrie 1924 obține diploma de absolvire a cursului superior liceal, secțiunea modernă, eliberată de Liceul „Gheorghe Șincai” din București⁷, condus de Gh. Nedioglu, fiind elevul lui Eugen Lovinescu, G. Călinescu, C. Șăineanu, N. Colceag⁸, care i-au deschis „orizontul culturii generale”⁹, lucrările de maturitate și disertație clasându-l primul în cele două serii pe care le dăduse până atunci liceul, fiind unul din cele șase persoane care au terminat clasa a VIII-a¹⁰. În perioada 1924-1927, urmează cursurile Facultății de Filozofie și Litere din cadrul Universității București, specialitatea istorie, obținând, la 1 martie 1928, diploma de licență cu mențiunea „cum laudae”¹¹. Considerând că un istoric nu se poate forma studiind numai istoria românilor sau numai cea universală, ci cu amândouă și cu multe alte discipline ajutătoare, precum limbile slavă, greacă, latină, le-a vrut „pe toate și le-am avut pe toate”¹², după cum însuși mărturisește, beneficiind și de cursurile unor renumiți profesori precum N. Iorga, V. Pârvan, D. Russo, P. Cancel. Voia să înțeleagă limba italiană, din acest motiv urmând și cursurile lui R. Ortiz și seminariile Anitei Belciugățeanu¹³, cât și limba engleză, participând la cursurile organizate de către Institutul Sud-Est European¹⁴. Cu acest interes de formare a crezut nimerit să urmeze, în paralel, și cursurile Școlii Superioare de Arhivistică și Paleografie, aflată sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, la secția arhivistică-paleografie, unde mari profesori precum N. Cartoian, C. Moisil sau H. Stahl l-au ajutat să-și desăvârșească pregătirea.

În aprilie 1927, a participat la Congresul de bizantinologie de la Belgrad¹⁵, în același an fiind recomandat de către N. Iorga pentru unica bursă anuală în Franța, la Fontenay-aux-Roses, unde, din cauza unor grave probleme de sănătate, datorate condițiilor precare în care a locuit în timpul liceului, ajunge în februarie 1928, beneficiind de o bursă în valoare de 600 franci francezi¹⁶. Aici s-a înscris la Sorbona și la Ecole des Chartes, unde l-a interesat în mod special diplomatia și paleografia latină, cel mai mult timp petrecându-l, însă, după cum însuși declară, în bibliotecă¹⁷, fapt ce i-a permis ca la întoarcerea în țară, în

⁶ *Ibidem*, ds. 70, f. 284.

⁷ *Ibidem*, ds. 3, f. 2.

⁸ *Ibidem*, ds. 4, f. 6.

⁹ *Ibidem*, ds. 70, f. 284.

¹⁰ *Ibidem*, ds. 4, f. 7.

¹¹ *Ibidem*, ds. 3, f. 2.

¹² *Ibidem*, ds. 4, f. 7.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, ds. 70, f. 284.

¹⁵ *Ibidem*, ds. 4, f. 8.

¹⁶ *Ibidem*, ds. 6, f. 2.

¹⁷ *Ibidem*, ds. 4, f. 8.

noiembrie 1929, să aibă suficient material cu ajutorul căruia să-și redacteze teza de doctorat cu titlul *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*, cu care obține, la 13 ianuarie 1931, diploma de doctor în filozofie și litere, cu mențiunea „magna cum laudae”¹⁸.

După întoarcerea în București, a fost numit profesor suplinitor la Școala de Arhivistică (decembrie 1929). Pentru a-și putea asigura existența se înscrie, în anul 1930, la examenul de capacitate pentru învățământul secundar, care se ținea la Iași, pentru istorie, ca specialitate principală, și geografie, ca specialitate secundară¹⁹, pe care l-a luat cu nota 8,67²⁰. În toamna aceluiași an, și-a început activitatea la Seminarul de la Buzău²¹, făcând naveta din București, până în august 1932, când a fost transferat la Școala Comercială Elementară de Băieți „N. Bălcescu” din Capitală²². Între timp, în noiembrie 1931 se căsătorește cu Virginia Vasiliu, specialistă în limba latină, asistenta profesorului N. Iorga,

¹⁸ *Ibidem*, ds. 3, f. 13.

¹⁹ *Ibidem*, ds. 4, f. 10.

²⁰ *Ibidem*, f. 9.

²¹ *Ibidem*, ds. 6, f. 3.

²² *Ibidem*, f. 7.

membră a Școlii Române din Roma²³. De la Școala Comercială a fost apoi detașat, din data de 1 septembrie 1936, la Școala Normală de băieți a Societății²⁴, unde a activat până la 1 septembrie 1938, când a fost numit director al acesteia²⁵, paralel având și ore la Seminarul Pedagogic Universitar „Titu Maiorescu”²⁶. În anul 1935, obține și titlul de profesor definitiv pentru specializarea principală, istoria, și cea secundară, geografia²⁷. Din 1 septembrie 1939 este transferat la Liceul „Spiru Haret” din București²⁸.

La 1 aprilie 1937 este numit secretar la Institutul pentru Studiul Istoriei Universale din București²⁹, ca în anul următor să fie numit referent științific al aceluiași institut³⁰.

Trebuie menționat faptul că în toată această perioadă, de cinci ani, 1931-1936, a activat la Școala de Arhivistică fără a avea salariu, deoarece Școala nu avea buget, ministerul „neacordându-i nici o atenție”³¹, dar „o mână de profesori de aici ne hotărâsem să o ducem mai departe, fiindcă țara are nevoie de specialiști în arhive și biblioteci” și pentru că spiritul constructiv al directorului acesteia, Constantin Moisil, „ne ținea pe toți lângă dânsul. Și așa a învins ideea”³². Astfel, pentru anul școlar 1930-1931 i se aprobă să-i suplinească pe C.C. Giurescu și N. A. Constantinescu la cursurile de „instituții vechi românești” și „diplomatică”³³, iar din 30 aprilie 1931 este numit profesor în locul lui N. A. Constantinescu, demisionat la 1 mai același an³⁴, neîntrerupându-și activitatea nici în timpul satisfacerii serviciului militar³⁵.

În anul 1937, obține un premiu al Academiei Române, fapt ce i-a permis să plece într-o excursie de 45 de zile în Iugoslavia și Italia, unde a studiat și în unele arhive.

În anul 1942, primește titlul de profesor agregat³⁶, iar din 14 octombrie 1944 este numit director al Școlii de Arhivistică³⁷.

²³ *Ibidem*, ds. 907, f. 1.

²⁴ *Ibidem*, ds. 6, f. 10.

²⁵ *Ibidem*, f. 14.

²⁶ *Ibidem*, ds. 4, f. 9.

²⁷ *Ibidem*, f. 9.

²⁸ *Ibidem*, f. 21.

²⁹ *Ibidem*, ds. 6, f. 12.

³⁰ *Ibidem*, f. 13.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, ds. 6, f. 5.

³⁴ *Ibidem*, f. 6.

³⁵ *Ibidem*, ds. 13, f. 11.

³⁶ *Ibidem*, ds. 6, f. 36.

³⁷ *Ibidem*, f. 37.

La 1 octombrie 1938, fiind numit director general al Arhivelor Statului, în locul lui Constantin Moisil³⁸, a deținut și postul onorific de director al Școlii de Arhivistică, căutând ca în ambele ramuri să îmbunătățească activitatea și condițiile de muncă ale celor care își desfășurau activitatea aici. La venirea sa în fruntea Arhivelor, situația instituției era foarte dificilă: „nu era ordine, nu erau inventare și nu era nici dorința de muncă arhivistică. Fiecare considera materialul ca o proprietate personală și serviciul ca o activitate benevolă”, fiind nevoit să lupte din greu ca să introducă „spiritul necesar care să răspundă obligațiilor arhivistice”, iar „recalcitranții, trebuie să-i numesc mai bine interesații, care nu s-au adaptat cerințelor specifice, au trebuit să părăsească arhiva, nu fără a mă împoșca cu necuviințe și ineptii”. A trebuit să lupte împotriva acestora, „nu pentru că se împotriveau mie sau programului arhivistic, ci fiindcă prin clicile lor, uneori fățișe, alteori ascunse, căutau să discrediteze pe cei care au înțeles că trebuie să fie, întâi de toate, arhiviști. Pe ei i-am apărut cu dinții și unghiile, fiindcă îmi dădeam seama că un arhivist se formează cu greu, că practica lui cere ani de stăruință și că arhivistica de concepție nu se poate forma decât cu vârsta”³⁹. De fapt, Aurelian Sacerdoțeanu știa toate aceste lucruri cu mult timp înainte de a deveni director, deoarece în perioada septembrie 1926⁴⁰-februarie 1928 fusese copist paleograf în această instituție. Cunoștea foarte bine arhiva și știa că munca este „întârziată cu 100 de ani”, reușind, în perioada cât a fost director, să imprime „o responsabilitate administrativă”, care a permis alcătuirea unor „instrumente de lucru uzuale...și o serie întreagă de inventare și cataloage publicate în care oricine poate să-și tragă documentarea de care are nevoie”⁴¹, realizând, în anul 1939, primul inventar complet al Arhivelor Statului⁴², urmat de seria cataloagelor documentelor Țării Românești (inițiată în anul 1946), a indicilor cronologici (din anul 1947), cu scopul de a atrage arhiviștii într-o activitate cu care nu erau obișnuiți. Pentru a-i ajuta pe arhiviști a publicat, în anul 1948, instrucțiuni arhivistice, în care afirma că „spre a progresa aceste lucrări și a fi apreciate suficient, este de dorit ca normele de lucru în arhivă...să fie aceleași pretutindeni și pentru toți. Nu e numai o înlesnire de lucru pentru arhiviști, dar și pentru cercetători. Un sistem de lucru odată instituit le ușurează foarte mult întrebuințarea acestor instrumente de lucru. Uniformitatea ca scop și tehnică este

³⁸ *Ibidem*, f. 15.

³⁹ *Ibidem*, ds. 4, f. 10.

⁴⁰ Conform adresei semnate de directorul Arhivelor Statului, Constantin Moisil, la 30 septembrie 1926, *Ibidem*, ds.6, f. 1.

⁴¹ *Ibidem*, ds. 4, f. 10.

⁴² *Ibidem*, ds. 13, f. 11 v.

deci pentru noi o necesitate absolută”⁴³. A dorit să creeze o terminologie precisă în arhivistică, inexistentă până atunci, dar care a devenit curentă.

O altă mare problemă cu care s-a confruntat a fost cea a lipsei de spațiu pentru depozitarea tezaurului arhivistic (fără de care „nici o problemă națională din zbuciumatul nostru trecut nu se poate cerceta, studia, lumina, fără a apela la aceste depozite). Tot acest tezaur de piese originale, dintre care nici una nu se poate înlocui prin vreun mijloc oarecare și care odată distrus este pierdut pentru totdeauna, se găsește în cea mai nepotrivită păstrare. Localul este impropriu – în cele mai multe depozite domină umezeala – și insuficient. Aproape nici o depunere nouă nu și-a mai găsit loc de depozitare, obligând pe conducătorul arhivelor să supraîncarce depozitele existente, amestecând secțiunile și proveniența și făcând aproape imposibilă orânduirea și cercetarea lor. Aceasta, în primul rând, datorită lipsei totale de rafturi. Câteva mii de dosare sunt depozitate de-a dreptul pe pardoseală. Între acestea se numără și jurnalele Consiliului de Miniștri. În momentul de față suntem însă obligați a depozita și alte fonduri noi, a căror alegere este în curs de efectuare, cum sunt, de pildă, arhivele Ministerului de Domenii, ale Ministerului Economiei Naționale, ale Prefecturii de Ilfov și primăriei din Târgoviște”⁴⁴. Într-un raport trimis ministrului Educației Naționale la 2 noiembrie 1938, Aurelian Sacerdoțeanu cerea de urgență rafturi de fier, atât pentru dosare, cât și pentru „materialul arhivistic vechi (toate documentele înapoiate de la Moscova cu atâta trudă), care, prin vechimea lui, cere condiții speciale de păstrare”⁴⁵, material aproape în întregime inedit, „cel mai prețios din întreg sud-estul european”⁴⁶, asigurându-l, „ca un tânăr entuziast al cercetării trecutului și constant editor de documente, că nu ne vom odihni nici zi nici noapte, până nu vom duce la capăt această muncă pe care o credem fundamentală pentru luminarea cu o clipă mai devreme a trecutului nostru”⁴⁷.

La Școala de Arhivistică a reușit, de asemenea, să realizeze un program avansat de pregătire profesională, „cu un corp didactic în cea mai mare parte devotat aridelor sale discipline și cu o zestre care dă mari nădejdi de viitor”⁴⁸, și să o transforme în Institut. Aici a întâmpinat „opoziiții principiale și interesate în tot timpul din partea câtorva care nu înțelegeau că nu suntem școală teoretică, ci practică și că menirea noastră este să formăm tehnicieni înainte de a ne gândi la erudiție pentru erudiție”⁴⁹. Aurelian Sacerdoțeanu considera că „menirea Școalei

⁴³ *Ibidem*, ds. 17, f. 3.

⁴⁴ *Ibidem*, ds. 26, f. 168.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 168v.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, ds. 4, f. 11.

⁴⁹ *Ibidem*.

noastre este doar de a se adresa prăfuitelor hrisoave, de a le cerceta cu grijă și competență, cu neasemuită dragoste și înțelegere, ca pe niște misive grăitoare din care să scoți la iveală o fărâmă de lumină asupra vieții și traiului străbun. Cine putea să ne înțeleagă? Nimeni, cel puțin din cei care au fost mari și puternici”⁵⁰. Erau unii cărora li se promisese intrarea în Universitate „dacă se desființează Institutul și fac tot ce pot ca să-l discrediteze”⁵¹, fără succes, însă. În această perioadă a fost nevoit să sacrifice „ambițiile personale de erudiție științifică, cu care mă mândream la început, pentru a stărui asupra studiilor de metodă și pregătire profesională”, dându-și seama încă din Universitate că „nu se poate face nimic temeinic dacă nu avem instrumente de lucru. Și pentru nici una din disciplinele auxiliare ale istoriei noi nu aveam nimic”. Conștient de aceste neajunsuri ale istoriografiei românești, a început încă din facultate pregătirea sa în această direcție, care, „din ce în ce mai mult a dominat cealaltă activitate, fie în partea teoretică, fie în practica însăși pusă în arhive”, socotind că nu e lipsită de interes „orice îndrumare în acest sens, oricât de elementară ar fi ea”⁵².

Din punct de vedere didactic a fost călăuzit de ideea de a împărtăși elevilor și studenților săi cât mai clar și mai exact stadiul științific al problemelor ridicate de disciplinele auxiliare ale istoriei și de aplicarea lor în cercetarea istorică, toate pornind de la constatarea că la noi s-au realizat o serie de monografii și lucrări de sinteză fără nici o metodă de lucru și fără o bază documentară serioasă. Atenția pe care a acordat-o întocmirii cursurilor, cât și actualizării lor permanente, reiese din cercetarea fondului, văzându-se și atenția și respectul de care se bucura din partea studenților săi.

Dovadă a dragostei pe care studenții i-au purtat-o stă și însemnarea pe care profesorul Sacerdoțeanu a făcut-o, la 29 ianuarie 1970, după încheierea ultimei prelegeri din lunga sa carieră didactică, de peste 40 de ani: „Ultima oră de curs. Ultima serie de studenți pe care i-am avut. Toți au plâns când i-am anunțat plecarea mea din învățământ. Și băieții au lăcrămat serios. De ani de zile nu am mai avut un curs cu toți studenții anului”⁵³.

În memoriul său pentru Școala de Arhivistică afirma că aceasta „are de îndeplinit un dublu scop: să formeze pe cercetătorul erudit al studiilor istorice, pe de o parte, și pe organizatorul celor două instituții de bază ale culturii: arhiva și biblioteca, pe de alta”. Făcea, de asemenea, constatarea că se pierd arhivele la creatorii lor și se distrug chiar depuse fiind la arhive. Cele care sunt deja strânse, „deci formal salvate, în bună parte sunt nesistematizate, neclasate și neinventariate, așadar imposibil de cunoscut. Mii și mii de informații prețioase

⁵⁰ D.A.N.I.C., fond *Școala de Arhivistică*, ds. 20, f. 118-119.

⁵¹ D.A.N.I.C., fond *Aurelian Sacerdoțeanu*, ds. 4, f. 11.

⁵² *Ibidem*, f. 12-13.

⁵³ *Ibidem*, ds. 83, f. 9.

rămân ascunse cercetătorului fiindcă arhivistul leneș, interesat și nepregătit nu este în măsură să le pună în lumină. O arhivă ajunsă în acest stadiu nu e arhivă ci o grămadă informă de hârtii netrebnice”⁵⁴. Remediul împotriva acestor neajunsuri nu îl vedea decât prin „pregătirea științifică și practică a slujitorilor” acestei instituții, care nu este „o treabă ușoară, nu se poate face grăbit și nici n-o poate face oricine”, pentru că arhiva nu poate „fi lăsată pe seama oricui”, pentru că se poate „strica fondul, distruge materia, ori face să dispară chiar totul”⁵⁵. După părerea sa, „arhivistul și bibliotecarul nu se improvizează”, iar improvisarea lor, acolo unde se face, „înseamnă mult timp pierdut, imensă pagubă în material și nici un profit moral”⁵⁶. Referindu-se la munca pe care trebuie să o facă un arhivar, Aurelian Sacerdoțeanu era conștient că aceasta „este mai întâi o muncă de hamal”, pe care „arhivistul, în salopetă, cu vată în urechi, ochelari contra prafului pe ochi și uneori chiar mască pe față”, o face până când arhiva ajunge să fie pusă la locul ei în depozit, iar arhivistul „lipsit de devoțiune, incapabil să înțeleagă valoarea unui monument istoric, va lăsa această treabă pe mâna omului de serviciu”, care o va bate și o va trânti astfel încât „hârtia sau pergamentul răscopt ori fărmat, sigiliile în ceară, metalul prețios de la miniaturi și atâtea lucruri din arhivă indiferente lui, doar printr-o minune mai pot scăpa spre a ajunge la cercetătorul de viitor”⁵⁷. Vine apoi o muncă de chimist și de fizician, pe lângă aceea de artizan, ca să repare arhiva și să o facă citeață „fără a-i strica valorile materiale intrinsece”, iar acest lucru nu îl poate face decât „adevăratul arhivist dublat de experiența chimistului, fizicianului și legătorului, care astfel pregătit este adevăratul medic al arhivei”⁵⁸. Abia apoi vine munca arhivistului, care, după ce a salvat arhiva, „are datoria să o facă utilă: prin clasare și inventariere, prin crearea posibilității pentru cercetător de a ști că există informația pe care o caută și că o poate avea repede. Pentru aceasta trebuie să fie anume pregătit, nu numai să cunoască scrisul vechi ci să și pătrundă sensul exact al celor scrise”⁵⁹.

Aurelian Sacerdoțeanu era conștient că „în arhivă trebuie muncă, onestitate și abnegație. Arhivistul care nu pricepe că trebuie să claseze materialul ce are în grija sa, să-l inventarieze, să-l regesteze, să-l pună ușor la îndemână, nu merită acest nume. Arhivistul care îl lasă în starea în care l-a primit, care n-are prezent în minte oricând a ceea ce are în grija sa, care de fiecare dată trebuie să se informeze, să se pună în curent cu însăși arhiva sa, acela trebuie să-și găsească

⁵⁴ *Ibidem*, ds. 26, f. 118.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 119.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

altă ocupație. Arhivistul care pune în rândul întâi al preocupărilor sale cercetările personale, care ascunde informațiile prețioase față de cercetătorul din afară, care nu rezervă timp și preocupare pentru instituția care îl hrănește, acela n-are ce căuta în arhivă. Între acest arhivist și ușierul său este o singură deosebire: ușierul își îndeplinește obligația pentru care primește salariul”⁶⁰. De asemenea, considera că arhiva cere pricepere și abnegație și Școala tinde spre formarea „arhivistului ideal”, dorind să introducă și spiritul general de înțelegere și prețuire a arhivei, fără de care „sunt greu de învins nenumăratele greutăți care stau în calea bunului arhivist”. Era convins că numai „când se va ajunge și la noi să se înțeleagă că orice hârtie scrisă, nu numai a trecutului, ci și a prezentului care repede ajunge și ea să fie a trecutului, este un document; că acest document nu servește numai la cunoașterea istoriei neamului ci și a interesului individului, a dreptului și menirii lui în societate; că el este o dovadă a existenței omului pe pământ cu calitățile și defectele sale, cu posibilitățile lui de umanizare și de înălțare deodată, numai atunci prețuirea arhivelor va fi suficientă”⁶¹, iar când între arhivist și cercetător „se formează o comuniune de admirație și interese, atunci nu se ajunge numai la democratizarea culturii naționale și la civilizația umană, ci se poate nădăjdui la ștergerea cu totul din mintea indivizilor și a societății a oricăror prejudecăți care îi dezbină și îi despart. Prin aceasta toți putem deveni mai buni, mai umani”⁶².

Școala, încă de la înființare, s-a bucurat de un corp didactic „deosebit de select și specialist”, numeroși reputați profesori universitari, precum N. Cartoian, Constantin C. Giurescu, P. P. Panaitescu, Petre Cancel, V. Papacostea, Dan Simonescu, N. A. Constantinescu, Ion C. Filitti, Ion D. Condurachi, lucrând adesea „numai din dragoste pentru disciplinele pe care le predau și din dorința de a le face să progreseze și la noi în țară”⁶³.

Din caietul său de însemnări aflăm că i-au fost elevi la cursuri Emil Vărtosu, Ion Radu Mircea, I. Șucu, M. Regleanu și mulți alții⁶⁴.

Lucrările sale, care depășesc 1000 de titluri⁶⁵, se referă la disciplinele auxiliare ale istoriei și în special la arhivistică, diplomatică, bibliologie,

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, f. 120.

⁶² *Ibidem*, f. 121-122.

⁶³ *Ibidem*, f. 143.

⁶⁴ *Ibidem*, ds. 29, f. 21-29.

⁶⁵ Lista lucrărilor sale a fost publicată de Al. Matei în „Revista Arhivelor” nr. 4/1976, 1/1977, 3/1977. Vezi și lista întocmită de însuși profesorul Sacerdoțeanu în raportul pentru Școala de Arhivistică, la 13 mai 1946 (D.A.N.I.C., fond Școala de Arhivistică, ds. 69, f. 105-117).

metodologie și cronologie, cât și la evul mediu românesc, și au fost publicate în reviste, buletine, cât și în ediții separate.

A fost redactor al paginii istorice a revistei „Albina” și colaborator la „Neamul Românesc pentru Popor” și la periodicele „Buletinul Comisiei Istorice a României”, „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice a României”, „Revue Historique du Sud-Est Européen”, „Revista Istorică”, „Arhivele Olteniei”, „Gând Românesc”⁶⁶, „Adevărul literar și artistic”, „Biserica Ortodoxă Română”, „Cercetări istorice” (Iași), „Revue de Transylvanie”, „Balcania”, „Romanoslavica”⁶⁷.

A activat în Comisia Monumentelor Istorice, Societatea Numismatică Română, Institutul de Istorie al Academiei Române, Societatea de Științe istorice, filologice și de folclor, filiala București, Asociația Presei din județul Ialomița, Asociația de Monografii Istorice „N. Iorga” din București⁶⁸ ș.a. În calitate de colaborator al Academiei Române a dirijat lucrările unui subcolectiv care s-a ocupat de publicarea documentelor secolului al XVII-lea.

De-a lungul prodigioasei sale cariere a fost recompensat cu numeroase premii de către importante instituții din țară și străinătate. Astfel, la 12 iunie 1935, Academia Română îi acordă premiul de stat „Gheorghe Asachi”, în valoare de 3000 lei, pentru lucrarea intitulată *Marea invazie tătară și sud-estul european*⁶⁹, publicată în anul 1933, care era o continuare a tezelor tratate în lucrarea de doctorat, iar în anul 1937, aceeași instituție îi acordă 25000 din același premiu pentru lucrarea *Considerații asupra istoriei românilor în Evul Mediu*⁷⁰.

A participat la congresele internaționale de studii istorice, care au avut loc la Belgrad (1927), Oslo (1928) și București (1938)⁷¹.

A întreprins numeroase cercetări în arhive, muzee și biblioteci din Iugoslavia, Franța, Belgia, Olanda, Norvegia, Germania, Elveția, Italia și Albania⁷².

⁶⁶ *Ibidem*, ds. 8, f. 6 v.

⁶⁷ *Ibidem*, ds. 18, f. 1.

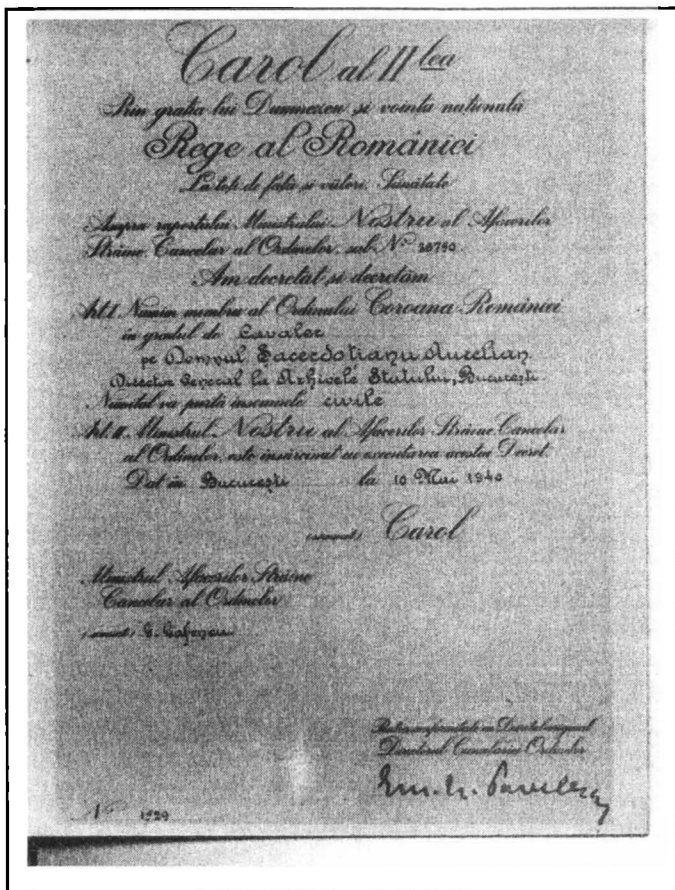
⁶⁸ *Ibidem*, f. 7.

⁶⁹ *Ibidem*, ds. 10, f. 2.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 3.

⁷¹ *Ibidem*, ds. 13, f. 11 v.

⁷² *Ibidem*.

La 10 mai 1940, regele Carol al II-lea îi acordă lui Aurelian Sacerdoțeanu ordinul „Coroana României” în gradul de cavaler, iar la 1 februarie 1943 regele Mihai I îi conferă ordinul „Meritul Cultural” în gradul de cavaler⁷³.

În tot acest timp nu a uitat nici o clipă de satul din care a plecat, întemeind și susținând căminul cultural „Matei Basarab”, pe care l-a înzestrat cu dulap de cărți și mai multe volume din cărțile sale personale⁷⁴. În anul 1927, a lucrat în echipa de cercetări sătești de la Nereju-Vrancea⁷⁵.

A condus „Revista Arhivelor” (1938-1947) și „Hrisovul” (1941-1947), predând mai multe cursuri permanente de diplomatică generală și românească, cronologie, paleografie română, arhivistică, științe auxiliare ale istoriei: sigilografie, heraldică, genealogie. În perioade scurte de timp a predat și cursuri de instituții vechi românești, izvoarele istoriei românilor, bibliologie, izvoarele istoriei generale a evului mediu. De asemenea, a ținut prelegeri privind legislația arhivistică în România, arhivele din țările vecine, sau arhivele imperiale apusene, bizantine și otomane cu material documentar privitor la istoria națională⁷⁶. Multe din capitolele cursurilor au fost publicate în diferite articole, studii sau în lucrări

⁷³ *Ibidem*, ds. 10, f. 5-6.

⁷⁴ *Ibidem*, ds. 13, f. 11.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, ds. 14, f. 12.

de sine stătătoare, precum *Arhivistica*, apărută în anul 1970, și constituie până astăzi un valoros material de studiu în acest domeniu.

Fondul *Aurelian Sacerdoțeanu*, aflat în depozitele Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale, măsoară 22,20 metri liniari, cuprinzând 913 unități arhivistice, din perioada 1904-1976, și conține acte personale, documente rezultate din activitățile desfășurate, documente emise de unele instituții sau persoane, altele decât creatorul de fond, documente fotografice.

Documentele s-au păstrat sub formă de originale, copii, traduceri, concepte și imprimate completate și sunt scrise în limbile română, slavonă, rusă, franceză, engleză, germană, italiană.

Din punct de vedere al genurilor de documente întâlnite în acest fond, menționăm: diplome de studii, rapoarte, procese-verbale, contracte, scrisori, certificate, adeverințe, adrese, chitanțe, liste, însemnări, tabele, angajamente, invitații, planuri, afișe ș. a.

Din categoria actelor personale s-au păstrat certificatul de naștere, de botez, de vaccinare, cât și livretul militar, dar și actele de studii: certificat de absolvire a Școlii primare din Costești-Ferigile, diploma de absolvire a Liceului „Gh. Șincai” din București, diploma de licență eliberată de Universitatea din București, Facultatea de Filozofie și Litere, diploma de doctor în filozofie și litere, certificate privind frecventarea cursurilor la Școala română din Paris, cât și ale Școlii de Arhivistică și Paleografie din cadrul Arhivelor Statului. De mare interes sunt brevetele ordinelor „Coroana României” și „Meritul Cultural”, cât și premiile primite din partea Academiei Române.

Grupa documentelor rezultate din activitatea desfășurată este destul de numeroasă și cuprinde informații prețioase privind evoluția arhivisticii românești, activitatea depusă de către Aurelian Sacerdoțeanu la Arhivele Statului sau la Școala de Arhivistică și Paleografie, dar oferă și multe date privind activitatea Institutului de Istorie Universală, a Universității populare din Vălenii de Munte, a Secției de arhivistică din cadrul Facultății de Istorie.

Deosebit de importantă este și corespondența purtată de către Aurelian Sacerdoțeanu, în calitate de director general al Arhivelor Statului și director al Școlii Superioare de Arhivistică și Paleografie, cu diferite instituții din țară și de peste hotare, precum Primăria Municipiului București, Fundația Culturală „Regele Mihai I”, Academia Română, Muzeul Național de Antichități, Societatea Numismatică Română, Ministerul Educației Naționale, Universitatea din București și cea din Cluj, Consiliul Internațional al Arhivelor, Arhivele Naționale din Ungaria, Franța, India etc.

În dosarele 26 și 27 se păstrează o serie de documente privind legislația arhivistică, funcționarea Școlii de Arhivistică, probleme de personal, situația arhivelor în caz de evacuare, planul birourilor Arhivelor Statului, lucrări de reparații în localul Arhivelor, pierderea arhivelor din Basarabia și Bucovina de

Nord, după cedarea acestor provincii Uniunii Sovietice, reguli pentru cercetătorii de la Sala de studiu.

Dorința directorului general Aurelian Sacerdoțeanu de perfecționare a muncii arhivistice, prin participarea personalului la diferite cursuri, cât și de reorganizare a instituției și de întocmire a unor evidențe cât mai bune pentru fondurile existente în arhive se reflectă în mod pregnant în dosarele fondului.

Activitatea ca profesor la Facultatea de Istorie din București sau la Școala de Perfecționare Arhivistică transpare și ea din documentele fondului, păstrându-se un număr mare de programe analitice ale cursurilor și seminariilor, liste nominale de studenți, referate întocmite pentru lucrările unor candidați la titlul de doctor, cum ar fi cele pentru tezele lui Dinu C. Giurescu, Liviu Ștefănescu, Mihail Guboglu etc.

Preocupările profesorului Aurelian Sacerdoțeanu pentru întocmirea de programe, cursuri, cât și activitatea sa de coordonator al diferitelor lucrări de diplomă se regăsesc în dosarele fondului. Astfel, s-au păstrat cursurile dactilografiate de arhivistică (ds. 619, 622, 627), cronologie (ds. 645), diplomatică (ds. 654, 657), heraldică (ds. 684), istoriografie medievală (ds. 704), codicologie ș.a.

Lucrările de licență la care Aurelian Sacerdoțeanu a fost coordonator sunt și ele păstrate în fond și aduc informații asupra temelor care erau abordate de studenții săi, atât la Facultatea de Istorie, cât și la Școala de Arhivistică (vezi dosarele 90-115).

Cea mai mare parte a fondului este formată din manuscrisele lucrărilor de istorie, arhivistică, cronologie, diplomatică, heraldică, sigilografie, numismatică, întocmite de profesor, cât și unele adunate și păstrate de acesta. Din categoria lucrărilor întocmite de autor și păstrate în fond, dat fiind numărul lor foarte mare, amintim doar câteva: *Arhivistica; Succesiunea domnilor până la Alexandru cel Bun; Bănia, o veche instituție românească; Rășinari, străvechi sat românesc; Elemente de continuitate și unitate în istoria medievală a românilor; VII și podgorii la începutul vîlței de stat; Cîteva permanențe în gîndirea lui Dimitrie Cantemir; Organizarea Bisericii Ortodoxe Române în sec. IX-XIII; Pomelnicul mănăstirii Govora; Pomelnicul mănăstirii din satul Costești-Vâlcea.*

De reținut sunt și fotocopiile de pe documente, manuscrise și cărți rare aflate la Biblioteca Academiei și la Arhivele Statului.

Importante sunt și notele, extrasele și însemnările bibliografice adunate în vederea elaborării unor lucrări sau volume de documente privind: istoria Țării Românești în perioada 1431-1899 (ds. 267-302), istoria Țării Românești în timpul lui Mircea cel Bătrîn, legăturile dintre Țara Românească și Sibiu sau Brașov, documentele din timpul lui Neagoe Basarab, istoria Moldovei, divanele lui Ștefan cel Mare, izvoarele istoriei noastre, sfatul domnesc în perioadele 1433-1512, 1522-1525, 1608-1830, sau cele referitoare la opera lui B. P. Hasdeu

(ds. 494-533), a lui Dimitre Onciul (ds. 534-581), cât și a vieții și operei istoriografului Dionisie Eclesiarhul (ds. 765), istoria armenilor, relațiile maghiaro-slave, relațiile româno-bizantine, istoria medie a Franței, Italiei, Germaniei, Poloniei, Ungariei. Această înșiruire arată preocupările multiple pe care profesorul Sacerdoțeanu le-a avut, încă din studenție, cât și marea sa capacitate de muncă și de sinteză.

S-a păstrat, de asemenea, și piesa de teatru în cinci acte intitulată *Hrusana*, care tratează un subiect istoric petrecut la curtea lui Mihail voievod, fiul lui Mircea cel Bătrân, semnată sub pseudonimul Șerban Răzeșul (ds. 732).

Un capitol aparte îl formează corespondența, formată din peste 5000 de scrisori și felicitări, cu diferite personalități din domeniul istoriei, filozofiei, arhivisticii, atât din țară cât și din străinătate: N. Iorga, D. Gusti, C. Guțu, Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, Gh. Duzinchevici, George Fotino, Nicolae Grămadă, Ștefan Gorovei, Alexandru Lapedatu (în calitate de secretar general al Academiei Române), Scarlat Lambrino, directorul Școlii Române din Roma, Ion Radu Mircea, Constantin Moisil, Ion Petrovici, Alexandru Oțetea, P. P. Panaitescu, Victor Papacostea, Henri Stahl, Gabriel Strempel, C. Velichi, Emil și Ion Vârtosu, Dan Cernovodeanu, cu studenți, săteni din localitatea natală sau prieteni, care aduc informații interesante despre viața științifică de la Arhivele Statului și de la Institutul de Arhivistică, sau privitoare la participarea sa la diferite manifestări culturale din țară și de peste hotare.

Parcursarea acestui atât de important fond, pentru istoria și practica arhivistică, pentru cercetarea istorică, ne determină și pe noi să credem că o monografie „dedicată operei și activității, dacă nu celui mai mare, oricum, unuia dintre titanii arhivisticii românești”⁷⁷, este necesară și ar constitui un omagiu adus acestui om al arhivelor care a înțeles cel mai bine importanța și menirea instituției fără de care istoria națională nu s-ar putea scrie.

913 u.a.; 22,20 m.l.

Anii extremi: 1904-1976

⁷⁷ Corneliu Mihail Lungu, *Aurelian Sacerdoțeanu – teoretician și practician al arhivisticii românești*, în „Revista Arhivelor”, seria a III-a, vol. II, Cluj-Napoca, 1996, nr. 1-2, p. 92.

Correspondența lui Aurelian Sacerdoțeanu cu Fritz Valjavec

ILEANA-MARIA RATCU

În fondul personal *Aurelian Sacerdoțeanu*, aflat la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București, este păstrată o vastă corespondență, pe care profesorul și arhivistul a purtat-o cu numeroase personalități ale vieții științifice și culturale românești și care numără peste 5000 de scrisori, de o deosebită importanță pentru întregirea informațiilor legate de activitatea și opera acestuia, precum și pentru înțelegerea aprofundată a cadrului social-istoric.

Articolul de față aduce în atenție trei scrisori inedite, care nu se află păstrate în fondul personal menționat mai sus, și care atestă relațiile științifice avute de Aurelian Sacerdoțeanu cu spațiul german, în acest caz cu directorul de mai târziu (1955-1960) al Institutului de Studii Sud-Est Europene din München, profesorul Fritz Valjavec¹.

Fritz Valjavec reprezintă pentru cercetarea istorică sud-est europeană o personalitate marcantă, de certă valoare, care prin activitatea sa susținută a contribuit imens la dezvoltarea acesteia, pe de o parte, și la strângerea relațiilor spațiului sud-est european cu Germania, pe de alta. Südost-Institut, așa cum este cunoscut Institutul de Studii Sud-Est Europene din München, a fost înființat în 1930, avându-l încă din 1935 drept asiduu colaborator pe Fritz Valjavec, de numele căruia se leagă și apariția, în 1936, a primului număr al revistei Institutului, „Südostdeutsche Forschungen“. Revista își va păstra acest nume până în 1940, când va căpăta titulatura sub care este cunoscută și astăzi, „Südost-Forschungen“.

Pentru ca revista Institutului din München să reflecte într-adevăr preocupările istoricilor și cercetătorilor, în general, din întreg spațiul sud-est european, Fritz Valjavec a inițiat și a purtat, între 1934² și 1950, o cuprinzătoare corespondență³ cu un număr remarcabil de personalități științifice. Spațiul

¹ Cu privire la Fritz Valjavec, vezi Karl Nehring, *Geschichte des Südost-Instituts. 1930-1990*, în *Mathias Bernath zum siebzigsten Geburtstag*, R. Oldenbourg, München, 1990, p. 23-26, și Ileana-Maria Rădu, *Correspondența lui Teodor Bălan cu Fritz Valjavec*, în „Hrisovul” VIII/2002, p. 200-201.

² 1934 este anul în care a luat naștere ideea tipăririi revistei Institutului din München, de care Fritz Valjavec și-a legat indisolubil numele. Încă de atunci datează primele scrisori trimise de acesta în eforturile sale de a-și atrage colaboratori de valoare.

³ Correspondența lui Fritz Valjavec a fost păstrată la Südost-Institut din München, fiind apoi transferată la Arhivele Statului din Bavaria. Prin bunăvoința

românesc este reprezentat în această corespondență prin nume sonore ale vieții culturale și științifice din perioada interbelică. Printre ei își află locul și Aurelian Sacerdoțeanu, alături de Nicolae Iorga, Ion Nistor, Teodor Bălan, Silviu Dragomir, Ion Lupaș, Sextil Pușcariu, Iorgu Iordan, Constantin Giurescu, pentru a da numai câteva exemple.

Încă din timpul vieții, Fritz Valjavec a avut intenția ca întinsa sa corespondență să fie accesibilă cercetărilor viitoare, astfel că scrisorile sale din perioada 1934-1940 au fost legate de acesta în 20 de volume. Pentru următorii 10 ani, ordonarea corespondenței s-a realizat mai târziu⁴. Scrisorile au fost ordonate cronologic, și ceea ce este foarte util pentru cei interesați, Fritz Valjavec a făcut copii de pe scrisorile trimise de el, astfel că avem la dispoziție întregul schimb de informații dintre el și corespondenții săi.

Corespondența cu Aurelian Sacerdoțeanu, deși nu cuprinde decât cele trei scrisori menționate mai sus, dovedește, o dată în plus, nivelul înalt la care se putea duce o corespondență între doi oameni de cultură, respectul și admirația reciprocă pe care și le purtau. Aprecieri în mod deosebit stilul epistolar al celor doi iluștri contemporani.

Prima scrisoare este trimisă de Aurelian Sacerdoțeanu lui Fritz Valjavec, la 5 mai 1939, dată la care se afla deja în funcția de director general al Arhivelor Statului, conducând, în același timp, și Școala de Arhivistică. Fritz Valjavec fusese din 1937 deja însărcinat cu conducerea administrativă a Institutului, răspunzând, totodată, după cum am mai spus, de controlul științific al seriei de monografii editate de Institutul german și al revistei „Südostdeutsche Forschungen”. Conținutul scrisorii ne îndreptățește să presupunem că existase un schimb de scrisori și cu Constantin Moisil, cel care îi precedase lui Sacerdoțeanu în fruntea Arhivelor Statului. Sacerdoțeanu îi trimisese profesorului german *Repertoriul documentelor Țării Românești* datorat Martei Andronescu⁵, dar

domnului director al Institutului, prof. dr. Edgar Hösch, și a directorului adjunct, prof. dr. Karl Nehring, am avut acces la acest fond cu ocazia unui stagiului de cercetare la München. Țin să le mulțumesc, încă o dată, pentru sprijinul acordat în întreprinderea mea.

⁴ Corespondența lui Fritz Valjavec face obiectul unui articol al domnului prof. dr. Karl Nehring, care întocmește un inventar cu toate personalitățile și instituțiile științifice, de cultură și învățământ cu care profesorul german a avut contacte, cuprinzând informații și cu privire la anii în care s-a desfășurat corespondența. Vezi Karl Nehring, *Der Briefwechsel von Fritz Valjavec 1934-1950. Personen und Institutionen*, în „Südost-Forschungen”, 53 (1994), p. 323-354. Tot aici se menționează că scrisorile din perioada 1940-1950 au fost ordonate de prof. dr. Karl Nehring, beneficiind de ajutorul doamnei Ute Schumann.

⁵ Marta Andronescu, *Repertoriul documentelor Țării Românești publicate până azi*, vol. I, 1290-1508, cu o prefață de prof. A. Sacerdoțeanu, București, 1937, 234 p. (Școala superioară de arhivistică și paleografie, Cursul de diplomatică, VIII).

confirmarea primirii lucrării o va primi Constantin Moisil. Totuși, în lista cuprinzând personalitățile și instituțiile cu care Fritz Valjavec a avut un schimb de scrisori, numele lui Constantin Moisil nu apare. În această primă scrisoare, Aurelian Sacerdoțeanu își exprimă dorința de colaborare, menționând primirea unor numere ale revistei „Südostdeutsche-Forschungen” și lipsa unuia dintre ele. Promite trimiterea „Revistei Arhivelor”, de îndată ce va apărea. Este interesant că Sacerdoțeanu, care cunoștea limba germană, îi scrie lui Fritz Valjavec în „limba neamului său”, știind că acesta avea cunoștințe de limbă română⁶.

A doua epistolă reprezintă răspunsul la prima scrisoare, fiind trimisă din München la 23 mai 1939. Prin această scrisoare, Fritz Valjavec îl invită pe Sacerdoțeanu să colaboreze la revista Institutului german, menționând un aspect important pentru orientarea științifică a revistei, și anume că temele de interes ale publicației nu se axează numai pe relațiile româno-germane, ci se referă și la chestiuni legate de istoria spațiului sud-est european, în general. De altfel, această scrisoare anunță cu un an mai devreme mutarea centrului de interes al revistei spre istoria și cultura spațiului Sud-Estului european în sine, schimbare ce va fi consfințită în 1940 prin noul nume al revistei, „Südost-Forschungen”. Cercetând numerele revistei, nu întâlnim, din păcate, nici o contribuție a lui Aurelian Sacerdoțeanu în paginile sale. Interesul pentru publicațiile Arhivelor Statului, precum și pentru cele ale Școlii de Arhivistică este exprimat explicit, Valjavec propunându-și prezentarea lor în rubrica de recenzii a revistei germane. De exemplu, întâlnim ampla prezentare a lucrării inițiate de Aurelian Sacerdoțeanu, *Inventarul Arhivelor Statului*, apărută la București în 1939, prezentare datorată lui P. P. Panaitescu⁷.

A treia scrisoare, trimisă tot de Fritz Valjavec, la 7 februarie 1940, este, poate, cea mai semnificativă dintre toate, deoarece este redactată în urma vizitei profesorului german la Arhivele Statului din București. Cuvintele de laudă exprimate de Valjavec dovedesc, cu prisosință, admirația acestuia pentru felul în care se prezenta instituția Arhivelor Statului din București la acea dată, atât din punctul de vedere al dotării, cât și din cel al nivelului cercetărilor științifice. Cred că se poate afirma fără exagerare că în acea perioadă Arhivele Statului se aflau la același nivel cu alte instituții similare din străinătate, în ciuda greutăților

⁶ Fritz Valjavec era profund preocupat de istoria Sud-Estului european. Născut în 1909, în capitala Monarhiei Austro-Ungare, urmează școala primară și secundară la Werschetz (Vrșac), în Banatul sârbesc, continuând, din 1924, la Budapesta și desăvârșindu-și studiile universitare la München. Era firesc ca o personalitate animată de asemenea preocupări să fie interesată și de cunoașterea diferitelor limbi sud-est europene.

⁷ „Südost-Forschungen”, 2-3/1940, p. 693-695.

financiare cu care se confruntau și atunci⁸. Valjavec apreciază, de asemenea, amabilitatea cu care a fost primit la București. Deja între Súdost-Institut și Arhivele Statului se statornicise un schimb permanent de publicații.

Trebuie spus că într-adevăr Biblioteca Súdost-Institut pune la dispoziția cititorilor săi „Revista Arhivelor”, deținând toate numerele vechi, dar și numerele până în 1989 fiind bine reprezentate. În ceea ce privește publicația Școlii de Arhivistică, inițiată tot de profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, „Hrisovul”, trebuie spus că seria veche a revistei este completă, iar prin schimbul de publicații inițiat de Facultatea de Arhivistică cu Súdost-Institut s-au adăugat și numerele seriei noi. Sperăm să continuăm buna tradiție a colaborării cu prestigiosul Súdost-Institut din München, inaugurată de înaintași.

ANEXE

I

1939 mai 5, București. *Aurelian Sacerdoțeanu către Fritz Valjavec.*

București, 5. V. 1939

Str. Arhivelor 4

D-lui Director
Dr. Fritz Valjavec
München

Mult Stimat Domnule Director,

Dl. prof. Const. Moisil are amabilitatea să-mi comunice răspunsul Dv. la primirea *Repertoriului de documente* alcătuit de d-na Marta Andronescu.

Îngăduiți-mi să vă comunic mai întâi că, în urma retragerii D-sale la pensie, mi s-a încredințat mie postul de Director general al Arhivelor Statului nostru. În această calitate, și în aceea de director al Școalei de Arhivistică, mi-am îngăduit a vă trimite lucrarea amintită. Vom face același lucru și cu studiile ce vom tipări de acum înainte. Dorința noastră este să ajungem la o cât mai strânsă colaborare și înțelegere spirituală, atât de necesare ființei noastre umane.

⁸ Vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Dare de seamă despre Arhivele Statului făcută către Consiliul de perfecționare (1 ianuarie-31 decembrie 1940)*, în „Revista Arhivelor”, IV, 2, 1941, p.335-378.

Dl. Moisil ne-a predat și „Südostdeutsche-Forschungen” III, 1, 2 și 4 (ne lipsește III, 3), pentru care vom trimite în schimb „Revista Arhivelor”, de îndată ce-și va lua apariția.

Primiți salutările noastre cele mai cordiale,

Prof. dr. Aurelian Sacerdoțeanu

P.S. Pentru o mai grabnică corespondență, pentru mine, îngăduiți-mi să vă scriu în limba neamului meu, care – mi s-a spus – vă este cunoscută.

II

1939 mai 23, München. *Fritz Valjavec către Aurelian Sacerdoțeanu.*

23. Mai 1939

Herrn

Prof. Dr. Aurelian Sacerdoțeanu

Bukarest

Sehr verehrter Herr Direktor!

Sehr danke ich Ihnen für Ihr liebenswürdiges Schreiben vom 5.5. Ich freue mich aufrichtig, daß Sie es waren, der die Zusendung der Arbeit von Frau Marta Andronescu veranlaßt hat und würde Sie sehr bitten, uns auch in Zukunft die Veröffentlichungen der Schule für Archivistik uns zur Besprechung zugehen zu lassen. Falls wir noch einige ältere Werke Ihrer Schriftenreihe erhalten könnten, wäre ich sehr verbunden. Ich würde gerne als Gegenleistung Veröffentlichungen unseres Instituts zur Verfügung stellen, die für Ihre Stelle vielleicht nicht ganz ohne Interesse sind.

Bei dieser Gelegenheit möchte ich Sie übrigens noch einmal herzlichst zur Mitarbeit an unseren „SODF“ einladen. Ausdrücklich bemerken möchte ich dabei, daß uns nicht nur etwa Fragen der deutschrumänischen Beziehungen interessieren, sondern im gleichen Maße auch rein rumänische Probleme. Ich würde es auch persönlich außerordentlich begrüßen, wenn Sie uns bei Gelegenheit etwas zur Verfügung stellen könnten.

Mit den verbindlichsten Empfehlungen bin ich,

Ihr aufrichtig ergebener

F. V.

Traducere:

23 mai 1939

Domnului
Prof. dr. Aurelian Sacerdoțeanu
București

Stimate Domnule Director,

Vă mulțumesc foarte mult pentru amabila dvs. scrisoare din 5 mai. Mă bucur sincer că dvs. ați fost cel care mi-a trimis lucrarea doamnei Marta Andronescu și v-aș ruga foarte mult ca și pe viitor să ne trimiteți publicațiile Școlii de Arhivistică spre a le recenza. V-aș rămâne foarte îndatorat, dacă am putea primi și alte lucrări mai vechi din seria publicațiilor dvs. Am dori în schimb să vă punem la dispoziție publicațiile institutului nostru, care poate nu sunt fără interes pentru preocupările dvs.

Cu această ocazie doresc să vă mai invit o dată călduros să colaborați la revista noastră, „Südostdeutsche Forschungen“. În mod expres aș vrea să subliniez că nu suntem interesați numai de relațiile româno-germane, ci în aceeași măsură de probleme legate strict de România. Dacă ați putea ocazional să ne puneți ceva la dispoziție, eu personal aș saluta aceasta cu mare bucurie.

Cu cele mai amabile salutări rămân al dvs. sincer
F.V.

III

1940 februarie 7, München. Fritz Valjavec către Aurelian Sacerdoțeanu.

7. Februar 1940

Herrn
Prof. Dr. Aurelian Sacerdoțeanu,
Generaldirektor des Staatsarchivs
Bukarest

Sehr verehrter Herr Direktor!

Nach München zurückgekehrt, ist es mir eine angenehme Pflicht, Ihnen für die freundliche Aufnahme zu danken, die im Bukarester Staatsarchiv gefunden habe. Der Geist des Engagements und die Vorzüglichkeit der

Einrichtung und wissenschaftlichen Abfertigung hinterließ in mir angenehmste Eindrücke vom Stand des rumänischen Archivwesens.

In der Zwischenzeit habe ich Ihre Austauschsendung erhalten und bestätige sie mit bestem Dank. Ich habe bereits veranlaßt, daß Ihnen als Gegenleistung die für Sie in Frage kommenden Veröffentlichungen unseres Instituts zugesandt werden. Sie werden diese Sendung wohl schon erhalten haben. Sie werden in Zukunft unsere Zeitschrift „SODF“ regelmäßig erhalten. Sehr dankbar wäre ich aber, wenn ich von der „Revista Arhivelor“ nach Möglichkeit noch Heft 1-5 erhalten könnte. Ich würde einen großen Wert darauf legen, diese wertvolle Zeitschrift vollständig in der Institutsbibliothek zu besitzen.

In der Hoffnung auf ein baldiges Wiedersehen bin ich mit den verbindlichsten Empfehlungen aufrichtig Ihr

F. V.

Traducere:

7 februarie 1940

Domnului

Prof. dr. Aurelian Sacerdoțeanu

Director General al Arhivelor Statului

București

Întors la München, am plăcuta datorie de a vă mulțumi pentru prieteneasca primire de care am avut parte la Arhivele Statului din București. Spiritul prevenitor și dotarea excelentă a instituției și nivelul științific mi-au lăsat cele mai plăcute impresii cu privire la nivelul arhivisticii românești.

Între timp am primit trimiterea dvs. poștală și o confirm pe această cale cu mari mulțumiri. Am aranjat deja ca publicațiile Institutului nostru, care vă interesau, să vă fie trimise la schimb. Probabil că le-ați și primit deja. Pe viitor veți primi revista noastră „Südostdeutsche Forschungen“ în mod regulat. V-aș fi foarte recunoscător dacă am mai putea primi din „Revista Arhivelor“ numerele 1-5, în măsura în care este posibil. Consider că este foarte important să deținem în biblioteca Institutului toate numerele acestei reviste de valoare.

În speranța că ne vom revedea curând, rămân cu cele mai amabile salutări, al dvs. sincer

F.V.

Contribuții la cunoașterea sigiliilor de stat din perioada domniei lui Carol I

MARIA DOGARU

În perioada 1866-1947, țara noastră a fost, din punct de vedere al formei de guvernământ, o monarhie constituțională¹. Din 1866 până în 1914 în fruntea statului a stat Carol I (1839-1914), fiul lui Carl-Anton (1811-1885), care se trăgea din casa princiară de Hohenzollern².

Familia Hohenzollern este foarte veche. Într-o cronică medievală din 1601 sunt pomeniți, alături de alți cavaleri uciși într-o luptă, doi frați, Wezil și Burkhard, indicați drept conți de Zollern (Zolorin), după numele castelului cunoscut de atunci și până astăzi drept „Burg Hohenzollern”, situat în Suabia, pe valea râului Neckar, în preajma orașului Hechingen. În bibliografia de specialitate se arată că este posibil ca acești frați să fi fost coborâtori din Burkhard I, conte de Baar și, din 926, duce de Suabia. De asemenea, potrivit unei tradiții de familie, Sfântul Meinrad, cel asasinat în 861, întemeietorul schitului devenit mai târziu abația de la Einsiedeln, s-ar număra printre strămoșii Casei de Hohenzollern³.

Încă din zorii evului mediu, familia Hohenzollern s-a individualizat printr-un blazon înfățișând un scut scartelat cuprinzând în 1 și 3 argint, în 2 și 4 negru. Scutul, încoronat, era însoțit de deviza „Nihil sine Deo”. În cei 48 de ani de domnie, principele (1866 mai 10/22 - 1881 martie 14/26), apoi, din 1881 până în 1914 (septembrie 28/8 octombrie), regele Carol I a folosit mai multe sigilii⁴.

În general, s-au păstrat și matricele sigilare cu care actele emise au fost validate.

1. Primul sigiliu are următoarea înfățișare: scut sfertuit având în cartierele 1 și 4, pe azur și, respectiv, pe aur, o acvilă cruciată și încoronată, în cartierele 2 și 3, pe azur și roșu, capul de bour cu stea între coarne, peste tot

¹ Ioan Scurtu, *Monarhia în România, 1866-1947*, București, Editura Danubius, 1991, 192 p.

² Christian Cannuyer, *Casele Regale și Suverane din Europa*, București, Editura Gavrilă, 1996, p. 97.

³ *Ibidem*.

⁴ Definim *tipar sigilar* (matrice sigilară) obiectul confecționat din material dur, care poartă gravată o reprezentare și un text, menit să-l individualizeze pe posesor. *Sigiliul* (pecetea sau impresiunea sigilară) este urma rămasă în tuș, ceară sau fum în urma aplicării matricei sigilare. Maria Dogaru, *Sigilografie generală*. Curs pentru studenții Facultății de Arhivistică, București, 2002, p. 25-30.

ecusonul Casei de Hohenzollern. Scutul, timbrat de o coroană închisă, este susținut la dreapta de un leopard lionat, la stânga de femeia dacă ținând în mână dreaptă sabia curbă.

Fig. 1

În partea inferioară, o eșarfă cu deviza „Nihil sine Deo”. Totul sub un pavilion de purpură, tivit cu franjuri, căptușit cu hermină și timbrat, de asemenea, de o coroană închisă⁵.

Legenda: CAROL I DIN GRAȚIA LUI DUMNEZEU ȘI PRIN VOINȚA NAȚIONALĂ DOMN AL ROMÂNILOR⁶ (Fig. 1).

Această reprezentare, neconformă cu prevederile legii din aprilie 1867⁷, credem că a fost utilizată de la urcarea domnitorului Carol I pe tron. A fost inspirată de unele reprezentări heraldice din timpul Principatelor Unite (proiectul stemei României propus de Gu-

⁵ D.A.N.I.C., Colecția Sigilii (matrice sigilare), nr. 5946; Maria Dogaru, *Tipare sigilare aparținând suveranilor României din perioada 1866-1947*, București, Biblioteca Pedagogică Națională „I. C. Petrescu”, 1999, p. 8-9.

⁶ Matricea sigilară a fost executată de un gravor neobișnuit să redea prin semne convenționale smalturile heraldice (s-a reprezentat greșit metalul și culoarea din stema familiei Hohenzollern).

⁷ „Monitorul Oficial al României”, nr. 75 din 2/14 aprilie 1867, p. 450-451. Vezi P.V. Năsturel, *Stema României. Studiu critic din punct de vedere eraldic cu numeroase figuri în text*, București, 1892, 237 p. + ilustrații; Idem, *Nova Plantatio și Regii României – moștenitori ai împăraților Bizanțului. Studiu sfragistic din punct de vedere istorico-heraldic cu numeroase figuri în text*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filozofie”, XV, 1914, p. 1-80, 76 ilustrații. Extras, Carol Göbl, București, 1915, 80 p. + 75 ilustrații.

vernul Ion Ghica etc)⁸.

2. Matrice sigilară rotundă, diametrul de 52 mm, confecționată din metal, gravată în excizie⁹.

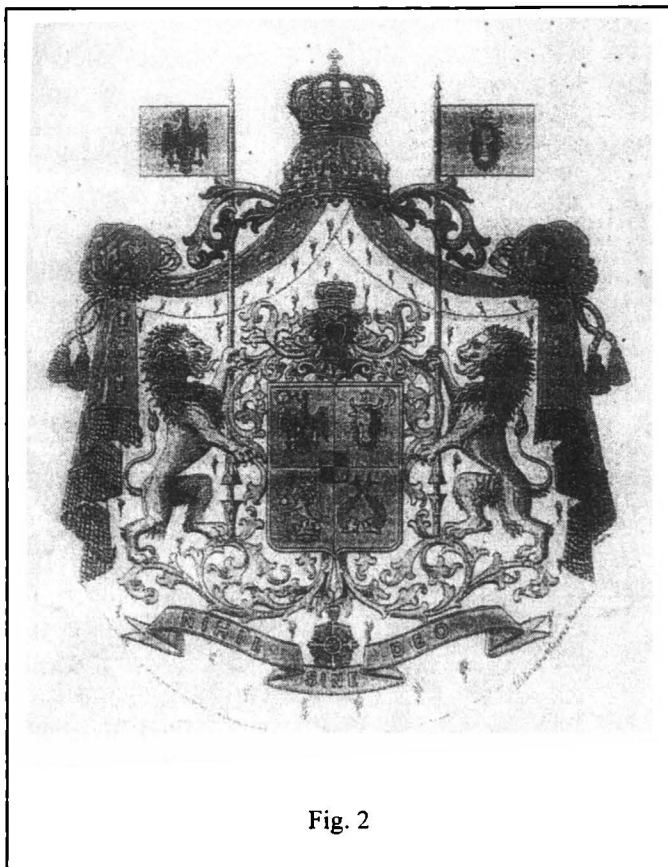

Fig. 2

tru, doi delfini afrontați (amintind regiunea maritimă a țării). Peste tot, blazonul familiei Hohenzollern; scutul este timbrat de o coroană închisă și sprijinit de doi

În imagine, stema României din 1872 (Fig. 2)¹⁰: scut sfertuit; în primul cartier, pe albastru, acvila cruciată purtând în gheara dreaptă spada și în cea stângă sceptrul; în cantonul superior, dextru un soare de aur; în cartierul doi, pe roșu, capul de bour cu stea între coarne însoțit în cantonul superior senestru de crai nou (herbul Moldovei); în cartierul 3, pe roșu, un leu încoronat ieșind dintr-o coroană deschisă ținând între labe o stea (simbol al Olteniei); în ultima partițiune, pe albas-

⁸ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 140-158.

⁹ D.A.N.I.C., *Colecția Sigilii (matrice sigilare)*, nr. 5946.

¹⁰ „Monitorul Oficial al României”, nr. 57 din 11 martie 1872. Vezi și P.V. Năsturel, *Stema României*, p. 219-221; Ștefan Greceanu, *Eraldica română. Actele privitoare la stabilirea armelor oficiale cu planșe și cu vocabular*, București, 1900, p. 44-45; Constantin Moisil, *Stema României. Originea și evoluția ei istorică și heraldică*, în „Boabe de grâu”, 1931, p. 18-20.

lei afrontați. În partea inferioară, deviza cunoscută: „Nihil sine Deo”. Întreaga reprezentare este plasată sub un pavilion din purpură, căptușit cu hermină, prins într-o coroană închisă. Legenda: CAROL I DIN GRAȚIA LUI DUMNEZEU ȘI PRIN VOINȚA NAȚIONALĂ DOMN AL ROMÂNILOR (Fig. 3).

Fig. 3

pavilionul s-a plasat coroana de oțel alcătuită din țeava unui tun capturat de armata română la Plevna, în Războiul de Independență;

3. Matrice sigilare rotunde, diametrul 67 mm, confecționate din metal, una gravată în excizie, pentru sigilarea cu tuș, alta gravată în incizie, pentru validarea cu ceară¹¹.

În emblema stema țării din 1872¹². Legenda: CAROL I DIN GRAȚIA LUI DUMNEZEU ȘI PRIN VOINȚA NAȚIONALĂ REGE AL ROMÂNIEI (Fig. 4). După ridicarea României la rangul de regat (14 martie 1881) stema țării a fost modificată în felul următor¹³:

a) în locul coroanei închise ce timbra

¹¹ D.A.N.I.C., Colecția *Sigilii (matrice sigilare)*, nr. 5957.

¹² P.V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domnești, trofee*, București, 1890, p. 105; Ștefan Greceanu, *Eraldica română*, p. 49; Constantin Moisil, *Stema României...*, p. 19; Maria Dogaru, *Tipare sigilare aparținând suveranilor României*, p. 11-13.

¹³ Dan Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 161, 346-349.

Fig.4

REGE AL ROMÂNIEI.

Conținutul actului pe care-l validează este următorul: „Sire, am onoarea a supune la înaltă aprobare a Majestății Voastre alăturatul proiect de Decret relativ la numirea în serviciul silvic exterior a elevilor absolvenți ai Școalei speciale de Silvicultură făcută în vederea adauselor bugetare ale anului corent.

Sunt cu cel mai profund respect, Sire, al Majestății Voastre plecat și preasupus servitor, Ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor.
Nr. 49525 Oct. 25” (Fig. 5). Semnătură nedescifrabilă.

b) a fost schimbată poziția cozilor¹⁴ celor doi lei servind ca suport ai scutului;

c) prin reprezentarea Ordinului „Steaua României”, înființat de Carol I la 1877.

Aceste modificări nu au fost, însă, operate și în emblema sigiliilor.

4. Un alt sigiliu, necunoscut până în prezent, are diametrul de 40 mm și este imprimat pe un act din 1885¹⁵. În emblema sa este înfățișată stema țării din 1872. Legenda este mai restrânsă: CAROL I

¹⁴ Idem, *În legătură cu poziția cozilor leilor heraldici, suport ai stemei principatului, apoi a regatului României (perioada 1872-1897)*, în „Revista Arhivelor”, an LXXIV, vol. LIX, 1997, nr. 2, p. 228-238.

¹⁵ Colecție particulară.

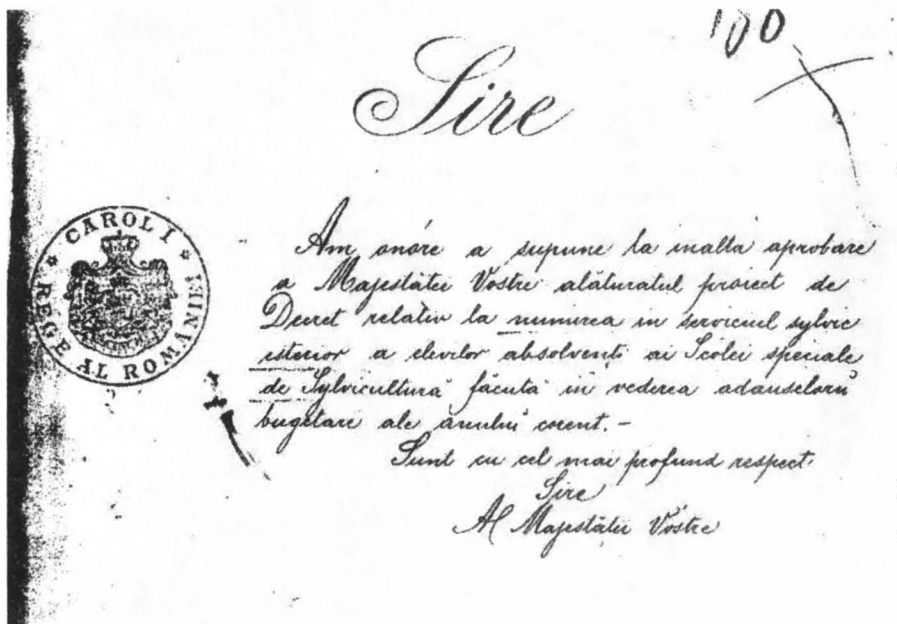

Fig. 5

Actul poartă ștampila registraturii Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, unde este înscris cu nr. 61845, la data de 1885 oct. 28. Sigiliul descris mai sus nu este plasat, cum este obiceiul, la sfârșitul textului, pentru simplul motiv că actul nu este emis sub semnătura regelui. Menirea lui este de a dovedi faptul că documentul la care ne referim a fost văzut și avizat de funcționarul Casei Regale, care avea atribuții în domeniul respectiv.

5. Un sigiliu asupra căruia trebuie să ne oprim este cel realizat în formă de timbru sec (Fig. 6). El se deosebește prin următoarele:

- înfățișarea emblemei
- nu are legendă
- modul de confecționare
- felul în care a fost folosit.

Fig. 6

a) Înfațișarea emblemei. Pe lângă elementele prevăzute în emblemă, stema țării, conform legii din 1872, are plasat în partea superioară un baldachin. În heraldica specifică țării noastre s-a folosit mai rar baldachinul, element reprezentat în partea de sus a unei compoziții.

b) Impresiunile sigilare care cuprind doar emblema, fără să fie însoțită de un text precizând numele și calitatea posesorului, se numesc sigilii anepigrafe. Ele s-au folosit mai rar în practica sigilară din țările noastre.

c) În ceea ce privește modul de confecționare, avem de-a face cu un sigiliu „timbru sec” (este amprenta obținută prin aplicarea, foarte puternică, a matricei sigilare formată din două părți identice, astfel ca să degaje reprezentarea gravată pe matrice)¹⁶.

¹⁶ *Vocabulaire international de la sigillographie*, Roma, 1990, p. 45, 50.

Impresiunea sigilară la care ne referim este un sigiliu de închidere, el pune sub protecție conținutul unui înscris¹⁷ care, de obicei, este validat cu un sigiliu de text.

d) În privința felului în care a fost folosit, remarcăm că acesta a fost aplicat numai la închiderea unor plicuri. Astfel, unul din exemplarele cunoscute pune sub protecție o scrisoare de acreditare din aprilie 1896 dată lui Constantin Chiru, director general la P.T.T.¹⁸, iar altul s-a conservat pe plicul adresat lui Dimitrie A. Sturdza, președintele Consiliului de Miniștri¹⁹.

6. Un alt mijloc prin care conducătorul statului²⁰, Carol I, se individualizează, este cifrul regal. Acesta înfățișează două litere „C” care se intersectează, din care una în poziție normală, iar cealaltă întoarsă, timbrate de o coroană închisă, terminată cu glob cruciger (dimensiuni: 15/17 mm)²¹ (Fig. 7).

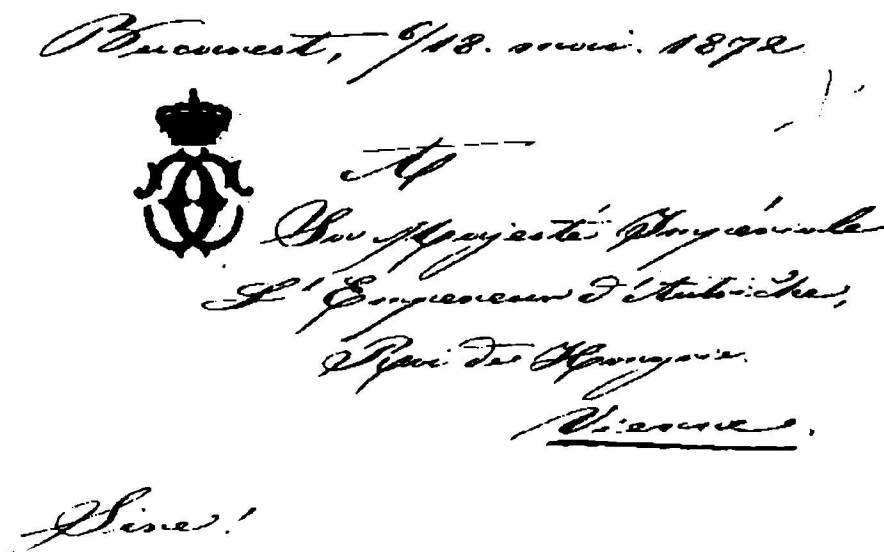

Fig. 7

¹⁷ Ibidem, p. 66.

¹⁸ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, p. 348-349.

¹⁹ Plicul acesta se află în expoziția Uniunii Notarilor Publici din România.

²⁰ Fond Casa Regală, dosar 122/1872 (Germania).

²¹ Constantin Moisil, *Însemnele regalității române*, în „Enciclopedia României”, București, 1938, p. 83-84.

Semnificația figurilor heraldice cuprinse în emblema sigiliilor descrise mai sus este următoarea:

a) *Acvila cruciată*, stema heraldică a Țării Românești²², face aluzie la originea latină a poporului român și, indirect, la ideea de unire.

Crucea pe care acvila o poartă în cioc amintește creștinarea poporului român încă din antichitate, prin intermediul lumii romane. Prezintă în emblema sigiliilor domnești²³, în frontispiciul actelor de cancelarie²⁴, acvila cruciată a fost plasată deseori alături de capul de bour al Moldovei, făcând aluzie, în ansamblu, la aspirația spre unitate.

b) *Capul de bour cu stea între coarne* este stema tradițională a Moldovei²⁵ și face aluzie la legenda descălecatului. Legenda urmăririi bourului se integrează în tema vânătorii rituale cu origine foarte îndepărtată, făcând parte din miturile referitoare la geneza unui neam.

c) *Leul ieșind dintr-o coroană deschisă* este stema atribuită, în secolul al XIX-lea, Olteniei. Este asemănătoare cu stema familiei Buzescu²⁶.

d) *Cei doi delfini ațărtați* provin din herbul moldav și evocă regiunea maritimă a țării. Ei au fost introduși în stema Moldovei de Gheorghe Asachi, în 1816, pentru a evoca faptul că Basarabia, răpită de Rusia țaristă în 1812, aparține spiritual Moldovei²⁷.

e) *Personajul cu armă dacică și leul* (constituind tenanții scutului cu stema țării din 1867) sunt elemente preluate din patrimoniul spiritual daco-roman. Cum

²² J. N. Mănescu, *L'evolution des armoires des Principautés Roumaines du XVe au XIXe, siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1988, 27, nr. 4, p. 315-333. Vezi și Idem, *Sur l'origine des armoires des Principautés Roumaines (aux XIV-XV s.s.)*, „RRH”, XXVI (1987), nr. 4, p. 345-367.

²³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în „Revista Arhivelor”, XI (1968), nr. 2, p. 11-68, ilustr. Vezi și P.V. Năsturel, *Nova Plantatio și Regii României...* p. 1-80.

²⁴ Traian Ionescu-Nișcov, Maria Soveja, *Acte de cancelarie domnească. Ornamente și miniaturi*, București, Editura Meridiane, 1974, p. 24, 27, 31.

²⁵ Mihai Berza, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, III, 1956, nr. 1-2, p. 99-128.

²⁶ Hagi-Moscu Emanuel, *Steme boierești din România*. Album heraldic, București, 1918.

²⁷ Maria Dogaru, *Contribuția lui Gheorghe Asachi la dezvoltarea heraldicii românești*, în „Memoria Antiquitatis”, Muzeul de Istorie din Piatra-Neamț, XIX, 1994, p. 473-484.

se știe, moneda „Provincia Dacia”²⁸, emisă în secolul III, avea gravat pe suprafața sa un personaj feminin, ținând într-o mână steagul cu literele *D.F. (Dacia Felix)*, în alta sabia curbă, arma specifică băștinașilor.

Personajul era flancat de o acvilă și de un leu. Reprezentarea sugerează codificat faptul că în acest colț al Imperiului Roman liniștea era asigurată de legiuni – unități de elită romane – desemnate de leu și acvilă și de băștinași, individualizați în compoziție prin femeia dacă și prin arma tradițională (sica). Imaginea de pe această monedă a fost preluată și de familia Magheru²⁹.

În 1849, românii ardeleni au solicitat amendarea stemei Transilvaniei în sensul introducerii unui nou cartier în care să fie cuprins personajul feminin cu atributele menționate mai sus, însoțit de leu și de acvilă³⁰. În acest mod, urma a se evidenția originea latină și continuitatea neamului românesc în vatra strămoșească.

În timpul domniei lui Alexandru I. Cuza, s-a întocmit un proiect de stemă pentru Principatele Unite (inițiat de I. Ghica și realizat de Carol Popp de Szathmary), în care scutul despicaț, cuprinzând armele țărilor surori, era ținut de femeia dacă și de un leu, autorii precizând că o astfel de reprezentare este „conformă cu starea politică în care au intrat țările noastre de la realizarea principiului unirii și cu datele istorice de la colonizarea romanilor în Dacia”.

Legenda sigiliilor (textul care însoțește emblema precizând numele și calitatea posesorului) a evoluat în timp. Astfel, în epoca feudală avem de-a face, în special la sigiliile mari, cu o legendă dezvoltată³¹, care cuprinde următoarele formule:

- invocația simbolică (semnul crucii);
- atributul teocratic „Io” (semnifică faptul că posesorul sigiliului respectiv deține puterea doar prin voința lui Dumnezeu și nici un pământean nu are vreun rol în această direcție);
- prenumele posesorului sigiliului;
- formula filiației (numele de familie, numele tatălui sau bunicului);
- formula devoțiunii (DIN MILA LUI DUMNEZEU);
- titlul (voievod);
- calitatea (domn);

²⁸ Iudita Winkler, *Moneda „Provincia Dacia”*, în „Studii și cercetări de numismatică”, V, 1971, p. 149.

²⁹ Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric, album sigilografic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 255-256, fig. 297.

³⁰ Mihai Popescu, *Stema Ardealului cerută de români după 1848*, în „Convorbiri literare”, XVIII (1926), 3 (martie), p. 216-218 + ilustr.

³¹ Emil Vârtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 358-369.

– denumirea țării asupra căreia își extinde autoritatea.

În secolul al XIX-lea, formulele amintite nu mai sunt decât parțial utilizate. Treptat, s-a renunțat la invocația simbolică, iar atributul teocratic „Io” a fost înlocuit cu pronumele „Noi” (domnitorii Țării Românești Alexandru Dimitrie Ghica, 1834-1842, Gheorghe Dimitrie Bibescu, 1842-1848, și Alexandru Ioan Cuza, 1859-1866³², domn al Principatelor Unite)³³. Ulterior s-a renunțat definitiv și la pronumele menționat. De asemenea, după 1866 nu s-au mai folosit formula filiației și titlul.

Analiza legendelor sigiliilor domnitorului, apoi regelui, Carol I conduce spre concluzia că acestea sunt în strânsă legătură cu concepțiile politice ale epocii.

Remarcăm, în acest sens, faptul că pe lângă formula devoțiunii „DIN MILA LUI DUMNEZEU”, al cărui prim termen s-a scris în limba latină (GRAȚIA), s-au adăugat cuvintele pline de semnificație „ȘI PRIN VOINȚA NAȚIONALĂ”. O astfel de titulatură s-a folosit pentru prima oară în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Dovedind prefacerile ce s-au produs în societatea românească, faptul că Principatele Unite s-au făurit prin voința celor mulți, cuvintele „PRIN VOINȚA NAȚIONALĂ”, incluse în sigiliile lui Carol I, probează că forma statului era monarhia constituțională, iar principiul suveranității poporului tindea să devină o realitate.

Formularea „DOMN AL ROMÂNILOR”, întâlnită în sigiliile domnitorului, apoi regelui, Carol I, constituie o subliniere a ideii de unitate, evocă indirect faptul că suveranul României îi avea în grijă pe toți românii, deci și pe cei din provinciile istorice aflate sub dominație străină.

Această expresie a trezit susceptibilități în Austro-Ungaria, mereu dispusă să interpreteze unele acțiuni întreprinse în Vechiul Regat drept propagandă menită a stimula sentimentele naționale ale românilor aflați sub dominația statului dualist.

Toate acestea dovedesc faptul că sigiliile utilizate în perioada domniei regelui Carol I (1866-1914) legitimează realitățile social-politice ale vremii³⁴.

³² Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric*, p. 72, 77-78.

³³ Anca Vasilescu, *Despre sigiliul personal al domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, în „Cercetări numismatice”, I, 1977, p. 109-112.

³⁴ Ileana Căzan, *Simbolul heraldic și legitimarea realităților socio-politice*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XI, 1992, p. 117-131.

Dr. Constantin Angelescu și arhivele românești

VIRGILIU Z. TEODORESCU

„Temperament dinamic, pasionat, ușor inflamabil, Angelescu s-a identificat cu noul său câmp de activitate, pe care s-a apucat să-l cultive cu ardoarea neofitului și cu fervoarea apostolului. Plecând de la dogma că școala este cea dintâi și cea mai puternică pârgă de ridicare a poporului, democrat și mai ales patriot prin structura sa sufletească, el a închinat școlii și culturii toată puterea sa de muncă, toată pasiunea sufletului, mergând până la fanatism și supraprețuire.”

Constantin Kirițescu¹

O justificată preocupare a condus, în secolul al XX-lea, la identificarea, în fiecare domeniu de activitate, a celor care, prin faptele de bine, au contribuit la propășirea instituției în care au trudit². Așa s-a ajuns la studierea mărturiilor care fac referință la evoluția instituției, la cei care i-au condus destinele sau care, prin activitatea desfășurată, au reprezentat pentru urmași relevante exemple. În cazul Arhivelor Naționale, preocuparea este destul de recentă, doar sporadic fiind prezentate fapte și personalități anterioare anilor '50³. Momentul aniversării a 125 de ani de activitate s-a concretizat și prin elaborarea unui volum⁴ care a reunit informații referitoare la istoria instituției, la câteva din personalitățile care, în decursul anilor, i-au condus destinele. În anii care au urmat au fost elaborate alte studii monografice ca urmare a cercetărilor întreprinse,

¹ Constantin Kirițescu, *Portrete – oameni pe care i-am cunoscut*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 332.

² Un exemplu a fost oferit de medici, care s-au constituit, la Iași, în Societatea naturaliştilor și a medicilor, în al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea, având ca preocupare, pe lângă susținerea prezentărilor obținute în urma cercetărilor, la zi, din domeniul practicii medicale și acordarea atenției evocării înaintașilor. Trecerea anilor a condus la constituirea și în România a unei adevărate discipline: istoria medicinei, cu remarcabile rezultate, consemnate în literatura de specialitate.

³ Dimitre Onciul a întreprins un prim studiu în care a tratat trecutul Arhivelor Statului. „Revista Arhivelor”, seria anilor 1924-1947, a încorporat informații referitoare la trecutul instituției, mai mult, după anul 1938, numerele au fost dedicate unor personalități care au condus Arhivele Statului.

⁴ *Arhivele Statului – 125 de ani de activitate. 1831-1956*, București, 1957, 514 p., incluzând și studiul lui Mihail M. Fănescu, *Gheorghian Peșacov. Contribuții la cunoașterea vieții și activității sale* (p. 287-301).

predilect, în arhiva instituției. În acest caz, s-a trecut la editarea volumului *Figuri de arhiviști*, în care au fost incluse 19 studii⁵. Concomitent, în paginile „Revistei Arhivelor”⁶ au fost incluse o serie de prezentări de biografii ale predecesorilor care au onorat arhivistica românească.

O atentă analiză constituie, pentru cel tentat să porceadă la elaborarea unor studii ce s-ar dori capitole ale unei viitoare istorii a arhivisticii românești, prilejul de a-și da seama de dificultățile încă existente, întrucât complexitatea problemelor reclamă o prealabilă rezolvare prin elaborarea unor alte și alte studii care să definească, pentru fiecare etapă, oameni și fapte. În acest context, este necesar să avem cunoscute și contribuțiile acelor care, deși s-au aflat în afara instituției, au participat, prin sprijin moral și material, la propășirea ei. Este, deci, necesar să fie evocate personalitățile care s-au aflat în Camerele Legiuitoare, guverne, instituții ale statului unde, prin poziția manifestată, au exprimat preocuparea de soarta arhivelor românești, de oamenii care le slujeau. În acest sens, ne-am propus să evocăm o personalitate care s-a manifestat, prin fapte, ca prieten al arhivelor românești, este vorba de dr. Constantin Angelescu⁷.

⁵ *Figuri de arhiviști*, București, 1971, 328 p., incluzând studiile referitoare la Iordache Rasti, Ion Eliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Teodor Codrescu, Petrache Teulescu, Nicolae Filimon, Grigore Bengescu II, Cezar Bolliac, Grigore N. Manu, Constantin D. Aricescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Dimitre Onciul, Sever Zotta, Franz Zimmermann, Albert Berger, Constantin Moisil, Iuliu Moisil, Ioachim Miloia.

⁶ „Revista Arhivelor” 2/1963, p. 201-249, nr. 2/1964, p. 259-280, 2/1965, p. 169-180, 1/1966, p. 227-234, 2/1966, p. 209-214, 1/1972, p. 55-61, 1/1975, p. 66-69.

⁷ În ultimele decenii, personalitatea dr. C. Angelescu a fost în atenția celor care s-au preocupat de istoria învățământului și culturii din perioada interbelică pe teritoriul României. Vezi Constantin Kirîțescu, *op. cit.*, p. 328-354; Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), fond *Onisifor Ghibu*, inv. 1835, dosar 596, f. 1-34, note referitoare la dr. C. Angelescu; f. 35-44, cupuri din presă, incluzând cuvântări ale dr. C. Angelescu, statistici, caricaturi și.a. Au existat și reacții ale detractorilor. Amintim, în acest sens, pe cei din opoziție care, după primul război mondial, au preconizat tragerea la răspundere a Guvernului Brătianu pentru modul cum a acționat, alăturându-se Antantei fără a avea o preocupare majoră ca, în perioada neutralității, să procedeze la o bună înzestrare și organizare a armatei, ca să poată face față solicitărilor la momentul intrării în război; faptul că în perioada neutralității s-a admis ca materialele strategice să fie exportate pe terțe piețe; permiterea pătrunderii pe teritoriul României a trupelor rusești fără a încheia o prealabilă convenție; trimiterea tezaurului public la Moscova; folosirea irațională a mijloacelor de transport în dauna avutului public la momentul retragerii spre Moldova, evacuarea copiilor, luându-i de lângă membrii familiei și fără avizul acestora; distrugerea deliberată, la retragere, a resurselor economice, prin incendiere. Vezi D.A.N.I.C., fond *Pantelimon Halippa*, inv. 2126, dosar 355/ F.D. Textul încriminării guvernării liberale, formulat de un grup de deputați din Parlamentul României, includea, printre cei acuzați, și pe dr. C. Angelescu.

Născut pe plaiurile Olteniei, la 10/23 iunie 1869, la Craiova, aici și-a început studiile pe care le-a finalizat la Paris, unde s-a format și specializat ca medic chirurg. Preocupările pentru cercetare și găsirea de noi modalități de înlăturare a maladiilor l-au afirmat în lumea medicală pariziană. Rezultatele remarcabile în domeniul cercetării științifice l-au condus la obținerea doctoratului în medicină, în anul 1897. Deși i se ofereau tentante perspective de a rămâne la Paris, în mediul lumii cercetării medicale, a preferat să revină în țară, integrându-se, din primele momente, la opera reformatoare care solicita participanților o contribuție majoră. Energia și-a canalizat-o atât în domeniul medical, unde a împletit armonios munca de spital cu cea de cercetare, cât și în viața politică. Din anul 1901, a devenit parlamentar, fiind o prezență în decursul deceniilor, iar propunerile, reacțiile exprimate cu demnitate l-au definit ca om al probității, preocupat de progresul societății românești. Începutul de secol XX a cunoscut, prin omul școlii Spiru C. Haret, epoca de înflorire a învățământului, prin programul conceput și coordonat cu consecvență de către acesta. Pentru Constantin Angelescu, exemplul oferit a constituit, peste ani, călăuză a ceea ce trebuia să înfăptuiască după clipele grele ale tăvălugului distrugător al primului război mondial, a realizării voinței exprimată și prin Actele Marii Uniri din martie, noiembrie și decembrie 1918. În rezolvarea complexelor probleme organizatorice ce se impuneau ca necesitate, pentru grabnica depășire a dificultăților de tot felul, Constantin Angelescu a dovedit, prin modul cum a acționat, o tenacitate exemplară, fiind o prezență mobilizatoare pentru contemporani. A conceput proiecte-lege cu caracter reformativ, antrenând la acțiune oamenii satelor și orașelor pentru zidirea de localuri de școli, înzestrarea acestora cu tot ceea ce era necesar pentru buna desfășurare a procesului instructiv-educativ. Receptiv la cele mai moderne mijloace, cum ar fi folosirea filmului didactic, a acordat atenție diversificării învățământului, militând pentru popularizarea cunoștințelor folosite în rândurile tinerilor, dar și a adulților, fiind adeptul conceptului că procesul instructiv nu se limitează numai la anii de școală. A acționat pentru înființarea de asociații, fundații, cămine culturale, atenee populare, care să contribuie la atragerea spre cultură a tuturor vârstelor, spre ceea ce era moștenirea de la înaintași, dar și spre ceea ce era novator, specific anilor de profunde prefaceri postbelice.

Împletirea armonioasă a problemelor abordate l-a afirmat pe medicul chirurg, cercetătorul științific, omul de la catedră, preocupat să predea ștafeta discipolilor săi, omul politic, în calitate de membru al Partidului Național Liberal, definindu-l ca o celebritate.

Modul de abordare a problemelor la ordinea zilei l-a propulsat în cariera politică, el făcând parte, începând din anul 1914, din diverse guverne, deținând responsabilitatea conducerii a diverse ministere⁸. Amintim, în acest sens, activitatea de coordonare a

⁸ Ministru al Lucrărilor Publice (04. 01. 1914-11. 12. 1916); ministru al Instrucțiunii Publice (28. 12. 1918-05. 07. 1919; 06. 07. 1919-26. 09. 1919); ministru al Instrucțiunii (19. 01. 1922-29. 03. 1926; 24. 11. 1927-15. 11. 1928; 14. 11. 1933-28. 12. 1933); prim-ministru (30. 12. 1933-03. 01. 1934); ministru al Instrucțiunii (03. 01. 1934- 01. 10. 1934); ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (02. 10. 1934-28. 08. 1936); ministru al Educației Naționale (28. 08. 1936-

resorturilor Lucrărilor Publice, Instrucțiunii⁹. Participarea la conducerea acestor ministere i-a facilitat cunoașterea posibilităților de antrenare a lor la opera constructivă a sistemului de învățământ căreia i-a acordat o atenție constantă pe parcursul anilor de activitate.

Contribuția patriotului Constantin Angelescu s-a făcut simțită în momentele de maximă solicitare¹⁰. Amintim, în acest sens, prezența¹¹, ca ministru plenipotențiar al României, în anii 1917-1918, în S.U.A., prilej de a prezenta situația dramatică a României (prin procesul de bolșevizare a armatei ruse, care a provocat nu numai părăsirea pozițiilor atribuite ei în conformitate cu prevederile colaborării celor două armate, după cum era stipulat în Convenția Militară, ci și trecerea la acțiuni menite să atragă teritoriul României în „arealul” regimului bolșevic). Sunt concludente, în acest sens, întâmplările petrecute la Spătărești-Fălțiceni, Galați și chiar la Iași, unde, prompta replică dată prin solidarizarea armatei române cu populația civilă a anihilat asemenea acțiuni. Pentru Constantin Angelescu a fost prilejul de a reafirma interesele majore ale României, desfășurând o bogată propagandă pentru susținerea aspirațiilor de Unire a tuturor românilor. La Paris a fost cooptat¹², de către Take Ionescu, în Consiliul Național pentru Unitatea Românilor, desfășurând o pertinentă acțiune pe lângă plenipotențiarii Antantei, pentru a acorda României sprijinul necesar în contextul anului 1918.

17. 11. 1937). Vezi Mioara Tudorică, Ioana Burlacu, *Guvernele României între anii 1866 – 1945, liste de miniștri*, în „Revista Arhivelor”, anul XLVII, vol. XXXII, nr. 2/1970, p. 429-476.

⁹ Dr. C. Angelescu, de fapt, la Ministerul Lucrărilor Publice a realizat, din ordinul ministrului de Război, Vintilă I. Brătianu, coordonarea organizării pentru război a Serviciului Sanitar al Armatei, având colaborator la îndeplinirea acestei misiuni pe dr. Nicolae Marinescu. Vezi Gheorghe Sanda, *Generalul dr. Nicolae Marinescu, personalitate de seamă a medicinei militare românești*, în *Momente din trecutul medicinei*, București, Editura Medicală, 1983, p. 821-825.

¹⁰ Semnificativă este scrisoarea dr. C. Angelescu din 20 august 1917, prin care-l informa pe Jean Th. Florescu, că părăsea România prin Rusia pentru a ajunge în Franța. Cu acest prilej, amintea de atmosfera de la Iași, unde toți erau încrezători în posibilitatea menținerii Moldovei. Scrisoarea se încheia cu urarea să se reîntâlnească în România Mare. Vezi, D.A.N.I.C., fond *Jean Th. Florescu*, inv. 1225, dosar 3/1917.

¹¹ A acționat în rândurile emigrației românești din Transilvania, care avea organizații culturale în S.U.A., la New York, Philadelphia, Chicago, Detroit, Cleveland, cu publicațiile „Tribuna”, „Santinela”, „Transilvania”, „România”, „Familia” ș.a. care militau pentru unitate, acordând ajutoare materiale, inclusiv militare, pentru crearea unor unități de voluntari americani de origine română în sprijinul României. Vezi Florea Marin, *Medicii și Marea Unire*, București, Editura Tipomur, 1993, p. 29.

¹² La 3 octombrie 1918, la Paris, s-a constituit Consiliul Național al Unității Române, având ca președinte pe Take Ionescu, vicepreședinte pe Vasile Lucaciu, membrii pe Octavian Goga, dr. Constantin Angelescu, Jean Th. Florescu. După demersurile făcute, Consiliul a fost recunoscut de Puterile Aliate ca reprezentant al intereselor României. Vezi Onisifor Ghibu, *Oameni între oameni*, București, Editura Eminescu, 1990, p. 125, nota 53.

Un alt moment care l-a supus la o verificare a înaltei sale conștiințe l-a constituit silnicul act impus de cei ce-și atribuiseră calitatea de a reîmpărți teritoriile Europei. Hotărârile „arbitrajului” de la Viena, din august 1940, venit ca ultimatum pentru România, au fost dezbătute în Consiliul de Coroană, unde Constantin Angelescu a participat în calitate de consilier regal. A fost unul din cei care s-au manifestat pentru respingerea acestui nou rapt din trupul țării, considerând că este necesar să apărăm teritoriul național¹³.

Am amintit aceste câteva episoade de participare la viața țării, pentru a reveni, succint, la dominantă preocupare care a fost pentru Constantin Angelescu resortul învățământului și culturii. Parcurgerea plaiurilor țării i-a permis cunoașterea situațiilor concrete, procedând la mobilizarea tuturor energiilor umane și materiale în vederea ridicării de noi și corespunzătoare edificii școlare la sate și orașe. Astfel, la 8 septembrie 1923, participă la punerea pietrei fundamentale a Școlii Normale de băieți „Ștefan cel Mare”¹⁴ din Bacău. O altă călătorie a întreprins-o, în toamna anului 1924, pe Valea Târnavelor¹⁵, a participat la punerea pietrelor de fundație la mai multe asemenea așezăminte. Pe plaiurile Bistriței ardelene a fost înființat, în anul 1923, Liceul „Alexandru Odobescu” din Bistrița. În al doilea an de existență a liceului, ministrul C. Angelescu, însoțit de I. Valaori, a vizitat acest așezământ, impresiile fiind deosebite, remarcând modul de organizare și desfășurare a procesului de învățământ¹⁶. O asemenea acțiune a întreprins-o și în primăvara anului 1925 în zona Fălțicenilor¹⁷. În luna mai 1925, a participat la punerea pietrei de fundație a Catedralei Ortodoxe din Târgu Mureș¹⁸, iar în toamnă, a fost prezent la Buzău, la declanșarea lucrărilor de construcție a Seminarului „Chesarie Episcopul”¹⁹. La începutul anului 1926, este prezent la Huși, unde a vizitat Gimnaziul „Anastasia Panu” și a participat la punerea pietrei fundamentale la localul Școlii Normale de băieți și inaugurarea Școlii Secundare de fete „Elena Doamna”²⁰. În vara anului 1928, este prezent la Beiuș, pentru a participa la sărbătorirea a 100 de ani de

¹³ Numit consilier la 30 martie 1938, a fost împotriva abdicării în fața presiunilor celor ce s-au considerat a fi împărțitorii de dreptate prin odiosul act al Diktatului de la Viena.

¹⁴ D.J.A.N. Iași, fond *Inspectoratul Școlar Iași*, dosar 3/1943, f. 2; *Îndrumător în arhivele Statului, județul Bacău*, vol. II, București, 1989, p. 99; prezența și contribuția ministrului C. Angelescu se regăsește și în fondul Inspectoratul Școlar al județului Bacău, dosar 2/1924; *îndrumător citat*, p. 21, 184, 304, 469-474.

¹⁵ Ioan Oprea, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, București, Editura Științifică, 1996, p. 103.

¹⁶ *Anuarul IV al Liceului de Stat „Alexandru Odobescu” din Bistrița, anul școlar 1926/1927*, p. 8; *Îndrumător în Arhivele Statului, jud. Bistrița-Năsăud*, București, 1988, p. 288.

¹⁷ *Ibidem*, p. 112.

¹⁸ „Dimineața”, 4 decembrie 1934

¹⁹ „Viitorul”, anul XVII, nr. 528, 16 octombrie 1925.

²⁰ Ioan Oprea, *op. cit.*, p. 157.

la înființarea Liceului Român Unit „Samoil Vulcan”²¹. La 25 ianuarie 1934, dr. C. Angelescu lansa ordinul Ministerului Instrucțiunii privind măsurile ce urmau a fi luate pentru îmbunătățirea învățământului primar²². Inaugurarea oficială a Spitalului de Urgență din București²³, la 5 mai 1934, a oferit dr. Constantin Angelescu prilejul de a aminti realizările, în acest domeniu, în pătrarul de veac de existență a acestei instituții. La începutul iernii anului 1935 participă la inaugurarea Bibliotecii „Ion I.C. Brătianu”²⁴ din cadrul așezământului bucureștean menit a perpetua în veacuri numele Brătienilor, care, în decursul anilor și al generațiilor, au avut contribuții salutare la propășirea neamului românesc. A fost momentul când, în calitate de membru al comitetului de inițiativă pentru ridicarea monumentului Ion I.C. Brătianu, a trecut la acțiune, atât pentru strângerea de fonduri, cât și pentru desemnarea artistului sculptor căruia urma să-i fie încredințată realizarea simbolului de cinstire. În toamna anului 1936, îl regăsim printre participanții la sărbătorirea a 75 de ani de activitate a Astei²⁵, iar la Timișoara²⁶, la dezvelirea bustului Victor Babeș. În luna decembrie 1936 a fost prezent la Satu Mare²⁷, la dezvelirea monumentului dedicat cinstirii lui Vasile Lucaciu. În vara anului 1937, la 29 august, dr. C. Angelescu, ministrul Educației Naționale, a participat la manifestările din zona Fălticeniilor, ca răspuns la invitația președintelui Asociației Culturale, când, la Baia, în parcul localității, a fost dezvelit monumentul cinstirii eroului Nicolae Stoleru, învățător, sublocotenent în rezervă, căzut la datorie în primul război mondial. Cu acest prilej, a fost pusă și placa fundamentală a Casei Învățătorilor²⁸ din Fălticeni, a fost vizitat muzeul local, precum și Banca Învățătorilor. Ieșenii, în acțiunea de iradiere a culturii în toate cartierele orașului, apreciind contribuția dr. C. Angelescu la promovarea învățământului și culturii, au dat numele acestuia ateneului din str. Sf. Haralambie. În acest așezământ au fost organizate manifestări variate. Constantin Meissner a primit o invitație de a participa, la 5 decembrie 1937, la festivalul dat de Asociația „Cultura Tinerimei”. Fondurile care urmau a se realiza erau menite susținerii actelor de binefacere cu ocazia sărbătorilor Crăciunului²⁹. Am amintit câteva din prezențele dr. Angelescu, care constituiau

²¹ „Nașunea”, anul II, nr. 117, 2 aprilie 1928.

²² D.J.A.N. Bacău, fond Școala generală Blidari, comuna Căiuți, dosar 49/1933-1934, f. 18-21, copie; *Îndrumător în Arhivele Statului, județul Bacău*, vol. II, București, 1989, p. 469-474.

²³ Constantin Deculescu, *Cu privire la înființarea Spitalului de Urgență din București, în Momente din trecutul medicinei*, București, Editura Medicală, 1983, p. 773-777.

²⁴ „Universul”, anul LII, nr. 327, 27 noiembrie 1935.

²⁵ Ioan Oprea, *op. cit.*, p. 229.

²⁶ Idem, *Comisia monumentelor publice și activitatea ei*, în „Revista Arhivelor”, anul LXV, vol. L, nr. 3/1988, p. 267-276; Negoită Lăptoiu, *Romul Ladea*, București, Editura Meridiane, 1985, p. 57, 104, face mențiunea că bustul modelat de Romul Ladea a fost amplasat în fața spitalului „Bega”, în anul 1939.

²⁷ „Nașunea Română”, anul X, nr. 281, 15 decembrie 1936.

²⁸ D.A.N.I.C., fond personal C. Meissner, inv. 1077, III/16, f. 6.

²⁹ *Ibidem*, V/84, f. 5.

participări la momente solenme, fiind, în același timp, prilej de cunoaștere, la fața locului, a realelor situații care reclamau prompte rezolvări, inclusiv de natură legislativă.

Un prim act reformativ l-a constituit promovarea, în anul 1919, a Proiectului-lege pentru funcționarea Casei Școalelor și a Culturii Poporului³⁰. A fost urmat de Proiectul-lege din anul 1924 referitor la învățământul primar și normal-primar³¹, de cel referitor la învățământul particular³² susținut, în anul 1925, de cel care, în anul următor, a abordat soarta învățământului secundar. Dacă cele amintite le-a elaborat în calitatea sa de ministru, atunci când o propunere folositoare a venit din partea opoziției, a considerat necesar să se alăture și să contribuie la îmbunătățirea și adoptarea respectivelor proiecte-legi. Ne referim la problema învățământului universitar³³, ce a fost în atenția Parlamentului în anul 1932.

Parcurgând măturile încorporate în fondul arhivei Ministerului Instrucțiunii, distingem dispozițiile, circularele, regulamentele, concursurile pentru recrutarea, perfecționarea și promovarea personalului didactic, elaborarea manualelor și a materialelor didactice, înzestrarea bibliotecilor școlare și a celor sătești, atenția acordată școlilor de arte și meserii, modul de susținere materială a elevilor și studenților prin sistemul de burse, acordarea de recompense, rolul comitetelor școlare. În contextul Reformei învățământului și culturii, Constantin Angelescu a promovat măsurile care să permită depășirea diferențelor existente, după anul 1918, în teritoriile unite cu România. Remarcabilă a fost și preocuparea sa ca noile generații să contribuie la eradicarea analfabetismului și la lărgirea cunoașterii țării prin organizarea de excursii școlare, participări la campanii de cercetare pe teren ale studenților.

³⁰ Casa Școalelor a fost înființată în anul 1896, cunoscând, pe parcursul anilor, reorganizări prin modificările legii, cea din 1919 realizând noua structură, Casa Școalelor și a Culturii Poporului. A întreprins, în perioada interbelică, o laborioasă operă constructivă și de dotare a unităților de învățământ și cultură, asigurându-le, astfel, condiții optime pentru procesul instructiv-educativ. Vezi D.A.N.I.C., fond *Casa Școalelor*, inv. 641, dosare: 4/1919, f. 1-4, 5-8, 9-11 și în continuare; 5/1919, f. 127-128; Ioana Burlacu, Traian Rus, *Casa Școalelor, 1896-1948*, în „Revista Arhivelor”, anul LII, vol. XXXVII, nr. 4/1975, București, p. 401-418; Ioana Burlacu, *Rolul Casei Școalelor în dezvoltarea conștiinței naționale a tuturor românilor*, în „Revista Arhivelor”, anul LV, vol. XL, nr. 3/1978, București, p. 264-273.

³¹ *Ministerul Instrucțiunii – Legea pentru învățământ primar al statului și învățământul normal- primar*, București, Editura Cartea Românească S.A., 1925, 296 p.

³² O sugestivă prezentare în *Activité du Ministère de l' Instruction 1922-1926 par le dr. C. Angelesco, ministre de l' Instruction*, București, Editura Cartea Românească, 1928, 103 p.

³³ *Discursul d-lui dr. Constantin Angelescu la Legea învățământului superior ținut în ședința Senatului din 7 martie 1932*, București, Editura Monitorul Oficial – Imprimeria Centrală, 1932, 35 p.; dr. C. Angelescu, profesor universitar, senator de drept, *Discurs relativ la Legea Organizării Culturale rostit în ședința Senatului de la 11 aprilie 1933*, București, Editura Monitorul Oficial – Imprimeria Centrală, 1933, 15 p.

Putem aprecia că pentru colaboratorii de pe toate treptele ierarhice, exemplul său de dăruire pentru cauza îmbrățișată a constituit o permanentă călăuză, rezultatele obținute fiind incontestabile în epocă și o eventuală pildă pentru cei interesați de soarta actuală și viitoare a învățământului și culturii din România. Ne referim predilect la ampla operă constructivă, când, pe teritoriul țării, au fost zidite mii de localuri de școli, cămine culturale, atenee populare, au fost înzestrate biblioteci școlare și sătești. Constantin Angelescu a știut să mobilizeze, dar și să-i răsplătească pe colaboratori³⁴.

Rezultatele studiilor întreprinse de dr. Constantin Angelescu au fost încredințate tiparului, în revistele de specialitate din Franța și România. Prezența sa la Spitalul „Filantropia” din București s-a resimțit atât prin prestația ca medic și profesor, dar și ca director al Clinicii chirurgicale a Facultății de Medicină. Sub atenta lui îndrumare s-au format generații de chirurși.

Ca o încununare a rezultatelor obținute pe tărâm științific a fost desemnarea lui Constantin Angelescu ca membru de onoare al Academiei Române în anul 1934³⁵.

Dr. Constantin Angelescu a lansat³⁶, împreună cu alți intelectuali, ideea, concretizată în anul 1935, a înființării Academiei de Științe din România, care a desfășurat, până la samavolnica desființare din anul 1948, o bogată activitate, remarcabilă, astăzi, prin modul cum se reflectă în periodicele pe care le-a editat și personalitățile promovate.

Liceul „Elena Cuza” din Craiova³⁷ a avut în ministrul dr. Constantin Angelescu un nou ctitor. Lucrările de demolare a vechiului local s-au desfășurat în anul 1928 când s-a pus și piatra de fundație la corpul principal, la cele două laterale și aripa centrală.

³⁴ Ne referim atât la recompensele materiale care asigurau continuitatea în activitatea celor care îmbrățișau cariera didactică, cât și la cele morale, cum ar fi ordinele și medaliile care s-au constituit în acei ani, formula pentru răsplătirea celor cu bune rezultate în învățământ și cultură. Amintim medalia „Răsplata muncii pentru construcții școlare”, emisă în anul 1923, bătută în bronz aurit, bronz argintat și bronz, având diametru de 35 mm, cu care au fost recompensați, începând din anul 1923, cei ce s-au evidențiat în opera de ridicare a localurilor de școli. Vezi Eugen F. Teodoreanu, Virgiliu Z. Teodorescu, *Învățământul oglindit în medalistica românească*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, LXXV – LXXVI, 1981-1982, nr. 129-130, p. 411-433.

³⁵ Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române – repere cronologice*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 191, 320; a fost ales, la 24 mai 1934, membru de onoare și a fost reconfirmat la 3 iulie 1990.

³⁶ Academia de Științe din România, în decursul anilor de activitate, a organizat și acțiuni de popularizare a cercetărilor științifice prin cicluri de conferințe. Vezi Ioan Opriș, *op. cit.*, p. 289.

³⁷ „Monitorul Oficial”, nr. 105, 15 mai 1928, p. 29, 33; Dem. Minulescu, *Centenarul Liceului de fete „Elena Cuza” 1835-1935*, Craiova, 1935; *Anuarul Liceului internat de fete „Elena Cuza”*; *Îndrumător în Arhivele Statului, județul Dolj*, București, 1976, p. 149, 150, 162.

Construcțiile s-au finalizat în anul 1935, realizate după proiectul arh. N. Stănescu și sub coordonarea ing. constructor T. Demetrescu.

Receptiv la nou, dr. Constantin Angelescu s-a adresat celor mulți și prin intermediul radioului. Astfel, la împlinirea a 75 de ani de la realizarea Unirii Principatelor, prof. dr. Constantin Angelescu, în calitate de ministru al Instrucțiunii, susținea la radio, la 27 ianuarie 1934, conferința *Ion I.C. Brătianu și Unirea*, prilej de afirmare a profundelor semnificații ale zilei când poporul român a preluat și dus pe mai departe destinele pe calea propășirii. Evocând oamenii și faptele lor care s-au constituit creatorii acestui ideal, dr. Constantin Angelescu arăta cum Ion I.C. Brătianu a fost, la începutul secolului al XX-lea, omul care și-a asumat responsabilitatea misiunii de a acționa cu tenacitate pentru a deveni realitate Unirea cea mare. Încheia conferința cu următoarea formulare: „Dragostea de țară, cuminenția și vrednicia, iată credința viitorului, iată sarcina de răspundere a păstrării acestei uniți și sfânt patrimoniu național”³⁸.

La 28 noiembrie 1936, dr. Constantin Angelescu se adresa la radio, la „Ora Străjeriei”, evocând semnificația zilei de 1 Decembrie, ziua Unirii Ardealului cu România, prilej de a aminti faptele înaintașilor, pilduitoare pentru toate generațiile, subliniind ce înaltă misiune revenea tineretului, ca apărător al gliei străbune³⁹.

Pentru o mai bună înțelegere a complexității personalității lui Constantin Angelescu, trebuie să amintim că, în puținele clipe de răgaz, se ocupa și cu scrierea unor eseuri, în care a surprins trăsăturile definitorii ale intelectualilor prezenți în aria preocupărilor sale, în acest context, o atenție deosebită acordând-o evocării lui Spiru C. Haret, Ion I.C. Brătianu, Dimitre Onciul.

Constantin Angelescu a fost o prezență în cotidian, participând cu entuziasm la solemnitatea inaugurării unor edificii⁴⁰, predilect cele pentru adăpostirea actului de învățământ și cultură, dezvelirii unor monumente din forul public. Prezența la asemenea momente i-a oferit prilejul ca, prin cuvântările ținute, să-și exprime înaltul său patriotism.

³⁸ Societatea Română de Radiodifuziune Direcția Patrimoniu-Arhive, dosar 4/1934, 6 file, text dactilografiat cu intervenții și semnătura olografă a lui Constantin Angelescu.

³⁹ *Ibidem*, dosar 17/1936, 5 file dactilografiate.

⁴⁰ Solemnitatea de la Arhivele Statului, pentru inaugurarea Palatului Muzeului Arhivelor Statului s-a desfășurat la 1 mai 1925, bucurându-se de participarea reprezentanților Casei Regale, ai Guvernului, ai instituțiilor de cultură. Buzoian prin alianță, dr. Constantin Angelescu a fost permanent preocupat de rezolvarea problemelor ce se ridicau de către oamenii din această zonă a țării. Fie că era vorba de o problemă a unei persoane, fie a unei colectivități, el căuta să fie prompt, intervenind în rezolvarea solicitărilor petenților. Au fost și situații când, ca semn de recunoștință, s-a procedat la a se da numele său așezământului respectiv. Astfel, la Liceul „B.P. Hasdeu”, clădirea internatului a primit numele „Dr. Constantin Angelescu”. Vezi D.A.N.I.C., colecția *Acte comemorative și de fundație*, inv. 128.

Cu atât mai mult, cel care parcurge dosarele diverselor societăți din perioada interbelică constată prezența sa activă, în calitate de organizator, sprijinitor material, dar și de bun conferențiar. Ne referim la Ateneul Român⁴¹, care, la 15 noiembrie 1923, l-a desemnat ca președinte al societății, Societatea pentru învățătura poporului român, Liga Culturală ș.a. Preocuparea pentru evoluția disciplinei care l-a afirmat l-a adus în rândurile Societății române de istoria medicinei, al cărui membru de onoare a fost⁴².

⁴¹ La Ateneul Român poate fi considerat un efectiv continuator a ceea ce a întreprins Constantin Esarcu pentru a face din edificiul ridicat o eficientă instituție de cultură. A realizat, împreună cu arh. Petre Antonescu și mulți alții, o amplificare a spațiilor menite să găzduiască noi funcționalități sau să faciliteze, la alți parametri, organizarea unor manifestări devenite tradiționale. În calitate de conferențiar, la 4 decembrie 1927, a reținut atenția participanților, vorbind la centenarul nașterii chimistului Marcelin Berthelot. A fost anul când a vorbit și la inaugurarea noii săli destinate să găzduiască biblioteca, expoziții, cursuri etc. În anul 1934, a fost organizată o amplă manifestare dedicată Corpului Didactic. În anul 1935, a avut prilejul ca, în conferința despre „votul femeilor”, să exprime convingerile democratice ce i-au călăuzit demersurile spre înfăptuirile la care s-a încadrat în deceniile de activitate. Un alt prilej de a-și exprima satisfacția muncii împlinite l-a constituit solemnitatea de la 26 mai 1938, de inaugurare a marii fresce din incinta Ateneului Român. Considerăm deosebit de semnificative aprecierile exprimate cu acel prilej, când publicul avea în față, prin creația pictorului de fresce Costin Petrescu, o reală sinteză a istoriei poporului român, o opera parietală de mari proporții.

La 22 aprilie 1939, a avut din nou prilejul de a finaliza o mai amplă operă de înzestrare a sălii Ateneului Român, cu instalarea orgii, care a conferit noi valențe acestui spațiu, o încununare a preocupărilor, atât a muzicienilor cât și a celor care se mândreau cu titlul de „ateniști”. Cuvântarea sa din acel moment este edificatoare pentru modul cum a acționat ca să realizeze această operă. Cu puțin timp înainte de a fi modificată radical suprafața și dotarea grădinii din fața Ateneului Român, a avut loc, la 12 iunie 1940, dezvelirea bustului unuia din cei care a acționat, în deceniile trecutului veac al XIX-lea, la propășirea acestei societăți, Alexandru Odobescu. Conferințele lui, susținute în vechiul și noul local al Ateneului, au rămas consemnate ca valoroase contribuții pe tărâmul culturii române. Bustul a fost o temporară prezență întrucât acțiunea de metamorfozare a grădinii a dus la dispersarea tuturor lucrărilor de artă plastică ce-i reprezenta, până la acea dată, pe iluștrii înaintași.

Întrucât clădirea Ateneului a avut de suferit de pe urma bombardamentelor aeriene de la 4 aprilie și 24-25 august 1944, s-a impus o grabnică intervenție care să salveze monumentala clădire de la distrugere. Dr. Constantin Angelescu s-a implicat direct la această misiune reușind, într-un termen record, în condițiile de război, să asigure efectuarea reparațiilor, astfel că, la 1 aprilie 1945, sala de festivități a fost redată în folosință. A fost pentru el ultima participare la o solemnitate, ulterior publicul nu a mai avut prilejul de a-l auzi în calitate de conferențiar.

Vezi I. Zarnfirescu, V. Căndea, V. Moga, *Ateneul român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 157, 158, 182; Virgiliu Tatomir, *Ateneul Român – Inventar arhivistic*, București, 1974, p. 109.

⁴² Corneliu Ionescu, *Prima etapă de activitate a Societății române de istoria medicinei, 1929-1948*, în *Retrospective medicale*, București, Editura Medicală, 1985, p. 725-735.

Ca om politic, și-a manifestat cu fermitate poziția atunci când situația României era necesar să fie apărată. Ca vizionar și încrezător în tradiționalele relații cu Franța, a fost un membru activ⁴³ în comitetul național al asociației „Les amis de la comtesse de Nouilles”, participând la promovarea legăturilor politice și culturale cu Franța, inclusiv cu românii stabiliți în această țară.

Cavalcada tragicelor evenimente care au târât omenirea în cel de al doilea război mondial l-a determinat să se afle în rândurile celor care au afirmat cu demnitate necesitatea apărării suveranității naționale. În acest sens, el s-a aflat alături de Constantin I.C. Brătianu, Pantelimon Halippa, Mihail Sadoveanu, Gheorghe Brătianu, Iuliu Maniu, Gheorghe Ionescu-Sisești, Ion Petrovici, Alexandru Lapedatu la redactarea și difuzarea „Memoriului Transilvaniei și Banatului către marea opinie publică europeană și mondială”⁴⁴.

Legăturile cu plaiurile natale l-au determinat să accepte participarea, în calitate de membru al comitetului de administrație, alături de Alexandru Lapedatu și ing. S. Constantinescu, al Fundației culturale „Ioan C. Mihail”, de la Craiova⁴⁵.

Un cuvânt se impune și pentru a evoca pasionatul colecționar⁴⁶ de antichități, arme, tablouri, cărți, numismatică. Toate acestea au fost reunite în locuința familiei⁴⁷, din strada C.A. Rosetti, clădire pe care a încredințat-o, spre proiectare și ridicare, arhitectului Ion Socolescu⁴⁸. Din păcate, măsurile represive împotriva reprezentanților „regimului burghez-moșieresc” s-au resimțit și asupra membrilor de familie. A urmat evacuarea din

⁴³ Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 236.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 266.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 243.

⁴⁶ Posibilitățile materiale obținute în urma căsătoriei cu o reprezentantă a marilor proprietari din familia Monteoru, ce deținea mari suprafețe de teren, inclusiv păduri și băile de la Sărata Monteoru, i-au facilitat acumularea, în decursul anilor, a unei mari colecții de artă plastică, pictură, sculptură, grafică, în care s-au reunit creații ale artiștilor români și străini. Colecția a cunoscut avaturile refugiului în Moldova și, apoi, ale trimeriei, cu tezaurul României, la Moscova. Alte piese au luat drumul Franței. După primul război mondial, alte și alte piese au luat locul celor înstrăinate. Vezi Petre Oprea, *Colecționarul dr. Constantin Angelescu*, în „Revista Muzeelor”, anul XXIX, nr. 4/1992, p. 64-66.

⁴⁷ Strada Clemenței, actuala stradă C.A. Rosetti. Vezi Paul Smărăndescu, *Note și reflexii la Istoria Bucureștilor de N. Iorga*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, anul XXXV, 1943, fasc. 113-114, p. 194.

⁴⁸ Ion N. Socolescu (decembrie 1856-februarie 1924, București), studii la Școala de Arte Frumoase din Paris, unul dintre arhitecții fondatori ai Școlii superioare de arhitectură din București, primul ei director și fondator al Societății Arhitecților Români (1891), redactor-șef al primei reviste „Analele arhitecturii”. Proiectele sale au fost realizate la Craiova, Constanța, Pitești, Călărași, Ploiești, Câmpulung-Argeș, Târgoviște, Alexandria, București. Vezi Paul Constantin, *Dicționar universal al arhitecților*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 300-301.

casă, cele ce i-au fost ambientul muncii creatoare s-au risipit, iar ultimul act distructiv a fost înregistrat după cutremurul din anul 1977, când vasta lui bibliotecă a fost aruncată de la etaj direct în basculantă, pentru a face grabnic front de lucru, în vederea extinderea firmei „Lido” și peste această construcție.

Omul Constantin Angelescu și-a manifestat sentimentele față de cei apropiați în cele mai diverse modalități, căutând ca, la momentele aniversare, participarea sa să se concretizeze prin simboluri cu semnificație pentru sărbătorit și cei ce-l omagiau. Astfel, pentru sărbătorirea lui Constantin I.C. Brătianu, în anul 1946, împreună cu Constantin Moisil și N. Constantin au preconizat⁴⁹ realizarea unei medalii pe care au și schițat-o, încredințând-o, spre modelare, sculptorului medalist Emil W. Becker.

Anul de reprimare fizică și morală, an de durere⁵⁰, l-a condus pe Constantin Angelescu pe un pat de spital, unde, la 14 septembrie 1948, trecea în lumea dreptilor.

Am amintit aceste câteva elemente care se constituie capitole dintr-o viitoare necesară monografie dedicată dr. Constantin Angelescu.

În evantaiul de probleme ce-i reveneau ca ministru al Instrucțiunii se aflau și cele generate de prezența în subordinea sa a Arhivelor Statului, a muzeelor, bibliotecilor, instituții deținătoare ale mărturiilor trecutului, el fiind interesat ca acestea să fie, organizatoric, în pas cu prefacerile societății românești postbelice.

Pentru a putea înțelege cum problema arhivelor i-a fost în atenție în decursul anilor, facem referință la câteva personalități care i-au reținut atenția, prin preocupările și probitatea profesională ce i-a caracterizat. Am amintit anterior de portretul realizat pentru a-l evoca pe savantul istoric Dimitre Onciul⁵¹, exemplul lui fiind continuat de către cei care i-au fost în preajmă. După dispariția lui Dimitre Onciul, până la rezolvarea încadrării definitive a unei persoane competente, s-a recurs la serviciile academicianului Alexandru

⁴⁹ Ioan Opriș, *op. cit.*, p. 306.

⁵⁰ Constantin Kirîțescu, *op. cit.*, p. 354.

⁵¹ Dimitre Onciul (7 ianuarie 1856, Straja, jud. Suceava-20 martie 1923, București). Studii la Cernăuți și Viena, doctor în istorie, activitate didactică, prof. univ., membru și președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, membru și președinte al Comisiei consultative heraldice, membru și președinte al Academiei Române, director general al Arhivelor Statului, de la 1 aprilie 1900 și până la încetarea din viață. Vezi Ștefan Ștefănescu, *Dimitre Onciul*, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 244-245; Mihail Fănescu, *Dimitre Onciul*, în *Figuri de arhiviști*, p. 201-227; „Glasul Bucovinei”, anul III, nr. 1221, Cernăuți, 22 martie 1923, p. 3; Vasile Pârvan, *Memoriale*, București, 1923, p. 85-90; Constantin Moisil, *Necrolog Dimitre Onciul*, în „Cronica numismatică și arheologică”, anul III, nr. 11-12, București, martie-aprilie 1923, p. 81; Aurelian Sacerdoțeanu, *Dimitre Onciul. 1856-1923*, în „Revista Arhivelor”, IV, I, 1940, p.1-5; Virgiliu Z. Teodorescu, *Dimitre Onciul, protector al izvoarelor trecutului poporului român*, în „Revista Arhivelor”, anul LXXI, vol. LVI, nr. 2/1994, p. 199-205.

Lapedatu⁵², a cărui experiență fusese benefică la declanșarea măsurilor organizatorice pentru constituirea, în anul 1919, a Serviciului Arhivelor din Transilvania. Ca și în alte cazuri, Constantin Angelescu a procedat cu mult discernământ la desemnarea viitorului director general al Arhivelor Statului. În procesul de promovare în ierarhia didactică i-a reținut atenția cariera parcursă până la acea dată de profesorul Constantin Moisil⁵³, afirmat ca un bun organizator al învățământului tulcean. Proaspătul numit, secondat de prof. Gheorghe Nedioglu⁵⁴, cel care a fost, ani de zile, adjunctul lui Dimitre Onciul, a trecut la o aprofundată analiză a înfăptuirilor predecesorilor, reținând prioritățile ce se impuneau să fie rezolvate.

⁵² Alexandru Lapedatu (14 septembrie 1876, Cernatu Săcele, jud. Brașov – 30 august 1950, Sighet, jud. Maramureș, Penitenciar), studii la Brașov, Iași, București, licență în istorie și geografie, activitate la Biblioteca Academiei Române, Comisiunea Monumentelor Istorice, Comisia Istorică a României, istoric medievist, carieră didactică universitară, a asigurat interimatul la conducerea Arhivelor Statului (20 martie-31 octombrie 1923), fondator al Institutului de Istorie Națională din Cluj, susținător al acțiunilor pentru promovarea unității naționale, om politic, deputat, ministru, animator cultural, publicist, membru al Academiei Române-1918. Vezi Viorica Pervain, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 196-197; *Alexandru Lapedatu, Scrieri alese – articole, cuvântări, amintiri*, ediție îngrijită de Ioan Oprîș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985. Vezi *Arhivele Statului - 125 ani de activitate 1831-1956*, p. 217; Ioan Oprîș, *op. cit.*

⁵³ Constantin Moisil (8 decembrie 1876, Năsăud, jud. Bistrița-Năsăud–20 octombrie 1958, București), studii la Năsăud, București, doctor în istorie la Cluj, activitate didactică, numismatică la Cabinetul Academiei Române, director general al Arhivelor Statului (1 noiembrie 1923-30 septembrie 1938), unde a finalizat obiectivele declanșate de predecesorul Dimitre Onciul: Școala Superioară de Arhivistică, „Revista Arhivelor” și Muzeul Arhivelor Statului, în incinta căruia, până în anul 1935, s-au desfășurat și lucrările Societății Numismatice Române și cele ale „Prietenilor istoriei Bucureștilor”, membru de onoare al Academiei Române-1948, președinte al Societății Numismatice Române, publicist. Vezi Constantin Preda, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 224-225; *100 de ani de la nașterea lui Constantin Moisil*, comunicări la sesiunea științifică din cadrul Muzeului Arhivelor, publicate în „Revista Arhivelor”, anul LIV, vol XXXIX, nr. 1/1977, p. 76-92; Ilie Țabrea, *Opera științifică a d-lui Constantin Moisil*, București, Editura Cartea Românească, 1939, p. 13, extras din „Revista Arhivelor” III, nr. 8/1939; Virgil Z. Teodorescu, *Constantin Moisil și Muzeul Arhivelor*, în „Revista Arhivelor”, anul LIV, vol XXXIX, nr. 1/1977, București, p. 87-89.

⁵⁴ Gheorghe Nedioglu (28 martie 1883, Zebil, jud. Tulcea–1963, București), studii la Tulcea și București, activitate didactică, autor de manuale școlare, activitate la Arhivele Statului, pasionat cercetător al vechilor instituții juridice. Vezi Virgiliu Z. Teodorescu, *Slujitori ai arhivelor din România: Profesorul Gheorghe Nedioglu – Schiță de portret*, în „Revista Arhivelor”, anul LXIX, nr. 4/1994, p. 415-426; Al Lapedatu, *op. cit.*, p. 234, 243; Nicolae Mecu, *Gheorghe Nedioglu (1883-1963)*, în „Buletinul Societății de științe filologice din R.S.R. pe anul 1983”, București, p. 91-94.

Constantin Moisil s-a stabilit asupra a trei asemenea obiective: Școala de Arhivistică și Paleografie⁵⁵, „Revista Arhivelor”⁵⁶ și Muzeul Arhivelor Statului⁵⁷, toate menite să formeze viitoarele cadre și să informeze publicul asupra atribuțiilor acestei instituții trezoriere a izvoarelor de cunoaștere a faptelor înaintașilor. Dezideratele declanșate de predecesori se aflau în diverse stadii până să devină o realitate cotidiană. Concomitent, noua conducere a intensificat demersurile pentru rezolvarea spinoasei probleme a relațiilor externe, găsind în Constantin Angelescu un consecvent sprijinitor. În acest caz, era în atenție recuperarea tezaurului arhivistic evacuat la Moscova⁵⁸, în timpul primului război mondial, precum și recuperarea arhivelor din teritoriile ce au aparținut administrativ altor state până în anul 1918 și care, conform tratatelor și convențiilor, reveneau statelor succesoare. Enunțate și argumentate ca probleme majore ale Arhivelor Statului, acestea au găsit la conducerea Ministerului Instrucțiunii înțelegerea care a condus la realizarea lor, în decursul anilor. Predilect, ne referim la problemele interne. Astfel, începând din anul 1924, școala și revista și-au început activitatea, iar localul muzeului, ca avanpremieră, a găzduit, în sălile finisate, o amplă expoziție⁵⁹ de artă bizantină organizată pentru participanții la Congresul Internațional de Bizantinologie, ce și-a desfășurat lucrările în România, în anul 1924. Muzeul a fost inaugurat⁶⁰ la 1 mai 1925, în prezența primului-ministru, Ion I. C. Brătianu, și a ministrului Instrucțiunii,

⁵⁵ Școala de Arhivistică și Paleografie și-a început activitatea la 28 noiembrie 1924, numindu-se, inițial, Școala practică de arhivari – paleografi. Vezi *Arhivele Statului* – 125, p. 64-66; Ioana Burlacu, *Constantin Moisil și Școala de Arhivistică*, în „Revista Arhivelor”, anul LIV, vol. XXXIX, nr. 1/1977, p. 85-87.

⁵⁶ „Revista Arhivelor”, vezi *Arhivele Statului* – 125, p. 122-124.

⁵⁷ Virgiliu Z. Teodorescu, *Istoricul Muzeului Arhivelor*, manuscris cu bibliografia problemei.

⁵⁸ Evacuarea a fost pregătită de Dimitre Onciul, documentele au fost introduse în lăzi special confecționate din lemn și tablă zincată. În prima etapă au fost duse, în toamna anului 1916, la Iași, de unde, în vara anului 1917, au fost pomite, împreună cu celelalte componente ale tezaurului țării, spre Rusia, ajungând la Moscova. Valorile arhivistice au fost însoțite de directorul Gh. Nedioglu. După depozitare-preluare de către partea rusă, personalul român a pornit spre România. Situațiile cu care s-au confruntat au fost consemnate de Alexandru Lapedatu într-un concludent jurnal. Vezi Alexandru Lapedatu, *op. cit.*, p. 232-318 (Jurnalul de la Moscova).

⁵⁹ Expoziția a reunit valori din tezaurul Arhivelor Statului, dar și din colecții particulare. Contribuția lui George Olszewski a fost notorie, atât prin piesele puse la dispoziție, cât și prin modul de expunere a tuturor mărturiilor, rezultatul fiind, pentru el, acordarea titlului de director onorific al Muzeului Arhivelor Statului. În anii următori, la muzeu s-au organizat diverse expoziții și manifestări științifice și culturale de prestigiu.

⁶⁰ În incinta palatului special construit pentru a găzdui acest muzeu, după proiectul arh. Petre Antonescu, la 1 mai 1925 a fost dezvelită o mare placă de marmură care a consemnat momentul inaugurării.

dr. Constantin Angelescu, pentru ca, de la 26 martie 1926 să fie deschis pentru public, oferind prilejul de a cunoaște valori din tezaurul arhivistic aflat în patrimoniul Arhivelor Statului, dar și la colecționari particulari⁶¹.

Parcursul dosarelor din arhiva Ministerului Instrucțiunii relevă preocuparea ministrului Constantin Angelescu de a-l susține pe Constantin Moisil ca să beneficieze de o legislație care să răspundă cerințelor acelor ani. În expunerea de motive⁶², prin care a susținut în fața membrilor guvernului proiectul -lege, se făcea referință la cum s-a condus instituția, timp de mai bine de patru decenii, după reglementările⁶³ din anul 1872, care au fost puțin modificate⁶⁴, însă, în anul 1906, ele nu mai erau în concordanță cu evoluția instituției, prefacerile intervenite în structura statului, amploarea problemelor, toate reclamând o nouă legislație și, ca atare, prezenta un proiect-lege menit a fi, după adoptare, instrumentul de organizare al Arhivelor Statului și care cuprindea⁶⁵ prevederi referitoare la „Depozite” (articolele 1-4); „Organizarea instituției” (articolele 5-8), instituirea direcțiilor regionale la Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți; „Personalul” (articolele 9-13); „Activitatea Științifică” (articolele 14-15) și „Dispozițiuni tranzitorii” (articolul 16).

Proiectul-lege, după acceptarea de către membrii Guvernului, a trecut prin cele două camere ale Parlamentului României (Adunarea Deputaților⁶⁶, la 9 mai 1925, iar Senatul⁶⁷, la 20 mai 1925).

O altă preocupare a lui Constantin Angelescu a fost cea îndreptată spre obținerea mărturiilor referitoare la istoria românilor din arhivele reunite la Viena. Acțiunea de recuperare era în conformitate cu prevederile Tratatului de Pace de la Saint-Germain, articolele 190-193, 196 și 93, care au condus la încheierea Convenției cu Austria pentru

⁶¹ Arhivele Statului au alăturat colecționarului George Olszewski pe tinerii arhiviști Virgil P. Arbore și Mihai Regleanu, în activitățile de organizare a expozițiilor și îndrumarea vizitatorilor.

⁶² D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii*, inv. 713, dosar 562/1925, f. 35, Jurnalul întocmit în ședința Consiliului de Miniștri care a analizat și aprobat referatul Ministerului Instrucțiunii, împuternicindu-l pe ministrul de resort să facă demersuri pentru luarea în dezbatere, de către Camerele Legiuitoare ale Parlamentului, a Proiectului- lege.

⁶³ Regulamentul nr. 1236 pentru organizarea serviciului Arhivelor Statului a fost semnat de domnitorul Carol I, la Sinaia, la 11 iulie 1872. Vezi D.A.N.I.C., fond *D.G.A.S.*, dosar 1/1862, Secretariat, f. 279-282, publicat în *Arhivele Statului-125*, p. 197-200, publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 163, 25 iulie 1872.

⁶⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 894/1906 II 27; D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii*, inv. 713, dosar 562/1925, f. 37.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 38, 39, 42, 47, 48-60, 16 articole.

⁶⁶ Vezi D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii*, inv. 713, dosar 562/1925, f. 34.

⁶⁷ Senatul a votat Proiectul de lege la 22 mai 1925. Vezi D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii*, inv. 713, dosar 562/1925, f. 33; *Arhivele Statului-125*, p. 36-38; 205-210; „Monitorul Oficial”, nr. 153, partea I-a, 15 iulie 1925.

aplicarea acestora⁶⁸. În expunerea de motive s-a făcut referință la ceea ce s-a întreprins în secolul al XIX-lea⁶⁹ de către Eudoxiu Hurmuzaki⁷⁰, realizând colecția de documente ce-i poartă numele. Ulterior, Academia Română a obținut copii de pe rapoartele consulare întocmite de reprezentanții Austriei la București și la Iași, precizându-se că documentele întocmite după 1848 n-au fost accesibile până la primul război mondial. Erau amintite prevederile din tratatele de pace care consemnau drepturile României de a ridica materialele arhivistice ce priveau trecutul Bucovinei, Transilvaniei, Banatului și Maramureșului. Ca primă măsură a statului român, fuseseră acreditate două persoane care lucrau la Viena pentru depistarea documentelor și copierea celor care ne interesau. Cu acest prilej era afirmat interesul pentru cercetarea arhivelor de la Liow, Cracovia, Praga și Budapesta. În concluzie, se afirma necesitatea constituirii unei „Misiuni Istorice”, care să concretizeze lucrările de ridicare a materialelor ce ne reveneau, conform convențiilor. Era preconizată și informarea lumii științifice prin intermediul unui buletin al acestei misiuni. Se afirma că aducerea acestor noi izvoare va permite, pe baza unei exigente cercetări, elaborarea viitoarelor studii istorice. Ca atare, se considera, ca stringentă, aplicarea prevederilor convențiilor internaționale, urmând ca rezultatele să faciliteze aceste interese majore ale României. Proiectul-lege cuprindea⁷¹ trei articole. Articolul 1 prevedea să se înființeze o „Misiune Istorică” în scopul: a) de a cerceta arhivele și colecțiile de documente din străinătate și, îndeosebi, în centrele în care se găsesc documente privitoare la trecutul nostru; b) de a aduce la îndeplinire dispozițiunile Convenției privitoare la arhive, încheiată între România și Austria. Articolul 2 prevedea că personalul misiunii se numește de Academia Română, în acord cu ministrul Instrucțiunii Publice. Numirea persoanelor și organizarea misiunii se vor face în baza unui regulament redactat de Academia Română, aprobat de minister. Articolul 3 prevedea că, pentru aplicarea imediată, se va deschide un credit pentru anul bugetar 1925, iar pentru anii următori se înscriu în bugetul statului creditele necesare pentru întreținerea acestei misiuni.

⁶⁸ Ioan Opriș, *op. cit.*, p. 68-69.

⁶⁹ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii*, inv. 714, dosar 516/1926, f. 5, 5 bis, expunerea de motive întocmită de ministrul dr. Constantin Angelescu.

⁷⁰ Eudoxiu Hurmuzaki (29 septembrie 1812, Cernaucă, azi Ucraina–29 ianuarie / 10 februarie 1874, Cernaucă), studii la Cernăuți și de drept la Viena, jurist, istoric, revoluționar, participant la evenimentele de la 1848, om politic, militant pentru libertatea și unitatea românilor într-o Daco-România, cercetător al arhivelor pentru depistarea mărturiilor referitoare la trecutul românilor, adunând o vastă colecție de documente ce a constituit suita de volume ce-i poartă numele, colecționar, publicist, membru al Academiei Române-1872. Vezi Florin Constantiniu, *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 174; Virgiliu Z. Teodorescu, *Expoziția documentară Eudoxiu Hurmuzaki*, în „Revista Arhivelor”, anul LI, vol XXXVI, nr. 4/1974, p. 530-532.

⁷¹ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii*, inv. 713, dosar 516/1926, f. 64.

Consiliul de Miniștri a luat în dezbatere Proiectul-lege la 4 iunie 1925, aprobând⁷² cele stipulate și recomandând să fie făcute demersurile pentru a fi remis Parlamentului României.

Calitatea dr. Constantin Angelescu de prețuitor al arhivelor o probează și gestul⁷³ pe care l-a făcut la 15 octombrie 1935, când a pus la dispoziția Academiei Române suma de 10 milioane de lei, depusă spre fructificare la Banca Națională a României, „...cu destinația de a servi pentru construcția unei clădiri menită să adăpostească tezaurul de documente și obiecte istorice al Academiei.”

Numele dr. Constantin Angelescu se înscrie în rândurile celor care au fost alături de oamenii din arhive pentru completarea, păstrarea, conservarea și valorificarea informațiilor din sacral tezaur, conștient că menirea lor este să-l transmită neștirbit și permanent îmbogățit cu noi referințe la istoria României. Că n-a fost numai o preocupare dictată de structura ministerului, la acea dată Arhivele Statului făcând parte din compunerea acestuia, o relevă și interesul pe care l-a acordat istoriei, în general, și a celei referitoare la evoluția medicinei pe teritoriul României, în special.

Pentru posteritate, personalitatea dr. Constantin Angelescu a fost immortalizată de artiștii plastici. Amintim, în acest sens, că la Expoziția retrospectivă organizată în anul 1927, sub auspiciile Ateneului Român, a fost prezentat⁷⁴ și portretul „Ministrului Angelescu”, modelat de Lydia Kotzebue⁷⁵.

În anul 1934, firma gravurului Carniol a realizat medalia cu toartă pentru sărbătorirea, în ziua de 29 iulie, a marelui protector al învățământului, prof. dr. Constantin Angelescu. Piesa a fost bătută în bronz argintat, având diametrul de 32 mm⁷⁶. Aceluiași eveniment i-a fost dedicată și medalia modelată⁷⁷ de sculptorul Ion Jalea.

La a 38-a expoziție a societății „Tinerimea Artistică”, organizată în perioada

⁷² *Ibidem*, dosar 562/1925, f. 65, 66.

⁷³ Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 106.

⁷⁴ Ateneul Român, *Expoziția artiștilor români pictori și sculptori din ultimii 50 de ani, Catalog 1927*, Tip. I.C. Văcărescu, str. Umbrei 4, poziția 327.

⁷⁵ Lydia Kotzebue (24 martie 1847, Iași–27 februarie 1920, București), studii la Iași, Berlin și Giessen, de filozofie, drept și istorie, doctorat în drept la Berlin și filozofie la Giessen. Activitate în magistratură, carieră didactică universitară, istoric, filosof și economist, cu o bogată activitate de elaborare a unor sinteze.

⁷⁶ George Buzdugan, Gheorghe Niculiță, *Medalii și plachete românești*, București, Editura Științifică, 1971, p. 271.

⁷⁷ *Ibidem*.

3-30 aprilie 1938, sculptorul Mihai Onofrei⁷⁸ a participat⁷⁹ cu bustul modelat pentru a-l evoca pe medicul Constantin Angelescu. Lucrarea a fost turnată în bronz și a fost amplasată în incinta Casei Corpului Didactic din București⁸⁰, de unde, după anul 1948, a fost îndepărtată, ajungând în pivnița edificiului, de unde a fost salvată, după anul 1990, așteptând ziua când i se va acorda cinstirea cuvenită.

La timpul respectiv, personalitatea dr. Constantin Angelescu a reținut atenția fotografilor⁸¹ și a operatorilor de film⁸².

Cele enunțate mai sus, considerăm că permit să preluăm și să subscriem la succinta caracterizare⁸³ făcută de Constantin Kirițescu: „Dr. Angelescu a fost un patriot, dar nu un șovinist, mai ales n-a fost un persecutor al naționalităților.” El a părăsit această lume după o viață de dăruire, în care a căutat să ridice învățământul și cultura la nivelul care să permită afirmarea intelectuală a poporului român, în contextul complexelor prefaceri din perioada interbelică europeană.

⁷⁸ Mihai Onofrei (4/16 iulie 1896, Botești, jud. Vaslui – 7 noiembrie 1980, București), studii de artă plastică la Iași, specializare la Roma, Neapole, Paris, participant cu lucrări la expoziții din țară și străinătate, multe fiind integrate în patrimoniul unor prestigioase instituții muzeale. În forul public are o serie de monumente, inclusiv cele care cinstesc memoria Eroilor neamului românesc; a contribuit la realizarea artistică a fațadelor Arcului de Triumf, carieră didactică universitară. Vezi Octavian Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, București, Editura Meridiane, 1876, p. 370; Virgiliu Z. Teodorescu, *Monografia Mihai Onofrei*, Iași, Editura Junimea, 176 p.

⁷⁹ *A XXXVIII-a Expoziție a societății „Tinerimea Artistică”, 3-30 aprilie 1938, Catalog*, poziția 358.

⁸⁰ Casa Corpului Didactic din București a fost construită după proiectul arh. Constantin Iotzu, lucrările fiind declanșate în anul 1911 și finalizate în anul 1914. Casa a rezultat ca aplicare a acțiunii din 1903 inițiată de Spiru C. Haret.

⁸¹ D.J.A.N. Bacău, fond *Primăria Bacău*, dosar 41/1923, f. 10, „Buletinul Educației Fizice”, organul ONEF, anul I, nr. 1, aprilie 1925, coperta, foto dr. C. Angelescu; D.M.B.A.N., fond Ateneul Român, dosar 3/1928, f. 215, „Clipa”, anul VI, nr. 178, 20 mai 1928, p. 3, foto dr. C. Angelescu.

⁸² Arhiva Națională de Filme, colecția *Jurnale de actualități*.

⁸³ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, p. 348.

Documente privitoare la activitatea teologilor bănățeni Luca Pavel Călăceanu și Ghenadie Popescu în Vechiul Regat

VIOREL GROZAV

*Luca Pavel Călăceanu*¹ s-a născut la Călăcea, lângă Timișoara, cândva între anii 1810-1815. A făcut studii la Timișoara, Vișegrad (trei ani de teologie), Seghedin (filozofie) și Agria (studii juridice).

Prin 1856, a fost numit profesor la Seminarul din Buzău, al cărui rector a fost din septembrie 1860 până în iulie 1869. În această calitate, propune ministerului „împărțirea profesorilor pe materii și nu pe clase”, tipărirea de „cărți uniforme de pe care să se predea”, precum și „să se desființeze examenele semestriale, care sunt o pierdere de timp și pentru elevi, și pentru profesori”².

Din septembrie 1867 a fost și primul director al gimnaziului înființat la Buzău, din inițiativa episcopului Dionisie Romano, cu sprijinul Primăriei orașului. Pentru vrednicia lui, în 1868, a intrat în Consiliul permanent de instrucție, chiar de la înființarea acestuia. A încetat din viață în anul 1870.

*Ghenadie Popescu*³ s-a născut la 17 aprilie 1808, în localitatea Mureni, județul Timiș. A făcut studii gimnaziale și teologice la Arad (1829-1832), apoi juridice la Universitatea din Pesta (1832-1836).

¹ Pentru documentare, am folosit informații extrase din următoarele lucrări: Dim. G. Ionescu, *Seminarul din Buzău*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an LV, nr. 3-4, 1937, p. 202 și 212; Mircea Păcurariu, *Profesori transilvăneni în școlile teologice din Țara Românească și Moldova în secolul al XIX-lea*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an XLIV, nr. 1-2, 1968, p. 39-40.

² Dim. G. Ionescu, *op.cit.*, p. 201.

³ Pentru informare, am utilizat: „Anuarul general al Instrucțiunii publice din România pe anul 1863-64”, București, 1864, p. 120; Toma Bulat, *Profesori bănățeni în serviciul școlilor clericale din Principatele române*, în „Mitropolia Banatului”, an XVI, nr. 10-12, 1966, p. 635-639; C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, tom. III, Sibiu, 1904, p. 642; I. Moisil, *Românii ardeleni în Vechiul Regat și activitatea lor până la Războiul întregirii neamului* (extras din „Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul. 1918-1928”), București, 1929, p. 12; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 346; Idem, *Profesori transilvăneni la școlile teologice din Țara Românească și Moldova în secolul al XIX-lea*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an XLIV, nr. 1-2, 1968, p. 35-36; V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, Arad, f.e., 1979, p. 273-275; V. Popeangă, E. Găvănescu și V. Țârcovnicu, *Preparandia din Arad*, București,

Între 1836 și 1839 a fost funcționar și secretar al Consistoriului din Arad (1839-1846) și profesor la Institutul de teologie din același oraș până în anul 1852.

În anul 1839, s-a călugărit la mănăstirea Hodoș-Bodrog, fiind, pe rând, ierodiacon, ieromonah și egumen provizoriu la aceeași mănăstire. A fost înlăturat din slujbă pentru că milita pentru separarea bisericii române din Ardeal și Banat de cea sârbă, fiind trimis la mănăstirile sârbești din Bedin și Verdnic. A participat activ la evenimentele din anii 1848-1849, iar mai târziu a ajuns paroh al comunității ortodoxe române din Pesta (1854-1855), de unde a fost chemat în Moldova, ca profesor și rector al noului seminar de la Mănăstirea Neamțului (1856-1858). A fost apoi profesor la seminarul din Roman (1858-1864) și la cel din București, la care a fost și director, în două rânduri, între 1864 și 1873. În anul 1876, când a murit, avea rangul de arhimandrit.

Publicăm în cele ce urmează un grupaj de opt documente de arhivă privitoare la activitatea acestor doi teologi bănățeni în școlile bisericești din Vechiul Regat.

1. 1856 iulie 18. *Cuvântarea rostită de Ghenadie Popescu, ieromonah și rector al Seminarului de la Mănăstirea Neamțului, cu ocazia examenului public.*

Lit. E.

Cuvântare cu ocasiunea examenului public
Onorată Adunare!

Mai nainte de ce am începe la lucrul cel serios, prin carele să se cerce năzuința noastră în decursul anului acestuia contestată, să-mi dați-voe precum în numele profesorimei așa și a tinerilor școlari a exprima sănțimentele noastre. La începutul anului scolastic am arătat datorințele noastre spre progresul culturii; acum, cu ocasiunea examenului public foarte potrivit este a grăi și despre folosul științelor prin urmare și a institutului acestuia. Noi nefiind institutul acesta regulat, în adivăr nu l-am putea numi institutul, pentru că institut este acela carele deodată este și bine organizat. Noi în anul acesta sub așa împrejurări am vețuit, unde pe elevii noștri la nici o datorință scolastică nu i-am putut îndatori; ci fiecarele din ei au fost lăsat simțirilor firești și împrejurărilor. Cu toate acestea,

privindu-se cât de mic fundament, și putând noi din noeanul împrejurărilor a scoate vreo cățiva elevi, cu care ne putem arăta onorabilului public și putem preveni așteptării lui, din inimă ne bucurăm.

Întru acea trebuie să mărturisăsc că eu nu bucuroș grăesc despre folosul științelor; pentru că folosul este prețul cel din afară și foarte de jos a lucrurilor: unde științele au prețul său în sine în sufletul omului. Foarte plăcut și înălțătoriu este nu numai a ave lucrurile și a le folosi, ci și a le înțelege.

Natura nu numai prin aceea ne căsunează bucurie că ne folosim cu ea, că o mâncăm, o bem, o răsuflăm și o privim, ci și prin aceea că sufletul omului are putere a detrage perdeaoa, care acopere tainele naturei, și a pătrunge cu lumina cunoștinței sale în tainele ei.

Cele mai momentoase obiecte sunt: D-zeu, omul și natura, acestea a le cunoaște pentru sine însuși este cel mai interesant lucru pentru mintea omenească. Și unde se poate duhul omului mai mult desvâli spre cunoștința acestora decât în școală prin învățătură.

Puterile trupului se desvălesc și de sine fără tot ajutorul străin și se aduc la disăvârșire: însă nu așa sufletul omului, el de sine nu se desvăște, nici vine la deseavârșire; el are lipsă de creștere și învățătură. Cel prost și selbatic deacă se-ar fi crescut prin institutele cele înalte, ar avea tocmai așa creștere, civilisație și învățătură ca și ei; și din contră: cel foarte cultu și învățatu, deacă s-ar fi născut întră popoarele nomadice, și neamurile selbatice, și el ar fi tocmai așa de selbatic, de prost și dădatu după credințe dișartă. Singură învățătura și creșterea sunt, care desvălesc floarea duhului, și din neamu în neamu transplântă cunoștințele, cele binefăcătoare: cum dară se-ar putea lipsi creștinătatea și mai ales preoțimea de institutele de creștere în Religie, care este loarca duhului.

Nici o rălizie pre pământ nu este, care se oprească pre credincioși de la cercarea cuvântului lui D-zeu, și de la primirea adevărului în inima sa, cu atâta mai puțin pe cler, carele după așăzămintele dumnezești este pus, de a reprezenta religiea. Sânt dară credincioșii îndatoriți prin inboldurile firești spre ascultarea cuvântului dumnezeescu și spre priimirea adevărului în inima sa, așa sunt îndatoriți de a câștiga și acele cunoștințe de care au lipsă spre înobilarea inimii sale, spre odihna sa, și spre împlinirea datorințelor ca om, ca cetățan și ca preot și spre toate aceste școala îl pregătește, aici se povățuește la calea adevărului, se apără de credința deșartă și se formează spre adevărata cultură. Acestea sânt așa de învederate încât ar fi de prisos cu mai multe cuvinte a argumenta. Una încă mai voesc a aduce înainte: folosul statului și a națiunei nu se cuprinde numai întru acea, ca să se adune multe visterii, să se zidească multe cetăți, să se dureze case frumoase, și să se producă multe arme, ci acela este folosul cel mai mare pentru stat și națiune, ca în sânul seu să numere cât mai mulți bărbați cât de învățați, cât de înțelepți, de cinstiți, și crescuți, căci aceștia vor ști aduna visterii și vor ști a le întrebuița cu folos.

Ar pute<a> cineva zice pentru ce sunt de lipsă științele cele înalte, pentru călugări precum este și studiul limbelor vechi și anticile lor; destul este pentru starea și cucerirea lui, decă va cunoaște puțentel scrie, și va ști ceva din vieața sfinților; pentru că a lui datorință este a păzi biserica motăniile și a face ascultări.

Adevărat așa este! ci trebuie se știm și acea că, călugărul este deodată și învățătoriu a poporului, seau cel puțin poporul așteaptă de la dănsul ca se fie învățătoriu și propoveduitori a cuvântului dumnezeesc, precum au fost Ioan Botezătoriu, Sf. Antonie, Vasile cel Mare, Ieronimu, și alți întemeitorii și chipul călugărilor.

Nu este de ajuns pentru călugăr să fie numai cucernicu, ci trebuie se aibă și științe, deacă voește a fi deplin în chemarea sa.

Legea creștinească este întemeiată pe sfânta scriptură și pe scrisorile Sfinților părinți, din care noi cunoaștem învățătura credinței și regula vieții. Știm iarăși, că vistieriu cel scump al dumnezeștilor adevăruri nu s-au scris în limba românească, ci în limbile cele vechi, și pentru acea cunoștință limbelor acestora este neincungiurat de lipsă. Încă se mai cere la deplina înțelegere a sfintei scripturi și cunoștința de lege, de civilisație, de întâmplări și de instituțiunile popoarelor vechi, iar mai cu siamă a celor de pe timpul lui Hristos, pentru că H⁻S. și apostolii au viețuit întră jidovi, greci și romani, din aceștia s-au compus biserica lui HS. cea dentăiu; din ei au fost aleși stăpâniile și învățătorii comunităților, care mai departe au cultivit biserica lui Hristos, ei de multe ori au avut privire, la datinile, la legea, la părerile și întâmplările lor; cătră ei și pentru ei au scris Evangheliștii și apostolii învățăturile lor cele îmbogățite.

Așadară învățătoriu creștinesc trebuie să cunoască anticile și limba popoarelor vechi, deacă voește drept a înțelege scriptura și a o tâlcui, ca se nu se spună despre el acea ce zice apostolul la 1 Timotei cap 161 despre tălmăcitorii cei nepricepuți ai veacului său: ei voesc a fi învățători de lege neînțelegând nici cele ce grăesc, nici cele ce întăresc.

Am zis că nu este de ajuns ca învățătoriu legii să fie numai cucernic ci să mai cere să fie și dibaci de a putea grăi în public, și prin cuvântarea sa a zidi spre virtute, a sterpi credința dimorată și a dearădăcina desfrânarea. Și ca învățătoriu să poată face acesta nu este de ajuns ca el să grăească cu foc, ci mai cu seamă se poștește să grăească din convingere, plăcut și cu pătrunzime pre cât zice Solomon la pilde. Măr de aur în fir de sardinian este cuvântul cel grăit după cum se cuvine.

Măestria de a pune în rând cugetele noastre, de a le ști preda într-un chip plăcut, adevărat, pătrunzătoriu și din convingere cuprind în sine scrisorile cele vechi. Din acestea învățătoriu legii învață cum să propună el cu bun sporiu învățătura legii creștinești și adevărurile o Sfântă scriptură.

Pe lângă aceea, învățătoriu legii creștinești este chemat ca el să poarte arma duhului în contra părerilor rătăcite, în contra defăimărilor de adivăr, în

contra năvătirii necredincioșilor, în contra fanatismului și a celor dădați după credință dișartă; și unde află el armele spre a întreprinde o astfel de oștire?

Adevărat că mai de aproape află în Sfânta Scriptură, care este cuvântul lui Dumnezeu cel descoperit, dar după aceea și în științe, prin care învățătorii Sfintei Scripturi învață nu numai dreapta înțelegere și a tălcui Scriptura, ci și cunoaște mai deaproape întâmplările legii creștinești, și starea bisericii cei din-tăiu. Și mai pe urmă din științe, care de comun servesc spre cultura sufletului, să câștigă agerimea judecății, și rândul, în cugetare; din științe numai să învațe cum trebuie adevărul nu numai apărât, și temeiurile părute răsturnate, ci cum trebuie și însuși a se feri de rătăcire și a fi statornic în lucrurile sale, după zisa apostolului Pavel Efes. cap.4 stih 4. Să nu ne lăsăm învăluindu-ne de tot vântul învățăturei.

Și mai pe urmă ertați-mă a mărturisi că deși avem noi a onora cuvântul lui Dumnezeu ca cel mai înalt izvor al înțelepciunii, totuși cultura spre o înțeleaptă purtare în privința altora, și spre o pricepire în toate lucrările, de care și creștinul are trebuință, să foarte înainteze prin scrisorile cele vechi. Dumnezeu au datu și neamurilor celor vechi bărbați mari și înțelepți, și mai ales grecilor și romanilor, acestea au depus visteria cugetelor și esperenției lor în scrisorile, care le-au lăsat următorimei: apoi noi să lăsăm nefolosite așa daruri dumnezești, care pentru noi s-au păzit și în timpurile cele mai fatale și periculoase. Sf. apostol Pavel zice Roman, capu 1.619 că Dumnezeu s-au descoperit în faptele lor, și au scris legea sa cea sfântă, în inimile lor. Iar Solomon la pilde grăește Bărbatul cel înțelept și priceput este puternic. Așijderea cetim la faptele apostolilor: că Moisi au fost iscusit întru toată înțelepciunea Eghiptenească. Deacă odată lui Moisi, în carele totuși au făcut duhul Domnului, au folosit înțelepciunea lumii cei vechi cum să nu ne folosească și noastră toate științele care oamenii în decursul timpului le-a-afla.

Precum dară ne este scumpă și iubită Evanghelia, așa să ținem și despre limbi și despre științe ertați-mă a zice, că noi nu putem păzi Evanghelia fără cunoștința limbelor.

Științele și limbele sunt teaca în care să păstrează arma duhului, căci unde nu este cunoștința limbelor, acolo lucrul merge moale și supărătoriu, și mai pe urmă cade; iar unde se află cunoștința limbelor, acolo lucrurile merg vioi. Scriptura are trecire (valoare) și credința noastră este totdeauna proaptă, propunându-se cu alte cuvinte și cu alte lucruri.

Cu cât ocasiune ecomenului acestui public mai mult ne face băgători de siamă la datorințele noastre a înainta în științe, pe atâta ne simțim mai îndatoriți a rădica mulțemita noastră cătră toți acea care au părintească îngrijire lucră spre înaintarea clerului și a națiunei, și mai întâiu trebuie mulțămit părintelui ceresc, căci au binecuvântat țara aciasta cu astfel de Domnitoriu stăpănitoriu și păstoriu, care, pe lângă alte sarcini grele, nu au lăsat din vederea ochilor nici întemeierea institutului acestui bine făcătoriu. Mulțămită ție făcătoriuale al ceriului

și al pământului pentru toate facerile tale de bine, care verși peste noi, robii tăi, căi peste țara aceasta, pre care învrednicește-o ca nicicând să nu lipsească dintrânsa povățuitori înțelepți și temători de Dumnezeu.

Binecuvântă anii înălțimei Sale Părintelui Grigore Alecsandru Ghica și Înalt Preasfinției Sale Mitropolitului carii sunt întemeietorii institutului acesta. Binecuvântează fie anii cărmitorului de față a țerii, Eselenției Sale Teodor Niculaie Baloschii a sfântului ocărnuitori care cu părintească îngrijire sprijinescu Institutele bine făcătoare.

Fie binecuvântarea Domnului și spre sfânt lăcașul acesta, care crește în sânul său tineri, care să fie cu timp podoaba bisericii și a nației, Dumnezeu să-i ajute ca nicicând să lipsească din trântul povățuitori, carii să conducă cu sfatul și viețuirea îndumnezeită. Binecuvântate fie toate stăpânirile lui și apere de la el toată nerânduiala. Binecuvântată fie și tu frățietate scolastică, mlădiță înfloritoare, care cu dar după învățătură ai cuprins loc în salonul școlii aceștia tumultprețuită nedejde a patriei și a bisericii!

Dumnezeu apere vieța voastră și îplinească toate nedejtele, care odihnesc spre noi învrednicindu-să a crește asămenea pomului nobil spre bucuria bisericii, spre mântuirea voastră și scutul patriei.

Serveze examenul acesta spre strânsă datorințe a recunoaște facerile de bine ale învățături și credincios a le folosi, priviți această onorată adunare cu mulțămită, și cunoașteți de aici cât este de folositoriu în institutul acesta, ce așteaptă de la voi biserica, nația și patria; voi tinerilor care cu deosebire v-ați jărtfit spre știință învredniciți-vă a sărvi bisericii lui Dumnezeu și patriei cu cinste și nu vă înfrice nici vrăstea anilor, nici osteneala, nici foametea, nici goana privind la folosul ce-l puteți aduce pe altarul mântuirii neamului omenesc; socotiți că apostolii în vrăsta bătrânețelor au primit chemarea apostoliei și nimic nu i-au înfricat, de la aceea. Fie-vă de exemplu întru alte multe exemple a bărbaților străluciți, și Dositeiu filozoful cel mare serbesc, carele în vrăstă de 45 ani au început la învățătură, și au învățat, cu bun sporiu, limba latină, grecească, nemțească și englizască și franțuzască și au lăsat în urma sa multe cărți folositoare pentru neamul omenesc.

Iar pre noi toți tu Doamne stăpâne al tuturor din zi în zi învață-ne a cunoaște binele și a iubi cuvântul tău și fă ca toate faptele noastre să fie bine plăcute înaintea ta; luminează fața ta spre noi ca să cunoaștem toate căile tale.

1856 iulie 18

Ghenadie Popescu
Ieromonah și Rector al Seminariei

<Rezoluție>: Cuvântul acesta s-au cetit de către sântia sa părintele Ghenadie Popescul ieromonah și rector Seminariei din sânta mănăstire Neamțul la 18 iulie zioa deschiderii esamenilor semestriale.

1856 iulie 21
ss. indescifrabil

D.A.N.I.C., fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova*, dosar 947/1856, f. 285-288, orig. La f. 289-290: Cuvântare cu ocazia împărțirii premiilor (același autor).

2. 1856 iulie 20. *Memoriul Seminarului mănăstirilor Neamțu și Secu în privința ținerii examenului public și a măsurilor ce urmează a se lua pentru îmbunătățirea situației institutului respectiv.*

Memoriul Seminariei Sfintelor Mănăstiri Neamțu și Secu

Institutul nostru, ce poartă numirea de Seminarie a Sfintei Mănăstiri Neamțu și Secu, celebrând examenul seu public anual în 18 a curgătoarei luni cu clasa III și II, în 19 cu clasa I și cea estraordinară, iar în 20 cu toate clasele, în care din 29 ce au făcut examen 22 s-au învrednicit a căpăta premii, sub președinția postelnicului și doctor de medicină, Domnului Constantin Vărnăv, carele și altcum este rânduit din partea Onoratului Departament al Cultului și al Instrucției Publice de seminator la școlile din Tergul Neamțului, fiind față la acela și din partea soborului sfintei Mănăstiri cu trimiși părinții duhovnici Teodosie și Ioasof, bucuria noastră au fost cu atâta mai mare, cu cât în împrejurările de față mai puțin am putut aștepta așa ceva.

Bucuria aceasta nespus au crescut și prin aceia căci afară de părinții soborului sfintei mănăstiri și alți onorați boeri cari au luat parte la acela, am mai avut onoare a respecta la examenul general din 20 iulie, cu ocasiunea împărțirii premiilor ținut și pe aceste însămnat onorabile persoane: pe Preasfinția Sa Părintele Episcop Nectarie Administratorul Diecesii Romanului, pe colonelul Mavrodin Adintantul Estelenției Sale Domnului ocărmuitor al Țării, pe Marele Logofăt Grigore Crupenschi, pe Vornicul Grigore Cuza, emeritul Ministru al Cultului și a Instrucției Publice, pe Preacuvioșia Sa părintele Arhimandrit Dionisie deschizătorul institutului acestuia, cari cu recunoștință au primit răspunsurile cele îndrăznețe și fără cât mai mică încurcătură a elevilor la toate

întrebările din obiectele învățate și prescrise pentru clasele înșămbrate, a căroră conșpect să alătură aici sub A.B. și C.

Descoperirea sentimentelor noastre de bucurie, ce să înșămnează în memoarul acesta, deserveze onoratului public ascultătoriu la esamenul nostru, de cea mai adâncă mulțumire reverință.

Precum deschiderea esamenului s-au întâmplat cu o solemnitate prin cuvântul cel rostit de Rectorul respectiv așa nu cu mai mică sărbătoare s-au împlinit și încheerea prin împărțirea premiilor și după cuvântări cu ocașiunea aceasta rostite unul de Rectorul Seminariei sub E alăturat, și altul ex improviso de Postelnicul Constantin Vărnăv.

Noi măcar am avut onoare <a> așterne la Epitropia Școalelor în toată luna și anume pe luna ianuarie și februarie cu date din 12 februarie și 11 martie N-ri. 11 și 19, iar pe martie și aprilie cu data din 17 iunie nr.22 a.c. raporturile privitoare precum la progresul institutului, așa și la scăzămintele lui; totuși socotim a nu fi peste prisosiință aceste și aici în scurt a le atinge.

Din catalogul sub A alăturat înzăstrat cu obsărvările de lipsă, se vede că institutul acesta la început au numărat 148 elevi și speție:

în clasa III	36
în clasa II.....	32
în clasa I.....	30
în cea estraordinariă.....	50
summa	148

Din aceștia unii sunt carii numaidecât la începutul anului s-au lăsat de școală. Astfel:

în clasa III sunt.....	16
în clasa II.....	13
în clasa I.....	16
în cea estraordinariă.....	16
summa	61

Alții carii au umblat 2 luni cu sărguință și după aceea s-au lăsat de școală, de carii:

la clasa III sunt.....	12
la clasa II.....	9
la clasa I.....	2
la cea estraordinariă.....	18
summa	41

Alții, cari acum în luna din urmă s-au lăsat. De aceștia:

în clasa III este.....	1
în clasa II.....	1
<u> </u>	
summa	2

Alții sunt carii au umblat 4 luni și după aceea s-au lăsat. Astfeliu:

la clasa II sunt.....	4
la clasa I.....	2
la cea estraordinariă.....	4
<u> </u>	
summa	10

Și mai pe urmă unii sunt carii au frecventat până la sfârșit. Astfeliu:

la clasa III sunt.....	7
la clasa II.....	6
la clasa I.....	10
la cea estraordinariă.....	12
<u> </u>	
summa	35

Din aceștia se iau afară:

la clasa I.....	3
la cea estraordinariă.....	3
<u> </u>	
summa	6

carii n-au făcut examen.

Examen au făcut.....	29
Premii au primit.....	22

a căror nume să alătură sub G.

Unii din cei ce au făcut examen sunt carii în mai multe luni au fost trimiși pe aiurea în ascultare, și întorcându-se la M-ns iarăși au continuat clasa.

Cu clasificarea aceasta se vede că nu toți unul același izvor al cauzei au rămas la școală, ci unii din una alții din altă cauză. Toate aceste cauze, precum se pot culege și din protocolul sesiunelor literare, care după toată luna s-au așternut și onoratei Epitropii școlare, se pot reduce la 4 puncte: unii se văd a fi rămași de la școală, pentru că n-au voe și talent spre învățătură; la clasa aceasta, cu vreo câteva estăpții să pot reduce mai toți aceia carii numai decât la început au rămas de școală și mai mult n-au venit să se desvinovățeze în privința absențiilor. Alții

sunt ocupați cu ascultări grele și neiertabile de a putea umbla și la școală. Alții încât au venit la cunoștința noastră pentru că nu capătă de mâncare după ce es din prelecții, și pentru aceea sunt săliți a rămâne de la școală și a cerca după bucate ca să-și poată face de mâncare. Alții desbătuți prin prejudețele altora că aici să învață eresuri, și după ce vor învăța călugăria are să înceteze...Nu puțin au condus la descorajarea elevilor de la învățătură și nepăsarea Mănăstirii la toate arătările noastre văzându-se ei din toate părțile nesocotiți, precum și împrejurarea aceea, că Inalta Rânduială a Departamentului de Cult și Instrucție Publică în privința Delegatului spre a celebra esamenele în părțile aceste au sunat numai în raport cu școala Tergul Neamțului nefăcându-se în cea cât mai mică pomenire despre institutul acesta. De dovadă poate să fie George Pervulescu, carele în cât timp au urmat la școală regulat, au fost unul din cei de frunte, și măcar de mănăstirea în luna din urmă l-au ocupat la cântălărie cu lucrul, totuși făgăduise, că el se va țâne cu învățătura privatizând, și va face și esamen: însă cetind în cântălărie Înalta rânduială a Departamentului în privința esamenului anual, că aceea să răstrânge numai la școala din Terg nu se-au mai găsit.

Noi în mai multe rânduri am cugetat despre măsurile ce se-ar putea întrăprinde în privința învățaturii institutului acestuia; însă ori și ce moduri se vor cugeta din partea noastră, acelea cu rezultat respunzătoriu scopului nu se vor putea aplica, până când nu se vor aproba și din partea Sfintei Mănăstiri, pentru că noă totdeauna la toate opiniile și măsurile încuviințande, file acele mai potrivite, se va opune, că acele contrariază regulilor monastirești, precum am avut onoare în privința aceasta a fi convinși din partea sfintei M-nș prin adresa din 6 martie a.c. nr.141 și la protocol luată sub nr.21 a sesiunei literarie; unde în privința fraților recomandați pentru înlesnire de la ascultările grele și neiertabile de a putea umbla la școală, ni se-au respuns, că aceasta se împotrivește cu regulile monastirești.

În urmarea mai multor consultări cu părintele stareț în privința rădicării și organizării institutului acestuia așa cât cu timp în adevăr să răspundă menirei sale cu efeit, potrivit și cu regulile monastirești am devenit la rezultatul acela, că institutul acesta numai în unire cu cel din Târgul Neamțului se poate regula, ca să fie amândoaă înfloritoare, altcum ori unul ori altul mai timpuriu sau mai târziu va trebui să cadă, și în urmarea consultării acestia potrivit cu hrisovul din 1855 am dat părintelui stareț un plan lucrat, carele cu puține modificăciuni aprobându-l mi-a promis că-l va substerne Inaltului Guvern spre încuviințare.

Momentan deși nu cu mare rezultat, socotim a se putea lua în privința organizării institutului acestuia numai aceste măsuri: să se facă un internat de 40-50 de elevi regulați sub un duhovnic propriu în privința trebilor spirituale, carele se-ar socoti iubitoriu progres. Elevii aceștia scutiți de toate alte ascultări să fie sub acele instrucții și prerogative, ca și elevi de la toate școlile cu internat din țară; iar celalți pe lângă ascultare potrivită, ce nu i-ar împedeca de a putea urma și

la școală, să aibă mâncare regulată la Arhonderic pe când es ei de la școală. Cerința unui internat este cu atât mai mare, cu cât din timp în timp înmulțându-se științele și îndeletnicirile scolasticești, mai multă vreme și mai sărioasă sărguință să poștește și de la elevi, ca să răspundă după cuviință îndatărilor. Încă mai cere trebuința, ca economul nicicând să nu poată lua la lucrul economiei pe mai îndelungat timp, precum pe săptămâni sau luni întregi, fără consultarea și cu profesorii respectivi și mai cu seamă cu Rectorul, precum nici să alunge din Mănăstire pe unul sau altul din școlari, ci totdeauna astfel de întâmplare să se aducă și la cunoștința profesorilor împreună cu cauza vinei spre a se însămna și în protocolul școlii: pentru că se-au întâmplat în anul de se-au alungat din Mănăstire școlarii cei mai buni și sărguitori fără să știm noi.

Fără aceste măsuri putem înainte declara, că pe anul viitoriu sub împrejurările, care au stăpănit până azi, nu vom mai putea avea școlari pentru continuarea claselor cursuale; deoarece și acești puțini, carii cu mari jertve s-au ținut în anul acesta de școală numai cu momeli: pentru că făgăduise părintele starețu la începutul anului, că va face pentru cei sărguitori o masă deosăbită și regulată, abia au putut sta până la examen.

Sig. Mănăstirea Neamțului, iulie 20, 1856, nr.26

Ghenadie Popescu
Ieromonah și Rector
Ieromonah Venedict
profesor
Ierodiaconul Palicarp
profesor

D.A.N.I.C., fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova*, dosar 491/1855, f.90-93, orig.

3.<1856 iulie 20>. *Conspectul materiilor predate de Ghenadie Popescu, la Seminarul mănăstiresc de la Neamț și Secu, în decursul primului semestru al anului școlar 1856.*

<20 iulie 1856>

Conspectul

Materiilor paradosite de subscrisul în decursul anului școlar 1856 de la 1-iu ianuarie până la începutul lui iulie în Seminaria Sf. M-nș Neamțu Secu și anume:

La clasa a III-a

S-au propus Catihisisul cel mare tradus din grece de Sf.-sa Arhimandritul Efrosin Poteca, fostul profesor de filosofie în Colegiul din Sfântul Sava în București – de la început: ce este Catihisisul cel mare? – până despre Taina Botezului din articolul al 8-ea cuprinzând 1-iea cunoștință de D-zeu cea firească; și a II-a cunoștință de D-zeu cea coperită.

Din Istoria Bibliei s-au învățat cartea facerii; unde se cuprinde învățătura: despre facerea lumii și a omului; despre starea nevinovată a acestuia; căderea lui în păcat; – urmările păcatului; – creștirea și înmulțirea fărădelegilor mai cu seamă prin amestecarea fiilor lui D-zeu cu a oamenilor; – potopul; – amestecarea limbelor; – și viața patriarșilor; – Avraam; – Isaan; – Iacov și a fiilor lui.

Autorul, din care s-au învățat până la vinderea lui Iosif, este: Istoria sfântă a lui Ioan Popescul, tradusă după Victor Durui; de la vinderea lui Iosif s-au dictat după alt metod.

La clasa a II-a

S-au propus din Catihisisul tradus din rusie de C. Mavrulo de la început: ce este Catihisisul? până la articolul al IV-lea.

Din Istoria sfântă s-au dictat cartea facerii proponându-se în scurt prin întrebări și răspunsuri; precum și unele cunoștinți preliminare și pregătitoare către cunoașterea Bibliei.

La clasa extraordinară

Cu cei începători s-au învățat: cunoașterea literilor, silabizarea până și cetirea; – din aritmetică: scrierea numerilor, numerarea, adunarea și scoaterea; – din scrisoare trăsurile fundamentale; – din rugăciuni: *Tatăl nostru, Născătoare de D-zeu, Credeu, Miluește-mă, Dumnezeule și Doamne, auzi rugăciunea mea.*

Cei mari s-au deprins în cetirea cu tot felul de litere; și în scrisoare. – Din aritmetică s-au învățat: Adunarea, scoaterea, și în câtva, din Multiplicare; – din rugăciuni: toate rugăciunile de dimineață și de seara.

Ghenadie Popescu
Ieromonah și Rector

4. <1>857 iulie 27. Raportul rectorului și profesorului Ghenadie Popescu adresat părintelui Gherasim, arhimandrit și stareț la mănăstirile Neamțului și Secu, privind raporturile stabilite între dânsii.

**Preacuvioșiei Sale Părintelui Gherasim
Arhimandrit și Stareț al Sf. M-ns Neamțului și Secu**

Spre preaprețioasa Adresă a Preacuvioșiei Voastre d-ta 22 iulie a.c. nr.306 nu am avea nici o obsărvare deacă acea ar cuprinde noae îndatoriri, pentru mine în privința raporturilor, care doară nu se-ar fi obsărvat până azi din partea mea, și care de azi înainte ar veni să se țină strâns; și deacă acea nu se-ar fi stilizat cu doaa înțălesuri: însă fiindcă amentita scrisoare cuprinde cu înputare cătră mine chiar acelea rândueli, care din partea mea în înțălesul Adresei se-au obsărvat cu cea mai deplină stricteată, și cu evlavie cătră Sf. Mănăstire, mă sâmtesc îndatorit cu tot cuvenitul respect a cere în privința însămnatei Adrese o deplină și lămurită deslujire, ca scopul, carele doară dorește Sf. M-ns a-l ajunge, în privința raporturilor obsărvânde să nu se spună cu cuvinte, care poartă doar înțălesuri, prin care lucrurile mai tare se-ar încurca.

În citata Adresă se citesc următoarele cuvinte: „În viitoriu ori la ce înpregiurare pentru ori ce obiept atingătoriu de interesul Seminarului mai întâi să răpörtuiți Starețului, de unde veți primi cuvincioasă deslegare potrivit cu firea pricinei”. Și eu acuma întreb pe Sfânta Mănăstire; că oare până azi nu se-au făcut așa; oare nu mai întâi se-au reportuit Precuvioșiei Sale părintelui Starețu? Cine nu vede, că prin cuvintele mai întâi să reportuiți Starețului, eu sunt adus la propus, ca cum până azi nici un raport nu aș fi făcut Sfintei M-ns, ci toate de-a dreptul numai Onoratului Departament, și Înalt Preasfințitului Mitropolit, și acum mi să dă ca o noaă lege: deoarece eu până azi nu am reportuit Sf. M-ns, în viitoriu mai întâi să reportez ei, și după aceea mai târziu numai, să fac raporturile și Onoratului Departament și preasfințitului Mitropolit, fiindcă cuvântul mai întâi totdeauna presupune: după aceea mai târziu.

Deacă Sf. M-ns cunoaște, că eu înadivăr am obsărvat până azi regula de a nu lăsa din vedere nici un obiect atingătoriu de Seminaria aceasta, carele să nu-l fiu împărtășit cu Sf. M-ns, apoi nu știu în ce chip au intrat în Adresa mai sus însămnată a Sfintei Mănăstiri: cuvântul mai întâi, și prin acesta a mă aduce la suspecție, că sfânta M-ns au nu ia în socotință raporturile mele, și nu i le pune la nămr în registratură; au nu voește a le cunoaște. Destul că eu prea bine știu, dară poci dovedi și din protocolul espedițiilor, care espediții totdeauna le-am făcut pe lângă comitivă, și le-am însămnat la protocol, – că eu toate relățiile pe întâiul semestru împreună cu protocolul însemnărilor le-am așternut Preacuvioșiei Sale părintelui stareț în trei esemplare cu acel scop, ca un

esemplariu să rămână pentru Sf. M-nș, altul să se aștearnă Onorabilului Departament, și al treilea Metropoliei; însă făcut-au Sfânta M-nș destul datorinței Sale nu știu; pentru că în meritul acesta nu am căpătat nici o lămurire precum făgăduiește Sfânta M-nș în mai de multe ori lăudata Adresă din 22 iulie a.c. – Asemenea și rălățiile de lună se-au așternut numai Sfintei M-nș. – În privința celebrândului examen public de vară asemenea nu am lăsat din vreme, ca să nu aștern Sf. M-nș relațiile d-ta 16 iunie a.c. nr. 30 adresate Onoratului Departament și Înalt Preasfințitului Metropolit pentru de a trimite din partea lor Delegat, cu acel scop, ca Sfânta M-nș sau să înainteze relațiile acelea în original sau să facă însuși cuviincioși la locurile competente, și numai după ce ne-am convins că sfânta M-nș nici au trimis raporturile privitoare de examenul public nici însuși nu au făcut pașii cuveniți, ne-am sâmtat îndatorit ca unul, căruia în înțelesul Așezământului scolastic § 119 partea I capul I secția IV îi este încredințată partea științifică a Institutului acestuia sub responsabilitate, – de a așterne mai târziu, în 2 iulie a.c. Chiar acelea raporturi, care se-au așternut în 16 iunie a.c. Sfintei M-nș.

Făcând prea plecat aceste ale mele băgări de seamă, socot că sfânta M-nș nu-mi va lua în nume de rău; pentru că eu presupun, că sf. M-nș nu dorește prin adresa menționată a încurca și pe mine și pe sine în trebile scolasticești a Seminarului acestuia, iară de altă parte: însușirea fieștecării legi este ca aceea să nu fie înăscută cu cuvinte care au doar înțălășuri, sau nu exprimă și nu arată firea lucrului, pentru că altcum înceată a fi lege sau regulă obligătoare; ci să se spună cu cuvinte pe cât se poate mai luminate, mai despicate și mai lămurite, așa cât deplin să se poată înțălege din acelea voința și dorința dătătorului de legi: pentru aceea, mai o dată poftoresc rugarea mea, ca Sfânta M-nș să-și deie deplină deslușire, ce voește a abe de la mine cu deosebire în privința obsărvăndelor raporturi; deoarece raporturile până azi se-au observat chiar în înțelesul Adresei mai de multe ori însămnate, fiind întră altele cu osebită stimă a onoarei al Preacuvioșiei Voastre.

În Seminaria Sf. M-nș Neamțu și Secu

27 iulie <1>857 nr.32

plecat serv

Ghenadie Popescu

Rector și Profesor

<Rezoluție>: Să va face răspuns în cuprindere că Seminarul fiind atârnat în totul de ocârmuirea Sf. M-nș apoi sfițieșă păr. Rector nici cum poate a să adresa de-a dreptul mai departe decât numai preasf. starețul, totodată i să va pune în vedere și punctul al 5 din Hrisov.

5. 1861 martie 4, Buzău. Inspectorul Seminarului din Buzău, Luca Pavel Călăceanu, către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, cu privire la cumpărarea unor pături absolut necesare elevilor pe timp de iarnă.

Principatele Unite

Inspecția Seminarului sântei Episcopii Buseu

Martie 4 an 1861

Nr. 28

Domnule Ministru!

Am primit Ordinea cu nr. 1073 din februarie 4 a.c. și văzându-i cuprinderea drept respuns supui la aprețuirea Domniei Voastre cele următoare:

La intrarea subscrisului în funcția de inspectoru pe la finitul lui septemvrie anul expirat s-a văzut că institutul are neapărată trebuință de un număr de pături și de cele alte obiecte, cunoscute încă din raportul cu nr. 35 noembrie 19. Pe atunci cu apropierea iernii dedese o răceală, un frig nesuferit și elevii cereau neîncetat să li se cumpere pături. Subsemnatul neavând nici o instrucție de urmare, ba nici timp de-a face formele dacă era cunoscut, am fost silit a face ceea ce nu impunea necesitatea. Dar cu toate astea am întrebat prin grai pe părintele arhimandrit și locotenent ce este de făcut, arătându-i împregiurările și Preacuvioșia sea mi-a răspuns tot prin grai să se cumpere obiectele dacă sunt trebuincioase și să se raporteze îndată Onor.Ministeriu, ceea ce s-a și făcut. După aceasta m-am dus pe la prăvălii, am cercetat prețul păturilor și n-am găsit pentru trebuința Seminarului nicheiri pături cu preț mai mic de lei 64, ba n-am găsit nici antreprenor, cari ar fi voit să se însărcineze cu aducerea acestor obiecte într-un timp atât de scurt, precum îl fixasem împins de necesitate. În astfel de împrejurări m-am bucurat găsiind un amator, pe D. Vasile Costescu, cari a vrut să ieă asupra-și procurarea obiectelor la termenele fixate, fără se-mi fi pretins înainte sau arvună, sau o parte din suma cu care ne învoisem. Am făcut dară contractul cu D. Costescu, luându-i și o garanție solvabilă și Dlui mi-a predat cinstit obiectele la soroace, care s-au împărțit elevilor acum patru luni.

Licitație, Domnule Ministru, nu s-a făcut, pentru că, pe de o parte, păturile erau o necesitate urgentă, ear pe de alta pentru că nu știam, dacă trebuia să se facă licitație pentru niște lucruri neînsemnate, precum sunt: curelele, călimăările, plaivasurile și celelalte obiecte, dar și să se fie făcut licitația, anevoie izbuteam, pentru că nu este concurență ceea ce s-a văzut la 27 februarie cu ocazia licitații făcute după ordin la prefectura districtuală pentru cumpărătoarea de lemne și

pentru îmbrăcămintea elevilor seminariști, la care nimeni nu s-a arătat. Dar cu toate acestea dacă părea Onor. Ministeriu operațiunea greșită din lipsa unor forme, era foarte bine să se fi dat în grabă răspuns la raportul din 19 noembrie anul expirat și subsemnatul încercam să înapoez obiectele antreprenorului, rămăind apoi asupra Onor. Ministeriu chipsuirea pentru procurarea lor; ear acum, după ce s-au întrebuințat obiectele peste patru luni de zile, cred că nu rămâne decât a se plăti antreprenorului fără amânare cu atât mai mult, fiindcă Dlui dorește pentru plată după contract.

Contractul cu garanția se anecsează aici în original pentru mai bună încredere. În fine, subsemnatul am plătit suma contractului, lei 184 parale 10, rămăind curat de plătit - pentru curele, pături și cearșavele albe de americană cu constitura lor - încă lei 1743 parale 20 sau din suma pentru îmbrăcămintea elevilor, sau din alte fonduri.

Primiți, Domnule Ministru, încredințarea de profundul meu respect.

Inspectorul Seminarului
L.P. Călăceanu

Onor.Ministeriu al Cultelor și Instrucțiunei Publice

Pe margine: S-a dat mandat
Nr. 890. 13 apr.1861

D.A.N.I.C., fondul *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească*, dosar 421/1860, f. 45 și 115, orig.

6. 1861 noiembrie 17, Buzău. Raportul inspectorului Seminarului Eparhiei Buzău, Luca Pavel Călăceanu, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, cu privire la confecționarea hainelor necesare elevilor seminariști.

Principatele Unite
Inspecția Seminarului Eparhiei Buseu
17 noembrie 1861
Nr.182

Domnule Ministru!

Pe temeiul Ordinei Domniei Voastre din 10 ale corentei nr. 16248, subsemnatul am încheiat contract cu antreprenorul Dionisie Compșa pentru

facerea hainelor în trebuința elevilor seminariști. Antreprenorul a iscălit Contractul numai cu condiția să i se dea din blănile de anul trecut ce este bun și ce se poate întrebuița la blănirea scurteicilor contractate. Am făcut aceasta, Domnule Ministru, ca cu predarea acelor blăni să scutesc Thesaurului public 2500 lei din suma ce a eșit la licitație pentru facerea acelor haine, pentru că altfel eșea o pagubă de lei 1000 (mie), și din cauza aceasta nu să găsea antreprenor, fiindcă lucrul s-a amânat și cum toate s-au scumpit, atât meșterii, cât și materialul.

Cât pentru lucrarea hainelor și calitatea materialului, voi îngriji să fie toate bune. Subsemnatul crede, Domnule Ministru, că nimeni nu să poate interesa mai mult decât dânsul, să fie hainele bine lucrate și de bună calitate, pentru că nimeni nu poate compătimi mai mult decât dânsul, având elevii în toate zilele dinaintea ochilor, văzându-i goi și trăceroși. Tot așa este și cu obiectele spitalului făcute prin mine; – dar cu toate acestea, luând hainele terminate, Onor. Ministeriu să binevoiască a lua măsuri, cum va găsi de cu cale, spre a să încredința de calitatea și lucrul obiectelor.

Contractul să înaintează în original legalizat împreună cu Lista de haine spre a să slobozi jumătate din suma contractată, pentru că antreprenorul nu pune nimic în lucrare, până nu i se va răspunde bani jumătate după contract. Facerea acestor haine s-a amânat, Domnule Ministru, și elevii sunt fără haine, iar datoriile elevilor seminariști nu sunt ușoare, pentru că dâșii sunt însărcinați a merge pe fiecare zi la Biserica de <două> ori, dar duminica și în zile de sărbătoare și de trei ori, unde petrec mai multe ore, până să se termine serviciul bisericesc și fiind fără haine, îi văd că să bolnăvesc din pricina frigului. Vă rog dar, Domnule Ministru, să binevoiți a slobozi jumătate din suma contractată cât mai în grabă, ca să se poată pune hainele în lucrare.

Primiți, Domnule Ministru, încredințarea de adâncul meu respect.

Inspector
Luca P. Călăceanu

Onor Minister al Cultelor

< Pe margine >: Mandat nr. 3881
16 dechem<vrie>

7. 1862 ianuarie 11, Buzău. Raportul inspectorului Seminarului Eparhiei Buzău, Luca P. Călăceanu, către ministrul Cultelor, în legătură cu modalitatea de executare a hainelor și a altor lucruri necesare seminariștilor.

Principatele Unite
Inspecția Seminarului Eparhiei Buseu
11 ianuarie an 1862
Nr. 4

Domnule Ministru!

La ordinea din 18 decembrie anul expirat nr. 17925 am onoare cu respect a vă supune cele următoare: Când am primit, Domnule Ministru, slujba de inspector al Seminarului Eparhiei acestuia, cu leață pe lună de lei 200, n-am primit-o din interes, ci pentru că am avut plăcere a sluji, și mai cu seamă cu șeful Eparhiei de acum, și a folosi omenirea în cercul activității mele. În slujba Statului, Domnule Ministru, eu nu cunosc alt scop decât bine comun. Facerea obiectelor de îmbrăcăminte pentru elevii seminariști este proiectată de mine la 14 mai anul expirat, prin urmare acum opt luni. Licitația s-a făcut la 11 octombrie, peste o lună după proiectare, și contractul s-a încheiat cu antreprenorul la 16 noiembrie, peste o lună după licitație. În contract s-a dat antreprenorului soroc de șase săptămâni pentru facerea acelor obiecte cu condiție să i se plătească banii jumătate la facerea contractului, și bani jumătate s-au priimit la 2 ale corenteii. Până la sorocul dat de contract, dar nici banii jumătate nu luasă antreprenorul și cu toate acestea, prin stăruința mea și bunăvoința antreprenorului, scurteicile elevilor au fost gata 'nainte de sărbători, s-au contractat de Onor. Prefectură și s-au și împărțit elevilor. Dacă dar s-a făcut întârziere, cred că acea întârziere n-a provenit de la mine, ci poate de la procedura deja adoptată la facerea unor asemenea obiecte pe la institutele clericale.

Când s-a lăsat facerea acestor obiecte de îmbrăcăminte asupra mea cu lei 10.000, prin urmare cu lei 2.500 mai jos decât ce era prețul licitației: eu mă credeam pre mine de antreprenor; însă n-a fost așa, pentru că, pe de o parte, s-a încuviințat facerea hainelor cu lei 10.000; iar, pe de alta, mi s-a poruncit în aceeași Ordină cu nr. 16248, să caut antreprenor, să închei cu dânsul contract și contractul să-l trimit la Onor. Ministeriu, ca să se sloboadă banii; apoi dacă s-ar fi găsit antreprenor, Domnule Ministru, cu lei 10.000 afară de mine, el se găsea în timpul licitației, și nu cu cinci săptămâni mai târziu, când să scumpiseră toate, atât materialul, cât și meșterii, fiind aceștia ocupați cu lucruri private de sărbători.

Acum să fiu raportat că nu se găsește antreprenor cu acel prețiu, puteam să aștept încă cinci săptămâni până să iau un răspuns, și așa trecea iarna numai în corespondențe și hainele nu se făceau. În astfel de poziție am silit oricum să găsesc antreprenor, ca să se îplinească întocmai și porunca ministerială, și hainele să se facă cât mai în grabă; și aceasta a fost cauza, că am făgăduit antreprenorului Dionisie Comșa un mic ajutoriu în blănille din anul trecut, pentru că altmintrelea nu găseam antreprenor nicidecum. Dar acel ajutor a fost foarte mic, pentru că acele vechituri, câte s-au depositat la Seminar, s-au ales prea puțini bani, și s-au întrebuințat la unele scurteici în dosuri; iar remășița nu este decât de aruncat la gunoi. La Onor. Ministeriu, însă cred că s-a pus pe acele vechituri un prețiu însemnat, și pe temeiul acelui prețiu închipuit mi s-a făcut acea scrisoare de admoniție, că anulând licitația aș fi avut de scop a anula 2.500 lei, ce am scăzut din prețiu licitației, luând afacerea hainelor asupra mea. Eu, Domnule Ministru, acel scop n-am avut, aci din parte-mi nu era nici interes, nici vicleșug, ci o bună voință de a folosi Thesaurului public, ca dacă era interes la mijloc, nu scădeam prețiu licitației cu lei 2.500, ci-l scădeam cel mult cu lei 500; și dacă era vicleșug, nu făceam pomenire în contract de blănille vechi, nici nu arătam prin Raport, ce s-a făcut, ci făceam tăcere. Dar cu toate acestea D. Prefect al Districtului și cu doi meșteri facie cu mine au prețuit blănille vechi ce s-au întrebuințat, și le-au aprețuit maximum în sumă de lei 124 sau lire două; era ce a mai ramas, precum a văzut și D. Prefect, nu sunt decât niște sdrențe fără nici o valoare. Acea sumă de lei 124, deși o făgăduisem antreprenorului la facerea contractului în ajutorul lui, totuși i se va scădea la timp și să va înapoia Onor. Ministeriu.

Facerea obiectelor pentru spitalul Seminarului am proiectat la 15 iulie nr. 104 cerând deslegare. Tot acea s-a repetat la 8 august nr. 111, arătând că sunt în stare a le face eu din economia Seminarului, și pe când așteptam deslegarea m-am pomenit cu oamenii Poliției prin institut carii veniseră să cerceteze, dacă Seminarul are trebuință de acele obiecte. Mai târziu am primit invitație să fiu și eu facie la licitația acelor obiecte, și astfel, Domnule Ministru, s-au făcut toate formele, și s-a deschis o corespondență intensă. Dacă dar prin acea corespondență s-a împovărat lucrarea la Onor. Ministeriu, cred că n-am împovărat-o eu cu niște scrieri de prisos, ci poate iarăși procedura adoptată, iar a nu fi cerut deslegare, nu era cu puțință pentru că după Ordinea cu nr. 10256 nu este iertat a face la Seminar fără deslegare nimic, ce ar ieși din cercul cheltuielilor ordinare.

Facerea pantofilor de iarnă nu s-a putut proiecta cu facerea hainelor împreună, pentru că aveam contract încheiat cu antreprenorul Vasile Costescu, la 17 aprilie, pentru pantaloni și pantofi de vară, cu soroc de predare șase săptămâni.

Proiectarea hainelor s-a făcut la 14 mai, pe când așteptam pantofi de vară de la Costescu, prin urmare neprimind încă nici pantofii de vară n-am putut proiecta facerea paantofilor de iarnă, văzând însă că nu mai isprăvesc cu hainele, și anul nou să apropie, a trebuit să proiectez și pantofii, ceea ce s-a făcut la 20 noemvrie. Este dar învederat, Domnule Ministru, că eu n-am ieșit din șirul lucrurilor nicidecum, nici că am scăpat din vedere vreo necesitate a Seminarului.

Primiți, Domnule Ministru, încredințarea de pre adâncul meu respect.

Inspector
Luca P. Călăceanu

Onor Ministru al Cultelor

D.A.N.I.C., fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, dosar 388/1861, f. 66-67, orig.

8. 1874 ianuarie 22, București. Proces-verbal al directorului ad-interim al Seminarului Central din București, Ghenadie Popescu, încheiat în ședința Consiliului profesoral din 18 ianuarie 1874 și înaintat ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

1874 ianuarie 22

Seminariul Central
de București
Nr. 13

Domnule Ministru!

Am onoare cu profund respect a înainta Onorabilului Ministeriu spre a face cele de cuviință, Prescriptul-Verbal al Consiliului profesoral din 18 ianuarie 1874, investit cu decisiuni asupra V obiecte și o opinie singulară a Domnului Barbu Constantin, profesor de istorie, relativ la obiectul însemnat la nr. 3, prin care cere a se efectua reședinția directorului în Seminar. Considerând această opinie a domnului Barbu Constantin în prințip și eu consimțesc ba chiar și rog pe Onorabilul Ministeriu să binevoiască a numi un Director actual, carele să fie cu rezidenția în institut nu numai zioa și sara până la 10 oare, ci să și doarmă în institut spre a putea fi model vieții moderate și înfrânată a elevilor cu diligenția și

viligenția sa. Aceasta pretinde demnitatea institutului, aceasta organismul lui, că persoana în fruntea organismului să fie de-a pururea în institut, încă și din respectul persoanelor de stat visitende institutului. Această convingere a mea am arătat-o și prin dimisiunea din 26 februarie 1873 către Înalt-Pre-Sfinția Sa Mitropolitul Ungro-Vlahii și Primatele României, rugând să candideze alt individ în locul meu, fiind pentru etatea mea cea înaintată, și puterile mele cele debile, administrația institutului oneroase. Când declar aceasta Onorabilului Ministeriu, nu pot a nu face modestele mele observațiuni la modul exprimării și la cazul unde optica Domnului Barbu observațiunea sa, spre evicțiunea adevărului. Latinul zice: id quod decet convenit et temporis et personae, adică bunăcuviința convine și timpul și persoanei. Domnul Barbu știe prea bine că predecesorii mei, toți au resident în internat, și subparentele Ieronim din 17 elevi primiți în clasa V, abea au ramas doi în clasa a VII-a. Sub parentele Cesarie să alungau cu decimile făre a fi despre aceasta sau Consiliul profesoral sau Onorabilul Ministeriu înconștiințat, apoi sub Direcția Domniei Sale, crede domnul Barbu că nu s-a întemplat excese? Sub parentele Josiphii fură vreo patru alungați, fără consiliu profesoral și fără Ministeriu; iară sub parentele Theoctist cursul superior întreg. Apoi mai scrie Domnul Barbu, că an, pe la începutul funcțiunei mele ca director ad-interim, tot însemnatul elev a adus în clasă un urcior cu bere, fiind profesorii în Cancelarie; unde se vede că nu prezenția directoriului, sau a profesorilor, singura poate împedeca excesele elevilor, nu! După opiniunea mea excesele prin prezenția Direcției și a profesorilor, prin viligența șchiefului pedagog și a pedagogului se pot modera, numai deacă vor fi până la un grad al științei bine inițiați spre a respecta autoritatea legilor și a persoanelor în frunte, fie facie sau nu fie. Însă la cultura elevilor pentru respectarea autorităților sunt obligați și profesorii toți a concura, cu atât mai mult profesoriul de istorie, carele are cel mai întins câmp, cu faptele în mână a insufla în elevi caracteriul de supunere și respectarea autorităților, atât din punct de vedere iuridic, religios, moral, cât și politic. Încă să mai comanda cu profund respect în partea I. Art.17 din internat a elevilor Ioan Basiliu, comuna București, și August Calin, comuna Scaeni, primiți mai târziu în clasa V, cel dintâi în anul 1871/2, iară celălalt în 1873, a finit patru clase de gradul inferior, amândoi cu nota 10 la toți profesorii și au avut purtări comendabile.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea profundului meu respect.

Director ad-interim
Ghenadie Popescu

Domniei Sale
Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunei Publice

<Rezoluție>: 22 ianuar
La Consiliu

ss. Ghid<ionescu>

Nr. 614 din 1 febr. 1874
Consiliul permanente
Avis

Având în vedere raportul prezente al Directorului Seminarului din București a alăturatului proces-verbal încheiat de Consiliul profesoral împreună și cu opiniunea separată a unuia dintre profesori.

Consiliul opină a se aproba decisiunile coprinse în prescriptul-verbal și a se executa întocmai de Directorul cele ce se reduce la atribuțiunile sale.

Cât pentru opiniunea separată a profesorului Barbu Constantinescu Consiliul opină a se aproba și a se lua mesuri de vigilență în interesul ordinii și al disciplinei ca Directorul Seminarului să lăcuiască în lăuntru institutului, constrângându-se persoanele care ocupă acele camere să le deșerte spre a-și avea Directorul comoditatea cuviincioasă.

ss. Aaron Florian
ss. A. Marin

ss. I. Zalomit
ss. D. Petrescu

Se aprobă

ss. indescifrabil

D.A.N.I.C., fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, dosar 2591/1874, f. 6 și 10, orig. La f. 7 – procesul-verbal în cauză.

Ștefan cel Mare: ipostaze ale puterii domnești

MARICICA IFRIM

Istoriografia română conferă unanim Țării Moldovei sub Ștefan cel Mare un statut de excepție. Lunga și glorioasă domnie ștefaniană s-a caracterizat printr-o afirmare internațională de putere europeană¹, asociată în plan intern cu o perioadă de prosperitate economică, de evoluție înnoitoare și echilibrată în structurile statale și sociale, precum și de manifestare plenară a unei culturi viguroase și originale².

Din vasta problematică a domniei lui Ștefan cel Mare ne propunem individualizarea unor „fețe ale puterii ștefanienne” menite să-i întregască perspectiva de ansamblu, cu caracteristici de simbolistică, mentalitate și ideologie. În timpul domniei lui Ștefan cel Mare, ca, de altfel, în întreg evul mediu românesc, statul s-a identificat cu domnia³. Atribuțiile domnului erau absolutiste, reprezentând caracteristici ale suveranității sale. Astfel, potrivit principiului *dominium eminens*, era stăpânul *de jure* al întregului teritoriu al Moldovei, iar, *de facto*, deținea un întins domeniu domnesc, era *voievod*, avea conducerea supremă a armatei, reprezenta înalta instanță judecătorească și controla toate actele de politică internă și externă⁴. Statul era dinastia, identificându-se cu domnul, încât domnul Moldovei se intitula firesc „singur stăpânitor și domn a toată Țara Moldovei”, fiind stăpân de drept divin prin invocația simbolică (†) și formula devoțiunii „din mila lui Dumnezeu”, prezente în orice izvor diplomatic sau în formularea grăitoare a unui izvor narativ – „de la

¹ Șerban Papacostea, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare: puncte de reper*, în „Revista de istorie”, 1/28, 1975, p. 15-31 și Idem, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, „Revista de istorie”, 5-6/35, 1982, p. 607-637.

² Leon Șimanschi, *Politica internă a lui Ștefan cel Mare*, în „Revista de istorie”, 5-6/35, 1982, p. 585-606; Idem, *Dimensiunile epocii ștefanienne*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași”, XVI, 1979, p. 139-144.

³ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, în „Biblioteca istorică”, nr. 2, București, 1925, p. 316.

⁴ În istoriografia română atribuțiile domnului au fost exagerate, apelându-se chiar la expresia definitorie de „despotism asiatic”, sau minimalizare, eludându-se relația de intercondiționare dintre domn și boierime.

Dumnezeu se dă împărăția și domnia”⁵ – de asemenea, invocând moștenirea imperială bizantină prin vocabula „Io”. Prin atribuțiile sale, toate instituțiile medievale „au fost legate indisolubil de domn”⁶. Prin personalitatea copleșitoare a domnului moldovean, manifestarea atribuțiilor domnești a căpătat o puternică și distinctă pecete proprie.

Programul ideologic s-a conturat în paralel cu opera de guvernare: creșterea autorității centrale prin sporirea importanței tronului în conducerea treburilor publice, organizarea oștirii, echilibrul social, reorganizarea sfatului domnesc, reîntregirea țării, anihilarea opoziției boierești, înlăturarea pericolului pretențiilor boierești, creșterea resurselor materiale ale domniei, concentrarea boierimii mici și mijlocii, a bisericii îndeosebi, în jurul domnului, sporirea prestigiului personal al domnului.

Activitatea cancelariei lui Ștefan cel Mare, prin documentele existente în depozitele Arhivelor Naționale ale României, ilustrează elocvent această evoluție, prin afirmarea principiului de *dominium eminens* domnul impune înzestrarea fiecărui proprietar cu urice de proprietate asupra a ceea ce stăpâneau, generează diversificarea formularului diplomatic, multiplicarea tipologiei actelor, apariția unor noi formule diplomatice, renunțarea la sistemul de cosigilare a documentelor interne, adoptat la începutul domniei, de întărire a unor categorii de acte interne cu sigilii ale membrilor Sfatului domnesc, alături de pecetea domnească, semn că domnul își exercită autoritatea suveran⁷. Spre sfârșitul secolului al XV-lea, Ștefan cel Mare cumpără domenii boierești și recurge la o nouă repartitie a proprietății către boierimea mică și dăniile către mănăstirea Putna, Mitropolia Sucevei, a Romanului etc. Este ilustrativă această practică a transmiterii proprietății, atât ca orientare politică dar și ca activitate cancelarială de anvergură.

Cronistica internă și externă nuanțează și completează principiile autocratice adoptate de Ștefan cel Mare, în fapt, problema puterii, atât sub aspectul deținerii, cât și, îndeosebi, sub cel al exercitării ei. Cronicarii anonimi se puteau exprima simplu, dar semnificativ, că țara era „moșia” domnilor, după cum erau oștenii, dregătorii sau boierii lor. Victoriile militare erau obținute tot de domn, cu ajutorul lui Dumnezeu, și erau tot ale lui, chiar dacă nu participase

⁵ *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de Ioan Bogdan, ediție revăzută de P. P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959, p. 210.

⁶ N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, I, București, Editura Academiei, 1971, p. 6.

⁷ Leon Șimanschi, *op. cit.*, p. 596; Maricica Ifrim, *Din activitatea cancelariei domnești a Moldovei în secolul al XV-lea*, în „Memoria documentelor”, I, București, D.G.A.S., 1994, p. 8.

direct la lupte, deoarece nimic nu se putea întâmpla decât din voia domnilor. Autorul *Cronicii lui Ștefan cel Mare* îmbrățișează în mod evident principiile puterii divine asupra reprezentanților ei pământești, afirmându-le fastuos și fără ostentație, într-un stil sobru, aproape „inscripțional”, sugerând majestatea prin construcția episoadelor relevante de fapte. Atentatul la sacralitatea monarhului, ca și la temeiul ereditar al dreptului de succesiune – atribute esențiale ale absolutismului – determină oprobiul autorilor.

Ideologia domnească din Moldova trădează, deopotrivă, elemente de proveniență sud-slavă și bizantină – ultimele fiind recomandate, în special, de biserică, slujba față de domn asemănându-se cu slujirea lui Dumnezeu. Voluntarismul domnilor se înfățișează responsabil și cumpănit, supus permanentei confruntări cu sfatul boierilor și dregătorilor din preajmă, care, chiar și atunci când nu sunt ascultați, oferă, totuși, un reper sau o posibilitate de comparare.

Puternica personalitate a lui Ștefan cel Mare a acționat la cote înalte în ceea ce privește întărirea statutului dinastic, cultivarea ideii dinastice, promovarea unui program de alianțe dinastice și asumarea moștenirii imperiale bizantine.

Statutul dinastic în Moldova, potrivit „dreptului obișnuielnic”, presupunea îndeplinirea câtorva reguli stricte pentru ocuparea tronului, rezumate succint astfel: apartenența la familia domnitoare pe linie masculină, „os domnesc”, – „să fie neam de domn și tot neamul său domni!” – indiferent de statutul fiului domnesc – legitim, nelegitim sau legitimat⁸; „să nu fie însemnat”⁹, adică să aibă „chip frumos și întreg”; vârsta putea fi un impediment sau un avantaj în cursa pentru ocuparea tronului¹⁰ și apartenența la ortodoxie.

Statutul dinastic reglementa succesiunea dinastică. Dreptul de succesiune la tron, specific dinastiilor, aparținea fraților domnului decedat, fiilor săi, legitimi sau nelegitimi, nepoților, verilor, cu condiția esențială de a fi „os domnesc”. Formularul diplomatic ștefanian ilustrează modul de succesiune ereditar-electiv: „Iar după a noastră viață și domnie cine va fi domn țării noastre, sau pe oricine altul, din păcatele noastre îl va alege Dumnezeu din copiii noștri sau din neamul

⁸ Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, Editura Albatros, 1976, p. 13.

⁹ *Ibidem*, p. 14.

¹⁰ Se pare că vârsta asocierii la domnie și, totodată, a menționării în documente a unui fiu domnesc este de 9 ani, a primirii titlului de voievod, 11 ani, iar a majoratului, la 15 ani. Vârsta asocierii la domnie a lui Iliș de către Alexandru cel Bun este de 9 ani. Prima atestare documentară a lui Ștefan cel Mare cu titlul de voievod datează din 1450; luând în calcul criteriul de vârstă pentru acest titlu, se poate aprecia că a urcat pe tron la 16-17 ani, întrevăzându-se o posibilă epitropie a mamei sale, Maria-Oltea, și a unchiului său, Vlaicu.

nostru să fie domn pământului acestuia, acela să nu-i strice”. Această cvasi-permisivitate la tron a periclitat statutul dinastic prin perioade de instabilitate internă, prin decăderea puterii centrale.

Domnul care a militat și a reușit să impună în Moldova primogenitura a fost Ștefan cel Mare, asociindu-și-l la domnie pe fiul său prim născut, *Io Alexandru voievod*, care va administra Țara de Jos, având reședința proprie la Bacău, unde construiește o casă domnească și o biserică și întreține relații directe cu Transilvania, asociatul la tron devenind moștenitorul prezumtiv. Moartea lui Alexandrel va năruie planul instituirii primogeniturii de către Ștefan, tot viforosul domn, pe patul de moarte fiind, impunându-l pe noul succesor, Bogdan al III-lea, cu forța, relatarea lui Dandolo indicând obiceiul convocării unui sfat, format din mitropolit și marii boieri, pentru a alege viitorul domn.

Noul domn ales, „unsul lui Dumnezeu”, trebuia consacrat ca „stăpân al țării din mila lui Dumnezeu”. Majoritatea istoricilor sunt de părere că această etapă însuma două ceremonii distincte – probatorii în cazul Moldovei –, investitura și încoronarea. Investitura, constând în ceremonia întronării domnului în câmp¹¹, este atestată în Moldova, prin raportul lui Dandolo trimis dogelui Venetiei, la 24 aprilie 1562, care relatează refuzul lui Despot vodă de a participa la ceremonia înscăunării „în câmp, precum este obiceiul în Moldova”¹². În același sens trebuie interpretată și relatarea lui Grigore Ureche despre urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare: „Deci Ștefan Vodă strâns-au boierii și mari și mici și altă curte mărunță, dinpreună cu mitropolitul Theoctist și cu mulți călugări, la locul ce se cheamă Direptate, și i-au întrebat pre toți, este cu voia tuturor să le fie domn? Iar ei cu toții au strigat într-un glas: în mulți ani de la Dumnezeu să domnești! Și de aici cu toții l-au rădicat domn cu voia tuturor, și l-au pomăzuit spre domnie mitropolitul Theoctist, și de acolo luă Ștefan Vodă steagul Țării Moldovei și se duse la scaunul Sucevei”¹³. Intervenția lui Ștefan cel Mare pentru alegerea succesorului său, Bogdan al III-lea, a avut loc tot *in campum*!¹⁴

Ceremonialul încoronării, desfășurat în biserica mitropolitană, prin încoronarea propriu-zisă, ungerea cu mir de către mitropolit a domnului ales, asistat de alți reprezentanți ai clerului, membri ai Sfatului domnesc și curteni, și înmânarea însemnelor puterii, buzduganul și sceptrul, steagul sau alte obiecte de

¹¹ Aurel H. Golimas, *Un vechi obicei în Moldova: ceremonia întronării domnului în câmp*, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944.

¹² Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, București, Cartea Românească, 1929, p. 210.

¹³ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595)*, ediție îngrijită de C. Giurescu, București, 1916, p. 43.

¹⁴ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor (1376-1650)*, VIII, București, 1894, p. 41.

consacrare, este marcat de influențe bizantine, conferindu-i-se caracteristici religioase. Moștenirea bizantină în Țările Române¹⁵ – *Bizanțul după Bizanț!* –, ilustrată în formularul diplomatic, în sinonimia instituțiilor, în folosirea *granatzei* – mantiei imperiale, motivul vulturului bicefal, în oficierea slujbelor religioase, în arhitectură, în pictura religioasă etc., i-a insuflat lui Ștefan *ideea imperială*. Cum altfel s-ar putea explica titlul de „țar” pentru domnii români din *Letopisețul anonim al Moldovei*, din *Letopisețul de la Bistrița*, din însemnarea donatorului *Tetraevangheliarului de la Humor*: „Binecredinciosul și de Hristos iubitorul țar Io Ștefan voievod, domn al Moldovei”, sau continuarea listei împăraților bizantini cu „țarii” Moldovei în *Cronica sârbo-moldovenească*?¹⁶

Ștefan cel Mare, asemănător lui Alexandru cel Bun, a fost adeptul unor alianțe dinastice de prestigiu, ca și al primogeniturii, numai că, spre deosebire de acesta din urmă, a avut mai mult succes; o dovedesc politica și strategiile sale matrimoniale. Se știe că a avut trei căsătorii. E posibilă și o primă căsătorie cu „Marușca, mama lui Alexandru”, fiul său, dacă ar fi să dăm crezare *Pomelnicului de la Bistrița*¹⁷ sau *Cronicii moldo-germane*, care, amintind de căsătoria lui Ștefan cu Evdochia, precizează: „cu care a avut pe doamna din Țara Moscovei”¹⁸, or, când se face această însemnare Alexandrel trăia și era prezumtivul urmaș la tron. Poziția periferică a Marușcăi în *Pomelnicul de la Bistrița* n-ar putea fi interpretată în sensul unei filiații nelegitime a lui Alexandrel sau poate chiar a repudierii primei sale soții de către Ștefan? La 5 iulie 1463, s-a căsătorit Ștefan cu Evdochia de Kiev, fiica lui Alexandru, cneaz de Kiev, și a Anastasiei, fiica lui Vasile I, cneaz al Moscovei, căsătorit cu o principesă lituaniană, Sofia, provenind din neamul Jagellonilor aflați pe tronul Poloniei¹⁹, sora lui Semeon „țarul”. Această căsătorie nu a durat mult, Evdochia a murit la 25 noiembrie 1467. Elena (Olena), fiica lui Ștefan și a Evdochiei, la rândul ei s-a căsătorit, la 12 ianuarie 1483, cu țareviciul Ivan, fiul lui Ivan al III-lea, marele cneaz al Moscovei. Cu acest prilej trebuie să fi înmănat Ștefan solilor moscoviți acel *Letopiseț* care a fost numit *Cronica moldo-rusă*²⁰. La 7 martie 1490 soțul Olenei moare. Din această căsătorie s-au născut doi copii: Dimitrie și Evdochia. Va începe confruntarea dintre Sofia, din neamul Paleologilor, a doua soție a lui Ivan al III-lea,

¹⁵ v. Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, București, 2001.

¹⁶ D. Năstase, *Ideea imperială în țările române. Geneza și evoluția ei în raport cu vechea artă românească (sec. XIV-XVI)*, Atena, 1973, nr. 13, *passim*.

¹⁷ D. P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 86.

¹⁸ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 86.

¹⁹ Ștefan S. Gorovei, *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei*, în *Românii în istoria universală*, vol. II, Iași, 1987, p. 695.

²⁰ Al. Papadopol-Calimachi, *Sofia Paleolog și Domnița Olena*, extras din „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. XVII, 1895, p. 122.

care voia să-l impună ca moștenitor al tronului pe fiul său, Vasile, și Olena, al cărei fiu, Dimitrie, fusese declarat, în 1493, moștenitor al tronului de către țar și binecuvântat de mitropolit. Intrigile Sofiei au schimbat situația în favoarea sa, în 1502, locul la succesiune al lui Dimitrie fiind luat de Vasile, iar Olena și fiul său închiși. Impresionantă este grija lui Ștefan cel Mare pentru fiica și nepotul său, care răzbate din încercarea sa de a afla vești despre ei și prin intermediul Hanatului din Crimeea: „Răspunde-mi: fi-vor în viață fiica mea și nepotul meu, va fi despoiat marele cneaz pe nepotul meu de marea Cnezie a Moscovei, i va fi dat-o fiului său marelui Cneaz Vasile?”²¹ La doar un an după moartea tatălui său, la 18 ianuarie 1505, Olena murea, aceeași soartă împărțind-o și fiul său la 14 februarie 1505²², stingându-se astfel și unul din marile proiecte ale lui Ștefan cel Mare – un descendent al său pe tronul de la Kremlin.

A doua căsătorie a lui Ștefan, cu Maria de Mangop, a fost o alianță cu o ramură a Comnenilor imperiali, care stăpâneau Mangopul, în Crimeea. După mamă, aceasta se înrudea cu Paleologii, Asăneștii – Paleologi și Tzemplakon²³. Oficierea căsătoriei a avut loc la 14 septembrie 1472, probabil la Putna, noua ctitorie voievodală²⁴. Însă, după doar câțiva ani, la 19 decembrie 1477, Maria de Mangop a murit și, acoperită cu un „giulgiu împărătesc”, a fost îngropată la Putna²⁵.

Probabil, în 1478, Ștefan cel Mare a încheiat o nouă alianță dinastică, de data aceasta cu Basarabii, prin căsătoria sa cu Maria, fiica lui Radu cel Frumos. Împrejurările în care au ajuns la curtea domnească soția lui Radu cel Frumos, Maria Despina, și fiica ei, Maria, numită de Ureche și *Voichița*²⁶, sunt cunoscute. De reținut că această alianță între cele două dinastii românești este singura cu certitudine atestată până la sfârșitul secolului al XV-lea. Posibil ca Margareta Catolica, a lui Alexandru cel Bun, Maria căsătorită cu Ștefan, fiul aceluiași, Maria Oltea cu Bogdan al II-lea, să fi fost muntence, însă în lipsa unor izvoare care să le ateste proveniența rămân doar simple supoziții. Maria Despina, soacra lui Ștefan cel Mare era – conform *Cronicii moldo-germane* – „de sânge și de viță înaltă”, iar potrivit unor opinii²⁷ ar fi chiar acea „Maria Asaninia Paleologhina, Doamna Moldovlahiei”, donatoarea icoanei Fecioarei Mănăstirii Grigoriu de la

²¹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 415.

²² Al. Papadopol-Calimachi, *op. cit.*, p. 143.

²³ Cf. Marcel Romanescu, *Albizzii și Paleologii*, în „Hrisovul”, III, 1943, *passim*.

²⁴ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 17.

²⁵ N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 67.

²⁶ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 54.

²⁷ Șt. Andreescu, *Alianțe dinastice ale Țării Românești (sec. XIV-XVI)*, în *România în istoria universală*, vol. II, Iași, 1987, p. 678-679.

Muntele Athos – prin numele său atestând însă, indiscutabil, o înrudire cu dinastia sârbească.

Dovadă că alianțele dinastice încheiate de Ștefan aveau o percepție deosebită în mentalitatea epocii este menționarea acestor înrudiri în *Pomelnicul de la Bistrița* în rândul „domnilor Moldovlahiei”: „a lui Radul voievod și al doamnei lui Maria” sau „al lui Manoil și al doamnei lui Ana. Al lui Avraam, al Anei, al lui Isac, al lui Iacov, al lui Melhisedec, al lui David”²⁸, înruderile cu Basarabii, cu Comnenii din Mangop sau numeroasele rubedenii ale Evdochiei de Kiev²⁹.

Atenția pe care a acordat-o statutului internațional al tronului Moldovei, refăcându-i prestigiul, mult diminuat în domniile anterioare, încercând permanent să-l amplifice, repetatele amânări ale depunerii omagiului de credință față de regele Cazimir al IV-lea al Poloniei, ctitorirea mănăstirii Putna și sfințirea fastuoasă a acesteia, căsătoriile sale cu Evdochia de Kiev, cu Maria de Mangop și cu Maria din Țara Românească îl arată pe Ștefan cel Mare ca un candidat la „moștenirea bizantină”. Restaurator al hotarelor țării, reușind să se impună în fața impetuozității marii boierimi și să-și formeze un sfat de colaboratori credincioși, dobândind încrederea și prețuirea celor mulți și dovedindu-se un apripit și neînvingător al Țării Moldovei, eliberat de grija pierderii tronului prin uciderea lui Petru Aron și luând în căsătorie pe una dintre urmașele dinastiilor bizantine ale Comnenilor și Paleologilor, la începutul deceniului al optulea Ștefan cel Mare își aroga dreptul obținerii unui nou statut al domniei Moldovei, egalizându-l cu cel al regalităților învecinate, dovadă titlul de „țar”.

Dacă acordăm ideile de mai sus la o altă producție cronografică a epocii ștefanienne – *Cronica moldo-germană* – am putea face și alte aserțiuni privind repercusiunile alianțelor dinastice în cadrul politic implicit al prestigiului domniei și Țării Moldovei. *Cronica moldo-germană* este o traducere în latină a primei părți din *Cronica lui Ștefan cel Mare*, care se încheia în anul 1486, continuată cu o relatare a autorului despre evenimentele din perioada anilor 1488-1499, intitulată: *Cronica breviter scripta Stephanus, Dei gratia voivoda terrarum Moldannens(ium) necnon Valachyens(ium)* (Cronica scrisă pe scurt a lui Ștefan, din mila lui Dumnezeu, voievod al țărilor Moldovei și Valahiei)³⁰. Ștefan era considerat voievod al ambelor țări românești extracarpătice. Să fi exprimat oare Ștefan cel Mare pretenții de suzeranitate asupra domnilor Țării Românești pe care i-a înscăunat sau susținut: Laiotă Basarab, Vlad Țepeș (a treia

²⁸ D. P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, p. 86.

²⁹ v. D. P. Bogdan, *Pomelnicul de la Bistrița și rudenile de la Kiev și de la Moscova ale lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XXIII, nr. 26, București, 1940.

³⁰ I. C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare*, București, 1942, p. 37.

domnie), Țepeluș, Mircea „fiul Călțunei” și Vlad Călugăru? Și cum se explică atestarea aproximativ în anii 1487-1488? *Letopisețul cantacuzinesc* consemna în paragraful dedicat domniei lui Țepeluș: „și au avut războiu la Râmnicu Sărat cu bătrânul Ștefan Vodă den Țara al Moldovei... și au fost izbânda lui Ștefan Vodă. Și au șazut aicea în țară de au domnit ani 16”³¹. Johann Filstich, traducând în limba germană *Letopisețul*, relatează același lucru: „Ștefan, domnul Moldovei, biruind pe Vladislav Țepeluș și aducând Țara Românească sub ascultarea sa ajunsese să se facă stăpân și asupra acestui voievodat. Și cu toate că îl cârmui vreme de 17 ani, nu lăsă nimic vrednic de însemnare...”³². Cronologia nu este sigură, însă perioada cuprinsă între bătălia de la Râmnic (1481), în legătură cu care *Letopisețul de la Bistrița* consemnează că Vlad Călugăru „s-a făcut vinovat de viclenie față de domn Ștefan voievod”³³, și încheierea păcii moldo-otomane (1486) a stat sub semnul domnului Moldovei³⁴. Explicația ar consta în noua alianță dinastică, contractată de Ștefan cu Maria, fiica lui Radu cel Frumos, și rezultatul acestei căsătorii: nașterea lui Bogdan-Vlad. Astfel, renunțând la susținerea lui Mircea, „fiul Călțunei”, neagreat de boierii munteni, și preferându-l pe Vlad Călugăru, domnul Moldovei va învinge oastea munteano-otomană la Râmnic, întronându-l pe noul pretendent, instaurând o relație suzerano-vasalică *sui generis*. El devenea astfel domnul din Țara Românească, așa cum pe Mircea îl numise, într-o scrisoare adresată boierilor brăileni, buzoieni și râmniceni, în limbajul diplomatic al vremii „fiul – și fratele – Domniei Mele”³⁵. Fiul lui Ștefan cel Mare, Bogdan-Vlad, prin cele două nume, reprezentative pentru dinastia Bogdanizilor și pentru cea a Basarabilor cât încă mai trăia Alexandrel, viitorul asociat la domnia Moldovei, era un posibil candidat la tronul Țării Românești. Oare întâmplător același Bogdan-Vlad, după moartea lui Alexandrel – succesorul desemnat de Ștefan – va deveni doar Bogdan?

În plan politic și ideologic, creșterea prestigiului Țării Moldovei se răsfrângea nu numai asupra domnului, dar și asupra boierilor săi. Lunga și strălucita domnie a lui Ștefan cel Mare a creat o boierime moldovenească mândră, conștientă de rolul său și răbdătoare în așteptarea momentului prielnic de a-i face dovada. După decenii de guvernare autoritară și redimensionare a bazei de susținere socială a domniei, Ștefan cel Mare a reușit să se impună în fața marii boierimi, influențată „ideologic” de statutul nobilimii poloneze.

³¹ *Istoria Țării românești, 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*. Ediție critică întocmită de Const. Grecescu și D. Simonescu, București, Editura Academiei, 1960, p. 4-5.

³² *Încercare de istorie românească*, 1979, p. 105, 107.

³³ I. Bogdan, *Cronici inedite atîngătoare de istoria românilor*, București, 1895, p. 57.

³⁴ L. Șimanschi, *Ștefan cel Mare – domn al Moldovei și Țării Românești*, în „Cronica”, nr. 7/1995, p. 7.

³⁵ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 363.

Întărirea sprijinului aliaților tradiționali ai domniei, ca o contrapondere a marii boierimi, a mutat în exteriorul țării manifestarea opoziției boierești, împotriva căreia domnul repurtează succese prin talentul său diplomatic și prestigiul său, prin tratatul moldo-polon din 1499 și consecvența cu care își elimina adversarii politici adăpostiți în țările învecinate, afirmând puterea centrală prin stabilitatea tronului.

Ideologia puterii domnești promovată de Ștefan cel Mare va fi augmentată cu bogate și variate ilustrări de urmașii săi, beneficiari ai „moștenirii ștefaniene”, Bogdan al III-lea, Ștefan cel Tânăr și Petru Rareș, care nu vor egala, însă, geniul politic al ilustrului predecesor.

Correspondența de limbă latină a domnitorului Ștefan cel Mare – strategii de comunicare

RAFAEL-DORIAN CHELARU

Scrisorile redactate în limba latină în cancelaria domnitorului Ștefan cel Mare și adresate unor destinatari externi, printre care putem menționa, cu titlu de exemplificare, regii Ungariei și Poloniei, Sfântul Scaun, împăratul romano-german ori magistrații orașelor ardelene Brașov și Bistrița, reprezintă, în primul rând, o importantă sursă de informații de interes istoric. Din perspectiva științelor auxiliare ale istoriei, dar și a științelor umaniste, în general, se pot identifica, însă, și alte aspecte demne de a fi studiate. Ne referim aici atât la acele elemente care interesează paleografia ori diplomatica, dar și filologia sau chiar literatura. În articolul de față ne propunem analiza unor piese semnificative din relativ consistenta corespondență externă a domnitorului moldovean, din perspectiva literaturii, pentru identificarea acelor elemente stilistice și oratorice care conturează și susțin în cel mai înalt grad componenta persuasivă a discursului domnitorului¹.

Analiza noastră cuprinde două tipuri de discurs oratoric: primul tip este cel al discursului practicat în câteva din scrisorile particulare adresate de către domnitor magistraților orașelor transilvănene Brașov și Bistrița. Cel de-al doilea tip de discurs este reprezentat de cele două celebre scrisori ale lui Ștefan cel Mare, adresate papei Sixt al IV-lea și, respectiv, Ungariei și celorlalți suverani „creștini”. Motivația selectării doar a unor piese epistolare din relativ consistenta corespondență externă a cancelariei moldovene în perioada 1457-1504, este dată, în primul rând, de relevanța literară a acestora.

Încă de la început precizăm că elementele formularului diplomatic al textelor scrise în cancelaria lui Ștefan, de altfel analizate în cele câteva articole și studii generale dedicate diplomatiei actelor latine emise de cancelariile celor două țări românești², chiar dacă utile, nu sunt suficiente pentru analiza noastră.

¹ Pentru o analiză sistematică de ansamblu, foarte pertinentă, a corespondenței diplomatice a lui Ștefan cel Mare a se vedea studiul Mariei Magdalena Szekely, „*Dixit Waywoda*”, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D.Xenopol» Iași”, vol. XXIX, 1992, p. 43-52.

² A se vedea Nicolae Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat*, în „Codrii Cosminului”, vol. IX, Cernăuți, 1935, p. 131-231; D. Ciurea, *Observații pe marginea documentelor latine românești (studiu de diplomatică)*, în „Apulum”. Buletinul Muzeului regional Alba-Iulia, II, 1943-1945,

Cauza rezidă în faptul că diplomatica actelor medievale, deși ea însăși structură esențială a discursului epistolar, prezintă un accentuat caracter stereotip, datorită faptului că, cel puțin în ceea ce privește mediolatina, atât practica de cancelarie, cât și importanța juridică dată anumitor termeni și formule fixe a impus în mod firesc o anume standardizare a limbajului³. Astfel, luând în considerare și nivelul general de dezvoltare a culturii scrise, în Moldova secolelor XIV-XV, se poate constata cu ușurință predominanța absolută în actele emise de cancelaria domnească a discursului epistolar standardizat, de factură oficială, în care elementele stilistice sau retorice sunt minime.

Câteva precizări privind cancelaria domnească în timpul lui Ștefan cel Mare considerăm că sunt, de asemenea, foarte utile pentru înțelegerea cât mai exactă a contextului analizei noastre. Astfel, redactarea actelor în limba latină se realiza de către un scrib, în general de altă origine etnică decât cea română, cunoscător al limbii române (probabil și al celei slavone) și ale cărui cunoștințe de limbă latină se datorau educației primite în școlile sau scriptoriile din spațiul de cultură latină (Polonia, Ungaria, posibil Italia ori Imperiul romano-german)⁴. Cel puțin o parte din acești scribi este recrutată din mediul catolic din orașele Moldovei (putem menționa aici cazul scribului Anthonius de Thaucz, ajuns ulterior episcop catolic de Baia)⁵. Actele latinești erau redactate fie după originale slavone, fie scrise după dictare directă, acest lucru datorându-se și lipsei de scribi profesioniști cu angajament stabil în cancelaria moldoveană⁶.

Scrisorile latinești expediate brașovenilor și bistrițenilor de către Ștefan cel Mare sunt încadrabile așa-numitei categorii a scrisorilor particulare. Amploarea textului este în general medie spre redusă, fapt care se datorează, în primul rând, caracterului relativ neoficial, dar și stilului simplu, cu adresare directă, utilizat de domn. Natura legăturilor domnitorului moldovean atât cu brașovenii cât și cu bistrițenii, dincolo de interesele comune concrete care

p. 215-250; Maria Holban, *Accente personale și influențe locale în unele scrisori latinești ale domnilor români*, în „Revista Istorică”, vol. XXIX, nr. 1-6/1943, p. 51-86; Radu Manolescu, *Scrierea latină în Moldova și Țara Românească în Evul Mediu*, în „Revista Arhivelor”, anul IX, nr. 2/1966, p. 67-82; Ana Cristina-Halichias, *Despre traducerea documentelor de arhivă scrise în limba latină*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1986, p. 73-77; Idem, *Considerații privind latina medievală în Țara Românească și Moldova*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1993, p. 156-164.

³ A se vedea, pentru un studiu detaliat al formularului diplomatic prezent în actele latine redactate în țările române, D. Ciurea, *Observații pe marginea documentelor latine românești...*

⁴ Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 68.

⁵ Nicolae Grămadă, *op. cit.*, p. 147.

⁶ Vezi Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, Socec, 1913, p. 322; Nicolae Grămadă, *op. cit.*, p. 154.

transpar din textul propriu-zis, pare să fie una profund amicală, sugerată de frecvența utilizării termenilor *amici*, *amicis honorandis* [prieteni, prietenilor demni de cinstire] în cuprinsul adreselor, dar și în cadrul formulei salutației, ca, de exemplu, expresiile *Salutationem amicabilem cum affectu omnis boni* [salutare prietenească dimpreună cu toare urările de bine] (prezente în scrisorile emise la 5 și 11 iunie 1476 din Bârlad, respectiv, Valea Berheciului)⁷, *Amiciciam paratam debito cum honore* [cu prietenie și cu cinstea cuvenită] (în scrisoarea din 5 ianuarie 1477 din Hârlău)⁸, *Amiciciam paratam, vestri honoris incrementum* [cu prietenie spre sporirea cinstirii voastre] (în scrisoarea din 20 aprilie 1479 din Suceava)⁹ sau *amicicie incrementum* [sporirea prieteniei] (în scrisoarea din 17 decembrie 1487 din Huși)¹⁰.

Lipsa preambulului (de altfel, foarte rar în diplomatica actelor latine din țările române în perioada secolelor XIV-XV)¹¹, dar chiar și a salutației ori a formulei notificației, în unele din scrisorile adresate de Ștefan celor două orașe ardelene, imprimă un aspect stilistic simplificat, fiind fructificat la maximum efectul persuadant al adresării directe, de pe poziții de egalitate. Acest efect este întărit atât de frecvența cu care formulele sancțiunii și ale urărilor finale sunt omise din text, cât și de modul în care acestea sunt redactate acolo unde apar. Astfel, sancțiuni de genul *Si feceritis, scitote quod in maioribus vestris honorationibus complacere curabimus* [Dacă veți face astfel, să știți că ne vom îngriji să facem pe plac măritelor voastre cinstiri] (în scrisoarea din 15 septembrie 1474 din Roman)¹², *Id circo perfecto certamus amicicias vestras quod quecumque feceritis et facitis ad amorem et complacenciam nostram, nos autem cum omni bono ac amicicia perfecta volumus vobis ac omnibus vestris semper retribuere* [Astfel, încredințăm pe prieteniiile voastre că după cum ați făcut și faceți întru dragostea și plăcerea noastră, și noi voim a vă răsplăti întotdeauna pe voi și pe toți ai voștri spre tot binele și deplină prietenie] (în scrisoarea din 11 iunie 1476 din Valea Berheciului)¹³, *Hoc faciatis cause nostre amicicie* [Aceasta să faceți de dragul nostru] (în scrisoarea din 5 ianuarie 1477 din Hârlău)¹⁴ precizează în mod foarte sugestiv raporturile de prietenie dintre cele două părți. Totodată, însă, acestea se constituie și ca mijloace retorice de efect prin care emitentul încearcă să persuadeze pe receptori. Se poate remarca, de

⁷ Ioan Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 339-341.

⁸ *Ibidem*, p. 341.

⁹ *Ibidem*, p. 353-354.

¹⁰ *Ibidem*, p. 379.

¹¹ Vezi D. Ciurea, *op. cit.*, p. 240.

¹² Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 317.

¹³ *Ibidem*, p. 340.

¹⁴ *Ibidem*, p. 341.

asemenea, lipsa clauzelor cominatorii sau prohibitive, specifice și foarte des întâlnite în formularul diplomatic medieval. Ștefan cel Mare nu pare să-și dorească a-și impune voința (nu discutăm aici posibilitățile reale ale domnitorului în ceea ce privește constrângerea brașovenilor sau bistrițenilor), ci să convingă prin argumente retorice.

Astfel, dincolo de formulele diplomatice standard (adoptate mai ales sub influența cancelariei polone)¹⁵, scrisorile trimise de Ștefan cel Mare celor două comunități ardelenice includ și argumente emoționale, persuasive, adevărate probe de exhortație retorică transpuse în limbaj aproape colocvial: *Ideo petimus vestras honorationes, ob respectum nostri* [De aceea vă cerem cinstitilor voastre, în temeiul respectului față de noi] (în scrisoarea din 15 septembrie 1474 din Roman)¹⁶, *Eciam rogamus amicitias vestras ut faciatis amore nostri* [Mai mult, rugăm pe prieteniiile voastre să faceți aceasta de dragul nostru] (în scrisoarea din 11 iunie 1476 din Valea Berheciului)¹⁷.

Semnificative și interesante sunt și expresiile utilizate de domnitor pentru a sublinia atât valabilitatea absolută a dispozițiilor date în scrisorile respective cât și credibilitatea reprezentantului domnesc ce urma să aducă scrisorile la destinație: *Item eciam notum sit vobis quod, quidquid lator presencium dixerit, necnon certi gerulatur fidem creditivam adhibere dignemini, tanquam ab ore nostro prolatis et emanatas* [De asemenea, să știți că orice ar spune aducătorul scrisorii de față, să binevoiți a-i arăta încredere ca și cum acestea ar fi spuse și ieșite din gura noastră] (în scrisoarea din oct.-nov. 1457)¹⁸, *et quicquid vestris dixerit amicitias ex parte nostri, fidem adhibere velitis creditivam tamquam ab ore nostro prolatis* [și orice v-ar spune prieteniiilor voastre din partea noastră, să-i dați încrederea ca și cum ar fi spuse din gura noastră] (în scrisoarea din 27 ianuarie 1477 din Hârlău)¹⁹. Se remarcă artificii retoric de efect, prin care mesajul transmis de Ștefan devine metaforic un mesaj oral, ca și cum emitentul său l-ar transmite personal destinatarilor. Avem de-a face fără îndoială cu un mesaj subliminal menit să capteze bunăvoința receptorilor prin apelul la relația specială, purtând o evidentă încărcătură afectivă, care pare sau se dorește a se fi stabilit între cele două părți.

Discursul practicat în cele două scrisori expediate de Ștefan cel Mare papei Sixt al IV-lea și, respectiv, tuturor suveranilor creștini europeni este încadrabil unui tip de discurs aparte. Pentru prima dată discursul politico-diplomatic al unui domnitor român preia retorica cruciadei, promovată cu atâta

¹⁵ Nicolae Grămadă, *op. cit.*, p. 134.

¹⁶ Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 317.

¹⁷ *Ibidem*, p. 340.

¹⁸ *Ibidem*, p. 259-260.

¹⁹ *Ibidem*, p. 342.

insistență de papalitate încă din secolul al XI-lea²⁰. Elementele definitorii ale acestei retorici nu se suprapun strict pe configurația unui discurs antiotoman. De altfel, acesta din urmă se întâlnește relativ frecvent în scrisorile lui Ștefan către magistrații brașoveni sau bistrițeni, unde epitete depreciative ca, de exemplu, *inimicis christianitatis infidelissimis Turcis* [dușmanii Creștinătății, preanecredincioșii turci], *inimicis christianorum* [dușmanii creștinilor]²¹, *infidus Turcis, infidelibus Turcis* [necredincioșii turci]²², *sevissimi pagani Turci* [cruzii păgâni turci]²³ pun în evidență o atitudine firească a unui conducător creștin aflat în conflict deschis cu turcii. În aceste scrisori, domnitorul subliniază cu insistență apartenența sa la lumea creștină, la creștinătate, într-o perioadă în care conceptul de *Christianitas* sau *Respublica Christiana* reprezenta o componentă esențială a retoricii antiotomane, relativ intens utilizată de cancelariile europene în noul context internațional de după 1453²⁴. În acest sens putem oferi ca exemplu comparația pe care o face Ștefan între munteni și turci în momentele în care domnul moldovean se afla în conflict cu Țara Românească: *quia Valachi sunt nobis veluti Turci* [căci muntenii sunt pentru noi ca și turcii] (în scrisoarea din 20 iunie 1475 de la Iași)²⁵, *quia ipsi cupiunt periculum nostrum et tocius christianitatis, et sunt subditi Turcorum* [căci aceștia doresc pierderea noastră și a întregii creștinătăți, și sunt supuși turcilor] (scrisoarea din 11 iunie 1476 din Valea Berheciului)²⁶. Comparația este menită să transpună în limbaj maniheist relațiile dintre Moldova, pe de o parte, și munteni și turci, pe de altă parte, plasând fără echivoc Moldova în tabăra creștină. Ideea este argumentată retoric

²⁰ Cu privire la substraturile reale ale retoricii procreștine a scrisorilor domnitorului moldovean a se vedea articolul lui Bogdan Murgescu, *Dimensiunea europeană a domniei lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și articole de istorie”, vol. LXIX, 2004, p. 7-8. Pentru o privire comparativă asupra retoricii de tip „*Christianitas* sau *Respublica Christiana* versus amenințarea otomană” practică în Europa secolului al XV-lea a se vedea lucrarea lui Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI – Evoluția unui concept în contextul vremii*, București, Editura Albatros, 2001.

²¹ Vezi scrisoarea expediată pe 20 iunie 1475, din Iași, de către Ștefan solilor săi din Ungaria, în Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 325.

²² Vezi scrisoarea din 5 iunie 1476 expediată din Bârlad către brașoveni, în *Ibidem*, p. 339.

²³ Vezi scrisoarea din 20 aprilie 1479 expediată din Suceava către brașoveni, *Ibidem*, p. 353-354.

²⁴ Conceptele de *Respublica Christiana* sau *Christianitas* sunt strâns legate de ideea unei conștiințe europene comune – a se vedea Alexandru Dușu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, Editura ALL, 1999.

²⁵ Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 325.

²⁶ *Ibidem*, p. 340

de Ștefan prin acreditarea unui raționament structurat pe silogismul conform căruia oricine ar dori „pierderea” Moldovei, ar dori, bineînțeles în același timp, și „pierderea întregii creștinătăți”, chiar dacă, cel puțin în cazul muntenilor, acest lucru era greu de conceput. Aceeași apartenență a Moldovei la creștinătate este subliniată și într-un simplu salvconduct emis de domnitor la Suceava, în octombrie 1503, pentru cei 200 de oameni ai regelui Poloniei, Ioan Albert, care urmau să facă unele măsurători de graniță: *damus et dedimus has litteras noastras salvi conductus, veras christianas, quales in toto orbe dari consueve sunt, presertim inter christianos principes*²⁷ [dăm această scrisoare a noastră de salvconduct, cu adevărat creștinească, care se obișnuiește a se da în toată lumea, mai ales printre principii creștini]. Se observă adjectivele *veras christianas* [cu adevărat creștinești], ca și adverbul *presertim*, care atrage atenția asupra faptului că emiterea de salvconducte este proprie mai ales lumii creștine.

Discursul utilizat de Ștefan cel Mare în cele două scrisori reclamă însă o tratare specială. Nu doar prin prisma faptului că acestea pun în evidență o clară retorică a cruciadei, ci și pentru faptul că această retorică este dezvoltată într-un mod particular, unic poate în toate scrisorile emise de domnii țărilor române în secolele XIV-XV²⁸. Dincolo de formularul diplomatic, se pot identifica o mare parte din elementele clasice care compun retorica unui discurs, chiar dacă transpuse în stilul propriu scrisorilor oficiale. Astfel, avem de-a face cu un exordiu atunci când Ștefan îl informează pe papă: *sicut Assambeg, princeps serenissimus, ad nos suos destinavit oratores, requirens nobis ut una cum aliis principibus viriliter se preparemus contra Othman et eius orribilem potentiam* [cum că Hassan beg, principe preastrălucit, a trimis solii săi la noi, cerându-ne ca dimpreună cu alți principii creștini să ne pregătim cu putere împotriva lui Otman și a puterii sale îngrozitoare]²⁹. Este de remarcat epitetul *orribilem* – groaznică, înspăimântătoare, folosit pentru a descrie puterea otomană. Efectul acestui exordiu este amplificat de asigurarea patetică dată de Ștefan papei privind angajamentul total al Moldovei în lupta antiotomană: *Quamobrem sanctitatis vestre certificamus quod nos semper omni cum potentia nostra, quam nobis omnipotens Deus attribuit, omni cum affectu paratissimi sumus, intendentes pro christianitate totis nostris viribus debellare* [Pentru aceasta încredințăm pe Sanctitatea Voastră că noi întotdeauna, cu toată puterea noastră, pe care atotputernicul Dumnezeu ne-a dat-o, am fost pregătiți cu toată iubirea noastră

²⁷ *Ibidem*, p. 469.

²⁸ Vezi considerațiile Anei Cristina Halichias, *Despre traducerea documentelor de arhivă scrise în limba latină...*, p. 77.

²⁹ Vezi scrisoarea lui Ștefan cel Mare către papa Sixt al IV-lea din 29 noiembrie 1474, în Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 317.

voină a birui cu toate puterile noastre pentru creștinătate]³⁰. Se remarcă aici adverbul *semper* care, induce ideea unui permanent atașament al Moldovei la cauza creștină. Totodată, remarcabilă este și insistența lui Ștefan de a sublinia rolul lui Dumnezeu în această luptă împotriva turcilor păgâni: divinitatea este cea care, bineînțeles, deține controlul și, implicit, asigură victoria.

Dar, considerăm noi, partea centrală a discursului lui Ștefan, cu deosebit impact asupra nivelului afectiv al receptorului, se constituie în relatarea discuției avute cu ambasadorul venețian la Uzun Hassan, Paolo Ognibono: *cum quo de factis eiusdem christianitatis multa tractavimus ac voluntatem pectoris nostri apperimus. Quapropter eidem ambasiatori fidem integram placeat adhibere, tanquam si cum sanctitate vestra oretenus loqueremur* [cu care am discutat multe despre faptele acestei creștinătăți și ne-am arătat voința inimii noastre. Pentru aceasta am dat acestui sol încrederea noastră deplină ca și cum am fi grăit pe gură cu Sanctitatea Voastră]³¹. Aici, Ștefan se prezintă pe sine exact în ipostaza în care dorește să se regăsească papa în momentul în care va fi citit scrisoarea sa: convins de argumentele lui Ognibono, acordă încredere deplină ambasadorului venețian ca și cum ar fi discutat direct cu însuși papa. Este de remarcat aici modul în care domnitorul încearcă să-l persuadeze pe Sixt al IV-lea, prin anticiparea reacției papei. Pentru întărirea acestui efect oratoric el adaugă imediat: *Utique intelligimus, omnia in sanctitate vestra consistunt* [După cum am înțeles, toate țin de Sanctitatea Voastră]³². Cererea de ajutor a lui Ștefan vine imediat după această frază, ca pentru a profita la maximum de efectul argumentului afectiv precedent, și este susținută prin precizarea concisă *ne christianitas a perfidissimis infidelibus suppeditetur et ut etiam nos non solli ymo cum adiutorio eorum principum debellare vallemus* [pentru ca astfel creștinătatea să nu fie biruită de perfizii necredincioși și pentru că noi nu putem să biruim fără ajutorul acelor principii]³³.

Scrisoarea remisă tuturor suveranilor creștinătății pe 25 ianuarie 1475 din Suceava³⁴, la scurt timp după remarcabila victorie împotriva turcilor, poartă un mesaj identic. Structura discursului, tonalitatea, dar și intensitatea mesajului sunt, însă, diferite, fapt explicabil atât din perspectiva circumstanțelor în care a fost elaborată scrisoarea, cât și din perspectiva receptorilor cărora domnitorul le adresează mesajul său. Semnificativ este faptul că, spre deosebire de majoritatea actelor emise de Ștefan, această scrisoare include și un preambul: *vă spun domniilor voastre că necredinciosul împărat al turcilor a fost de multă vreme și*

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 319-323.

*este încă pierzătorul întregii creștinătăți, și în fiecare zi se gândește cum ar putea să supue și să nimicească toată creștinătatea*³⁵. Acest preambul funcționează retoric ca o legitimare și pledoarie *pro domo* a cererii sale de ajutor, insistându-se – dacă mai era nevoie – pe faptul că intențiile sultanului amenință nu atât Moldova cât mai ales întreaga creștinătate și că aceste intenții pot avea o concretizare imediată. Exordiul este inclus sub forma unei relatări a victoriei împotriva turcilor, foarte bine gradată retoric. După ce prezintă armata otomană, evaluată – nu neapărat ca urmare a unui calcul precis – la 120.000 de oameni, și sunt trecuți în revistă comandanții acesteia, precizându-se că este vorba de *căpitania cei mari*, Ștefan prezintă reacția Moldovei la invazia otomană: *auzind și văzând noi acestea, am luat sabia în mână și cu ajutorul domnului Dumnezeuului nostru atotputernic am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei noastre; pentru care lucru lăudat să fie Domnul Dumnezeuul nostru*³⁶. Se remarcă invocarea retorică a aportului lui Dumnezeu la victoria împotriva „dușmanilor creștinătății”, ca și efectul stilistic al enumerării bine gradate a acțiunilor de pedepsire a invadatorilor, care sugerează amploarea succesului militar de la Vaslui.

Anunțarea intenției sultanului de a organiza o expediție militară, destinată nu doar răzbunării înfrângerii trupelor sale, ci și „supunerii” Moldovei, prilejuiește lui Ștefan un remarcabil exercițiu retoric. El atrage atenția suveranilor creștini că Moldova nu este doar una din țările creștine, ci chiar *poarta creștinătății și pe care Dumnezeu a ferit-o până acum*³⁷. Această metaforă absolutizează rolul statului moldovean în cadrul Republicii Creștine și conferă mesajului domnitorului Ștefan un impact psihologic substanțial, atunci când acesta conchide că: *Dar, dacă această poartă a creștinătății va fi pierdută – Dumnezeu să ne ferească de așa ceva – atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie*³⁸. Deși valabilitatea afirmației lui Ștefan este relativă și contestabilă – același rol de poartă a creștinătății îl revendică, cu mai mult succes, regatul maghiar, date fiind apartenența la lumea catolică și forța sa militară, considerabil superioară potențialului Moldovei – acest aspect își pierde relevanța dacă luăm în considerare faptul că Ștefan se adresează, în primul rând, regelui Ungariei. De altfel, este de remarcat sensul expresiei **poarta creștinătății**, care induce în mod

³⁵ *Ibidem*, p. 320. Curios este faptul că Ștefan folosește expresia *vă spun* în contextul în care vorbește despre amenințarea otomană asupra creștinătății, ca și cum i-ar informa pe suveranii europeni despre un fapt necunoscut, deși acesta era deja o banalitate pentru Europa secolului XV. Nu este sigur dacă acest preambul are o valoare strict retorică – domnitorul reia tema primejdiei otomane într-o încercare de resensibilizare a Europei – sau poartă și o altă semnificație, care, însă, ne scapă în acest moment.

³⁶ *Ibidem*, p. 321.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

clar ideea de vulnerabilitate, iar acest lucru reiese mai pregnant în evidență atunci când, spre exemplu, chiar regii maghiari o utilizează – alături de altă expresie consacrată, **zidul creștinătății** (*murus Christianitatis*) – în cererile de ajutor financiar și militar adresate papei³⁹.

Semnificativă, din punct de vedere retoric, este includerea unui al doilea argument – de data aceasta de natură geopolitică și strategică – imediat după anunțarea cererii de ajutor militar: *Turcul are acum mulți potrivnici și din toate părțile are de lucru cu oameni ce-i stau împotrivă cu sabia în mână*⁴⁰. Totodată, însă, Ștefan nu omite să utilizeze același procedeu al perorației patetice, la fel ca și în epistola adresată papei, conștient fiind de efectul său: *iar noi din partea noastră făgăduim pe credința noastră creștinească și cu jurământul domniei noastre, că vom sta în picioare și ne vom lupta până la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru*⁴¹. Intensitatea afectivă a angajamentului este semnificativ mai mare, atunci când domnitorul nu ezită să afirme, în termeni asemănători retoricii unui cavaler cruciat, că în lupta împotriva turcilor va face sacrificiul suprem pentru cauza creștinătății. Exhortația este concepută într-un stil cu totul aparte, care impune prin tonul său aproape imperativ: *asa trebuie să faceți și voi, pe mare și pe uscat, după ce cu ajutorul lui Dumnezeu celui atotputernic noi i-am tăiat mâna cea dreaptă. Deci fiți gata fără întârziere*⁴².

În încheiere, considerăm că cele câteva scrisori analizate în cadrul articolului nostru, chiar dacă puține la număr, atestă capacitatea remarcabilă a domnitorului Ștefan cel Mare de a-și construi discursul cu mijloace retorice convingătoare. Pe de o parte, putem surprinde modul în care aceste mijloace sunt aplicate în cazul scrisorilor particulare, de afaceri, expediate orașelor ardelene Brașov și Bistrița, pe de altă parte, constatăm remarcabilul efort de persuasiune care transpare din cele două scrisori în care domnitorul cere ajutorul suveranilor creștini și al papalității în lupta împotriva turcilor. Important este faptul că aceste mijloace oratorice depășesc cadrul formulelor diplomatice stereotipe, reușind să imprime textului epistolar o evidentă notă personală, expresie a sensibilității omului Ștefan⁴³.

³⁹ Pentru exemplificarea cazului Ungariei, a se vedea, în special, Nora Berend, *Hungary, „The Gate of Christendom”*, în David Abulafia și Nora Berend (coord.), *Medieval Frontiers: Concepts and Practices*, Ashgate, Aldershot, 2002, p. 123-165.

⁴⁰ Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 321.

⁴¹ *Ibidem*.

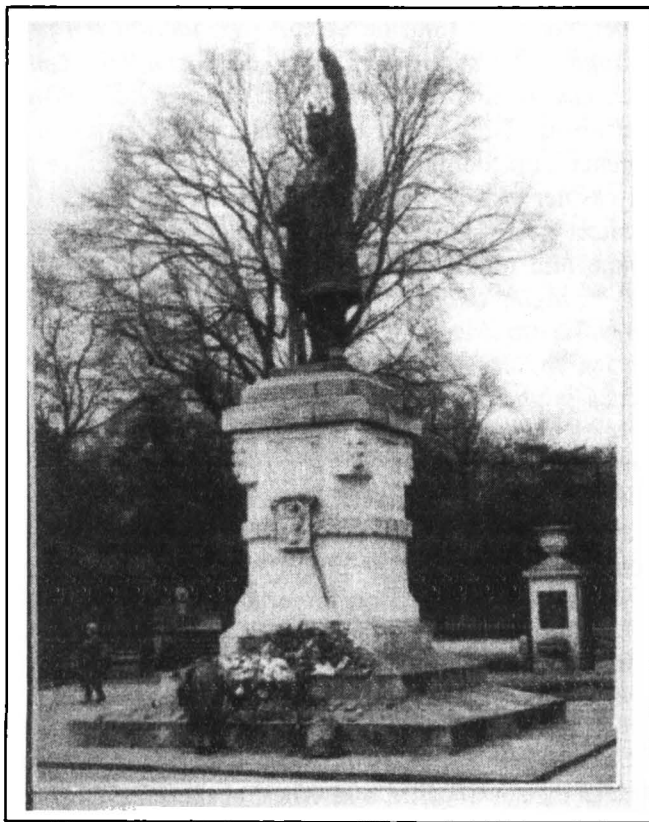
⁴² *Ibidem*.

⁴³ Pentru unele considerații privind prezența unor influențe ale personalității proprii emitentului asupra stilului unor documente medievale redactate în limba latină în cancelariile celor două țări românești a se vedea articolul Mariei Holban, *Accente personale și influențe locale...*

Statuia lui Ștefan cel Mare de la Chișinău în refugiu la Vaslui. Mărturii documentare

MARIA COLEA

Dorind să scoată din uitare strălucirea de altădată a orașului lor, atestat documentar ca reședință domnească, loc de odihnă și de planuri strategice ale

voievodului Ștefan cel Mare, în deceniul al patrulea al secolului trecut, edilii vasluieni și-au propus, prin planul de sistematizare a orașului, amenajarea unui cartier istoric denumit „Cartierul Ștefan Vodă”¹. Acesta urma să cuprindă Biserica „Sfântul Ioan Botezătorul”, ctitorie a domnitorului la 1493, înconjurată de un „parc public în mijlocul căruia se vor găsi, într-o parte, resturile palatului domnesc, scoase la lumină și restaurate, iar în altă parte, se va ridica statuia ecvestră a marelui voievod, care va privi către locurile

unde a biruit pe cel mai mare general al lui Mohamed Cuceritorul Constantinopolului”².

¹ Direcția Județeană Vaslui a Arhivelor Naționale (D.J.A.N. Vaslui), fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 9/1940, f. 1.

² *Ibidem*.

De asemenea, se preconiza completarea bisericii voievodale, devenită catedrală a orașului, cu un turn-clopotniță și amenajarea a „două bulevarde de acces care să permită publicului să ajungă la statuie, parc și biserică, din mai multe părți”³.

Conștient că această „operă de comemorare a domnitorului moldovean” depășește posibilitățile financiare locale și încredințat de valoarea sa istorică națională, primarul orașului Vaslui, general de divizie Ioan Rășcanu, sufletul acestei inițiative, înaintează memorii și adrese autorităților centrale în drept, pentru aprobări și sprijin financiar.

Estimând costul ansamblului lucrărilor la aproximativ 3.760.000 lei, acesta miza, conform demersurilor sale justificative, pe fonduri bănești de la Ministerul Cultelor și Artelor, pe subvenții acordate de Ținutul Prut și pe sume importante de bani colectate din subscripții publice în întreaga țară și îndeosebi în Moldova⁴.

Banii obținuți din aceste subscripții, pentru organizarea cărora se dorea sprijinul personal al rezidentului Ținutului Prut, urmau să fie folosiți, cu deosebire, la acoperirea cheltuielilor ridicării statuii lui Ștefan cel Mare, aproximativ 2.000.000 lei.

Pentru reprezentarea artistică a domnitorului, prin statuie, primarul orașului Vaslui adresează Ministerului Cultelor și Artelor rumămintea „să însărcineze pe anumiți domni sculptori care să pregătească câte o schiță”⁵, propunând ca voievodul să fie prezentat „călare, cu un buzdugan în mână și în atitudine de comandă când conducea atacul decisiv contra turcilor lui Soliman Pașa”⁶. Se sugera, în acest sens, „o prea frumoasă operă a pictorului Obedeanu care reprezenta Bătălia de la Racova și pe voievodul Ștefan cel Mare în atitudinea de mai sus”⁷.

Animați de sentimente patriotice locale și susținuți de autoritățile centrale, care s-au dovedit receptive, aducând „mulțumiri și felicitări pentru frumoasa inițiativă”, edilii vasluieni apreciau că, la finele anului 1940 sau în primele luni ale anului 1941, vor finaliza „o măreață operă de cinstire a marelui erou moldovean – creând în scurt timp ceea ce zeci de generații vasluiene au uitat să facă”⁸.

În anul 1940, având aprobările necesare, Primăria Vaslui a tipărit 200 liste de subscripții și tot atâtea exemplare din „Apelul pentru strângerea de fonduri necesare înfăptuirii, în orașul Vaslui, a unei opere menite să preamărească memoria și faptele Domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt”⁹.

Pentru a sensibiliza și, în același timp, a da greutate acestor documente, rezidentul Ținutului Prut trimite Primăriei Vaslui, sub semnătură proprie, o „scrisoare

³ *Ibidem*, dosar 10/1940, f. 5.

⁴ *Ibidem*, f. 6.

⁵ *Ibidem*, f. 13.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 14.

⁹ *Ibidem*, dosar 9/1940, f. 1.

de introducere la Apel”, care urma să fie difuzată o dată cu acesta, și listele de subscripții¹⁰.

Apelul și documentele anexe ajunseseră în diferite colțuri ale țării, când tragicele evenimente din iunie 1940 au împiedicat autoritățile inițiatoare să-și pună în aplicare proiectul. Deși, pe adresa Primăriei Vaslui soseau, prin mandat poștal, importante sume de bani pentru monumentul lui Ștefan cel Mare – din partea Ministerului Afacerilor Străine (20.000 lei), Ținutului Marea (5.000 lei), Ținutului Nistru (5.000 lei), Ținutului Timiș (5.000 lei), Ținutului Dunărea de Jos (10.000 lei) – vasluienii au considerat prioritar să se implice în acțiuni de asigurare a posibilităților de trai pentru refugiații din Basarabia și Bucovina de Nord. Astfel, la începutul lunii septembrie 1940, se raporta Ministerului de Interne: „am acordat un larg și neprecupețit sprijin și am asigurat asistența refugiaților în Gara Vaslui tot timpul cât a durat trecerea lor către localitățile fixate de Guvern”¹¹.

Vestea că statuia domnitorului Ștefan cel Mare de la Chișinău va trece în refugiu Prutul a sensibilizat autoritățile vasluiene, care n-ar fi vrut ca voievodul să poposească departe de ținuturile care i-au mărit faima și în care odinioară găsea „loc de odihnă și închinăciune”. Drept urmare, s-a acționat cu operativitate, în perioada imediat următoare, în vederea aducerii statuii lui Ștefan cel Mare în orașul Vaslui.

Sprijinul acordat de rezidentul Ținutului Prut și argumentele, cu încărcătură istorică și emoțională, adresate de primarul orașului Vaslui, personal, ministrului de Interne și ministrului Cultelor și Artelor, prin telegramele trimise în 13 și, respectiv, 14 septembrie 1940, au făcut ca această dorință să-și găsească ecoul. În ziua de 15 septembrie 1940, se încheia, astfel, în gara Vaslui, procesul-verbal de predare-primire a acestui monument¹², iar în zilele următoare, Primăria Vaslui, prin documentele oficiale, va primi confirmarea posibilității instalării statuii din Basarabia, în oraș.

Dezvelită, la Chișinău, la 10 ani de la Unirea Basarabiei cu România, în 29 aprilie 1928, statuia, ce-l reprezenta pe Ștefan cel Mare cu sabia în mâna dreaptă și crucea în cealaltă¹³ (vezi ilustrația de la p. 138), a fost așezată, provizoriu, lângă Biserica „Sfântul Ioan Botezătorul” din Vaslui, ctitorie a domnitorului, și „urma să fie redată Basarabiei atunci când D-zeu și vrednicia românească vor aduce realizarea Basarabiei la trupul Patriei mame”¹⁴.

Evenimentele politice care s-au succedat n-au zădărnicit, prea mult, materializarea acestui deziderat, consemnat prin decizia Primăriei Vaslui nr. 10570, din 26 septembrie 1940. La 22 iunie 1941, România intră în război alături de Germania și aliații săi. La chemarea lansată de generalul Ion Antonescu, „Vă ordon treceți Prutul”,

¹⁰ *Ibidem*, dosar 10/1940, f. 22.

¹¹ *Ibidem*, dosar 1/1940, f. 268.

¹² *Ibidem*, dosar 10/1940, f. 41.

¹³ „Magazin istoric”, nr. 3/2000.

¹⁴ D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 43.

armata română a intrat în război pentru a readuce la trupul țării provinciile smulse de sovietici în vara tragică a anului 1940. Ordinul lui Ion Antonescu a venit ca o izbăvire pentru românii care asistaseră neputincioși la cedările teritoriale din iunie și august 1940¹⁵.

O lună mai târziu, în 18 iulie 1941, conform ordinului telegrafic primit de la Secretariatul Ministerului de Interne, Prefectura județului Vaslui cere Primăriei Vaslui să ia „măsură ca statuia lui Ștefan cel Mare, ce se găsește în prezent în localitate, să fie transportată urgent la Iași cu autocamionul dvs. M.A.N.”¹⁶. De aici, statuia urma să fie dată în primire prefectului jud. Lăpușna. Acest ordin fusese dat anticipându-se, parcă, victoria românilor pe câmpul de luptă (la 25 iulie 1941, după 33 de zile de la intrarea țării în război, trupele române dezrobiseră Basarabia și Bucovina de Nord), iar necesitatea punerii sale în aplicare a fost, apoi, întărită de circulara din 29 iulie, nr. 19.254, a Ministerului de Interne, prin care se cerea ca „toate arhivele și bunurile mobile aparținând administrației locale din Basarabia și Bucovina, evacuate cu ocazia cedării acestor teritorii și aflate în păstrarea dvs., să fie pregătite pentru a fi expediate instituțiilor în drept”¹⁷.

Evacuată de la Chișinău, cu trenul, prin punctul Ungheni, până la Vaslui, statuia lui Ștefan cel Mare nu putea să treacă, însă, Prutul înapoi „urgent”. Trenurile nu circulau pe calea ferată spre Chișinău, iar autocamionul M.A.N., la dispoziția Primăriei Vaslui, nu avea capacitatea corespunzătoare¹⁸.

În noiembrie 1941, statuia lui Ștefan cel Mare se mai afla încă la Vaslui, când primarul orașului Chișinău, col. Anibal Dobjanschi, prin telegrama expediată Primăriei Vaslui se interesa de starea statuii și posibilitățile de transportare a acesteia înapoi, peste Prut, invocând ordinul Mareșalului Ion Antonescu, în baza căruia se vor „instala de urgență toate statuile care i-au aparținut înainte de evacuarea Basarabiei”¹⁹.

În urma corespondenței purtate de reprezentanții celor două primării, în 29 noiembrie 1941, statuia domnitorului a fost imbarcată „în camionul Primăriei Chișinău, urmând să ajungă la destinația ei firească”²⁰.

Considerată un „act istoric”, primirea statuii lui Ștefan cel Mare la Chișinău este confirmată Primăriei Vaslui, prin alese cuvinte de recunoștință adresate de primarul Chișinăului ospitalierului oraș Vaslui, „atât de drag Eroului de la Podul Înalt, oraș în care Marele Chip de Bronz și-a petrecut refugiul”²¹.

¹⁵ „Magazin istoric” nr. 6/2001.

¹⁶ D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 50.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 1/1941, f. 493.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 10/1940, f. 51.

¹⁹ *Ibidem*, f. 52-53.

²⁰ *Ibidem*, f. 58.

²¹ *Ibidem*, f. 59.

Privită, și primită, ca un dar de vasluieni, statuia de la Chișinău venise să împlinescă temporar visul nematerializat încă al acestora – statuia domnitorului, de veghe țării din vechea sa cetate.

Peste ani, din deceniul al șaptelea al secolului trecut, în centrul civic al orașului Vaslui, măreață străjuie statuia ,din bronz turnat, lui Ștefan cel Mare, iar nu prea departe, la locul glorioasei sale bătălii, la Podul Înalt, statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare scrutează depărtările.

Materialul anexă, redat în continuare, reprezintă corespondența Primăriei orașului Vaslui referitoare la primirea, păstrarea provizorie și predarea statuii lui Ștefan cel Mare, de la Chișinău, în timpul itinerariului ei de refugiu.

ANEXE

1. 1940, septembrie 13-14, Vaslui. *Telegramă a primarului orașului Vaslui, gen. de divizie Ioan Rășcanu, trimisă la București, ministrului de Interne, David Popescu, respectiv, ministrului Cultelor și Artelor, Radu Budișteanu, prin care le cere ca statuia lui Ștefan cel Mare de la Chișinău, propusă a fi evacuată, să fie dăruită orașului Vaslui.*

TELEGRAMĂ

Domnului General Popescu David
Ministru de Interne

București

Fiind informat că se aduc din Chișinău cele două statui, a Majestății Sale Regelui Ferdinand și a Domnitorului Ștefan cel Mare, vă rugăm, în numele întregii populații vasluiene, a dăruii Vasluiului statuia Domnitorului Ștefan. Stop. Vasluiul a fost a doua capitală a marelui Domnitor, având aci un palat ale cărui urme zac sub pământ lângă catedrala orașului, ctitoria marelui Voievod. Stop. De mult timp subsemnatul am întocmit planul <de> construire a unui cartier denumit Ștefan cel Mare lângă biserica voievodală, care va cuprinde, între altele, scoaterea la iveală a rămășițelor palatului domnesc și ridicarea unei statui Marelui Domn, ce va fi așezată pe locul palatului, de unde se descoperă întregul câmp de bătălie de la Racova unde Domnul Ștefan a înfrânt Semiluna, în ianuarie 1475. Din cauza evenimentelor recente, neputând aduna fondurile necesare statuei proiectate, rugăm a ne ceda statuia Domnitorului adusă de la Chișinău, din sfântul pământ al Basarabiei noastre.

Primarul orașului Vaslui
General de Divizie
Rășcanu Ioan

Nr. 10056

13 Septembrie 1940

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 37, 38

2. 1940 septembrie 15, Vaslui. *Proces-verbal de predare-primire, în gara Vaslui, a statuii lui Ștefan cel Mare, adusă de la Chișinău.*

Proces-verbal
Astăzi, 15 septembrie 1940

Subsemnații Grigore C. Munteanu, secretarul Serviciului Tehnic al Orașului, și jandarmul caporal Taga Stancu, din compania 13 Jandarmi Poliție, Oficiul Poștal Militar 145, asistați fiind de d-nii N. Burtea și M. Angheluță, în baza telegramei nr. 42 a regulatorului de mișcare C.F.R. și în baza ordinului nr. 6552 al mișcării 4 Iași, am procedat la predarea și primirea statuiei lui Ștefan cel Mare.

Statuia s-a primit în bune condițiuni.

Drept care am adresat prezentul Proces-verbal în dublu exemplar, de pe care un exemplar s-a eliberat însoțitorului.

Am predat,

Jand. cap.
Taga Stancu

Am primit,

ss/indescifrabil

Asistenți,
N. Burtea
M. Angheluță

Vaslui, 15 septembrie 1940

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 41.

3. 1940 septembrie 15, Vaslui. *Telegramă a primarului orașului Vaslui, trimisă la Iași rezidentului regal Traian Ionașcu, pentru a-i mulțumi, în numele populației orașului, pentru ajutorul acordat în obținerea statuii lui Ștefan cel Mare, de la Chișinău.*

TELEGRAMĂ
Domnului Traian Ionașcu
Rezident Regal

Iași

Vă rog a primi din partea populației orașului Vaslui și a subsemnatului cele mai călduroase și devotate mulțumiri, pentru marele ajutor ce ne-ați dat spre a obține statuia Domnitorului Ștefan cel Mare și cel Sfânt, adusă din pământul scump al Basarabiei noastre.

Statuia a fost luată în primire de noi cu formele legale.

Primarul orașului Vaslui
General I. Rășcanu

Nr. 10119
15 sept. 1940

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 36.

4. 1940 septembrie 26, Vaslui. *Decizia primarului orașului Vaslui privind amplasarea provizorie a statuii de la Chișinău lângă Biserica „Sf. Ioan Botezătorul”, urmând să fie retrocedată Basarabiei când condițiile o vor permite.*

ROMÂNIA
PRIMĂRIA ORAȘULUI VASLUI
DECIZIUNE
Nr. 10570

Noi, General de Divizie Rășcanu Ioan, primarul orașului Vaslui;

Având în vedere planul lucrărilor proiectate de Primăria Vaslui, pentru construirea unui cartier denumit „Ștefan cel Mare” pe locul unde altădată se ridica Palatul domnitorului Ștefan cel Mare și cel Sfânt;

Având în vedere că în Planul Primăriei se prevede, între lucrările componente ale cartierului denumit „Ștefan cel Mare”, și ridicarea unei statui equestre a Domnitorului;

Considerând că în ultimele zile orașul nostru a avut cinstea să primească, în dar, statuia Domnitorului Ștefan cel Mare și cel Sfânt, adusă din Chișinăul Basarabiei;

Decidem:

Art. 1. – Primăria Vaslui își va menține planul de construire a unei statui equestre a Domnitorului Ștefan cel Mare, astfel cum s-a proiectat de la început.

Art. 2. – Statuia domnitorului Ștefan cel Mare, adusă de la Chișinău la Vaslui, însemnează un dar, cu adevărat miraculos, pentru orașul nostru; va constitui un tezaur scump ce-l vom păstra cu sfințenie, însă provizoriu, gata fiind de a reda Basarabiei statuia, atunci când Dumnezeu și vrednicia românească vor aduce realipirea Basarabiei la trupul Patriei mame; ca atare, statuia se va așeza, în mod provizoriu, lângă Biserica „Sf. Ioan”, ctitoria voevodală a domnitorului Ștefan cel Mare și cel Sfânt.

Art. 3. – Serviciul Tehnic al Primăriei Vaslui, precum și Serviciul M.O.N.T., secțiunea locală a Așezământului Național „Regina Maria”, pentru cultul eroilor, vor lua toate dispozițiunile necesare în părțile ce le privesc, spre aducere la îndeplinire a acestei decizii.

Data în cabinetul nostru, astăzi, 26 septembrie 1940.

Primar,
General de Divizie
Rășcanu Ioan

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 43.

5. 1940 septembrie 27, București. *Adresă a Ministerului Cultelor și Artelor trimisă primarului orașului Vaslui, prin care îi comunică hotărârea ca statuia lui Ștefan cel Mare, din Basarabia, să fie instalată în orașul Vaslui.*

ROMÂNIA
MINISTERUL CULTELOR ȘI ARTELOR
Nr. 44639 – 27.IX.1940

Domniei Sale
Domnului Primar al orașului Vaslui

Domnule Primar,

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că Ministerul nostru a hotărât ca statuia Domnitorului Ștefan cel Mare, adusă din Basarabia, să fie instalată în orașul D-vs.

În acest sens, veți primi dispoziții de la Ministerul de Interne.

MINISTRU

ss/indescifrabil

Director General,
ss/indescifrabil

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 44.

6. 1941 iulie 18, Vaslui. *Adresă a Prefecturii județului Vaslui trimisă primarului orașului Vaslui, prin care îi cere să transporte de urgență statuia lui Ștefan cel Mare la Iași, urmând a fi dată în primire Prefectului județului Lăpușna, pentru a fi dusă la Chișinău.*

ROMÂNIA
PREFECTURA JUDEȚULUI VASLUI
Nr. 11468 – 18 iulie 1941

Urgent

Domnului General I. Rășcanu
Primarul orașului Vaslui

Conform ordinului telefonic de azi, 18 iulie a.crt., orele 13, al Domnului Secretar General al Ministerului Afacerilor Interne, am onoare a vă ruga să binevoiți a lua măsuri ca statuia lui Ștefan cel Mare, ce se găsește în prezent în localitate, să fie transportată urgent la Iași cu autocamionul Dvs. M.A.N.

La Iași statuia va fi luată în primire de Dl Prefect al Județului Lăpușna, Dl Secretar General de Ținut Glod.

Autocamionul va transporta statuia până la Chișinău, pentru care vă rugăm să binevoiți a dispune să fie aprovizionat cu combustibilul necesar.

Măine, 19 iulie, orele 9, urmând a raporta Ministerului de executare, vă rugăm a ne comunica rezultatul măsurilor luate de Dvs.

PREFECT
COLONEL
ss/indescifrabil

SUBPREFECT
ss/indescifrabil

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 50.

7. 1941 iulie 18, Vaslui. *Adresă a primarului orașului Vaslui trimisă prefectului jud. Vaslui, informându-l de lipsa mijloacelor corespunzătoare, ca tonaj, pentru transportarea statuii lui Ștefan cel Mare la Iași.*

Nr. 6066
1941 iulie 18

Domnului Prefect al județului Vaslui

La adresa D-vs. nr. 11468/1941, am onoare a comunica:

Cu mare bucurie dorim să facem tot posibilul de a transporta statuia Domnitorului Ștefan cel Mare, prin Iași, la Chișinău. Aceasta a fost dorința noastră, încă de când a fost adusă statuia Domnitorului la Vaslui, astfel cum rezultă și din alăturata Deciziune Primarială, emisă de subsemnatul la 26. IX. 1940. Întâmpinăm, însă, mari greutăți de expediere; statuia are peste 6.000 kg greutate, iar camionul M.A.N. nu poate transporta decât maximum 5.000 kg și numai pe drumuri bune. Nu se va putea transporta statuia decât, fie cu trenul, sau cu un camion care să aibă o capacitate de transport mai mare ca 5.000 kg; cum un astfel de camion nu există, însă, la Vaslui, față de această situație rămâne ca transportarea statuiei să se facă cu trenul și credem că este bine să se aștepte câteva zile, până când se va restabili calea ferată până la Chișinău, când se va putea duce statuia cu trenul direct până la capitala Basarabiei.

Primar,
General de Divizie
Rășcanu Ioan

Secretar,
D.D. Iulian

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 51.

8. 1941 noiembrie 19, Chișinău. *Telegramă a primarului municipiului Chișinău, col. Dobjanski, trimisă primarului orașului Vaslui, prin care-i cere relații cu privire la starea statuii lui Ștefan cel Mare și posibilitățile retrocedării acesteia, în baza ordinului Mareșalului Ion Antonescu.*

TELEGRAMĂ
Nr. 58/1941

Primăria oraș
Prezentată la Chișinău
Nr. 3944

În conf. <cu ordinul> Dlui Mareșal Antonescu, municipiul Chișinău urmează a reinstala de urgență toate statuile care i-au aparținut înainte de evacuarea Basarabiei.

Stop. În vederea executării ordinului avem onoare a vă ruga să binevoiți a ne da concursul domniei voastre de a com<unica> data, dispunând să ni se comunice dacă statuia Domnitorului Ștefan cel Mare se află în bună stare și dacă nimic se opune pentru ridicarea ei.

Primar Municipiu Kișinău
Cl. Dobjanski
19797

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 52-53.

9. 1941 noiembrie 20, Vaslui. *Telegramă a primarului orașului Vaslui trimisă primarului municipiului Chișinău, solicitându-i să trimită un împuternicit pentru stabilirea, de comun acord, a măsurilor concrete de transportare a statuii.*

F U L G E R

T E L E G R A M A
Domnului Colonel Dobjanski
Primarul Municipiului Chișinău

La telegrama 19797 din 19 curent, statuia Domnitorului Ștefan cel Mare se află în perfectă stare.

Se poate oricând ridica.

Noi stăm cu totul la dispoziție pentru aceasta.

Măsurile de transportare trebuiesc stabilite în de comun acord. Rog trimiteți un delegat împuternicit la Vaslui în acest scop.

Primarul orașului Vaslui,
General I. Rășcanu

Nr. 9859
20 noiembrie 1941

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 55.

10. 1941 noiembrie 26, Chișinău. *Adresă a primarului municipiului Chișinău trimisă primarului orașului Vaslui, prin care-i comunică numele și funcția delegatului trimis pentru ridicarea și transportarea statuii de la Vaslui.*

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CHIȘINĂU
SERVICIUL SECRETARIAT
Nr. 12554/26 noiembrie 1941

DOMNULE PRIMAR,

La telegrama dvs. nr. 9859 din 20 noiembrie a.c., avem onoarea a vă aduce la cunoștință că am delegat pe dl Bivol Ion, șeful Biroului Inventarului, a se deplasa la Primăria or. Vaslui, pentru a ridica și transporta la Chișinău statuia Domnitorului Ștefan cel Mare.

În acest scop, mulțumindu-vă pentru largul concurs oferit, avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispune.

PRIMARUL
MUNICIPIULUI CHIȘINĂU
Colonel A. Dobjanski

SECRETAR GENERAL,
ss/indescifrabil

DOMNIEI SALE
DOMNULUI GENERAL RĂȘCANU, PRIMARUL ORAȘULUI VASLUI

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 55.

11. 1941 noiembrie 29, Vaslui. *Proces-verbal de predare-primire a statuii lui Ștefan cel Mare de la Chișinău. încheiat între primarul orașului Vaslui, general Ioan Rășcanu, și Ioan Bivol, șeful Biroului Inventarului municipiului Chișinău, care a primit statuia.*

PROCES-VERBAL
Nr. 10172
Anul 1941, luna noiembrie în 29 zile

Urmare adresei Municipiului Chișinău, către Primăria Vaslui, Nr. 12554 din 26.XI.1941, astăzi, 29 noiembrie 1941, după războiul victorios, când armata noastră bravă a zdrobit hoardele bolșevice, noi, subsemnații: General I. Rășcanu, primarul

orașului Vaslui, în calitate de predător, și Ioan Bivol, șeful Biroului Inventarului Municipiului Chișinău, ca primitor, am procedat la ridicarea din Vaslui a statuiei Domnitorului Ștefan cel Mare și cel Sfânt, ce aparține orașului Chișinău, Basarabiei și basarabenilor și la transportarea ei cu camionul Primăriei Municipiului Chișinău, la destinația ei firească, unde va fi repusă la locul ei de origină.

Statuia s-a predat și primit în perfectă stare, s-a încărcat în camion în bune condițiuni, iar răspunderea transportului cu camionul aparține Primăriei Municipiului Chișinău.

Dept care s-a încheiat prezentul proces-verbal.

Am predat:
Primarul orașului Vaslui
General de Divizie
Rășcanu Ioan

Am primit:
Șef Bir. Inventarului
Municip. Chișinău
Ioan Bivol

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 58.

12. 1941 decembrie 9, Chișinău. *Adresă a primarului municipiului Chișinău, col. Anibal Dobjanski, trimisă primarului orașului Vaslui, general Ioan Rășcanu, prin care-i confirmă primirea statuii lui Ștefan cel Mare și își exprimă, în numele populației municipiului, recunoștința față de ospitalitatea orașului Vaslui, care a păstrat statuia în perioada refugiului.*

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CHIȘINĂU
Serviciul Bunurilor
Nr. 14310/9 dec. 1941

Domnule Primar,

Avem onoare a Vă confirma primirea statuiei Domnitorului Ștefan cel Mare, în conformitate cu procesul-verbal încheiat între Domnia voastră și reprezentantul nostru.

Cu ocazia actului istoric de readucere a statuiei Marelui Domnitor, pe soclul ei de origină, gândul nostru se îndreaptă recunoscător către ospitalierul oraș Vaslui, atât de drag Eroului de la Podul Înalt, oraș în care Marele Chip de Bronz și-a petrecut refugiul.

Vă rog, Domnule Primar, să binevoiți a primi expresiunea sentimentelor de deosebit respect și de veche admirație ce Vă păstrez și totodată încredințarea bunelor amintiri ce Vă păstrează întreaga populație a Municipiului Chișinău.

PRIMARUL MUNICIPIULUI,
Colonel Anibal Dobjanski

SECRETAR GENERAL,
ss/indescifrabil

DOMNIEI SALE
DOMNULUI PRIMAR AL ORAȘULUI VASLUI

D.J.A.N. Vaslui, fond *Primăria orașului Vaslui*, dosar 10/1940, f. 59.

Tipuri de sigilii din vremea lui Ștefan cel Mare

LAURENȚIU-ȘTEFAN SZEMKOVICS

Prin compoziția emblemei, prin forma scutului, prin ornamentele exterioare, prin modul de realizare artistică ce exprimă stilul epocii, sigiliile lui Ștefan cel Mare constituie o verigă importantă în ansamblul izvoarelor sfragisticii românești¹.

Aceste mărturii au reținut atenția unor reprezentanți de seamă ai istoriografiei românești², însă, până în prezent, numai prof. univ. dr. Maria Dogaru a publicat un studiu special dedicat acestor izvoare³, deși, de-a lungul vremii, s-au emis uneori și păreri diferite în ceea ce privește rolul, forma și mărimea sigiliilor în cauză.

Studiul nostru se deosebește de cele menționate prin faptul că am inclus și un sigiliu inedit⁴ și am completat descrierile sigiliilor cu rezumatele documentelor pe care acestea le-au validat.

Dintre sigiliile care au validat actele emise în cancelaria ilustrului domnitor și care s-au mai păstrat până azi, am selectat pe cele mai reprezentative, grupate în funcție de tipul de matrice folosită la impresionarea sigiliilor.

Din punct de vedere al reprezentărilor din emblemă, cele cinci sigilii care fac obiectul studiului nostru sunt numai de tip heraldic⁵.

¹ Studiul a fost întocmit pe baza analizei documentelor aflate la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), în colecțiile *Peceți I* și *Peceți II* și la Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, în colecțiile *Schnell I* și *Privilegii*.

² V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, în „România Literară”, XII, 1891, p. 113-196; Ioan Bogdan, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în Arhiva Brașovului*, București, Editura Librăriei Socce et Comp., 1905, 63 p. (extras din „Convorbiri literare”, an XXXIX); Idem, *Documente de la Ștefan cel Mare*, București, 1931; Mihai Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, vol. II, 1953, nr. 1-2, p. 69-88; Idem, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, vol. III, 1956, nr. 1-2, p. 99-128; Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind Istoria României. Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 413-437.

³ Maria Dogaru, *Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare*, în „Revista Arhivelor”, an LXI, 1984, vol. XLVI, nr. 2, p. 197-202.

⁴ D.A.N.I.C., colecția *Peceți II*, 127.

⁵ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 82; Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 7.

Fig. 1

1. Sigiliul rotund (80 x 120 mm)⁶, atârnat (1493 martie 3, Suceava) de carte a domnului, prin care îi întărește lui Ștefco o bucată de pământ din hotarul Toporeștilor Vechi, cumpărată de la nepoții lui Ioaniș Topor⁷.

În emblema acestui sigiliu s-a gravat stema țării: scut, cu talpa ascuțită, încărcat cu capul de bour cu steaua între coarne, flancat, în partea de jos, în dreapta, de roză, în stânga, de semilună (crai-nou conturnat); scutul este plasat în centrul unui cadru hexalobal împodobit cu motive

vegetale. În exergă, între două cercuri

liniare, legenda, în limba slavonă: † ПЕЧАТЬ ІО ШТЕФАНЪ ВОЕВОДА ГЪСПОДАРЪ ЗЕМАНЪ МОЛДАВСКОНЪ (Sigiliul lui Io Ștefan voievod și domn al Țării Moldovei)⁸. Sigiliul, în ceară roșie, protejat de un căuș din ceară naturală, este prins de document cu un șnur împletit din mătase roșie. (Fig. 1).

⁶ Cifrele reprezintă dimensiunile impresiunii sigilare în ceară roșie, respectiv, căușului.

⁷ D.A.N.I.C., *Peceți II*, 16, publicat în *Documente privind Istoria României*, XV, A. Moldova, vol. II (1476-1500), București, Editura Academiei, 1956, p. XVII, 187-188.

⁸ Vezi și Maria Dogaru, *Sigiliile lui Ștefan cel Mare ...*, p. 197.

Fig. 2

(Sigiliul lui Io Ștefan voievod și domn). Spațiul restrâns în care a fost gravată legenda a impus utilizarea abrevierilor. S-au folosit sistemele de prescurtare prin ligatură (au fost redată unite slova **Н** și **Г**, prima slovă din cuvântul care urmează) și trunchiere, prescurtat fiind cuvântul **Г<ОСПОДИ>НЬ**. (Fig. 2).

2. Sigiliul rotund (30 x 63 mm), atârnat (1472 iunie 5, Vaslui) pe carte a domnului, prin care îi întărește lui Roman spătarul parte din satul Miclăușani, dăruit lui de către Stana, fiica lui Miclăuș vornic⁹.

În câmpul sigilar, un scut semirotund, încărcat cu capul de bour cu steaua între coarne, flankat, în partea de jos, în dreapta, de roză, în stânga, de semiluna conturnată; în jurul scutului, motive vegetale. În exergă, între două cercuri perlate, legenda în limba slavonă:

† ПЕЧАТЬ ІО
СТЕФАНА
ВОЕВОДА Н
Г<ОСПОДИ>НЬ

⁹ D.A.N.I.C., *Pечеți II*, 127, publicat în *Documente privind Istoria României*, XIV-XV, A. Moldova, vol. I (1384-1475), București, Editura Academiei, 1954, p. XXXV, 389-390.

Fig. 3

Sigiliul, în ceară roșie, protejat de un căuș din ceară naturală, este prins de document printr-un șnur împletit din mătase roșie. Documentul mai este cosigilat cu șase sigilii în ceară verde, atașate, ale boierilor din Sfatul domnesc.

3. Sigiliul rotund (25 x 80 mm), atârnat (1458 martie 13, Suceava) de privilegiul domnului acordat negustorilor din Brașov și Țara Bârsei, prin care confirmă privilegiile comerciale din vremea lui Alexandru cel Bun, fost domn al Moldovei, fixând vama în groși, la Suceava¹⁰.

În emblemă, un scut semirotund, încărcat cu capul de bour cu steaua între coarne, flancat, jos, la dreapta, de roză, la stânga, de semiluna conturnată. Scutul este flancat de ornamente vegetale. În exergă, între două cercuri perlate, legenda în limba slavonă: † ПЕЧАТЬ СТЕФАНА ВОЕВОДЫ (Sigiliul lui Ștefan voievod)¹¹. Sigiliul, în ceară roșie, protejat de un căuș din ceară naturală, este prins de document printr-un șnur împletit din mătase albastră. (Fig. 3).

¹⁰ D.J.A.N.Brașov, *Privilegii*, 777.

¹¹ Vezi și Maria Dogaru, *Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare ...*, p. 198.

Fig. 4

4. Sigiliul rotund (22 x 55 mm), atârnat (1471 august 15, Mănăstirea Putna) de carte a domnului, prin care scutește de vama de la Țuțora oamenii Mănăstirii Pobrata, care vor umbla să cumpere diferite mărfuri¹².

În emblemă, un scut, cu vârful ascuțit, încărcat cu capul de bour având steaua între coarne și flancat, în partea de jos, de o roză, în dreapta, și de semiluna conturnată, în stânga. În exergă, între două cercuri liniare, legenda, scrisă, de asemenea, în slavonă și care cuprinde același text ca la sigiliul de di-

nainte¹³. Sigiliul, în ceară roșie, protejat de un căuș din ceară naturală, este atașat de document printr-un șnur împletit din mătase roșie. (Fig. 4).

5. Sigiliul rotund (31mm), aplicat, în 148<1> ianuarie 22 (in festo sancti Vicentii), pe scrisoarea domnului către magistratul orașului Brașov, prin care mulțumește pentru știrile privind adunarea de trupe turcești, comunicând că trupele turcești sunt sub conducerea împăratului Mohamed al II-lea, și că l-a

¹² D.A.N.I.C., *Peceți I*, 136, publicat în *Documente privind Istoria României*, XIV, XV, A. Moldova, vol. I (1384-1475), p. XXXIV, 380.

¹³ Vezi și Maria Dogaru, *Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare ...*, p. 198.

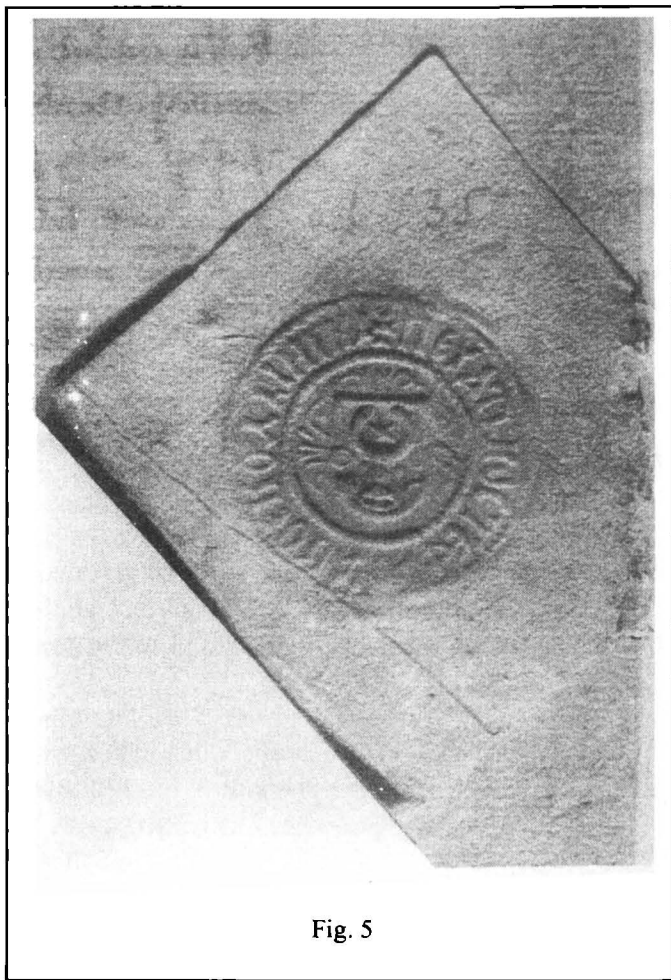

Fig. 5

impus utilizarea sistemului de abreviere prin trunchiere, prescurtat fiind cuvântul Г<ОСПОДИ>НЬ. (Fig. 5).

Sigiliul, timbrat-mobil, de închidere, este acoperit cu o foiță de hârtie, de formă romboidală.

În ceea ce privește tehnica de confecționare, după cum remarca și Maria Dogaru, izvoarele sigilare provenind din cancelaria lui Ștefan cel Mare sunt¹⁶:

înștiințat și pe Ștefan Báthori, voievodul Transilvaniei despre mișcările trupelor turcești¹⁴.

În emblemă, un scut semirotund, conținând capul de bour cu steaua între coarne, flancat, jos, de roză, în dreapta, și de semiluna conturnată, în stânga. Scutul este înconjurat de ornamente vegetale. În exergă, între două cercuri perlate, legenda în limba slavonă:

† ПЕЧАТЬ ІО
СТЕФАНА
ВОЕВОДЫ Н
Г<ОСПОДИ>НЬ

(Sigiliul lui Io Ștefan voievod și domn)¹⁵. Spațiul mic în care a fost gravată legenda a

¹⁴ D.J.A.N.Brașov, *Schnell I*, 35.

¹⁵ Vezi și Maria Dogaru, *Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare ...*, p. 198.

¹⁶ *Ibidem*, p. 198-199.

1. *Sigilii atârinate (atașate)*, la care distingem trei elemente: a) impresiunea sigilară; b) căușul; c) șnurul, care asigură prinderea sigiliului de document.

a) Toate impresiunile sigilare realizate în cancelaria domnului amintit sunt în ceară roșie.

b) Căușul – menit să asigure conservarea sigiliilor – este confecționat din ceară naturală amestecată cu rășini. Dimensiunea căușului variază în funcție de mărimea sigiliului.

c) Șnurul cu care sigiliile au fost atașate de document este, în general, roșu, deși a fost utilizată uneori și mătase albastră.

2. *Sigilii timbrate-mobil*, confecționate prin presarea matricei sigilare asupra unei foițe timbru, aplicată peste ceara caldă pusă pe suportul documentului. Acest mod de validare a fost impus de utilizarea hârtiei ca suport de scriere (rezistența redusă a acesteia nu permitea atârnarea sigiliilor protejate de căuș, mult prea grele pentru acest tip de suport).

Legende sunt scrise în slavonă și, prin elementele componente, se încadrează în categoriile legendelor dezvoltate și a celor restrânse.

Legenda dezvoltată corespunde primului sigiliu și cuprinde: invocația simbolică (semnul crucii), apelativul sigilar (ПЕУАТЬ), atributul teocratic (ІС), numele (СТЕФАНЪ), titlul (ВОЕВОДА), calitatea posesorului (ГВОСПОДН), denumirea țării (ЗЕМЛН МОЛДАВЕКОН).

Legenda restrânsă este întâlnită în două forme: a) la sigiliile aflate la sigiliile aflate la pozițiile 2 și 5, cuprinde invocația simbolică (†), apelativul sigilar (ПЕУАТЬ), atributul teocratic (ІС), numele (СТЕФАН), titlul (ВОЕВОДА, respectiv, ВОЕВОДЫ), conjuncția (И), calitatea posesorului ГВОСПОДИНЪ; b) la sigiliile aflate la pozițiile 3 și 4, cuprinde invocația simbolică (†), apelativul sigilar (ПЕУАТЬ), numele (СТЕФАН) și titlul (ВОЕВОДЫ).

La sigiliile lui Ștefan cel Mare, compoziția gravată în câmp, modul cum au fost redată într-un spațiu restrâns diferitele elemente constitutive ale stemei de stat și finețea ornamentului vegetal ce umple cadrul din jurul scutului sunt dovezi elocvente ale preocupărilor pentru a se realiza o matrice sigilară cu valoare artistică și care să exprime plastic înflorirea culturală specifică epocii.

Îzvoarele sfragistice în cauză se pot încadra, deci, printre mărturiile care atestă faptul că figura lui Ștefan cel Mare a dăinuit în conștiința posterității, mai ales că stema Moldovei, în forma în care a evoluat în această perioadă, a avut o persistență îndelungată.

Ștefan cel Mare și epoca sa în documente de arhivă

MARICICA IFRIM

În cadrul simpozionului organizat de Institutul de Istorie „A.D.Xenopol” al filialei Iași a Academiei Române și Facultatea de Istorie a Universității „Al.I.Cuza”, prilejuit de împlinirea a 500 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare și Sfânt, Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale a organizat, la 18 iunie 2004, expoziția *Ștefan cel Mare și epoca sa în documente de arhivă*. Vernisajul expoziției, în ziua de 18 iunie 2004, a oferit participanților la simpozion un bilanț grăitor privind amploarea activității cancelariale, prin documentele referitoare la epoca lui Ștefan cel Mare păstrate în tezaurul arhivistice ieșean.

Documentarea, depistarea și selecția documentelor s-au finalizat prin realizarea unui inventar al expoziției, cuprinzând 70 de exponate (documente, sigilii, manuscrise, condici, stampe și fotografii) și tipărirea unui pliant de prezentare (color). În perspectiva organizării acestei expoziții, Serviciul de Conservare-Restaurare și Serviciul de Publicații, Activități Științifice și Cultural-Educative ale Arhivelor Naționale au restaurat și facsimilat un număr apreciabil de pergamente și stampe, iar Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale a fotocopiat digital și prelucrat automat cea mai mare parte din documentele selectate pentru listarea acestora în vederea expunerii.

Documentele epocii lui Ștefan cel Mare, aflate astăzi la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, au fost publicate în ediții succesive de documente sau cataloage documentare¹, astfel încât vom face câteva considerații privind documentele referitoare la Ștefan cel Mare și epoca sa.

¹ Teodor Codrescu, *Uricariul*, vol. II, ediția a doua, Iași, 1889, vol. IV, Iași, 1857, vol. VI-VII, Iași, 1875, vol. X-XI, Iași, 1888-1889, vol. XIV, Iași, 1889, vol. XVI-XVII, Iași 1891, vol. XVIII, Iași, 1892 (publicate de Gh.Ghibănescu), vol. XX, Iași, 1892, vol. XXII-XXIV, Iași, 1893-1895, vol. XXV, Iași, 1897; Gheorghe Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. I, partea I, Iași, 1906, vol. IV, partea a II-a, Iași, 1915, vol. V, partea a II-a, 1923; Idem, *Surete și izvoade*, vol. I-VII, IX-X, XII, XIV-XVI, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIV, XXV, Iași, 1906-1933; Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I-II, București, 1913; Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare* (Supliment la *Documentele lui Ștefan cel Mare*, de I. Bogdan), Iași, 1933; Idem, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948; *Documente privind istoria României*, veacul XIV-XV, A, Moldova, vol. I (1384-1475), vol. II (1476-1500), București, Editura Academiei, 1954, veacul XVI, vol. I (1501-1550), București, 1951; *Documenta Romaniae Historica (D.R.H.)*, A., Moldova, vol. II, întocmit de Leon Șimanschi, în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, Editura

În Colecția *Documente* – impresionantă ca mărime și importanță, peste 100.000 de unități arhivistice care acoperă documentar aproape șapte secole de istorie, de la domnii Moldovei din a doua jumătate a secolului al XIV-lea până la reprezentanții monarhiei moderne, foarte puțini la număr sunt reprezentanții domniei pentru care nu s-au păstrat documente – se regăsesc 68 documente emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare, atât originale, cât și traduceri în copii târzii sau rezumate în perilipsuri și foarte multe mențiuni documentare². O evaluare cantitativă, constatată aproape ca o regulă impusă de existentul documentar arhivistic, arată că doar o treime din documentele emise au fost păstrate până astăzi, o altă treime poate fi reconstituită prin copii târzii și mențiuni documentare, iar o treime a fost pierdută irecuperabil.

Evoluția cancelariei domnești, instituție subordonată domniei și sfatului domnesc, având ca sarcină principală înscrierea în acte publice a hotărârilor domnești, se realizează gradual, de la un serviciu cancelarial, desfășurat cu intermitențe și atribuții reduse, la instituția cancelarială propriu-zisă, corespunzătoare sfârșitului secolului al XV-lea. Această transformare s-a realizat prin asumarea de către acest serviciu a unor sarcini noi, în special a reglementării proprietății și nu s-a produs dintr-o dată. Astfel, se observă trei etape: prima a coincis cu înzestrarea reprezentanților familiilor boierești cu urice de proprietate, în timpul logofetei lui Bratei, când sarcinile acestuia au fost, probabil, limitate numai la rezolvarea activității curente de cancelarie și redactarea majorității actelor de proprietate, corespunzător începutului domniei lui Alexandru cel Bun; a doua etapă a consemnat o diferențiere a proprietății în cadrul multor familii, prin schimbări și vânzări, specifică domniilor lui Alexandru cel Bun și ale urmașilor săi imediați, înglobând logofetele lui Isaia a lui Gârdu, Ion Cupcici, Neagoe, când obligația redactării și chiar sigilării privilegiilor cădea pe seama celorlalți scriitori de acte, reprezentantului cancelariei Moldovei revenindu-i doar misiunea îndrumării și controlului superior; ultima etapă, cea a înzestrării fiecărui proprietar cu ceea ce stăpânea, ilustrând sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, când se constată o intensificare a producției documentare, o structurare internă a cancelariei în raport cu necesitățile Moldovei, diversificarea formularului diplomatic, multiplicarea tipologiei actelor, apariția unor noi formule diplomatice etc.

Academiei, 1976; vol.III, întocmit de C.Cihodaru, I.Caproșu și Nistor Ciocan, București, 1980; *Catalog de documente din Arhivele Statului Iași, Moldova*, vol. I (1398-1595), întocmit de Virginia Isac, București, 1989.

² Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, „*Din uric de la bătrânul Ștefan voievod*”. *Întregiri documentare*, în vol. *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, editat de Petronel Zahariuc și Silviu Văcaru, Iași, 2003, p. 107-161, au identificat 319 mențiuni ale unor documente emise de Ștefan cel Mare în cuprinsul unor documente mai noi, ale unor domnii ulterioare epocii ștefaniene.

Spre sfârșitul domniei sale, Ștefan cel Mare cumpără domenii boierești³ și recurge la o nouă repartitie a proprietății către boierimea mică⁴ și dăniile către Mănăstirea Putna⁵, Mitropolia Sucevei⁶, cea a Romanului⁷ etc. Această activitate cancelarială de anvergură este edificatoare asupra direcțiilor politice urmărite de domn.

Diversificarea tipologică a actelor și sporirea daniilor în scris reies și din donațiile boierești (ex. înzestrarea Mănăstirii Putna cu un sat, însoțit de odoare, de către Iuga, vistierul lui Ștefan cel Mare)⁸, *porunci interne ale domniei*⁹, *privilegii comerciale*¹⁰, *scrisori boierești*¹¹, *instrucțiuni-solii*¹², *salvconducte*¹³, *acte omagiale*¹⁴, *tratate* (ex. tratatul cu Polonia, după Codrii Cosminului)¹⁵, *înțelegeri cu caracter extern* (cu polonii)¹⁶, *împuterniciri*¹⁷ etc. Nu întâmplător, în structura cancelariei apare logofătul doi (ex. Toader Prodan). În acest context al diversificării tipologiei documentare sunt multe acte de confirmare a unor privilegii arse, parțial arse, pierdute sau distruse: „au ars”, „a pierit de turci”, „unele sunt pierdute sau stricate... cum este știut boierilor noștri moldoveni”, iar din punct de vedere diplomatic apare o nouă formulată documentară, *mențiunea unui vechi privilegiu*. Locul ei este plasat între intervenția și narația actului nou.

Redactate, în marea lor majoritate, de către dieci ai cancelariei oficiale de stat și cuprinzând, în mod obișnuit, dispoziții domnești referitoare la multiplele aspecte ale proprietății feudale, documentele emise de Ștefan cel Mare reușesc să transmită o cantitate apreciabilă de informații, directe sau indirecte, asupra epocii

³ D.R.H., A. Moldova, vol. III, doc. nr. 252, p. 452-453.

⁴ *Ibidem*, doc. nr. 196, p. 356-357, doc. nr. 197, p. 357-359, doc. nr. 243, p. 431-433.

⁵ *Ibidem*, doc. nr. 118, p. 230-234, doc. nr. 261, p. 466-470, doc. nr. 282, p. 501-503, doc. nr. 283, p. 503-506, doc. nr. 285, p. 507-510, doc. nr. 290, p. 516.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 287, p. 511.

⁷ *Ibidem*, doc. nr. 235, p. 418-419.

⁸ D.R.H., A. Moldova, vol. II, doc. nr. 205, p. 310-311, doc. nr. 207, p. 314-315, doc. nr. 208, p. 315-317.

⁹ *Ibidem*, doc. nr. 94, p. 135, doc. nr. 220, p. 334-336.

¹⁰ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, nr. CXXVIII, nr. 271-282, nr. CXL, p. 315-317.

¹¹ D.R.H., A. Moldova, vol. II, doc. nr. 232, p. 354-355.

¹² Ioan Bogdan, *op. cit.*, doc. nr. CXLIV, p. 324-329, CLXXIV, p. 401-408.

¹³ *Ibidem*, doc. nr. CXXIII, p. 257-259, doc. nr. CXXVII, p. 269-271, doc. nr. CLXXXIX, p. 469-470.

¹⁴ *Ibidem*, doc. nr. CXXIX, p. 282-288, doc. nr. CXXX, p. 288-291, doc. nr. CXXXV, p. 300-304, doc. nr. CLXVII, p. 370-378.

¹⁵ *Ibidem*, doc. nr. CLXXVIII, p. 417-441.

¹⁶ *Ibidem*, doc. nr. CLXXXV, p. 463-465.

¹⁷ *Ibidem*, doc. nr. CLIII, p. 342.

sale: principii de guvernare, de asumare a unor noi responsabilități, mult sporite, de către puterea centrală, de atenuare a discrepanțelor apărute anterior în structura proprietății, de ordine internă, de dezvoltare economică, raporturi sociale, preocupări administrative, religioase, fenomene sau evenimente politice. Documentele conțin, totodată, informații extrem de utile cercetării unor aspecte ale științelor „auxiliare”: arhivistica, genealogia, heraldica, sigilografia, diplomatica, onomastica, toponimia, antroponimia, metrologia, numismatica etc.

Scriitori de acte, menționați în documente sunt: Alexa, Andreica, Borcea, Coste, Ion dascăl, Ilea, Ivan, Ivul, Isaia, Matei, Negriș, Oanță, Ștețco, Șandru, Șteful, Ion Tăutul, Toader diac, Toader Prodan, Toma, Vascan, Vulpaș, iar locurile de emitere: Suceava, Vaslui, Iași, Hârlău, Roman, Bârlad, Bacău, Bădeuți, Putna. Traducătorii copiilor târzii, dascăli la Mitropolie și uricari domnești: Gheorghe Evloghie, Hrisant ieromonah, Pavel Debrici, Ion Teodorovici, Procopie dascăl, Enache Panainopol, Andrei Dașcovici ș.a.

Pentru evoluția activității cancelariale este edificatoare analiza comparativă a documentelor emise de Alexandru cel Bun sau urmașii săi, Iliăș, Ștefan, Bogdan al II-lea, Alexandru, fiul lui Iliăș, cu documentele epocii ștefanienne, atât ca tipologie, dar și ca format, sau urmărindu-se suportul documentar, elementele formularului diplomatic, scrisul etc. În ceea ce privește validarea, s-au folosit cele trei tipuri de sigilii domnești cu stema Moldovei imprimată în ceară roșie, încadrată în căușuri de ceară naturală, mic (3 cm), mijlociu (5 cm) și mare (8 cm). Dacă în prima parte a domniei, Ștefan cel Mare a adoptat sistemul cosigilării unor categorii de acte interne cu sigilii ale membrilor sfatului domnesc alături de pecetea domnească¹⁸, în a doua parte a domniei înlătură această practică, semn al sporirii importanței tronului în conducerea treburilor publice și al afirmării prestigiului personal al domnului.

Coexistența unor documente originale cu copiile târzii ale acestora oferă posibilitatea analizei acurateții traducerii, conferind valoare traducerilor unor documente ale căror originale s-au pierdut¹⁹.

Referitor la falsurile documentare, interesant este documentul din 1497 martie 15, emis la Iași, scris pe un pergament original cu sigiliul lui Ștefan cel Mare, însă răzuit și scris, peste documentul șters, cu cerneală care s-a prelins pe alocuri.

Copii, mențiuni sau rezumate ale unor documente din timpul domniei lui Ștefan cel Mare se păstrează în fonduri arhivistice de secol XIX, precum *Divanul Domnesc*, *Ministerul de Justiție al Moldovei*, *Divanurile de Apel al Țării de Sus și al Țării de Jos*. Colecția *Litere-Gh. Asachi*, *judcătoriile ținutale* etc.

¹⁸ D.J.A.N. Iași, Colecția *Documente*, Spiridonie, P.XLV/63, P.340/52 ș.a.

¹⁹ *Ibidem*, P.VI/73 (original și copie tradusă de Hrisant ieromonah în 1839) sau P.XLV/63 original și un rezumat din secolul al XIX-lea, P.XLV-A/64.

Coroborarea informațiilor din „ponturile jăluitoare în puterea dovezilor”²⁰, depuse la *Divanul Domnesc*, de exemplu, și corespondența acestora în documente succesive de la Ștefan cel Mare până la Grigore Ioan Calimah²¹, sau în documente autentice ale domnilor menționați, în transcrierea unor copii târzii²² ale unor documente distruse în al doilea război mondial, redau statutul de autenticitate unui document de la Ștefan cel Mare, din 1463 iulie 31, considerat „îndoielnic”²³ din cauza unor inadvertențe²⁴ datorate lecturării documentului „pre cât s-au putut cunoaște slovele”.

Totodată, în Colecția *Manuscrise* a Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale se păstrează un *minei* pe luna septembrie, scris în 1489, din porunca lui Ștefan cel Mare²⁵, având ca suport hârtia cu capul de bour, în filigran, și *Letopisețul Țării Moldovei*²⁶, un manuscris care cuprinde textele lui Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce. După o însemnare a profesorului Mihai Costăchescu, manuscrisul ar fi fost scris la Mănăstirea Coșula pentru Iordachi Cantacuzino.

Elogiul personalității lui Ștefan cel Mare și al operei sale, în posteritatea modernă și contemporană, se regăsește bogat reprezentat în fondurile arhivistice *Primăria municipiului Iași*²⁷, *Prefectura județului Iași*²⁸, *Universitatea „Al.I.Cuza” Iași*²⁹, privind organizarea subscripției naționale (135.000 lei) pentru comanda unei statui ecvestre a lui Ștefan cel Mare, lucrare încredințată sculptorului francez Emanuel Frémiet, privind inaugurarea statuii în fața Palatului Culturii, precum și organizarea și desfășurarea tuturor manifestărilor organizate în Iași cu prilejul comemorării a 400 de ani de la moartea voievodului³⁰.

Colecția *Stampe și fotografii* conține câteva piese originale foarte valoroase: litografia din 1834, după o idee a lui Gh. Asachi, desenată de I. Miller, comandată de Mihail Sturdza, intitulată *Ștefan cel Mare al Moldovei cuvântează*

²⁰ *Ibidem*, Fondul *Divanul Domnesc*, dosar 175/1843, f. 197-200.

²¹ *Ibidem*, Colecția *Documente*, P.257B/1-15.

²² *Ibidem*, Colecția *Manuscrise*, nr. 1997, f. 8 r. și v.

²³ *D.R.H.*, A, Moldova, vol. II, doc. C, p. 411-413.

²⁴ C. Turcu, *O traducere necunoscută a unui document de la Ștefan cel Mare*, în „*Revista Arhivelor*”, I (1958), nr. 2, p. 272-274.

²⁵ C. Turcu, *Un manuscris slavon necunoscut din timpul lui Ștefan cel Mare*, în „*Hrisovul*”, VI, 1946, p. 105-109.

²⁶ D.J.A.N. Iași, Colecția *Manuscrise*, nr. 1664.

²⁷ *Ibidem*, Fondul *Primăria municipiului Iași*, dosar nr. 154/1883.

²⁸ *Ibidem*, Fondul *Prefectura județului Iași*, dosar 96/1883.

²⁹ *Ibidem*, Fondul *Universitatea „Al.I.Cuza” Iași – Rectorat*, dosar 683/1904.

³⁰ Andi Mihalache, *Documente privind comemorarea lui Ștefan cel Mare la Iași în 1904*, în vol. *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, v. nota 2, p. 353-375.

*al său testament politicesc la anul 1504*³¹, stampă comemorativă marcând inaugurarea statuii lui Ștefan cel Mare din Iași³², actul comemorativ încheiat cu ocazia ridicării statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare, din bronz, avându-i pe regele Carol I, președinte de onoare, pe Grigore M. Sturdza, vicepreședinte, pe V. Alecsandri, N. Gane, Scarlat Pastia, Iacob Negruzzi, Alexandru Stamatopulo, membri³³, reproducerea fotografică a statuii ecvestre³⁴, stampa reprezentând familia regală la slujba de sfințire a bisericii Sf. Neculai Domnesc, din 2 octombrie 1904, la Iași. Periodicele și cărțile bibliotecii documentare referitoare la Ștefan cel Mare întregesc imaginea și percepția contemporană asupra epocii ștefaniene.

³¹ D.J.A.N. Iași, *Colecția Stampe și fotografii*, nr. 1004.

³² *Ibidem*, nr. 761.

³³ *Ibidem*, nr. 167.

³⁴ *Ibidem*, nr. 87.

Opinii privind evidența fondurilor și colecțiilor din depozitele Arhivelor Naționale

VILICĂ MUNTEANU,
EUGENIA-MĂRIOARA MIHALCEA

În conformitate cu prevederile articolului 5, litera d) din Legea nr. 16/1996, *„Arhivele Naționale asigură evidența documentelor pe care le deține”*. *Normele tehnice privind desfășurarea activității în Arhivele Naționale*, din 1996, vin cu precizări referitoare la evidență, dintre care enumerăm:

➤ art. 11 – *„În vederea întocmirii evidenței documentelor în Arhivele Naționale acestea sunt supuse activităților arhivistice de bază: fondarea, ordonarea, inventarierea și selecționarea”*.

➤ art. 12, ultimul alineat – *„Fondurile și colecțiile care au fost ordonate și inventariate înainte de punerea în aplicare a normelor se păstrează în forma existentă, dacă evidența lor corespunde necesităților cercetării științifice și practice”*.

➤ art. 56, alineat 4 – *„Măsurile vizând perfecționarea evidenței fondurilor și colecțiilor verificate ... se centralizează anual, în vederea planificării, în perioada imediat următoare, a rezolvării deficiențelor constatate”*.

➤ art. 74 – *„Direcțiile județene întocmesc evidența fondurilor și colecțiilor din depozitele proprii”*.

➤ art. 75 – *„Pentru evidența fondurilor și colecțiilor deținute de Arhivele Naționale se întocmesc: registrul general de arhivă, inventarele fondurilor și colecțiilor, registrul inventarelor, fișa «Situația fondului» și dosarul fondului sau colecției”*.

Din punct de vedere teoretic, tot ce se prevede în articolele invocate este corect, dar, considerăm noi, practic este valabil numai pentru fondurile care au instrumentele de evidență foarte bine puse la punct și asupra cărora nu se mai intervine. Este, însă, un fapt demonstrat că, cel puțin la nivelul direcțiilor județene, în foarte puține cazuri avem de-a face cu fonduri la care toate unitățile arhivistice și instrumentele de evidență să fie corespunzătoare. Chiar și în cazul unor fonduri pregătite pentru microfilmare și microfilmate se constată unele greșeli, multe datorate și faptului că atunci când s-au introdus în lucru primele fonduri pentru a fi pregătite pentru microfilmare s-au ales dintre cele mai importante și s-a făcut, efectiv, școală pe acestea.

În ceea ce privește instrumentele de evidență, ca și formularistică, noi considerăm că în cea mai mare parte acestea corespund necesităților, mai puțin fișa „Situația fondului”, la care se pune, în ce privește cantitatea, accentul pe

exprimarea în m.l. și nu în u.a.. Aceasta, după părerea noastră, ar trebui modificată. Astfel, analizând rubricile de la 2 la 9, ar rezulta că nu preluăm după un inventar care are însumate u.a., ci preluăm doar m.l. de arhivă. Desigur, în situația unor preluări de salvare ori în alte cazuri când se preiau documentele fără instrumente de evidență, cantitatea de arhivă trebuie apreciată în metri liniari.

Noțiunea de *metru liniar* (m.l.) nu este și nici nu ar avea cum să fie definită în *Normele tehnice*. Dacă vorbim doar despre fondurile constituite din dosare și registre, noțiunea de m.l. a variat în timp în funcție de spațiul de depozitare avut, modelele de rafturi existente și apoi de mijloacele de protecție care au fost folosite, câte u.a. s-au pus în cutie, cum au fost așezate registrele pe rafturi (unele peste altele, până la jumătate de poliță sau până sus, pe cant sau cu cotorul în jos/sus etc.). Fiecare mod de așezare dă un alt metraj pentru același număr de u.a., ceea ce este și normal, de unde rezultă că incorect se acordă prioritate, la evidența pe fișele respective, exprimării cantității în m.l. și nu în u.a., deși în *Norme* se vorbește despre u.a., dosare, registre, arhivă ca noțiuni arhivistice și nu se face raportare la m.l.. Nu a existat un mod unic de a înregistra m.l., deoarece cutiile folosite în Arhivele Naționale au diferit, și diferă, ca mărime și grad de umplere.

Mai este o problemă: deoarece în instrumentele de evidență apar înregistrate fragmente de fonduri, care au 0,04 m.l., 0,10 m.l. etc., dar care sunt așezate în câte o cutie separată, considerăm că minimum care se poate trece la rubrica în care se consemnează cantitatea în m.l. trebuie să fie 0,15 m.l.. Chiar și așa, apar probleme legate de sistematizarea depozitelor, când cantitatea exprimată în m.l. ar putea varia foarte mult, dar numărul de u.a. rămâne același. Considerăm că noțiunea de m.l. poate apărea la sfârșitul fișei „Situația fondului”, înainte sau după numărul de inventar. Cantitatea numai în m.l. credem că ar putea fi exprimată, temporar, doar pentru fondurile sau fragmentele de fond pentru care nu există instrumente de evidență, deci nu se cunoaște numărul u.a., sau în cazul preluărilor de salvare, atunci când se impune a se lua în depozitele Arhivelor Naționale unul sau mai multe fonduri fără instrumente de evidență.

Exprimarea cantității de arhivă în m.l. nici nu reflectă activitatea pe care o depunem atunci când efectuăm, de exemplu, verificarea existentului cu inventarul. Una este să se verifice 3 m.l. cu 1050 u.a. și alta este să se verifice 3 m.l. cu 42 u.a. Aceasta este realitatea în cazul unor fonduri cum ar fi *Administrația Financiară Bacău*, care are dosare de 1-4 file și unde fiecare dosar are un nume, care, de multe ori, nu este trecut corect în inventar, iar cealaltă situație este în cazul fondului *Sfatul Popular Regional Bacău*, unde sunt dosare care au de la 300 până la 900 de file și chiar mai multe, uneori.

Metrajul unui fond se poate schimba și atunci când unele unități arhivistice care-l compun sunt supuse operațiunilor de legare, recondiționare sau

restaurare, fără a se modifica numărul acestora sau numărul de file, ci doar grosimea lor.

Considerăm că noțiunea de *metru liniar de arhivă* este necesară, în primul rând, pentru a crea o imagine asupra spațiului ocupat sau neocupat într-o arhivă și nu pentru a face din aceasta o unitate de măsură folosită la evidență, unitate pe care nici *Normele tehnice* nu o prevăd.

Dacă referitor la formularistică nu avem alte obiecții, o problemă esențială cu care ne confruntăm este aceea a calității inventarelor. Multe din inventarele pe care le avem, și sunt folosite în prezent, sunt cele întocmite de creatori. Acestea au, în principal, o singură calitate: asigură o evidență gestionară (nici aceea foarte exactă, în unele cazuri). Din punct de vedere arhivistic, majoritatea acestor inventare au multe lacune: nu au prefețe, sau, dacă le au, acestea sunt superficiale; nu corespund nevoilor cercetării științifice ori în scopuri practice, deoarece rubrica intitulată *Cuprinsul pe scurt* este, parțial sau chiar total, greșit completată; sunt cazuri în care în inventar sunt copiate enunțurile din nomenclator, sau, mai grav, sunt întocmite rezumate cu un conținut greșit, care nu surprind nici o problemă din dosare; în fondurile create de unități ale administrației locale, instituții școlare, judecătorești, unități cu profil asemănător, ori apropiate geografic, există dosare care aparțin altor fonduri; în multe cazuri, atunci când într-un dosar sunt documente din mai mulți ani, acesta este inventariat la anul de sfârșit nu la cel de început și nici nu se consemnează anii extremi, în rubrica *Date extreme*; uneori, nu este specificat numărul de file și am putea continua cu alte exemple. Aceste greșeli au, în principal, două cauze majore: fie că persoana/persoanele care au inventariat nu și-au dat interesul, ori nu au avut capacitatea de a realiza o asemenea lucrare, fie că arhiva unei unități care s-a desființat a fost inventariată de un alt deținător, care nu a cunoscut suficient specificul activității creatorului. Mai sunt, de asemenea, probleme în ceea ce privește constituirea dosarelor: așa cum arătam mai sus, sunt dosare care au peste 250-300 de file, chiar de 3-4 ori mai multe; în unele dosare, actele constitutive nu sunt ordonate după nici un criteriu, ori în ordine invers cronologică; sunt dosare incorect numerotate sau nenumerate, unele sunt cusute cu sârmă; din altele nu au fost scoase părțile metalice, ciornele etc. Astfel de fonduri și inventarele acestora, obligatoriu, trebuie prelucrate și refăcute de către arhiviști. Am susținut, și susținem în continuare, că inventarele de la creatori, cu extrem de puține excepții, nu satisfac nici pe departe necesitățile instituției noastre și trebuie înlocuite cu instrumente cu adevărat arhivistice.

Se poate pune întrebarea: de ce este atât de important un inventar de calitate pentru evidență? Deoarece datele din inventar sunt preluate de celelalte instrumente de evidență. Dacă se schimbă datele privind denumirea fondului, acestea se operează, în baza unui referat, în fișa „Situția fondului” și în Registrul general de arhivă, la rubrica *Observații*. La fel se procedează în cazul în care se

anulează un fond ori se comasează unul sau mai multe numere de fond constatându-se că este vorba de un singur fond sau colecție. Se poate anula și numărul de inventar dat la preluare, după ce acesta este lucrat arhivistic și înlocuit cu altul, în urma schimbării datelor esențiale asupra conținutului fondului.

Deficiențele care se constată se pot, și trebuie, remedia, fără a se căuta unul ori mai mulți *țapi ispășitori*. Important este ca arhivistul să cunoască bine fondul pe care-l lucrează, să cunoască legislația în baza căreia a funcționat creatorul de fond, dar, mai ales, să lucreze cu simț de răspundere, cu convingerea că trebuie să facă o lucrare de calitate. Ar mai fi un aspect de avut în vedere: în urma muncii, poate rezulta o lucrare bună sau una proastă, dar dacă tot se depune un efort, de ce să nu rezulte de la început o lucrare de calitate și să nu mai fie necesare reveniri, rectificări, poate chiar sancțiuni.

La Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, după ce am mutat arhiva în noul local și având în vedere experiența acumulată în urma implicării arhiviștilor în activitatea de rezolvare a cererilor, în număr extrem de mare (au fost mai mulți ani în care la noi au fost primite și rezolvate între 6.000 și 11.000 de cereri), s-a trecut la perfecționarea evidenței în cadrul activității de verificare a existentului cu instrumentele de evidență, activitate pe care noi am reconsiderat-o și am trecut de la verificarea gestionară și a stării de conservare, la verificarea, sub toate aspectele arhivistice, a fiecărui fond, a fiecărui dosar în parte, plecând de la stabilirea corectă a apartenenței la un fond sau altul până la refacerea completă a inventarelor, întocmirea prefetelor acestora și, nu în ultimul rând, la redactilografierea lor. Este o muncă deosebit de migăloasă, care cere multă atenție și răbdare, dar și satisfacțiile sunt pe măsură: fonduri bine organizate arhivistic, depozite sistematizate, inventare care să răspundă cerințelor cercetătorilor, dar și celor care lucrează la depozite, pentru rezolvarea solicitărilor adresate instituției în vederea obținerii dovezilor care să ateste anumite drepturi, ori pentru cercetarea proprie.

În cadrul activității de verificare a existentului cu inventarele, acolo unde se impune, executăm și reordonarea, reinventarierea, selecționarea, depistarea dosarelor deteriorate și care trebuie restaurate (cotele acestora se notează în procesul-verbal de verificare, dar și într-un registru întocmit la nivelul unității), în general, executăm toate acele operațiuni pe care documentele „ni le cer”, noi trebuind doar să înțelegem *limba* în care acestea se exprimă. Executând cu multă responsabilitate activitatea de verificare a existentului, ocazie cu care se corectează toate deficiențele, am reușit ca, în câțiva ani, să refacem inventarele pentru aproape jumătate din fondurile pe care le deținem, (fonduri pentru care s-a realizat și sistematizarea în depozite). În cazul lor suntem siguri că pe viitor se va face doar verificarea gestionară și a stării de conservare a documentelor.

Reordonarea, reinventarierea, selecționarea fondurilor pe care le deținem sunt operațiuni arhivistice încă necesare. Dacă am considera că inventarul de la creator poate satisface cerințele cercetătorilor la sala de studiu și ale noastre, ca lucrători în sistem, rolul nostru s-ar reduce doar la o gestionare a acestor documente și credem că acest lucru l-ar putea face orice om fără pregătire superioară, dar operațiunile arhivistice trebuie făcute cu discernământ și doar acolo unde este într-adevăr cazul.

O problemă care trebuie să-i preocupe de arhiviști este aceea a completării corecte, cu maximum de atenție, rigurozitate și chiar meticulozitate, a Registrului general de arhivă, Registrului inventarelor și fișelor „Situția fondului”. Este bine ca atunci când se completează aceste instrumente, arhivistul respectiv să nu mai fie angrenat, pe cât posibil, în alte activități, pentru a avea continuitate, deoarece o cât de mică neatenție sau scăpare în completarea, mai ales a registrelor, poate fi reparată cu dificultate. Or, registrele respective sunt, în esență, oglinda a ceea ce se găsește în depozitele Arhivelor Naționale și a muncii arhiviștilor.

Am concluziona că evidența rămâne una dintre marile probleme, dar și unul dintre principalele deziderate ale Arhivelor Naționale, și considerăm că trebuie să i se acorde toată atenția de către lucrătorii din Arhive. Nu suntem neapărat adepții dictonului *fața la depozit*, dar credem că noi, arhiviștii, avem menirea de a fi păstrătorii tezaurului arhivistic pe care îl gestionăm, de a-l îmbogăți cu noi valori, de a lăsa în urma noastră lucrări arhivistice (ne referim la rezultatele muncii noastre), măcar la nivelul a ceea ce am moștenit noi bun de la înaintașii noștri în arhivistică.

Ne-am exprimat câteva gânduri privind una dintre cele mai discutate, controversate probleme ale arhivisticii românești, cu convingerea că, deși nu s-a spus ultimul cuvânt, în viitorul apropiat vom avea o evidență arhivistică realizată unitar și profesionist.

Inventarul arhivistic, instrument de bază pentru evidența documentelor, între deziderat și realitate

LIVIU BOAR

1. Inventarul arhivistic – definiție

Dicționarul explicativ al limbii române definește termenul de inventar prin: „listă, catalog, registru, document în care sunt enumerate (și descrise cantitativ și valoric) toate bunurile care se află într-o gospodărie, într-o instituție, într-un magazin etc....”. De asemenea, inventarul este asimilat cu o „listă exactă, amănunțită; înșirare, enumerare (a unor fapte, a unor întâmplări)”¹.

La rândul său, *Dicționarul de neologisme* preia definiția din DEX, prezentând inventarul ca o „listă, registru etc., cuprinzând toate lucrurile care constituie averea unei gospodării, a unei instituții etc.; totalitatea acestor bunuri... listă exactă, amănunțită; înșirare, enumerare (a unor fapte etc.)”².

Cele două definiții citate mai sus pun accentul pe latura cantitativă și valorică a acestui instrument de evidență a bunurilor. Se face chiar o diferențiere între inventarul *viu*, adică evidența tuturor animalelor unei gospodării, și inventarul *mort*, adică uneltele, mașinile și utilajele respective.

O definiție complexă a noțiunii de inventar în sensul arhivistic este dată de *Dicționarul științelor speciale ale istoriei*, elaborat în anul 1982, sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, de către un colectiv de arhiviști. Conform acestui dicționar, inventarul este: „instrument de evidență a unităților arhivistice existente într-un fond sau colecție, în care documentele sunt înregistrate din punct de vedere cantitativ și al conținutului”³. Inventarul este considerat de autorii acestui dicționar „evidența de bază a Fondului Arhivistic Național”. În aceeași lucrare, se apreciază că, în funcție de volumul și felul informațiilor conținute, inventarul arhivistic poate fi: simplu; dezvoltat; tematic.

Inventarul simplu este definit ca un instrument de evidență în care se redă **sumar** (subl. ns.- L.B.) conținutul documentelor dintr-un fond sau colecție, în scopul **informării operative** (subl. ns.-L.B.) asupra cantității și cuprinsului lor.

¹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975, p. 439.

² Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei, 1978, p. 589.

³ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 141.

Inventarul dezvoltat este definit ca un instrument de evidență în care se redă **amănunțit** (subl. ns.-L.B.) conținutul documentelor dintr-un fond sau colecție, în scopul informării cât mai **complete** (subl. ns.-L.B.) asupra cuprinsului documentelor.

Inventarul tematic este un instrument de evidență alcătuit pentru documentele care se referă la o anumită temă⁴.

2. Istoricul inventarului arhivistic, cu referire la județul Mureș

Cel mai vechi inventar de arhivă aflat la Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale este cel întocmit în jurul anului 1820 de către arhivarul Scaunului Mureș, care a inventariat documentele din arhiva Scaunului din perioada 1533-1785⁵.

Inventarul, legat în piele, de format mare (40 x 24 cm), conține 919 pagini. El este intitulat *REPERTORIUM*, având următoarele rubrici:

- anul, luna și ziua de emitere a documentului;
- numărul documentului care a fost inventariat;
- numărul sub care a fost înregistrat la Scaun (*numerus depositionis*).

Inventarul este structurat alfabetic, pe baza unor cuvinte-cheie, stabilite de cel care l-a întocmit. Aceste cuvinte-cheie se referă, în general, la emitent – numele unor principii, suverani, înalți funcționari sau localități la care se referă documentul (ex.: diplomă de înnobilare emisă de principele Mihail Apafi – la litera A, drept de târg pentru localitatea Reghin – la litera R), probleme (ex.: scutiri de dări la litera respectivă a cuvântului maghiar *ado* etc.).

Acest inventar este folosit și în prezent la Sala de studiu pentru a regăsi documentele înregistrate în arhiva Scaunului Mureș în perioada 1533-1785. Având în vedere că nu s-au păstrat toate documentele inventariate în acest registru, arhiviștii mureșeni au întocmit și atașat acestui inventar o *Listă de existent*, pe baza căreia pot fi identificate documentele existente, care au fost inventariate la începutul secolului al XIX-lea.

Un alt inventar vechi, întocmit tot sub formă de repertoriu alfabetic, la începutul secolului al XIX-lea, este *Indexul* actelor Primăriei Târgu-Mureș pentru perioada 1470-1699⁶.

Rubricația acestui inventar este mai simplă decât cea a inventarului Scaunului Mureș, conținând următoarele date:

- anul documentului înregistrat;

⁴ *Ibidem*, p. 141-142.

⁵ D.J.A.N. Mureș, fond *Scaunul Mureș-Instrumente contemporane de evidență*, Registrul nr. 1.

⁶ *Ibidem*, fond *Primăria Târgu-Mureș*, Registrul nr. 1.

- conținutul, pe scurt;
- numărul sub care a fost înregistrat la primărie.

Și acest inventar este întocmit alfabetic, pe baza unor cuvinte-cheie stabilite de către arhivarul orașului, cel care a întocmit inventarul.

Același arhivar al Scaunului Mureș, care a întocmit repertoriul amintit anterior, a realizat, tot în prima jumătate a secolului al XIX-lea (a decedat în anul 1846 - n.n., L.B.), *Inventarul actelor procesuale* aflate în arhiva Scaunului, pe fascicule, cu următoarea rubrică:

- numărul de înregistrare în arhiva Scaunului;
- conținutul, pe scurt;
- numărul actelor.

Inventarul este însoțit și de un index alfabetic, pe baza căruia se pot regăsi documentele referitoare la diverse probleme, recurgându-se la cuvintele-cheie stabilite de arhivar.

3. Situația inventarelor de la D.J.A.N. Mureș

Conform *Registrului inventarelor*, la începutul anului 2004, la Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale erau înregistrate un număr de 1449 inventare. Dintre acestea, mai mult de jumătate sunt inventare întocmite de-a lungul anilor de către arhiviștii mureșeni, conform normelor în vigoare în diferite perioade, având prefețe, unele chiar indici de persoane și localități, restul fiind inventare *de preluare* întocmite de către creatorii sau deținătorii de documente care au depus fonduri arhivistice la D.J.A.N. Mureș, conform legislației în vigoare.

Din această din urmă categorie am aminti inventarele fostelor primării și sfaturi populare comunale până în anul 1968, preluate la direcția noastră în anii '80, cele ale parohiilor greco-catolice, desființate în 1948, ale celorlalte culte (ortodox, evanghelic, reformat și unitarian), preluate după apariția Decretului 472/1971, modificat în 1974, privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România.

Aceste inventare pot fi folosite ca atare, atât la Sala de studiu, cât și pentru rezolvarea unor lucrări administrative.

O situație aparte o au inventarele fondurilor și fragmentelor de fond preluate din Arhiva fostului Comitet Județean Mureș al P.C.R., care sunt de o calitate deosebită, unele având chiar prefețe, fiind întocmite pe baza instrucțiunilor interne elaborate conform prevederilor Decretului 472/1971, modificat în 1974, privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România.

4. Rolul și importanța inventarului arhivistic

Așa cum reiese din definiția sa, inventarul arhivistic este cel mai important instrument de evidență dintr-o arhivă. El are două valențe inseparabile:

a. – *evidența cantitativă*, care se referă la numărul de unități arhivistice și la numărul de file al fiecărei unități arhivistice. Acest element lipsește, de cele mai multe ori, la inventarele de preluare, el fiind, însă, un element necesar pentru gestionarea corectă a fondului arhivistic, evitarea sustragerilor, a lipsurilor etc.

b. – *conținutul unității arhivistice*, care poate fi mai amplu sau mai sumar, în funcție de importanța documentului și, de cele mai multe ori, a vechimii acestuia. Formulările de genul: „corespondență referitoare la..., acte referitoare la...” sunt frecvente mai ales în inventarele fondurilor provenite – create – în epocile modernă și contemporană (cu accent pe epoca contemporană).

Atunci când este, însă, vorba de documente medievale, dată fiind relativa lor raritate, este nevoie de un rezumat mai amplu, în care să fie consemnate și elementele caracteristice ale documentului, ca, de exemplu, existența filigranului, a sigiliilor, a semnăturilor, a miniaturilor și a altor elemente care îl individualizează.

Se pune o întrebare logică din partea arhivistului care întocmește inventarul: pentru cine întocmim inventarele, pentru cercetători sau pentru lucrătorii din arhive?

Elaborarea unor inventare detaliate, cu multe elemente din cuprinsul actelor, îl ajută enorm pe cercetător, dar ridică, în același timp, o problemă de etică profesională: cercetătorul poate folosi informația din document fără chiar a vedea și consulta documentul ca atare la Sala de studiu, însușindu-și astfel munca și experiența arhiviștilor anonimi, care au întocmit inventarul respectiv.

Din puțină experiență pe care o am în cercetarea arhivelor străine, am constatat, totuși, cu ocazia celor două deplasări la Arhivele din Ungaria, din anii 1995 și 1997, că inventarele puse la dispoziția cercetătorilor la Sala de studiu a Arhivele Naționale ale Ungariei, de la Budapesta, sunt foarte sumare în privința conținutului documentelor, ele fiind, de fapt, inventare de gestiune sau, mai precis, **inventare simple**, așa cum sunt definite în *Dicționarul științelor speciale...*, citat anterior, în scopul *informării operative* a cercetătorului. De exemplu, Fondul C 87 – „Departamentum conscriptionale”, 1784-1790, conține 17 pachete (csomog) și 11 volume sau legături (kötet); C 104 – „Acta regulationis parochiarum”, 1782-1801, 57 de legături și 16 pachete etc.

La solicitarea cercetătorului, acesta primește pachetele respective, care sunt numerotate (dacă nu au mai fost solicitate anterior) înainte de a fi înmânate cercetătorului.

5. Concluzii

Din cele prezentate mai sus, putem trage câteva concluzii, și anume:

- inventarul este cel mai important instrument de evidență a fondurilor și colecțiilor existente în depozitele Arhivelor Naționale;
- continuarea operațiunii de inventariere de către arhiviști a fondurilor fără nici o evidență constituie o prioritate națională;
- pentru sălile de studiu, implicit pentru cercetători, este suficientă întocmirea unor **inventare simple**, care să conțină două elemente indispensabile: numărul de u.a. și numărul de file al acestora;
- elaborarea unor inventare arhivistice complexe-dezvoltate, mai ales pentru fondurile medievale, în România până la 1821, trebuie să constituie o temă de cercetare pentru arhiviști, iar finalizarea inventarelor să se materializeze în publicarea acestora ca lucrări de sine stătătoare, de informare științifică asupra fondurilor și colecțiilor respective.

Probleme specifice de evidență a fondurilor și colecțiilor de documente feudale

SILVIA VĂTAFU-GĂITAN

Documentele feudale aflate în depozitele Serviciului Arhive Feudale, Personale și Colecții sunt organizate pe fonduri și colecții. Gruparea documentelor pe fonduri a fost introdusă în arhivistica românească după al doilea război mondial. Înainte de această dată, arhivele erau organizate pe depuneri sau pe „colecții de fonduri”, ca, de exemplu, colecția *Administrative Vechi*, care a fost desfăcută, constituindu-se mai multe fonduri.

În aceste fonduri și colecții deținem un bogat material arhivistic, din care menționăm cele mai vechi documente: cel din <1374>, prin care Vladislav Vlaicu, domnul Țării Românești, dăruiește ctitoriei sale, mănăstirea Vodița, sate și venitul unor dări, și cel din 30 martie 1392, emis din cancelaria voievodului Moldovei, Roman Mușat, care dăruiește lui Ianăș viteazul sate pe Siret. Acest tezaur documentar ar fi fost și mai bogat, dar multe documente s-au distrus, rămânând amintite în hrisoave, cum ar fi cel al lui Dan I, din 3 octombrie 1386, sau în cele ale lui Mircea cel Bătrân, Vlad Călugărul etc., fapt ce dovedește că au existat destule documente mai vechi decât cele mai sus amintite.

Documentele au fost organizate pe fonduri, având în vedere principiul provenienței, și pe colecții, după anumite criterii.

Pentru perioada feudală, în Țara Românească și Moldova, cele mai bogate arhive și cu documentele cele mai vechi sunt cele ale așezămintelor ecleziastice (mitropolii, episcopii, mănăstiri, biserici), care, ca și alți proprietari, și-au format arhive din documentele primite, pe care le păstrau ca o dovadă a drepturilor lor.

La documentele proprii se adaugă cele primite din partea diferitelor persoane pentru a fi păstrate, mitropoliile și mănăstirile fiind considerate ca locuri mai sigure de păstrare. Fondurile ecleziastice s-au conservat așa cum au fost organizate de creatorii lor. Mitropoliile și unele mănăstiri din Țara Românească și Moldova au păstrat și acte oficiale. Se socotește că Arhiva Generală a țării era la Mitropolie. Astfel, Mitropolia Țării Românești, precum și unele mănăstiri, ca, de exemplu, Bistrița, Stavropoleos, Cozia, păstrau acte oficiale, iar la 1780, episcopiile, conform prevederilor cuprinse în „Pravilniceasca condică”, trebuiau să păstreze „pururea” condicile de documente. Așezămintele ecleziastice și, în special Mitropolia, prezentau garanția păstrării

valorilor, în rândul cărora intrau și documentele. După 1800, Mitropolia elibera o adeverință pentru documentele depuse și acestea nu se înapoiau fără prezentarea ei.

La începutul secolului al XIX-lea, în Țara Românească și Moldova, în afara Mitropoliilor din Iași și București, posedau arhive mai importante și mai vechi cele cinci episcopii, de la Argeș, Buzău, Râmnic, Huși, Roman, și mai multe mănăstiri, dintre care menționăm câteva: Cotroceni, Hurezi, Neamț, Radu-Vodă, Tismana etc.

Începând de la 1862, în mare parte, documentele aflate la așezămintele ecleziastice au început să fie depuse la Arhivele Statului de atunci. Dar nu puține documente au ajuns și în alte locuri. Unele din documentele care au aparținut arhivelor ecleziastice au ajuns, pe diferite căi, la Biblioteca Academiei Române, unde au fost introduse în colecția *Documente istorice*.

Iată, de exemplu, documente din Arhiva Mitropoliei Țării Românești constituie pachetul XIV al acestei colecții; documente din Arhiva Mănăstirii Snagov, din aceea a Episcopiei Roman și altele se găsesc în această colecție. Colecția *Documente istorice* se află acum la D.A.N.I.C., dar nu se mai poate face nimic pentru reintegrarea documentelor respective la fondurile de care au aparținut. Ele au fost introduse în circuitul științific cu această apartenență.

În ceea ce privește colecțiile de documente feudale, după cum bine știm, ele sunt organizate după mai multe criterii: cronologic, tematic, al suportului, limbii, geografic. Astfel sunt, de exemplu, colecțiile *Secția istorică* (cu documente aranjate după criteriul cronologic), sau cele organizate pe criterii de limbă (*Documente turcești*, *Documente latinești*, *Documente armenesti*), geografic (*Documente muntenesti*, *Documente moldovenești*, *Documente bucovinene*), a formei de păstrare (*Peceți*, *Manuscrise*, *Suluri*).

În afara acestor colecții, organizate pe baza unui criteriu anume, există și colecții în care se introduc documentele achiziționate și pentru care nu se poate stabili apartenența la un fond. Astfel, avem colecția *Achiziții Noi*, constituită, în forma în care se găsește astăzi, în anul 1950, și în care s-au adunat documentele intrate prin cumpărări, donații etc. în Arhivele Istorice Centrale, mai puțin cele care, prin conținutul lor, se integrau la un fond sau colecție existente sau puteau forma un fond personal sau familial de sine stătător.

Colecția *Achiziții Noi*, alături de colecția *Documente istorice*, este una din cele mai mari pe care le deținem, fiind formată din 3109 pachete, totalizând circa 56.071 unități arhivistice și îmbogățindu-se în permanență, fiind o colecție deschisă. Menționăm că în anul 2002 a fost publicat și un prim volum al unui indice cronologic al acestei colecții, cuprinzând documentele începând cu sfârșitul secolului al XIII-lea și până la 1685, iar al doilea volum, încercând să acopere perioada 1686-1770, este în pregătire. Această lucrare facilitează regăsirea documentelor într-o colecție cu 54 de inventare. Avem și colecții

donate sau vândute instituției noastre și pe care le păstrăm așa cum le-au organizat creatorii lor (de exemplu, colecția *George Potra*).

Documentele feudale sunt inventariate în marea lor majoritate, dar, anual, intră, prin achiziții, noi piese cărora li se întocmește evidența și sunt repartizate la colecțiile și fondurile existente.

În continuare, vom prezenta activități efectuate de lucrătorii acestui compartiment în vederea îmbunătățirii evidenței fondurilor și colecțiilor pe care le deținem, precum și deficiențele pe care le avem la acest capitol și cum vedem remedierea lor.

O problemă deosebită în ceea ce privește evidența o avem în legătură cu colecția *Documente istorice*, preluată de la Biblioteca Academiei Române, unde existau inventare doar pentru jumătate din documentele cuprinse în ea (1468 pachete). La preluare, inventarele existente nu ne-au fost date, dar ni s-a permis microfilmarea lor; cealaltă jumătate, pachetele MCDLXIX-MCMXCVI, nu aveau nici o evidență, trecându-se la inventarierea lor. Documentele sunt scrise în paleografiile româno-chirilică, slavă, latină, germană, maghiară, turco-osmană, greacă, rusă, bulgară etc., fapt ce a atras greutatea în fișarea lor din cauza lipsei de specialiști. În prezent, deși serviciul are acoperire în cunoscători ai paleografiilor de mai sus, nu este ușor, întrucât documentele scrise în paleografii grele (maghiară, germană, greacă, turco-osmană ș.a.) nu pot fi inventariate într-un ritm prea alert. Situația, în ceea ce privește inventarierea acestei colecții, este mulțumitoare: documentele româno-chirilice și slave sunt fișate, iar ritmul de inventariere a celor scrise în paleografiile germană și maghiară a crescut simțitor.

Astfel, avem pachete inventariate cu mult timp în urmă, pentru care nu puteam constitui inventarele din cauza documentelor scrise în paleografii pentru care nu aveam specialiști. Această situație s-a remediat, ceea ce ne-a permis accelerarea dării în cercetare: s-au dactilografiat și colaționat zeci de volume de inventar ale acestei colecții, în prezent ele aflându-se la Sala de studiu.

De asemenea, în vederea îmbunătățirii evidenței, inventarele acestei colecții-mamut, inventare ce cuprind câte o mie și chiar cu mult peste o mie de unități arhivistice, sunt însoțite de liste cronologice ale documentelor cuprinse în ele. Acest fapt este o premieră, lista cronologică nefiind prevăzută în *Normele tehnice*, dar pe care o considerăm binevenită, în special în cazul colecțiilor mari. După cum bine știm, documentele feudale sunt grupate în pachete, constituite pe moșii, și, în cadrul fiecărui pachet, sunt ordonate cronologic, ceea ce face ca cei interesați de o anumită perioadă istorică, de o cancelarie domnească etc. să consume foarte mult timp în vederea depistării unităților arhivistice de care sunt interesați; aceste liste cronologice facilitează mult cercetarea, dar ne dau și o evidență mai exactă a ceea ce deținem.

În perspectivă, ar fi bine de realizat un indice cronologic al acestei colecții, fapt ce presupune un volum mare de muncă, dar poate noua generație de

arhiviști va reuși să întocmească o astfel de lucrare. De asemenea, pentru o evidență absolut corectă, ar trebui reinventariată și prima parte a colecției.

O altă problemă de evidență ridicată tot de această colecție este aceea a prezenței, în cadrul ei, a fondului *Agenția consulară austriacă de la București* (anii extremi 1781-1808). Documentele se află în pachetele MDCCCLX-MCMXXII, circa 10 m.l. Din cele 62 pachete, în prezent au fost inventariate 31 pachete (mai puțin documentele osmane, armenesti și în ivrit).

În depozitele Direcției Județene Sibiu a Arhivelor Naționale, se păstrează 41 unități arhivistice din fondul de mai sus, documente din perioada 1781-1816, inventariate, reprezentând o cantitate de 1,75 m.l., fiind, fără îndoială, un fragment al aceluiași fond.

Pornind de la principiul integrității fondului arhivistic, s-a propus ca acest fragment de fond, păstrat la Sibiu, să fie transferat, împreună cu instrumentele sale de evidență, la serviciul nostru, urmând ca, apoi, cu respectarea prevederilor *Normelor tehnice*, să fie constituit un fond aparte: *Agenția consulară austriacă de la București*. Precizăm că aceasta se va realiza după încheierea diferendului pe care instituția noastră îl are cu Biblioteca Academiei Române.

De asemenea, evidențiem că s-a încheiat inventarierea fondului *Casa de comerț Hagi Ianuș Costa Petru*, fond conținând documente scrise în paleografie greacă și prezentând un grad înalt de dificultate, iar inventarele au fost înaintate la Sala de studiu. În prezent, se lucrează pentru realizarea de indici ai acestor inventare.

Amintim și fondurile și colecțiile mici, neinventariate, existente de foarte mult timp în depozite și cărora le-am întocmit evidența de bază și le-am dat în cercetare: *Casa cămărașului Ghica*, *Comisia de cercetare a drepturilor stăpânilor particulari asupra pământurilor restituite de turci* (proprietăți pe malul Dunării). Acest din urmă fond conține informații bogate și interesante, păstrându-se în el traduceri, copii, rezumate sau mențiuni, ale unor documente vechi (din sec. XIV-XVIII), unele inedite.

În ceea ce privește fondurile ecleziastice, acestea au inventare vechi, de peste o sută de ani, care au fost întocmite în anii 1862-1864, fiind scrise în alfabet chirilic, iar la începutul secolului al XX-lea au fost transcrise în alfabet latin; ele se află la Sala de studiu, într-un singur exemplar.

Inventarele fondurilor ecleziastice nu sunt întocmite conform *Normelor tehnice* actuale, dar, de-a lungul timpului, de câte ori s-a pus problema reinventarierii, s-a renunțat la ea, întrucât aceste fonduri aveau o evidență și erau date în cercetare, preferându-se inventarierea documentelor feudale din alte fonduri sau colecții, lipsite de orice evidență și care, în anii 1970-1980, intraseră

în cantitate destul de mare în depozitele noastre (colecțiile *George Potra*, *Emil Vărtosu*, *Documente muntenești*, *Documente moldovenești*, *Mihail Bălăianu* etc.).

În perspectivă, pe linia îmbunătățirii evidenței acestor fonduri, s-ar putea efectua următoarele operațiuni: dactilografierea acestor inventare, așa cum sunt, în trei exemplare, sau o reinventariere, conform *Normelor*, operațiune ce ar necesita mult timp, deoarece cantitatea de documente este foarte mare. Aceste operațiuni trebuie efectuate cu maximum de atenție, fără a se face schimbări de structură sau a se interveni în ordonare, cotare sau în alte elemente de evidență, deoarece fondurile feudale au intrat de peste o sută de ani în circuitul științific, și, cu atât mai mult, cu cât au fost și microfilmate.

Tot în sensul îmbunătățirii evidenței acestor fonduri, s-a trecut la verificarea existentului cu inventarele, operațiune ce nu mai fusese efectuată de peste 20 de ani. Au fost deja verificate circa 40 de fonduri ecleziastice, aducându-se, în limita posibilului, mici îmbunătățiri ale inventarelor (corectarea unor erori de calcul al datei, adăugarea unor elemente de descriere a documentului etc.).

Scopul principal al acestei operațiuni este de a actualiza datele acestor fonduri (cantitate, unități arhivistice etc.), de a constata lipsurile și cauzele lor și de a depista documentele deteriorate, spre a fi înaintate Laboratorului de restaurare. S-au întocmit procese-verbale de verificare a existentului, care au fost integrate în dosarul fiecărui fond.

O altă problemă de evidență a ridicat-o colecția *Emil Vărtosu*, având 2029 unități arhivistice, 1,30 m.l., inventariată, în mare parte, cu mulți ani în urmă, dar fără un inventar definitiv și, deci, nedată în cercetare. S-a trecut la inventarierea ultimului pachet de documente, s-a definitivat inventarul și i s-a dat un număr din Registrul inventarelor, în prezent aflându-se la Sala de studiu, dar nu înainte de a fi efectuată și verificarea existentului cu inventarul.

Operațiunea de verificare va continua și în anii următori, până la parcurgerea tuturor fondurilor ecleziastice.

De asemenea, au fost reinventariate colecții ce aveau inventare vechi, întocmite într-un singur exemplar, unele având rezumate extrem de sumare, altele defectuos întocmite, inventare scrise de mână, cu ștersături, greu inteligibile etc. Astfel, s-au realizat noi instrumente de evidență, întocmite conform *Normelor tehnice*, dactilografiate în trei exemplare. Așa s-a procedat la colecțiile: *Peceți*, *Suluri*, *Planuri și hotărnicii*, iar în prezent se lucrează la colecția *Matrice Sigilare*.

La primele două, s-au întocmit și liste cronologice, iar la *Planuri și hotărnicii* s-au realizat indici la inventare, astfel încât orice cerere sau depistare privind o moșie sau un proprietar etc. se soluționează imediat.

O deficiență ce trebuie corectată se află la colecția *Peceți I*, colecție a Arhivelor Naționale, și *Peceți II*, preluată de la Academia Română, care, deși nu

au putut fi contopite și recotate, deoarece cotele lor erau intrate în circuitul științific, iar *Peceți I* era și microfilmată, pot forma o singură colecție, constituită din două părți, care trebuie să primească în R.G.A. un singur număr, așa cum s-a procedat într-o situație similară, la colecția *Suluri* (I și II). Astfel, avem în R.G.A., pentru *Peceți I* nr. 694, iar pentru *Peceți II* nr. 2246. Propunem să întocmim formele legale pentru radierea din R.G.A. a unuia din aceste numere și cele două părți componente să figureze sub un singur număr.

O problemă de evidență s-a creat și la colecția *Documente fotografice*. În procesul de inventariere, s-a găsit un număr de circa 600 stampe, care nu pot fi integrate în această colecție și pe care le-am inventariat și urmează să constituie colecția *Stampe*. Drept pentru care se va întocmi un proces-verbal de luare în evidență pentru a putea înscrie în R.G.A. această nouă colecție.

Fonduri și colecții care nu au inventare sunt: colecțiile *Documente turcești*, *Tapiuri* și fondul *Tribunalul musulman*, toate conținând documente scrise în paleografia turco-osmană. De asemenea, colecția *Documente armenesti* nu are inventar, iar *Documente istorice* și *Documente fotografice* mai au încă unități arhivistice nefișate.

În încheiere, doresc să atrag atenția asupra unei situații specifice documentelor feudale: în instrumentele de evidență, dar mai ales în planificări și în raportări, se cere precizarea cantităților în unități arhivistice, dar și în metri liniari. Există colecții, precum *Peceți*, *Suluri*, *Matrice sigilare* ș.a., la care aprecierea în m.l. nu este potrivită, făcându-se o estimare discutabilă. Propunem ca pentru astfel de fonduri și colecții să renunțăm a mai trece, în diferitele materiale întocmite, cantitățile de arhivă în metri liniari, menționdu-se doar în unități arhivistice.

Considerații asupra arhivării poștei electronice

BOGDAN-FLORIN POPOVICI

1. Introducere

Avansul tehnologic fără precedent al ultimelor decenii a determinat modificări și în planul suporturilor de informație. „Revoluția informatică” aduce o serie întreagă de avantaje, dar ridică și noi probleme, în special celor care au ca obiect de activitate gestiunea și prezervarea informațiilor, respectiv a documentelor (prin document înțelegem, în continuare, ansamblul format din informație și suportul pe care aceasta este plasată). Dincolo de implicațiile pur tehnice, gestionarea documentelor digitale este și o problemă de arhivistică, iar discuția asupra mijloacelor celor mai potrivite de organizare și prezervare a documentelor digitale trebuie purtată și, sau, poate, mai ales, de arhiviști.

Data fiind concepția sistemului arhivistic în România, Arhivele Naționale ar trebui să aibă și sarcina de a gândi cele mai eficiente soluții pe linia prelucrării documentelor digitale la creatori, deci încă înainte de a se ridica problema valorii de păstrare a respectivelor documente. Din păcate, sau, poate, din fericire, creatorii nu au așteptat semnale din partea instituțiilor abilitate, ci încearcă – din perspectivă pur tehnologică – să-și rezolve problema arhivării documentelor digitale. Rezultatul este contradictoriu: pe de o parte, lipsa unei concepții structurate arhivistice poate conduce în multe cazuri la realizarea unor sisteme de prezervare a datelor mai puțin eficiente. Există, de pildă, sisteme de gestiune a poștei electronice la care selecționarea este automată, după numărul de zile de la primirea mesajelor, sau după numărul de accesări al respectivului mesaj, sistem care, în bună măsură, ignoră valoarea informației din respectivul mesaj, adică ceea ce, în principiu, ar trebui să fie elementul de bază în orice selecționare. Pe de altă parte, apar probleme, de multe ori, pentru arhiviștii care efectuează îndrumarea și controlul arhivistic prevăzut de legislația în vigoare, control care, adesea, fie ignoră problematica arhivelor digitale¹, fie îndrumarea

¹ Nu dorim să ne implicăm acum în larga dispută asupra folosirii termenilor „arhivă digitală” sau „arhivă electronică”. Din punctul nostru de vedere, însă, arhiva electronică restricționează domeniul, pentru că informațiile plasate pe CD sau DVD deja au suport optic, nu electromagnetic. De aceea, după opinia noastră, „arhiva digitală” este un concept mai larg, care înglobează toate tipurile de suport pe care informația este codificată sub forma unor „digits”.

nu poate fi realizată, datorită lipsei unui punct de vedere al Arhivelor Naționale în această chestiune.

Din acest punct de vedere, considerăm că abordarea problematicii arhivelor digitale, și anume a documentelor de poștă electronică (numită în continuare *e-mail*), este binevenită, contribuind poate la structurarea unui punct de vedere al Arhivelor Naționale asupra subiectului.

2. Delimitarea subiectului

Trebuie spus de la început că problematica arhivării *e-mail*-urilor este una deosebit de vastă și complexă din punct de vedere al know-how-ului, ea neputând fi cuprinsă exhaustiv în materialul de față. Abordarea globală a fenomenului considerăm că trebuie făcută în cadru organizat, pe grupuri de lucru care să cuprindă arhiviști și informaticieni, care să cerceteze o serie întreagă de cazuri particulare, iar concluziile de largă respirație să poată decanta o serie de principii arhivistice în cadrul mai larg al arhivelor digitale.

O a doua limitare este determinată de spațiul alocat acestui material. Nu ne vom putea opri cu această ocazie asupra tuturor termenilor tehnici utilizați, nu vom putea – așa cum, poate, s-ar cuveni – explica mecanismul integral al poștei electronice. Ne vom concentra strict asupra modalităților de organizare și preservare a *e-mail*-urilor, lăsând pentru viitor detaliierile care se impun.

O a treia limitare provine din vastitatea problemei tehnice. Pe de o parte, pentru funcționarea poștei electronice se folosește o gamă extrem de largă de dispozitive hard și soft, deci simpla mențiune *e-mail* ascunde o diversitate de aplicații, sisteme de operare, clienți de mail etc. Cum spuneam, o abordare exhaustivă ar presupune o muncă de echipă, într-un cadru organizat și interdisciplinar, arhivist-informatician. Pentru prezentul material ne-am limitat cercetarea la cazul particular al sistemului de operare *Microsoft Windows* și la clientul de mail *Outlook Express 6*, al aceiași firme *Microsoft*.

3. Cum se obțin mesajele de poștă electronică

Există, după cunoștința noastră, două posibilități de a obține mesajele de mail: prin *accesarea serverului provider-ului* (furnizorului) de servicii de poștă electronică sau prin *descărcarea mesajelor de pe serverul provider-ului*.

În primul caz, activitatea presupune accesarea serverului prin intermediul unui browser de internet (de pildă, scrierea adresei *www.mail.yahoo.com* în bara de adrese a Internet Explorer-ului), apoi introducerea identificatorului căsuței de mail și introducerea unei parole unice, menită să asigure accesul autorizat, unic,

la mesaje. Odată accesată căsuța de *mail*, mesajele pot fi citite prin navigarea în paginile respective, prin activarea *link*-urilor (legăturilor) existente.

În acest caz, mesajele sunt și rămân stocate pe serverul de *mail*, până când, prin acțiunea utilizatorului sau a sistemului de gestionare ele sunt șterse. Salvarea (păstrarea) mesajelor în format digital de pe server de către un utilizator extern sistemului se poate face, de pildă, prin salvarea paginii de web încărcată în fereastra browser-ului, în momentul când această pagină conține textul mesajului². Deci, o salvare succesivă a fiecărui mesaj. După salvare, rezultă două „entități”: pagina propriu-zisă, în limbaj HTML, de obicei, și un director, cu același nume ca și pagina salvată, care conține elementele ce contribuie la crearea interfeței paginii de web respective. De aici rezultă că pentru o salvare fidelă a mesajului, așa cum apare el în fereastra de browser, trebuie arhivate atât pagina HTML, cât și directorul cu elemente.

Alte soluții ar viza printarea mesajelor, fie direct pe suport de hârtie, fie în fișiere, de pildă, în fișier **.pdf*. Prima soluție, deși pare a fi cea mai îndrăgită de obișnuinții suportului clasic, nu este, în opinia noastră, cea mai fericită soluție. Argumentul nostru vizează, în special, faptul că documentul *e-mail* este scos din mediul lui natural, deci din context, fapt care poate afecta validitatea lui³, nemaivorbind aici de faptul că o persoană având cunoștințe minime de programare HTML ar putea să falsifice mesajul, iar pe hârtie există posibilități limitate de a identifica acest fals, în afara documentului original. La fel este cazul și pentru printare în **.pdf*. Cu toate acestea, pentru uz individual și nu instituțional, printarea poate reprezenta o soluție, deși aduce cu ea toate dezavantajele aferente arhivelor clasice, mai ales spațiul mare de depozitare cerut.

Cea de-a doua metodă de obținere a mesajului *e-mail* presupune utilizarea unei aplicații suplimentare de gestionare a poștei electronice, numită *e-mail client*. Clienții de *e-mail* sunt extrem de numeroși, cu performanțe și slăbiciuni variate. Se impun, totuși, pe piață câteva nume, cum ar fi Microsoft Outlook, Microsoft Outlook Express, Netscape, Eudora, Pegasus Mail ec.

În principiu, acești clienți de *mail* acționează pe baza unui principiu asemănător. Ei înmagazinează datele principale de identificare (identificatorul amintit al căsuței de mail și parola) și accesează server-ul de *mail*. Apoi,

² Așa cum se cunoaște, mesajele pot fi însoțite de „anexe”, care pot fi texte de mari dimensiuni, fotografii, viruși etc.

³ Exemplul tipic: cineva întreabă într-un mesaj autoritatea superioară: „Să plec spre Brașov?” Răspunsul (*reply*): „Da!”. Scoaterea din context a celui de al doilea mesaj face practic neinteligibilă comunicarea. Acest „acord mailic” poate avea o relevanță deosebită, chiar sub raportul, de pildă, al răspunderii juridice în anumite cazuri; fără primul mesaj, nu se poate dovedi existența ordinului provenit de la autoritatea implicată.

„descarcă” mesajele existente în respectiva căsuță de *mail* pe calculatorul pe care sunt instalați; apoi, în funcție de setările sale, poate șterge sau nu mesajele de pe server. Mesajele astfel „descărcate” se vor găsi pe hard-disk-ul PC-ului, și vor putea fi citite și *off-line* (după încetarea conexiunii la rețea), în funcție de preferințele utilizatorului.

Așa cum se poate remarca, din punct de vedere al arhivării *e-mail*-urilor, clienții de *mail* oferă un prim avantaj fundamental: se ocupă ei de transferul tuturor mesajelor pe calculatorul personal, nemaifiind nevoie de salvarea individuală a *e-mail*-urilor de către utilizator. Cele mai importante avantaje le oferă, însă, prin capacitățile sporite de gestionare a mesajelor, de organizare a lor, și, în final, de arhivare.

4. Organizarea *e-mail*-urilor

Odată obținute *e-mail*-urile, acestea, întrunind caracteristicile documentelor, trebuie considerate ca atare din punct de vedere arhivistic. Desigur, raportat la genul actelor, acestea pot fi diferite: de la o simplă adresă, până la manuscrise, de la corespondență ordinară până la anexe cu fotografii sau filme. Genul documentului contează, însă, mai puțin, după părerea noastră, din punct de vedere arhivistic. Mai importantă este gruparea mesajelor și posibilitatea de a fi supuse operațiilor arhivistice, la fel ca în arhivarea documentelor pe suport clasic.

Desigur, stabilirea unor reguli de arhivare digitală presupune o incursiune în principiile de bază ale arhivării documentelor pe hârtie. Din punctul nostru de vedere, arhivarea trebuie să țină seama de volumul de material documentar. Adică, în măsura în care mesajele sunt puține la număr, ele pot rămâne grupate într-un singur director; dacă, însă, numărul lor este suficient de mare (concept lax, definibil de fiecare utilizator, în fond), ele trebuie grupate pe probleme, în dosare (*folders*) distincte. Salvarea acestor directoare va fi discutată mai departe.

O problemă care apare frecvent în arhivarea documentelor în format digital este aceea a largii palete a aplicațiilor de lucru. Astfel, în măsura în care la un proiect de cercetare, de pildă, există o multitudine de fișiere, create în diverse programe (Word, Excel, Page Maker etc.), la acestea adăugându-se și *e-mail*-urile, pare evident că cea mai bună soluție de arhivare ar fi gruparea laolaltă a documentelor referitoare la același proiect. Adică, toată documentația (înțelegându-se aici și poșta electronică) ar trebui grupată într-un singur director, denumit după proiectul respectiv. Pentru aceasta, revenind la arhivarea poștei electronice, o variantă ar fi salvarea *mail*-urilor în afara clientului de *mail* (în Outlook Express, fișier cu extensia **.eml*), acțiune care echivalează cu salvarea

mesajelor prin browser. O altă variantă ar fi stocarea corespondenței într-un director în Outlook, și, la final, transferarea acestui director în cadrul directorului cu respectivul proiect de cercetare, astfel încât întreaga documentație să fie grupată la un loc.

Opinia noastră este că varianta a doua ar fi cea mai indicată. Deși mesajul salvat (prin browser sau prin client) păstrează (evident, în absența intervențiilor) caracteristicile mesajului original, clienții de *mail* au o serie întreagă de caracteristici suplimentare, care permit o manipulare mai eficientă a mesajelor, pentru regăsirea unei informații dorite. Astfel, în Outlook Express, se pot sorta mesajele pe destinatari, pe subiecte, pe data sosirii, pe server-ele folosite, se pot stabili unele operațiuni efectuate asupra mesajelor (răspuns la mesaj, înaintarea mesajelor către alți corespondenți), se pot stabili diferite grade de importanță a mesajelor, atât din punct de vedere al expeditorului (*priority*⁴) sau al destinatarului (*flag*). Simultan cu vizualizarea, într-o fereastră inferioară se poate citi mesajul. Acestea în timp ce pentru citirea unui mesaj salvat (care ridică de la început problema alegerii unui nume sugestiv – și care nu va fi niciodată suficient de sugestiv...) este nevoie de deschiderea programului la fiecare mesaj, de citirea mesajului etc.

5. Salvarea dosarelor cu mesaje din Outlook Express

Odată ordonate mesajele în „dosare” în cadrul programului Outlook Express, se pune, evident, problema transferării lor într-un mediu exterior clientului de *mail*. Această operațiune poate semnifica și transferul pe alt suport de informație, dar și transferarea setului de corepondență către *folder*-ul tematic. Deci, în exemplul mai sus prezentat, al unui proiect ce implică existența fișierelor în formate diferite, pentru a putea centraliza întreaga documentație, mesajele *e-mail* trebuie „exportate” din Outlook Express și transferate în directorul care păstrează întreaga documentație a proiectului. Pentru aceasta, trebuie urmată o procedură specială.

Astfel, considerăm că toate *mail*-urile care se doresc salvate sunt ordonate în directorul Outlook Express intitulat Test. Pentru salvarea lui se intră în directorul C:\WINDOWS\Application Data\Identities\{codul utilizatorului, atribuit de sistemul de operare}\Microsoft\Outlook Express⁵. Aici, se poate observa existența unui fișier *test.dbx*. Acest fișier conține mesajele din Outlook

⁴ Cu dublu sens, prioritar ca viteză de transmitere pe Internet și prioritar ca importanță pentru expeditor.

⁵ Desigur, în cazul sistemului de operare NT, calea fișierelor se modifică. Pentru identificarea acestuia se cercetează opțiunea „Properties” (din meniul contextual) a directorului *Inbox*, de pildă, unde se află înregistrată locația.

Express. El va fi copiat într-un alt director creat de utilizator, de pildă, *Correspondență*. Copierea acestor mesaje marchează, practic, salvarea mesajelor pe suport extern; din acest moment, dosarul cu mesaje, organizat pe criterii tematice sau pe alt criteriu ales de utilizator, poate fi arhivat oriunde, pe suport extern, la destinația dorită de utilizator.

Desigur, problema esențială rămâne accesarea mesajelor salvate. Citirea lor se va putea face, firesc, tot prin programul care le-a creat. Problema apare, însă, în momentul încercării de deschidere a fișierului *test.dbx*; acesta, spre deosebire de alte fișiere, nu este asociat de sistemul de operare al programului Outlook Express, deci prin dublu-clic pe fișier nu se va deschide programul și nu se vor putea citi mesajele! Pentru a putea accesa informațiile, fișierul *test.dbx* trebuie importat în Outlook Express. Încercarea de a proceda pe baza instrucțiunilor de asistență a programului (Activare menu File > Import > Messages > Outlook Express 6 > Browse etc.) conduce la eșec... Cauza este determinată de faptul că fișierul *test.dbx* nu este recunoscut în sine de program; pentru a putea fi importat, el trebuie să fie însoțit de un fișier care conține o serie de date pentru identificare. Acest fișier este numit *folders.dbx* și este păstrat în același director amintit anterior, în care sunt stocate toate fișierele Outlook Express. Așadar, pentru o arhivare eficientă, copierea dosarului cu mesaje (*test.dbx*) în vederea arhivării trebuie, obligatoriu, însoțită de copierea fișierului *folders.dbx*. Abia apoi, pentru accesarea mesajelor arhivate, se importă fișierul *test.dbx*, urmând procedura standard prevăzută de programul Outlook Express.

6. Considerații finale

Desigur, aceste câteva considerații pot fi supuse unei dezbateri mai largi. Dincolo de aspectele propriu-zise, de concepție asupra schemei de ordonare a mesajelor, provocarea viitorului vizează, în special, aspectele tehnologice. În primul rând, desigur, se pune problema compatibilității: în ce măsură versiunile ulterioare ale aplicației informației care a creat *.dbx-urile respective vor mai fi capabile să citească fișierele create cu versiunile anterioare. Este greu de făcut o predicție în acest sens, deși tendința este de a asigura o compatibilitate, cel puțin pentru 2-3 versiuni anterioare. În cazul în care, însă, fișierele nu mai sunt compatibile, deja au apărut firme care își desfășoară cu succes activitatea prin asigurarea compatibilizării unor documente în format învechit într-un format actual...

O altă problemă ține de perspectiva arhivistică a creatorilor de aplicații. Astfel, ultimele știri de la Microsoft susțin dezvoltarea clienților de mail pe linia unei arhivări și mai eficiente, incluzând aici posibilitatea stabilirii unor termene de păstrare pentru mesaje. Problema – îngrijorătoare din punct de vedere

arhivistic – este că aceste termene de păstrare vor fi stabilite de expeditor. Deci, cel care va expedia un mesaj va putea fixa o serie de clauze, prin care mesajul transmis de el va putea fi citit doar pentru un anumit interval de timp, după care fie se va autodistrage, fie va fi ilizibil, deci va trebui oricum șters, ca fiind inutil, de către destinatar. Desigur, această perspectivă are o serie de avantaje sub raportul confidențialității, dar ridică serioase probleme asupra discernământului și criteriilor de selecționare. Această nouă perspectivă tehnologică va afecta, în bună măsură, și concepțiile asupra arhivării *e-mail*-urilor.

Prezentarea de față a încercat să ofere o soluție „individuală” la problematica arhivării poștei electronice. Desigur, în cazul rețelilor de calculatoare, măsurile trebuie luate la nivelul sistemului, și nu la nivel de individ, de end-user. O soluție în acest sens a fost dezvoltată recent (iunie 2003) de colegii arhiviști olandezi. Maniera de operare în cadrul acestei soluții propuse demonstrează convingător necesitatea implicării arhiviștilor, a profesioniștilor în domeniul managementului informațiilor, în problematica arhivării documentelor digitale și, în egală măsură, în obligația arhiviștilor de a cuprinde în sfera lor de pregătire profesională aspectele tot mai diverse ale sistemelor informatice.

Administrarea județelor Țării Românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea

MELENTINA BĂZGAN

Cercetarea evoluției unităților teritorial-administrative și a celor care le-au condus în perioada medievală reprezintă o temă importantă a istoriografiei noastre, deoarece contribuie la clarificarea unor probleme ale istoriei de ansamblu a poporului român. Organizarea și conducerea vechilor județe au creat păreri și opinii diferite în rândul istoricilor. În literatura de specialitate s-au conturat două opinii contrare despre administrarea statelor medievale românești: prima este conturată de P. P. Panaitescu, prin susținerea ideii unei administrații incipiente pentru această epocă, în timp ce într-o a doua opinie, Constantin C. Giurescu accepta existența în administrație a unui număr mare de dregători domnești care aveau atribuții fiscale¹.

Diferite sunt părerile istoricilor și despre cei care au condus județele statului medieval Țara Românească. A. D. Xenopol și Constantin C. Giurescu opinau că pârcălabii erau cei care conduceau județele, ei fiind reprezentanți ai domniei, adevărați domni în teritoriile avute sub jurisdicție². Ioan Brezoianu³ și I. C. Filitti⁴ considerau că județele țării au fost conduse de căpitani, prin intermediul slujitorilor pe care aceștia îi aveau în subordine.

Mare parte a istoricilor au considerat însă că în fruntea vechilor județe au stat sudeții. Potrivit acestor opinii, sudeții reprezentau organele puterii administrative locale, care aveau la dispoziție un aparat represiv alcătuit din slujitori⁵. Izvoarele istorice arată că în fruntea județelor nu a fost doar un

¹ Gheorghe Lazăr face o prezentare a opiniilor privind problema în studiu în lucrarea lui P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, Editura Corint, 2000, p. 157.

² A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ediția a IV-a, îngrijită de Nicolae Stoicescu, Maria Simionescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 472; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, ediția Dinu C. Giurescu, București, Editura All, 2000, p. 294.

³ Ioan Brezoianu, *Vechile instituțiuni ale României (1327-1866)*, București, 1882, p. 30.

⁴ I. C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, București, 1935, p. 22.

⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 144; Paul Negulescu, *Istoricul județelor din România*, în „Revista de Drept Public”, București, 1942, nr. 1-2, p. 94; Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, Editura Academiei Române, 1988, p. 259-260.

conducător, în persoana unuia sau altuia din supușii domniei, ci, au stat diferiți conducători, cu sarcini deosebite de la o perioadă la alta, în funcție de dezvoltarea statului în ansamblu și a puterii centrale, în special.

Când s-au constituit județele, ele aveau în frunte pe *județi-sudeți*. Ambii termeni, cunoscuți în evul mediu în Țara Românească, desemnau un conducător al unui sfat local⁶. Coborător din vechiul jude al obștii sătești, județul capătă, o dată cu constituirea statului medieval centralizat, și alte îndatoriri. Județul care se afla în fruntea comunităților orășenești și-a păstrat numele și a continuat să existe până în secolul al XVIII-lea. Acest județ, care era ales anual și era ajutat de un sfat constituit din 12 pângari, a avut un rol important în organizarea și conducerea orașelor și a fost în permanentă opoziție cu domnia care, în calitate de stăpână a teritoriului, a căutat să-i suprimă puterea de decizie.

Județul care-și extindea autoritatea asupra unui teritoriu mai întins, constituit din așezări sătești, avea atribuții juridice, militare, iar pentru cele fiscale a devenit cârmuitor administrativ-fiscal al puterii centrale. Acest prim conducător al județelor a fost numit *sudeț* în actele slave și *comite* în cele latine⁷ și este întâlnit încă din primele documente emise de cancelaria domnească, în secolul al XIV-lea. Aceste izvoare documentare arată astăzi atribuțiile sudeților și gradul lor de subordonare în raport cu alți dregători și slujbași din administrația românească medievală.

Primul sudeț amintit venea, într-o ierarhie constituită, la 21 noiembrie 1398, după rudele domnului și după alți boieri și era oprit să „tulbure” satul Cireșov, dăruit de domnul Mircea cel Bătrân mănăstirii Cutlumuș de la Muntele Athos⁸. Documentul relevă că sudeții, în calitate de conducători ai unor formațiuni teritoriale, erau primii opriți să se amestece în daniile acordate de domni stăpânilor, laici sau eclesiastici. Ei se ocupau și cu supravegherea perceperii dărilor de către slujbașii domniei și vegheau ca acestea să fie percepute de la cei care se cuvenea să le dea domniei.

Sudețului îi revenea și sarcina de a păzi respectarea proprietății în plan local, fapt sesizat dintr-o poruncă a domnului Mircea cel Bătrân: „nimeni din dregătorii domniei mele, fie sudeț, fie globnic sau orice dregători să nu cuteze să spună nici un cuvânt”⁹. Domnul făcea referire la dreptul mănăstirii Cozia de a

⁶ *Ibidem*, p. 460.

⁷ *Documenta Romaniae Historica* (în continuare se va nota: *D.R.H.*), *D, Relațiile între Țările Române*, vol. I, întocmit de acad. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, Editura Academiei Române, 1977, doc. 46, p. 87; 141, p. 229.

⁸ *Ibidem*, B, *Țara Românească*, vol. I, întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, Editura Academiei Române, 1966, doc. 19, p. 47.

⁹ *Ibidem*, doc. 27, p. 62.

primi bunuri de la cei care le dăruiau acestui lăcaș. La 23 noiembrie 1406, același domn trimitea pe Brata, județ al Jiului, să hotărască proprietatea mănăstirii Tismana, de pe malurile râului cu același nume, asupra căreia călugării aveau drepturi depline de pescuit, vânătoare și pășunat¹⁰.

Sudeții din Oltenia erau subordonați marelui ban, iar cei din Muntenia, marelui vornic¹¹. La sfârșitul secolului al XIV-lea, documentele arată că sudețul avea aceleași sarcini, el fiind oprit să perceapă biruri și dări sau să se amestece în satele dăruite de domni „de ocină și ohabă”¹². Un document de la începutul secolului al XV-lea sugerează rangul pe care-l avea acesta în aparatul de stat. Având titlul de dregător, sudețul supraveghea activitatea desfășurată de globnicii și birarii trimiși în județ pentru „milostenii și după muncile domniei mele”¹³. Ei aveau, la mijlocul secolului al XV-lea, întâietate între dregătorii domnești însărcinați cu diferite atribuții la nivel local. Astfel, la 14 octombrie 1465, domnul Radu cel Frumos scutea de orice vamă două căruțe ale mănăstirii Cozia „la toate târgurile și la toate vadurile, de la Severin până la Brăila”¹⁴ și porunea să nu cuteze să împiedice acest lucru „nici sudeț, nici pârcălabi de orașe, unde sunt târguri, nici vornici, nici vameși, nici unul dintre boierii și dintre slugile domniei mele”¹⁵.

Hrisoavele și cărțile domnești îi situau pe sudeți în fruntea slujbașilor cărora li se interzicea să „prade” proprietățile dăruite sau întărite diversilor supuși. Porunca: „nici sudeți, nici birari, nici povodnicari, nici armași, nici bani, nici slugile banilor, nici slugile vornicilor”¹⁶ apare în multe acte domnești emise în acest secol, fără a delimita, însă, clar atribuțiile fiecăruia.

La început, reprezentanții domniei care conlucrau cu birnicii trimiși prin satele țării erau membri ai clasei boierești, ei fiind ajutați de slugi. Administrarea directă a satelor, efectuată prin intermediul clasei boierești, s-a transformat în timp, prin apariția slujitorilor locali puși în subordinea unui dregător din partea locului. Cei trimiși după milostenii și munci domnești au fost înlocuiți cu slujbași care aveau misiuni mai limitate și cu teritorii precise de administrat¹⁷.

Apariția slujbașilor cu sarcini administrative s-a datorat și acțiunii desfășurate de domni care își arendau drepturile lor din teritoriu unor supuși. Boierul care cumpăra un drept de exploatare fiscală de la domnie cumpăra un drept restrâns

¹⁰ *Ibidem*, doc. 32, p. 71.

¹¹ Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 276-277.

¹² *D.R.H., B*, vol. I, doc. 20, p. 48-49.

¹³ *Ibidem*, doc. 38, p. 81.

¹⁴ *Ibidem*, doc. 128, p. 220.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, doc. 281, p. 459.

¹⁷ Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV-XV*, București, Editura Științifică, 1973, p. 287-296.

la un anumit teritoriu. Aceasta a dus la apariția unei percepri fiscale cu alt caracter, iar noțiunea de „milostenie” a fost înlocuită cu cea de „impozit”.

Documentele prin care se acordau diverse scutiri, emise de cancelaria domnească, ne oferă informații despre diverși slujbași domnești trimiși prin sate cu sarcini fiscale. În perioada de formare a statului centralizat sunt întâlniți în documente slujbași cu sarcini generale, temporare sau permanente și cu conținut variat: executări fiscale, asigurarea liniștii, judecata și plata amenzilor. Alături de aceștia au apărut treptat slujitori cu slujbe precise și cu o poziție într-o ierarhie administrativă. Titlul lor rezultă din specializarea în urmărirea unui anumit drept domnesc. Acești slujbași aveau drept sarcini: colectarea, transportul bunurilor și banilor, asigurarea executării corvezilor și muncilor pentru domnie.

Din documentele de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului următor nu rezultă numărul dregătorilor și slujbașilor care asigurau administrarea județelor și nici o delimitare clară a atribuțiilor acestora. Dregătorii constituiau aparatul administrativ al domniei, care era, totodată, și organ de constrângere extraeconomică, iar slugile domnești erau prin excelență organ de represiune socială în timp de pace și cel mai apropiat sprijin al domniei în timp de război.

În cancelaria domnească se întocmeau înscrisuri în care erau formulate porunci către cei care erau trimiși în țară după „milele și muncile” domnești, ceea ce dovedește faptul că reprezentanții domniei își aveau așezarea în unele localități mai importante sau curți, de unde se răspândeau în județe pentru perceperea dărilor sau muncilor cuvenite domniei.

În primele momente ale apariției statului nu se poate vorbi de administrație locală puternică, formată din slujbași care să aibă sarcini bine stabilite în repartizarea și strângerea dărilor. În timpul lui Mircea cel Bătrân, structura teritorială a vechilor județe era deja bine conturată deoarece domnul dăruia, cunoscând realitatea, unor stăpâni eclesiastici un număr de găleți de grâu și cășăritul din unele județe oltene. Izvoarele istorice nu relevă cât de bine era asigurată administrația și cum erau organizați cei care administrau aceste județe. Numărul lor era cu siguranță redus, deoarece domnul Mircea recomanda locuitorilor unor sate, în anul 1407, să-și facă singuri dreptate în cazul în care ar fi năpăstuiți: „cine ar umbla printre voi, dintre boierii domniei mele, ca să vă ia sau să vă tragă la alte munci, pe oricine să-l loviți în cap”¹⁸.

Către sfârșitul secolului al XV-lea, rolul sudeților a scăzut, iar ei au dispărut treptat din actele domnești. În secolul următor, întâlnim un sudeț, numit Mija, căruia domnul Neagoe Basarab îi porunea să cerceteze care era mărimea unei moșii ce aparținea mănăstirii Bistrița, să nu dea voie nimănui să se amestece

¹⁸ D.R.H., B, vol. I, doc. 33, p. 72.

și să asigure condiții pentru exploatarea acesteia¹⁹. La 20 februarie 1512, același domn porunceă să nu supere nimeni satele mănăstirii Cutlumus, printre cei opriți să o facă aflându-se și sudețul, de această dată enumerat după dijmari și găletari. Ultima mențiune a unui sudeț oprit să perceapă dări de pe moșii scutite de plata acestora este din 1 iunie 1526²⁰. După această dată, sudeții sunt întâlniți în documente doar cu calitatea de martori ai unor hotărnicii²¹.

Dispariția sudeților din administrația țării trebuie legată de evoluția social-economică și demografică a țării și de un complex de factori ce au determinat importante prefaceri în societatea românească. Căderea țării sub influența Porții Otomane a obligat domnia să perceapă dări din ce în ce mai mari, pentru a face față obligațiilor crescânde formulate de aceasta. O dată cu dezvoltarea pieței de mărfuri, alături de sumele plătite pentru bir, populația era obligată să dea bani în contul unor dijme în natură sau prestații în muncă.

Convertirea dărilor în bani și creșterea treptată a obligațiilor au produs reacții de împotrivire din partea supușilor țării. Pentru a asigura evidența dajnicilor și pentru a strânge numeroasele dări, domnia a fost nevoită să-și organizeze un aparat administrativ puternic, apt să constrângă populația la plată. În acest context, cei ce îndeplineau atribuții militare au fost puși să asigure și administrația țării.

Începând din a doua jumătate a secolului al XV-lea a apărut o nouă serie de dregători și slujbași domnești care și-au consolidat puterea, atât prin perceperea unei cote din veniturile ce se strângeau pentru domn, cât și printr-o serie de nedreptăți și abuzuri pe seama populației. În condițiile creșterii puterii centrale, rolul conducător în județe a fost preluat treptat de *vătafi*, iar vechii sudeți au devenit subalternii acestora. În timpul domniei lui Moise Movilă, *vătafi* erau opriți, precum cândva sudeții, să se amestece în dania domnească: „nimeni să nu îndrăznească a-i tulbura, nici vornicul, nici banii, nici slugile banilor, nici domnești, nici slugile boierești, nici *vătafi* cei mari nici cei mici”²². Documentul arată că la acea dată *vătafia* era bine organizată, deoarece existau *vătafi* mari care aveau în subordine *vătafi* mai mici, *birnici*, *globnici*, *răbojari* etc.

¹⁹ *Ibidem*, vol. II, îngrijit de Ștefan Ștefănescu, Olimpia Diaconescu, București, Editura Academiei Române, 1972, doc. 95, p. 194.

²⁰ *Ibidem*, vol. III, întocmit de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei Române, 1975, doc. 73, p. 121. Sudețul, care era oprit să se amestece în treburile satelor care aparțineau mănăstirii Bistrița, era trecut în porunca domnească după „*vătafi* cei mari și cei mici”.

²¹ *Ibidem*, doc. 114, p. 185; 156, p. 251. Printre hotărnicii care alegeau niște sate care aparțineau mănăstirii Cutlumus se aflau, în anul 1531, sudeții Brata și Vlad.

²² *Ibidem*, doc. 72, p. 119.

Se păstra aceeași subordine a vătafului față de banul de la Craiova și către vornicul mare de la curtea domnească, ca și în perioada anterioară.

La fel ca și sudeții în trecut, marii vătăfi²³ duceau la îndeplinire diverse porunci ale domniei la nivel local, îndeplineau diverse sarcini fiscale, asigurau liniștea și ordinea în județ și aveau un rol important la efectuarea hotărniciiilor²⁴. Competența lor se întindea asupra unor formațiuni teritoriale mai întinse, deoarece unele din vechile județe fuseseră încorporate în teritoriul altora mai noi și rentabile în administrare.

Vătăfii sunt redați de documente în diferite ipostaze ale atribuțiilor lor: sarcini fiscale²⁵, paza hotarelor²⁶, martori la vânzări, cumpărări și hotărnicii de moșii²⁷. Ei apar, uneori, și în calitate de vânzători și cumpărători de bunuri. La 6 mai 1577, Necula vâtaf și fratele său, Mihăilă, cumpărau nu mai puțin de 10 ocine în sate din județele Mehedinți și Gorj, o moară pe râul Motru și niște vii²⁸, dovedind că unii dintre vătăfi aveau o situație materială foarte bună.

Interesant este cazul unui fost mare vâtaf, îndepărtat din funcție poate din cauza faptului că „a avut multă datorie la visteria”²⁹ domnului Mihnea Turcitul. Neavând cu ce să plătească „ce a fost lipsă la visterie”, din ceea ce percepușe de la birnici, el a fost nevoit să vândă un sălaș de țigani³⁰.

Pe lângă veniturile ce li se cuveneau de drept din ceea ce strângeau, vătăfii erau uneori recompensați cu daruri din partea domnilor, așa cum este acțiunea prin care domnul Mihnea Turcitul dăruia lui Muja vâtaf și cetei lui un munte întreg, la 14 aprilie <1582-1583>³¹.

²³ *Istoria Românilor*, vol. V, coordonatori Virgil Cândea, Constantin Rezachevici, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 662.

²⁴ Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 495.

²⁵ *D.R.H. B*, vol. III, doc. 73, p. 121.

²⁶ *Ibidem*, vol. VII, îngrijit de Ștefan Ștefănescu, Olimpia Diaconescu, București, Editura Academiei Române, 1988, doc. 220, p. 295-296.

²⁷ *Ibidem*, vol. VIII, întocmit de Damaschin Mioc, Ioana Constantinescu, București, Editura Academiei Române, 1996, doc. 90, p. 148 ; 181, p. 282; *Documente privind istoria României* (în continuare se va cita : *D.I.R.*), *B. Țara Românească*, veac XVI, vol V, comitetul de redacție : Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, David Prodan, Mihail Roller, București, Editura Academiei Române, 1952, doc. 159, p. 151; *D.R.H. B*, vol. XI, întocmit de Damaschin Mioc, Ștefan Ștefănescu, București, Editura Academiei Române, 1975, doc. 7, p. 9; 42, p. 58; *D.I.R.*, *B*, veac XVII, vol. I, doc. 154, p. 156; *D.R.H. B*, vol. XXI, întocmit de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei Române, 1965, doc. 100, p. 198.

²⁸ *Ibidem*, vol. VIII, doc. 66, p. 109-110.

²⁹ *Ibidem*, doc. 163, p. 254.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *D.I.R. B*, *veac XVI*, vol. V, doc. 54, p. 53.

Rolul vătăfilor în administrația județelor a fost diminuat în timpul domniei lui Mihai Viteazul. Ei au continuat să aibă atribuții în zona montană a țării, spre hotarele cu Transilvania. Puși în fruntea plăiașilor din satele de munte, vătăfii aveau de îndeplinit sarcini bine determinate prin porunci domnești. Ei erau obligați să asigure paza pietrelor de hotar de la granițele țării pentru ca acestea să nu fie schimbate din locurile lor, să poarte de grijă „zi și noapte plaiurilor ca să nu treacă oameni dintr-o țară în alta”³² sau „să nu care cumva să treacă nu mai mult un rumân în ceaia parte, că pentru al cui plai vor treci, nu alt veți plăti, ce numai cu capul”³³ și să păzească vămile, mănăstirile și satele țării de „oameni răi”³⁴. Vătăfii de plăiași din zonele de munte sunt menționați la mijlocul secolului al XVII-lea, când ei sunt însemnați în documente în județele Buzău³⁵, Dâmbovița³⁶, Mușcel și Pădureț³⁷, Râmnicul Sărat³⁸ etc.

Vătăfii conduceau o vătășie de câteva zeci de plăiași, dintr-un sat sau din mai multe sate apropiate, aveau drept de judecată și pedeapsă în satele plăieșești și ajutau la perceperea vămilor. Pentru responsabilitățile pe care le îndeplineau, ei aveau „scutită casa și toate bucatele lui și ce va avea de seama cea mare, de lipsă și adaosul haraciului, de podvoade și mertice, de conace, de cai de olac, ... de vinărici, de oierit, de dijmărit, de erbărit ..., iar alt nimic să aibă a păzi plaiul și satile să nu fugă”³⁹.

Atribuțiile lor pe linia pazei și administrării plaiurilor către Transilvania au fost restabilite de domnul Matei Basarab și au fost păstrate în vremea domnilor următori și chiar de austrieci în perioada cât au stăpânit Oltenia. În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, vătăfii de plai plăteau birul pentru haraci în cadrul unei bresle, separat de ceilalți slujbași⁴⁰, iar satele plăieșești beneficiau, potrivit condiției vistieriei, de scutiri ce mergeau până la jumătate din rânduiala mierii și a fânului⁴¹ în schimbul obligațiilor variate de pază.

³² *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale* (în continuare se va nota: *Catalog-Țara Românească*), vol. VII (1650-1653), de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Melentina Bâzgan, București, 1999, doc. 803, p. 277.

³³ *D.R.H., B*, vol. XXIV, doc. 206, p. 279.

³⁴ *Catalog-Țara Românească*, vol. V (1640-1644), de Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca-Tincușcu, Silvia Vătafu-Găitan, București, 1985, doc. 1099, p. 465; D.A.N.I.C., Col. Doc. Istorice, CLXXXV/1, Col. Fotografii de documente XLIX/1.

³⁵ D.A.N.I.C., Col. Doc. Istorice, CXCVI/92, 99a.

³⁶ *Ibidem*, Mitropolia Țării Românești, XXXIX/13.

³⁷ *Ibidem*, Episcopia Argeș, LXIX/11.

³⁸ *Ibidem*, Col. Doc. Istorice, CMLXXI/53.

³⁹ Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. V, 1962, nr. 166, p. 430.

⁴⁰ C. D. Aricescu, *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei de la leatul 7202-7212 (1694-1704)*, în „Revista Istorică a Arhivelor României”, București, 1873, p. 105, 194, 283, 379, 534, 598, 649, 688, 735.

⁴¹ *Ibidem*, p. 235, 328, 342-343, 436-437.

Inițial, sarcinile vătafilor de natură vamală și de pază se exercitau numai la punctele de trecere peste munți, dar apoi s-au extins și asupra unor zone de șes cu obligația localităților de a asigura paza drumurilor spre hotare. Condica visteriei domnului Constantin Brâncoveanu menționează, la 20 iulie 1690, un număr de 279 de sate plăieșești în 13 dintre cele 17 județe ale țării, unele din ele aflate în zonele de câmpie⁴².

Din vremea aceluiași domn, atribuțiile vătafilor de plai s-au lărgit, ei devenind conducători ai aparatului administrativ în satele pe care le aveau în subordine. Multe dintre aceste sate plăieșești vor constitui mai târziu, în județele de deal și de munte, subunități administrative denumite plaiuri. Mai multe vătășii dintr-o zonă aveau în frunte pe *căpitanul de vătăfi*. În secolul al XVIII-lea, plaiul a devenit subdiviziune administrativă a județului, iar vătăful de plai a ajuns subaltern al ispravnicului aflat în fruntea județului. Vătăfii erau subordonați *marelui vornic*, potrivit unei informații din secolul al XVIII-lea: „vătăfii de plăieși sau paznicii drumurilor de munte erau tot sub autoritatea vornicului mare”⁴³.

Oltenia a avut o situație aparte datorată rolului pe care l-au jucat dregătorii numiți *bani*, în această provincie. Când a creat marea bănie în Oltenia, la sfârșitul secolului al XV-lea, domnia îi subordona acesteia băniile teritoriale, unde funcționau *banii* și *bănișorii de județ*. *Marele ban al Olteniei* era mai mult decât un simplu dregător domnesc, deoarece uneori el era un reprezentant administrativ al domniei, alteori un senior, aceasta în funcție de autoritatea, de forța lui, cât și de forța și autoritatea domniei⁴⁴. Atâta vreme cât la Craiova au fost bani cei proveniți din familia Craioveștilor, puterea lor a fost atât de mare încât, atunci când domnii îi înlocuiau, se simțeau obligați să menționeze că banul numit este membru al familiei lor, dar credincios domniei⁴⁵.

Banii olteni emiteau acte din cancelaria lor și ignorau adesea puterea domnească. Banii din județe executau poruncile pe care le dădea marele ban sau chiar direct domnul, iar documentele vremii dovedesc rolul pe care, ei și subalternii lor, l-au avut în administrarea Olteniei. La 6 aprilie <1496-1508>,

⁴² Dinu C. Giurescu, *Anatefterul...*, nr. 177, p. 434-435. Condica are însemnate satele repartizate pe județe. În ordinea numărului de sate plăieșești cuprinse, județele sunt: Vâlcea și Mușcel cu câte 38 de sate, Argeș cu 36 de sate, Dâmbovița cu 33 de sate, Buzău cu 29 de sate, Saac cu 28 de sate, Gorj cu 23 de sate, Prahova cu 18 sate, Râmnicul Sărat cu 15 sate, Vlașca, Teleorman, Ialomița cu 6 sate, Ilfov cu 3 sate. Condica nu are însemnate sate plăieșești în județele Mehedinți, Dolj, Romanați și Olt.

⁴³ Friederich Wilhelm von Bauer, *Memorii istorice și geografice despre Țara Românească*, în *Călători străini despre Țările Române* (în continuare se va nota: *Călători străini...*), vol. X, 1, îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 169.

⁴⁴ Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, Editura Științifică, 1965, p. 140.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 148-149.

domnul Radu cel Mare întărea mănăstirii Tismana niște sate și porunceă „să nu se amestece nici banii, nici slugile banilor, nici birari, nici sudeți, nici slugile domniei mele”⁴⁶.

Diminuarea rolului banului de la Craiova a determinat și scăderea rolul banilor din județe. După ce mai apar o vreme alături de vornici și vătafi, cu funcții în administrarea Olteniei, „să nu-l tulbure nici vornicul, nici banii, nici slugile banilor, nici domnești, nici slugile boierești, nici vătafii cei mari, nici cei mici”⁴⁷, importanța banilor a scăzut, cu o revigorare a atribuțiilor acestora în timpul domniei lui Mihai Viteazul. Un loc însemnat între bani l-a avut banul de Mehedinți. La aceasta a contribuit atât tradiția vechii bănii de Severin, cât și obligațiile pe care banul de aici le avea în apărarea ținutului de la marginea țării.

Instituția băniei s-a extins și în Muntenia, începând cu domnia lui Petru Cercel⁴⁸, dar aici aceasta n-a avut autoritatea și valoarea celei din Oltenia. Domnul Mihai, însuși, fusese ban în județul Mehedinți, în timpul domniei lui Mihnea Turcitul⁴⁹, iar apoi mare ban al Craiovei⁵⁰. În vremea acestui domn, banii de județ au căpătat, pentru o scurtă perioadă, un rol important în administrația țării, fapt reliefat de o scrisoare trimisă de domn peste hotarele țării, la 11 iulie 1598. Mihai Viteazul prevenea atunci Curtea de la Viena asupra unei iminente invazii a tătarilor și arăta prezența unui ban în partea de răsărit a Țării Românești: „banul nostru de Buzău și Brăila a trimis un om din ordinul nostru ca să cerceteze atât pe moldoveni cât și pe tătari și cazaci”⁵¹.

Documentele acelor vremuri lămuresc competența pe care o aveau *banii* sau *bănișorii de județ*: „să nu mai prade și să nu mai globească satul Jiblea al mănăstirii Cozia, pentru ce vor strica, pentru sfade și gâlcevi să-i certe și să-i prade egumenii. De va fi un hoț sau o vină mai mare să fie dat bănișorilor”⁵². Bănișorii de județ⁵³ și cei de margine⁵⁴ și-au păstrat în timp dreptul de a judeca

⁴⁶ D.R.H., B., vol. I, doc. 265, p. 429.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. III, doc. 72, p. 119; 93, p. 149; 116, p. 190.

⁴⁸ Nicolae Stoicescu, *Despre subalternii marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XV-XVIII)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. VI, 1973, p. 72.

⁴⁹ D.R.H., B., vol. XI, doc. 192, p. 256.

⁵⁰ *Ibidem*, doc. 263, p. 347.

⁵¹ Mihai Viteazul în conștiința europeană. Documente externe, vol. I, coordonatori Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bondoc, Mircea Mușat, București, Editura Academiei Române, 1982, doc. 65, p. 208.

⁵² D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 712, f. 449 v.

⁵³ D.R.H., B., vol. XXI, doc. 21, p. 34.

⁵⁴ *Ibidem*, doc. 90, p. 183. La 15 iunie 1626, bănișorii de județ și cei de margine erau opriți să judece sau să ia „dăjdiile câte sunt peste an” de la sătenii din Satul Nou, județul Ialomița.

micile pricini între locuitori, fiind menționați în documente și în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat⁵⁵.

Matei Basarab a fost cel care, o dată cu îmbunătățirea organizării fiscale a țării a adus și unele schimbări în administrație. Prin măsuri severe el a reorganizat paza hotarelor în încercarea de a opri fuga populației impozabile. Domnul a creat în zona plaiurilor de munte un sistem coercitiv în care un rol important îl aveau *vătafi* de plăieși, care aveau asupra plăieșilor din sate drepturi asemănătoare cu cele ale căpitanilor asupra subalternilor lor.

Celelalte zone ale țării au fost puse sub controlul *căpitanilor*, care aveau rang militar și comandau aproape toate categoriile de oșteni: curteni, călărași, dorobanți, lefegii⁵⁶. Prima mențiune a unui căpitan este cea din cartea lui Mihai Viteazul, din 26 iunie 1597, prin care domnul chema în oastea sa lefegii, oferindu-le plăți adecvate⁵⁷. Un an mai târziu, era amintit un Ioan aga cu rang de mare căpitan de călărași și pedestrași⁵⁸.

La 25 aprilie 1609, sătenii moșneni din satul Foleștii de Jos, pe Bistrița, se vindeau rumâni lui Oprea logofăt din Șirineasa pentru bani și pentru o datorie deoarece „le-a plătit dăjdiile și merticul la catanele <lui> Berbervenți căpitanul, pe trei luni, și le-a plătit toate părțile de bir de a cheltuit aspri 3 700”⁵⁹. Încă de la acea dată căpitanul avea, pe lângă atribuțiile militare, și atribuții administrative pe care le realiza cu ajutorul subalternilor din subordine.

În condițiile instabilității politice din primele decenii ale secolului al XVII-lea, căpitanii au ajuns să dețină un rol important în viața politică a țării ca urmare a sarcinilor în viața administrativă și militară⁶⁰. La 24 iulie 1635, o seamă de supuși jurau credință lui Matei Basarab și aliatului său ardelean, Gheorghe Rakoczi, iar actul era semnat de „noi toți slujitorii Țării Rumânești, căpitanii, iuzbașii, ceaușăi, vătășăi și toți cetașăi, călărime și pedestrime”⁶¹. Spre sfârșitul domniei acestui domn, când „toți boierii mari și mici” cercetau furtul unor pungi din banii pentru haraci, printre cei ce făceau parte din Adunarea Stărilor

⁵⁵ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XIV, 2, tipărite de N. Iorga, București, 1917, doc. DCCCL, p. 873.

⁵⁶ Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 84.

⁵⁷ *D.R.H., B*, vol. XI, doc. 244, p. 323. În document sunt amintiți „căpitanii care vor fi căpitani”.

⁵⁸ Giovanni De'Marini Poli, *Lista marilor boieri pământeni, în Călători străini...*, vol. III, ediție îngrijită de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1971, p. 270.

⁵⁹ *D.I.R., B, veac XVII*, vol. I, doc. 340, p. 377.

⁶⁰ *Istoria Românilor*, vol. V, p. 662.

⁶¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, București, 1903, p. CLXXVIII.

constituită se numărau și patru căpitani⁶². Înainte de a se hotărî dacă acceptă tronul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu a chemat la sfat, potrivit cronicii, „pre toți căpitani de dorobanți, iuzbași și ceașii, vâtași și cetași de s-au sfătuit cu dânșii”⁶³.

Din dregători cu sarcini îndeosebi militare, căpitanii au devenit, în primele decenii ale secolului al XVII-lea, conducători ai administrației și judecători ai locuitorilor din județe. Ajutați de cetele de slujitori pe care le aveau în subordine, căpitanii răspundeau de paza hotarelor, de ordinea internă, de execuțiile fiscale și participau, alături de alți boieri dregători, la înfăptuirea actului de justiție.

Izvoarele istorice relevă sporadic sarcinile căpitanelor. Dintre acestea amintim pe cel care arată că, pentru a nu fi rumânit pe nedrept, în iunie 1642, Vasile „a luat legea țării înaintea căpitanelor și a tuturor negustorilor din Orașul <Floci>”⁶⁴. Atunci când stabilea judecători în pricini diverse legate de natura stăpânirii, domnul Constantin Brâncoveanu alegea dintre boieri „în primul rând, pe căpitanii localnici și pe iuzbași”⁶⁵. Atribuțiile administrativ-fiscale sunt reliefate și de poruncile primite de căpitani de la domnii țării⁶⁶. Căpitanii de județ și căpitanii locali mai mici sunt regăsiți în documente în calitate de hotarnici,

⁶² Gheorghe I. Brătianu, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele Române*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 89. Alături de mitropolit, episcopi, mari dregători, boieri mari și mici se numărau, la 18 ianuarie 1652, căpitanii: Cârstea, Badea, Drăgoi și Marin, *Catalog-Țara Românească*, vol. VII, doc. 565, p. 201-202.

⁶³ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 98; *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717*, ediție întocmită de Const. Grecescu, București, Editura Științifică, 1959, p. 3. Cronicarul relatează că mitropolitul Theodosie și fratele său, Constantin Cantacuzino, fost mare stolnic, „numaidecât merseră la sfânta Mitropolie și porunciră de se strânseră toți căpitanii după la toate cetele și mulțime de boieri mari și mici”.

⁶⁴ D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 209, f. 243.

⁶⁵ *Ibidem*, Ms. 705, f. 205.

⁶⁶ Domnul Nicolae Mavrocordat porunca, la 6 aprilie 1716, „căpitanelor de Cemeți și dumneavoastră boieri care veți fi zapcii și cislai într-acele județe, care veți fi strângători de bani acolo”, D.A.N.I.C., M-rea Tismana, XCIII/ 75; La 28 iunie 1731, domnul Mihai Racoviță porunca căpitanelor de la oraș să meargă la moșia mănăstirii Sf. Ioan din București să-i oblige pe toți la dijmă: „să mergi însuși capul tău acolo... nicidecum pă nici unul să nu-i îngăduiești”. *Ibidem*, M-rea Sf. Ioan din București, V/ 36. În anul 1737, Scarlat mare căpitan de margine de la Focșani primea poruncă de la domnul Constantin Mavrocordat pentru a-i obliga pe călărașii și sătenii din satul Măxineni să plătească darea pentru vite: „de care stăm și ne mirăm, fiind căpitan mare marginii de ce să-i îngăduiești să facă silnicii, încă mai vârtos fiind ei călărași”. *Ibidem*, Col. Doc. Istorie, CXXVI/ 56.

judecători sau martori deoarece ei au semnat pe actele întocmite laolaltă cu alți boieri dregători.

Unii istorici au afirmat că în calitatea lor de judecători căpitani nu au avut dreptul să emită cărți⁶⁷. Căpitaniii implicați în pricini de judecată mai mici, care nu erau de competența marilor dregători sau a domniei, au emis asemenea cărți de judecată⁶⁸ și chiar cărți de împuternicire⁶⁹.

În secolele XVII și XVIII, până la domnia lui Constantin Mavrocordat, căpitania a fost instituția careia i-au revenit atribuții administrative, fiscale și juridice la nivelul județelor țării⁷⁰. Anastasie Comnen Ipsilante arăta în lucrarea sa „căci domnia avea legături și un fel de stăpânire asupra celor 17 județe ale Țării Românești prin numitele căpitani. Căpitaniii fiind sub puterea marelui spătar, se aflau sub comanda sa”⁷¹. Autorul mai menționa faptul că la nivel de județ căpitantul era principalul ispravnic al puterii centrale, principalul factor de răspundere față de aceasta în privința pazei graniței, a ordinii interne, a urmăririi fugarilor și a perceperii fiscale: „Fiecare dintre căpitani are sub ascultarea sa menzili și slujitori, care înainte vreme erau de asemenea bărbați superiori în ierarhia militară și cu ajutorul cărora se rezolvau înainte toate problemele politice în cele 17 județe și prin aceștia căpitaniii lor adunau și adună impozitele înainte de a fi fost inventată această instituție a isprăvniceii”⁷².

Atribuțiile căpitanilor în administrația țării sunt evidențiate, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și de austriacul Friederich Bauer care aducea câteva precizări în lucrarea sa: „În orașele principale existau odinioară căpitani mari, căpitani de o mie, cu garnizoanele lor, compuse din slujitori sau soldați de

⁶⁷ Ioan Brezoianu, *op. cit.*, p. 10

⁶⁸ Căpitaniii Fiera, în anul 1699 și Lefter, în anul 1704, ambii din Ploiești, judecau și emiteau cărți în diverse pricini : George Potra, Nicolae Simache, *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Târgșor (1632-1857)*, Ploiești, 1970, p. 151-155; Căpitaniii de Cerneți judecau și înmânau cărți de judecată în anii 1712, 1714: D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 714, f. 965-966, M-rea Strehaia, XIV, 26.

⁶⁹ La 9 martie 1705, căpitantul de margine, Doni, dădea o împuternicire egumenului de la mănăstirea Mărgineni pentru ca acesta să poată „să-și strângă oameni la satul mănăstirii” : D.A.N.I.C., Col. Doc. Istorie, CXXVII/ 3.

⁷⁰ *Istoria României*, vol. III, redactor responsabil A. Oțetea, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 81-83, 399.

⁷¹ Olga Cicanci, *Informații despre organizarea administrativă și fiscalitate în Țara Românească (1764-1765) în opera lui Anastasie Comnen Ipsilante*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom. XIX, 1966, nr. 2, p. 346.

⁷² *Ibidem*, p. 346-347.

țară. În timp de pace acești slujitori se schimbau cu rândul pentru paza hotelurilor, iar în timp de război slujeau cu toți sub ordinele marelui spătar⁷³.

Un sol polon nota, la 25 februarie 1640, că orașul Buzău era condus de un căpitan care avea în ascultare patru steaguri de oșteni⁷⁴, iar în anul 1655, o mențiune arată că „au venit la domn căpitanii din Râmnic, Focșani, Buzău, Ploiești, Gherghița și cel din Târgșor”⁷⁵, ceea ce dovedește că la mijlocul secolului al XVII-lea căpitanii erau instituții organizate și majoritatea își aveau reședința în orașele mai importante ale țării.

Între căpitanii Țării Românești, cel al județului Mehedinți, cu reședința la Cerneți, și cel din județul Râmnicu Sărat, cu reședința la Focșani, erau cei mai importanți⁷⁶, deoarece aveau rangul de *mari căpitani*. În alegerea reședințelor celor doi căpitani au precumpănit rațiuni de ordin militar. Matei Basarab a fost cel care a înființat căpitania de margine de la Focșani, din necesitatea de a asigura paza hotelurilor nord-estice împotriva tătarilor și a rivalului său din Moldova⁷⁷.

Nu știm cu precizie când a fost înființată căpitania din estul țării, dar un document din 20 februarie 1642 arată că domnul Matei Basarab îi întărea lui Ghiorma Alexeanu mare ban un ȋigan „scos din ceaia țară”, pe vremea când era căpitan și fusese trimis de domn „spre margine la Focșani”⁷⁸. Ghiorma a fost mare căpitan de călărași în perioada 1638-1640⁷⁹ și este posibil ca instituția marii căpitanii de la Focșani să fi fost înființată în anul 1638 sau mai înainte. Un alt căpitan de margine la Focșani este menționat câțiva ani mai târziu, în anul 1651⁸⁰. În mai-iunie 1691, aici era căpitan de margine Mihalcea Cândescu⁸¹, iar la 7 decembrie 1694, era Ianache Văcărescu⁸².

Matei Basarab a creat și căpitania de margine de la Cerneți, din județul Mehedinți. Buliga Lupul, căpitan din Cerneți, întâlnit în documente începând cu

⁷³ Friederich Wilhelm von Bauer, *op. cit.*, în *Călători străini...*, vol. X, 1, p. 156-157.

⁷⁴ Achacy Taszycki, *Relația secretarului*, în *Călători străini...*, vol. V, București, Editura Științifică, 1973, p. 171.

⁷⁵ Ioan Boros, *Scrisori*, în *Călători străini...*, vol. V, p. 529.

⁷⁶ Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotelurilor în Țara Românească în secolele XV-XVIII*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. IV, 1960, p. 218.

⁷⁷ Idem, *Matei Basarab*, București, Editura Academiei Române, 1988, p. 71.

⁷⁸ D.A.N.I.C., Col. Doc. Istorice, CXXXII/195.

⁷⁹ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică, 1971, p. 105.

⁸⁰ D.A.N.I.C., Episcopia Buzău, LVII/7.

⁸¹ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 151.

⁸² D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 705, f. 74.

15 octombrie 1636⁸³ și până în anul 1653⁸⁴, apare cu titlul de mare căpitan din 20 mai 1642⁸⁵, ceea ce dovedește că la acea dată exista, ca instituție, căpitania mare de margine. Acestei căpitanii îi era subordonată o altă căpitanie din județ, cea de la Strehaia, unde, la 31 martie 1646, se înscriau drept călărași câțiva rumâni din satul Ploștina, același județ⁸⁶.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Cernețiul a devenit loc de popas și tabără pentru domnii țării, chemați de turci să participe cu oști la luptele purtate împotriva habsburgilor. Transformarea Banatului de Caransebeș și Lugoj în pașalâc turcesc (1652) și cucerirea cetății Oradea (1660) au determinat menținerea căpitaniei de la Cerneți și a căpitanului acesteia la rangul de mare căpitan⁸⁷.

Dintre căpitanii din Cerneți care apar în documente menționăm pe: Stan căpitan (1656-1657)⁸⁸, căpitani străini, „puindu-să căpitani din altă țară streini”, în timpul domniei lui Radu Leon (1664-1669)⁸⁹, căpitanii Dumitrașco Cotruceanul și fiul său Mihul⁹⁰, între anii 1668-1669⁹¹. Prezența tatălui și a fiului cu rangul de căpitani, în aceeași perioadă de timp, arată fie că această dregătorie era rentabilă și era transmisă din tată în fiu, fie că unul din ei era căpitan la Cerneți, iar celălalt era căpitan pe cuprinsul județului Mehedinți. În anii 1668-1669, în județul Mehedinți avea rangul de căpitan și Iovan Glagoveanu⁹². La 10 mai 1699, în condica visteriei domnești este menționată suma de 5581 taleri, care fusese dată marelui căpitan de la Cerneți, Papa Otetelișanul, „pentru plata a 600 de salahori ce au slujit; plata pe 3 luni”⁹³, ceea ce ne duce la concluzia că exista un sistem de plată în această instituție.

Documentele semnalează drept căpitani de margine la Cerneți pe: Tănase, la 5 mai 1681⁹⁴, Ștefan Cioroianul în 1687⁹⁵, Dumitrașco Spineanu la

⁸³ *Ibidem*, M-rea Tismana, XI/2.

⁸⁴ *Catalog-Țara Românească*, vol. VII, doc. 3, 62, 140, 146, 219, 346, 368, 407, 610, 630, 679, 815.

⁸⁵ D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 449, f. 372.

⁸⁶ *Ibidem*, M-rea Tismana, LXXXVII/3.

⁸⁷ Nicolae Chipurici, *Căpitania de margine la Cerneți*, în „Revista Arhivelor”, 1974, nr. 4, p. 393.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 392; *Istoria Românilor*, vol. V, p. 348.

⁸⁹ D.A.N.I.C., M-rea Tismana, XC/19.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*, XI/15, XIV/7.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 485.

⁹⁴ D.A.N.I.C., M-rea Tismana, LXXXVII/23.

⁹⁵ N. Iorga, *Orașele oltene și mai ales Craiova pe pragul vremilor nouă (1760-1830)*, în „Arhivele Olteniei”, an. IV, 1924, nr. 20, p. 275.

1693⁹⁶, Hristodor Pârâianul, la 26 noiembrie 1694⁹⁷ și 8 august 1696⁹⁸, Vasile la 1697-1698⁹⁹, Papa Otetelișanul la 1699¹⁰⁰, Matei Fărcășeanul la 1706¹⁰¹, Dumitru Argetoianu la 1707¹⁰², Constantin Greceanu la 1710¹⁰³, Staico Bengescu la 1715¹⁰⁴ și Dumitrașco Brăiloiu la 1716¹⁰⁵. Căpitanul Staico Bengescu, care fusese trimis de boierii olteni pentru tratative la generalul austriac Stephan von Steinvill, cel care conducea trupele austriece în Oltenia în luptele cu turcii din anul 1717, avea o îndelungată activitate în administrație, el remarcându-se prin faptul că „sub trei domni, în timp de peste 30 ani, condusesse județele Gorj și Vâlcea”¹⁰⁶.

Căpitani de județ de la Cerneți erau numiți și revocați personal de domni, erau ispravnicii domniei pentru județul Mehedinți și principalul factor de răspundere față de puterea centrală în privința pazei hotarului, a ordinii interne, a urmăririi fugarilor, a tâlharilor și a execuțiilor fiscale. Căpitania de la Cerneți și-a încheiat activitatea în timpul stăpânirii austriece în Oltenia, atunci când administrația orașului a fost încredințată unui jude subordonat vornicilor și ispravnicilor de județ¹⁰⁷. În timpul stăpânirii Olteniei de către austrieci, sediul instituției căpitaniei mari a fost mutat la Slatina. Cernețul a continuat să fie reședința ispravniciei de Mehedinți și după retragerea austrieților¹⁰⁸.

Căpitani de județ erau de origine boierească și făceau parte, în timpul lui Constantin Brâncoveanu, din categoria boierilor mazili¹⁰⁹, deoarece plăteau haraciul separat de căpitani de slujitori aflați în subordine, despre care condica

⁹⁶ D.A.N.I.C., M-rea Tismana, LVII/4.

⁹⁷ *Ibidem*, Fond Mitropolia Țării Românești, CCXXV/16.

⁹⁸ D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 705, f. 87.

⁹⁹ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 296; D.A.N.I.C., M-rea Govora, XXVII/37; Col. Manuscrise, Ms. 705, f. 127.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 485.

¹⁰¹ D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 714, f. 927.

¹⁰² *Ibidem*, M-rea Govora, XIII/17.

¹⁰³ *Ibidem*, XXV/37.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci*, vol. I, București, 1929, p. 35-36.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 40.

¹⁰⁷ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718-1739)*, ediție îngrijită de Gheorghe Lazăr, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 253.

¹⁰⁸ D.A.N.I.C., Fond Divanul Săvârșitor, dosar 261/1830.

¹⁰⁹ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 488, 555. Nicolae Stoicescu arată că, la sfârșitul secolului al XVII-lea, marele căpitan de dorobanți ajunsese boier de treapta a IV-a, îndeplinea atribuții polițienești în București și era membru al divanului domnesc. Vezi Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 84.

vistieriei preciza „și pentru voi slujitorii încă s-au socotit ca să nu fiți amestecați cu țara, ce s-au pus la voi osebi”¹¹⁰.

În ascultarea marilor căpitani de margine și a căpitaniilor de județ se aflau căpitaniile de călărași și martalogi, căpitaniile de dorobanți¹¹¹ și căpitaniile de pedestrași și scutelnici. Ei asigurau constrângerea populației la plata dărilor și erau organizați pe județe încă din timpul domniei lui Matei Basarab, deoarece izvoarele istorice arată pe roșii, logofeteii și călărașii din județele Argeș¹¹², Râmnic¹¹³, Vâlcea¹¹⁴ ș.a. Reorganizarea militaro-administrativă înfăptuită de Constantin Brâncoveanu a avut drept rezultat apariția a 12 categorii de slujitori rânduiți în cele 17 județe¹¹⁵.

Căpitaniile de județ aveau reședința în cele mai importante orașe și târguri din județe, iar cei de margine în localități aflate la hotarele țării. Condica vistieriei domnului Constantin Brâncoveanu prezintă care erau căpitaniile din Țara Românească în timpul domniei acestuia. La 10 mai 1699, pe lângă căpitaniile mari de margine de la Cerneți și Focșani existau căpitaniile în localitățile unde erau încartiruite steaguri de dorobanți, călărași, scutelnici și pedestrași: Craiova, Comanca, Văleni, Chiojd¹¹⁶, Râmnicu Sărat, Ploiești, Lichirești, Odivoia, Rușii de Vede, Caracal, Orașul Floci, Ciocănești, Călugăreni, Bistrița, Zimnicea¹¹⁷. La 1 aprilie 1700, funcționau căpitaniile de călărași la: Voicești, Grădiștea, Buzău, Ploiești, Gherghița, Lichirești, Odivoia, Rușii de Vede, Caracal¹¹⁸ și căpitaniile de scutelnici la: Orașul Floci, Ciocănești, Călugăreni, Podu Pitarului, Zimnicea, Bistrița¹¹⁹. Condica menționează un număr de 27 căpitaniile în anul 1699¹²⁰ și un număr de 32 căpitaniile în anul 1700¹²¹, fiind incluse și cele două mari căpitaniile de margine de la Focșani și Cerneț.

Numărul căpitaniilor din Țara Românească a fost în continuă creștere deoarece, față de cele 32 de căpitaniile menționate în anul 1700, erau semnalate un număr de 88 de căpitaniile în anul 1765¹²². Izvoarele documentare arată că numărul

¹¹⁰ Dinu C. Giurescu, *Anatefterul...*, nr. 30, p. 387.

¹¹¹ *Catalog-Țara Românească*, vol. V, doc. 942, p. 404.

¹¹² *Ibidem*, vol. VI, doc. 1487, p. 550.

¹¹³ *D.R.H., B.*, vol. XXV, întocmit de Damaschin Mioc, Maria Bălan, Ruxandra Cămărășescu, Coralia Fotino, București, Editura Academiei Române, 1985, doc. 224, p. 242.

¹¹⁴ *Catalog-Țara Românească*, vol. V, doc. 1473, p. 615.

¹¹⁵ *Istoria Românilor*, vol. V, p. 641-642.

¹¹⁶ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 483.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 484.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 544.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 483-484.

¹²¹ *Ibidem*, p. 544-545.

¹²² Olga Cicanci, *op. cit.*, p. 352-357.

căpitanilor din țară a fost, totuși, redus simțitor de către domnii Nicolae și Constantin Mavrocordat: „Nicolae Mavrocordat a micșorat mult numărul lor și fiul său prin reforma sa i-a mai redus încă, astfel au mai rămas puțini”¹²³.

Căpitanii de județ nu aveau autoritate asupra orașelor și a ocoalelor acestora, care constau într-o zonă limitrofă așezărilor urbane. Acest fapt este reliefat în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, când se acordau privilegii pârclăbiilor orașelor, care se exercitau și asupra unei zone din jur constituită din 12 sate. Poruncile trimise către pârclăbiile din orașe erau însoțite de avertismente pentru căpitanii de județ care erau opriți: „nimic să nu se amestece în veniturile pârclăbiei”¹²⁴.

Spre deosebire de celelalte județe, autoritatea în județele Mușcel și Dâmbovița era asigurată de *vornicul* de Câmpulung și cel de la Târgoviște¹²⁵.

Oricare ar fi fost, de-a lungul timpului, conducătorii în județe, ei nu aveau voie să se amestece pe domeniile laice sau eclesiastice scutite de domnie de biruri și dăjdii. Încă din vechime domnii obișnuiau să arendeze birul și dările în produse unor dregători mai mari sau mai mici, diferite izvoare istorice amintind de acest aspect. Încă din vremea domniei lui Mircea cel Bătrân, în anul 1406, domnul acorda un privilegiu în care amintea despre situația vămilor: „iar unde se află vamă sau cumpărată sau necumpărată”¹²⁶, ceea ce dovedește că obiceiul vânzării sau arendării unor drepturi care se cuveneau domniei era foarte vechi.

Relevantă este mărturia italianului Franco Sivori, cel care-l împrumutase pe viitorul domn Petru Cercel (1583-1585) cu importante sume de bani pentru a dobândi tronul Țării Românești, și care a fost răsplătit de acesta, atunci când a ajuns domn, cu zeciuiala dărilor din județul Buzău. Sivori relata cum se proceda la arendarea dărilor: „căci este obiceiul în Țara Românească ca (*sic*) principii, pentru a răsplăti pe boieri și pe alți favoriți, să le dea grija de a ridica și de a duce la curte toate veniturile țării, dând unuia grija unei provincii și altuia a alteia, după bunul plac al principelui. Acesta, după un vechi obicei, pentru osteneala de

¹²³ Friederich Wilhelm von Bauer, *op. cit.*, în *Călători străini...*, vol. X, 1, p. 157.

¹²⁴ Dinu C. Giurescu, *Anatefterul...*, nr. 1, p. 366, nr. 15-21, p. 376-381.

¹²⁵ Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, București, Editura All, 2000, p. 345; M. Carra, *Istoria Moldaviei și a României*, traducere de N. T. Orășeanu, București, 1857, p. 225. <Mihail Cantacuzino>, *Istoria politică și geografică a Țării Românești*, tradusă de George Sion, București, 1863, p. 25. Cantacuzino preciza în lucrarea sa: „Marele vornic de Târgoviște este judecătorul orașului Târgoviște și cârmuitorul districtului Dâmbovița”.

¹²⁶ *D.R.H.*, B, vol. I, doc. 30, p. 67.

a strânge veniturile acordă zeciuială den tot ce scoate aceleia căruia i s-a făcut favoarea de a-i încredința grija”¹²⁷.

Peste jumătate de secol, la 3 septembrie 1636, un Vucina Sârbul ținea județul Argeș de bir, „cum este obiceiul acestei țări”¹²⁸. O noutate în arendarea birurilor și dăjdiilor este semnalată de Nicolae de Potra, în anul 1726. El relatează: „Sub voievozi, boierii care căpătaseră arenzile acestor venituri, pentru a realiza câștiguri, le subarendau altor boieri subalterni sau boiernași și negustori ce ofereau mai mult”¹²⁹. Arendarea birurilor a creat condiții prielnice pentru ca dregătorii și slujbașii lor să facă numeroase abuzuri pentru a-și spori averea. Dumitrașco mare stolnic din Filipești și Marco mare armaș, care „țineau județul Buzău de bir” în anul 1646¹³⁰, speculau fuga unor rumâni din satul Șchiopeni, același județ, și sub pretextul plății birurilor acestora le luau loturile de pământ, cu valoare mult mai mare. În timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, marele vornic Badea Bălăceanu a acaparat câteva sate întregi la prețuri mici pe motiv că „a ținut județul Teleormanului de dăjdiile vistieriei și, fugind satele dintr-acel județ, le-au plătit”¹³¹.

Studiul documentelor ne duce la concluzia că birurile au fost arendate de domni marelui vornic¹³² sau vornicilor mai mici¹³³, marelui stolnic¹³⁴, marelui paharnic și marelui logofăt¹³⁵, logofeților¹³⁶, postelnicilor¹³⁷, vătăfilor¹³⁸, paharnicilor¹³⁹, slugerilor¹⁴⁰ și chiar căpitanilor. Un act emis în cancelaria domnului Matei Basarab, la 8 martie 1648, arată că Sava

¹²⁷ Franco Sivori, *Memorialle delle cose accurse a me Frenco Sivori del Signor Benedeto*, în *Călători străini...*, vol. III, p. 11.

¹²⁸ *D.R.H., B*, vol. XXV, doc. 376, p. 421-422.

¹²⁹ Nicolae de Potra, *Reflecțiile privind starea Olteniei*, în *Călători străini...*, vol. IX, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1997, p. 118.

¹³⁰ *Catalog-Țara Românească*, vol. VI, doc. 452, p. 178.

¹³¹ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 112.

¹³² *D.R.H., B*, vol. XXV, doc. 32, p. 38.

¹³³ *Catalog-Țara Românească*, vol. V, doc. 1073, p. 455.

¹³⁴ *Ibidem*, vol. VI, doc. 705, p. 271.

¹³⁵ *D.R.H., B*, vol. XXV, doc. 376, p. 421-422.

¹³⁶ *D.I.R., B*, veac XVII, vol. IV, comitet de redacție : Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, David Prodan, Mihail Roller, București, Editura Academiei Române, 1954, doc. 375, p. 365.

¹³⁷ *D.R.H., B*, vol. XXV, doc. 269, p. 287; *Catalog-Țara Românească*, vol. VI, doc. 888, p. 338.

¹³⁸ *D.A.N.I.C.*, Col. Manuscrise, Ms. 127, f. 52-53.

¹³⁹ *D.R.H., B*, vol. XXV, doc. 286, p. 314.

¹⁴⁰ *Catalog-Țara Românească*, vol. V, doc. 778, p. 342.

căpitan, Jipa postelnic și Dumitru căpitan „au ținut județul Buzău de birărie”¹⁴¹. Însuși domnul Matei Basarab scria, în anul 1639, despre „vremea când el era boier și ținea județul Romanai pentru bir”¹⁴². Domnia mai arenda vămile¹⁴³, birul untului¹⁴⁴, darea mierii¹⁴⁵, vinăriciul¹⁴⁶, oieritul¹⁴⁷ ș.a.

Deprinderea arendării unor biruri către funcționarii mai importanți nu a fost îndepărtată nici în timpul administrației austriece în Oltenia. La 30 noiembrie 1720, oieritul provinciei era arendat de doi consilieri ai Administrației: Dosoteiu Brăiloiu și Constantin Strâmbeanu¹⁴⁸. În anul 1722, cei patru consilieri ai Administrației erau tovarăși lui Nicolae Pater în arenda dijmăritului și tutunăritului în Oltenia¹⁴⁹.

În timpul domnului Constantin Brâncoveanu, birul, „ce s-a vândut după obicei în divan”, era arendat în mare parte de marii dregători, ca o dovadă a faptului că aceștia aveau monopol asupra acestei practici care aducea venituri importante. Condica vistieriei domnești arată că în anii 1694¹⁵⁰, 1695¹⁵¹, 1697¹⁵² și 1703¹⁵³ birul, pe o perioadă de un an sau doar o lună, fusese arendat de marii dregători ai divanului domnesc, între ei numărându-se în anul 1703 și doi mari căpitani¹⁵⁴.

Unii mari dregători luau în arendă birul din mai multe județe, așa cum este cazul lui Radu Golescu, mare comis, care arendase birul pentru lunile martie și aprilie 1697 din județele Romanai și Mușcel¹⁵⁵. În anul 1703, oieritul din cinci

¹⁴¹ *Ibidem*, vol. VI, doc. 1073, p. 396.

¹⁴² *Ibidem*, doc. 1546, p. 567.

¹⁴³ *D.I.R.*, B, veac XVI, vol. V, doc. 276, p. 262; 283-284, p. 268-269; *D.R.H.*, B, vol. XXIV, întocmit de Damaschin Mioc, Sașa Caracaș, Constantin Bălan, București, Editura Academiei Române, 1974, doc. 222, p. 297; *Catalog-Țara Românească*, vol. V, doc. 570, p. 257; 1218, p. 514; D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 705, f. 243, 295.

¹⁴⁴ *Catalog-Țara Românească*, vol. VII, doc. 939, p. 327.

¹⁴⁵ *Ibidem*, vol. V, doc. 235, p. 114.

¹⁴⁶ D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 705, f. 295.

¹⁴⁷ *D.R.H.*, B, vol. XXIII, întocmit Damaschin Mioc, București, Editura Academiei Române, 1969, doc. 238, p. 377.

¹⁴⁸ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, vol. I (1716-1725), București, Tipografia „Gutenberg”, 1913, p. 476-477.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 523-525.

¹⁵⁰ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 62.

¹⁵² *Ibidem*, p. 298.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 693.

¹⁵⁴ *Ibidem*.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 298.

județe: Râmnicul Sărat, Buzău, Saac, Ialomița și Prahova fusese arendat de marele paharnic¹⁵⁶.

Când cei care arendau județele „de bir sau de alte dăjdii” nu respectau imunitățile și privilegiile acordate de domni intervenea conducătorul de județ. Acesta avea dreptul să impună legalitatea, în calitatea lui de supraveghetor al perceperii fiscale. Dovadă în acest sens este porunca lui Matei Basarab, din anul 1651, către căpitanul Dumitrașco, prin care-i cerea să nu perceapă dijma de pe moșia mănăstirii Mărgineni de la Mușetești și să „facă certare și pradă” pentru cei care au cumpărat dijma din județ și o iau pe nedrept de pe moșia mănăstirii¹⁵⁷.

Conducătorii de județe nu aveau voie să intervină în activitatea ocnelor și a localităților care le deserveau, în administrarea vânilor și schelelor și a sloboziilor. Cămărașii, vameșii și schelerii administrau bunurile date lor de domni și răspundeau în fața acestora pentru modul cum își îndeplineau datoria. Tot ei aveau și dreptul de judecată asupra satelor care asigurau forța de muncă sau paza ocnelor și vânilor¹⁵⁸.

Războiul austro-turc din anii 1716-1718, desfășurat, în bună parte, pe teritoriul Țărilor Române, a dus la ocuparea succesivă a Olteniei, când de către trupele austriece, sprijinite de o parte a boierilor olteni dornici de autonomie de sub tutela domnului de la București¹⁵⁹, când de către trupele româno-turce. Oltenia a trecut, începând cu anul 1716, sub administrația austriacă, iar Curtea de la Viena a numit în fruntea provinciei pe serdarul Barbu Brăiloiul. În februarie 1718, au fost numiți provizoriu în fruntea celor cinci județe oltene câte doi boieri, cu sarcina de a „judeca pe cei nemulțumiți cu hotărârile pârcălabilor și ispravnicilor”¹⁶⁰. La instaurarea ocupației austriece în Oltenia, în administrația județelor erau implicați ispravnici.

Încă din secolul al XVII-lea, pentru a evita deplasările lungi ale dregătorilor lor prin țară, domnii Țării Românești au început să numească în orașe *ispravnici* care rezolvau, printre altele, și pricinile ivite între locuitori în plan local¹⁶¹. Astfel de ispravnici erau, încă din timpul domniei lui Matei Basarab, în multe din orașele mai importante ale țării. La început, ispravnicii își exercitau autoritatea asupra teritoriului județelor unde erau numiți, nu și în orașe, care se aflau sub jurisdicția unui județ, a 12 pârgari aleși și a pârcălabilor ce-l reprezentau pe domn. Cu timpul, ispravnicii au început să dubleze conducerea orașelor unde erau trimiși de domni.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 693.

¹⁵⁷ D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 454, f. 223 v - 224.

¹⁵⁸ *Catalog-Țara Românească*, vol. IV, doc. 938, p. 431.

¹⁵⁹ Al. A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 98; Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 24.

¹⁶⁰ Al. A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 100.

¹⁶¹ Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc...*, p. 125.

Unii dintre ispravnici avuseseră înainte dregătorii importante, iar domnul le încredința conducerea administrației într-o regiune sau alta. Astfel, ispravnici ai scaunului Craiovei au fost: Ivașcu Băleanu fost mare vornic, la 1624, Mușat fost mare clucer, la 1625, Fiera Leordeanu fost mare logofăt, la 1626, Preda Bucșanu fost mare logăfăt, la 1659, Bunea Grădișteanu fost mare comis, la 1706¹⁶². Ispravnici ai orașului Floci au fost : între anii 1647 august 30-1649 iunie 7, Preda Buzinca fost mare sluger¹⁶³, Apostolache comis în 1650¹⁶⁴ și Moise spătar în 1653¹⁶⁵. La 22 decembrie 1647 erau doi ispravnici la Văleni, județul Saac: Dumitru vornic al doilea și Drăgoi¹⁶⁶, iar între 13 septembrie 1697-10 august 1700, în orașul Câmpulung a fost ispravnic Șerban Vlădescu fost mare comis¹⁶⁷. Erau și ispravnici care își exercitau atribuțiile în două județe apropiate, așa cum este cazul lui Fiera logofăt care, la 21 iunie 1705, era ispravnic pentru județele Mușcel și Argeș și judeca o pricină în care părțile erau trimise de domn „iar măria sa Vodă l-a trimis aici la noi ca să-i facem dreptate”¹⁶⁸.

Ispravnicii domnești erau numiți și din rândul căpitanilor care se aflau în județe, așa cum este cazul ispravnicilor scaunului Craiovei: la 2 octombrie 1642, căpitanul Tudoran¹⁶⁹, în 1659 căpitanul Preda Pârâianu, în 1678 căpitanul Vasile, în 1681 căpitanul Iena¹⁷⁰, și ispravnicul orașului Floci, unde, la 25 aprilie 1643, căpitanul Răzvan era ispravnicul orașului¹⁷¹.

Reședințele domnești de la București și Târgoviște¹⁷² aveau ispravnici de scaun, la fel ca și reședința banilor olteni de la Craiova. Ispravnicul scaunului Craiovei îl înlocuia pe banul plecat din localitate la curtea domnească și este întâlnit în documente încă din anii 1617-1716¹⁷³. La București, domnul alegea

¹⁶² Em. Săvoiu, *Contribuții la istoricul ispravnicilor de scaun ai Craiovei în secolul al XVII-lea*, în „Historica”, 1971, nr. 2, p. 101-102.

¹⁶³ D.A.N.I.C., M-reă Sf. Ioan București, V/8, 11; Col. Doc. Istorice, CCCX/34; M-reă Radu Vodă XXVII/8.

¹⁶⁴ *Ibidem*, Col. Manuscrise, Ms. 256, f. 498-499 v.

¹⁶⁵ *Ibidem*, M-reă Radu Vodă, XXVII/2, 8.

¹⁶⁶ *Catalog-Țara Românească*, vol. VI, p. 375.

¹⁶⁷ D.A.N.I.C., Col. Doc. Istorice, D/274; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, București, p. 39-40, 165, 198, 204-205.

¹⁶⁸ *Ibidem*, M-reă Radu Vodă, XVIII/43.

¹⁶⁹ *Ibidem*, Col. Manuscrise, Ms. 723, f. 487v-488.

¹⁷⁰ Em. Săvoiu, *op. cit.*, p. 102.

¹⁷¹ D.A.N.I.C., Col. Doc. Istorice, CCCLXVII/128.

¹⁷² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, București, 1903, p. 57; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 238; D.A.N.I.C., M-reă Câmpulung, V/9; Col. Doc. Istorice, XX/131.

¹⁷³ Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii scaunului Bucureștilor*, în „Studii și Cercetări Științifice”, an XIII, fasc. 1, 1962, p. 131; Em. Săvoiu, *op. cit.*, p. 98-102.

ispravniciei de scaun din rândul dregătorilor apropiați lui, cu scopul de a-l suplini atunci când pleca din capitală. Totuși, la 13 august 1645, domnul Matei Basarab emitea o carte de judecată în divanul țării¹⁷⁴, iar în aceeași zi Mircea pitar, ispravnicul scaunului dădea o carte de judecată pentru o proprietate de la Fundeni, județul Ilfov¹⁷⁵, validată șapte zile mai târziu de domn¹⁷⁶.

Semnalați de izvoarele istorice începând cu anul 1642¹⁷⁷, ispravniciei scaunului București au fost la început câte unul: Mitrea fost mare pitar (13 august 1643¹⁷⁸ și 13 august 1645¹⁷⁹), Sima fost al doilea vistier (6 octombrie 1643)¹⁸⁰, Gheorghe Caridi vistier (februarie și iunie 1647)¹⁸¹, Loiz clucer (februarie și octombrie 1649)¹⁸², Damaschin vornic (mai 1649)¹⁸³, Cazan Năsturel (între februarie și octombrie 1653)¹⁸⁴, Ghinea Văleanu, la 1659¹⁸⁵.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, deoarece domnii Țării Românești plecau din capitală, fiind nevoiți să însoțească armata turcă în campaniile împotriva celei austriece, autoritatea domnească era asigurată la București de 2-5 mari dregători, numiți mai târziu *caimacami*, care dețineau puterea asupra întregii țări. În toamna anului 1663, domnul Grigore Ghica a lăsat la București pe vornicul Stroe Leurdeanu și pe vistierul Dumitrașcu Cantacuzino cu titlul de „ispravnici, să păzească scaunul”¹⁸⁶. În anul 1672, erau ispravnici: Gheorghe Băleanu, fost mare ban, Stroe Leurdeanu, fost mare vornic, și Toader Sturza, mare spătar¹⁸⁷, în 1677, Gheorghe Băleanul, fost mare ban, Vâlcul Grădișteanu, fost mare vornic, Hrizea Popescu, mare vistiernic, și Iordache Ruset, mare postelnic¹⁸⁸. La 12 iulie 1679, erau ispravnici ai scaunului București: Badea Bălăceanu, mare vornic, Radu Crețulescu, mare

¹⁷⁴ D.A.N.I.C., M-rea Radu Vodă, VII/7.

¹⁷⁵ *Ibidem*, M-rea Plumbuita, III/8.

¹⁷⁶ *Ibidem*, XI/7.

¹⁷⁷ George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, București, Editura Academiei Române, 1961, p. 100.

¹⁷⁸ Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc...*, p. 126.

¹⁷⁹ D.A.N.I.C., M-rea Plumbuita, III/8.

¹⁸⁰ *Ibidem*, III/7.

¹⁸¹ *Ibidem*, Col. Doc. Istorice, DCCXXXV/100; M-rea Plumbuita, II/2,3.

¹⁸² *Ibidem*, M-rea Radu Vodă, XXXIX/21; Col. Doc. Istorice, XLIII/124.

¹⁸³ *Ibidem*, Col. Achiziții Noi, CXVII/44.

¹⁸⁴ *Ibidem*, M-rea Plumbuita, II/4 și 5; Col. Doc. Istorice, XLIII/123 a și 158; DCCXXIII/63; MLXXXVI/3, f. 29-29 v.; M-rea Câmpulung, XXVII/4.

¹⁸⁵ *Ibidem*, Col. Manuscrise, Ms. 719, f. 331-332.

¹⁸⁶ *Istoria Țării Românești (1290-1690). Letopiseșul Cantacuzinesc*, ediție critică Const. Grecescu, București, Editura Academiei Române, 1960, p. 149.

¹⁸⁷ D.A.N.I.C., Col. Manuscrise, Ms. 128, f. 197.

¹⁸⁸ *Ibidem*, f. 271.

logofăt, Hrizea Popescu, mare vistier, și Constantin Brâncoveanu, mare agă¹⁸⁹, la 8 august 1693, Alexandru mare vornic, Diicul, mare logofăt, Matei, mare vistier, și Radu Golescu, mare agă¹⁹⁰, iar la 14 mai 1718, un număr de cinci ispravnici: Șerban Năsturel, mare ban, Pană Negoiescu, mare vornic, Gligorie, mare vistier, Ruset, mare paharnic, și Ianache Stamco, fost mare agă¹⁹¹.

Ispravnicul domnului în scaunul Târgoviștei a fost vornicul de aici¹⁹² care, începând cu anul 1695, purta titlul de *mare vornic de Târgoviște*¹⁹³. La 10 decembrie 1712, Popescu Radu Hrizea purta titlul de mare vornic de Târgoviște¹⁹⁴, iar în anul 1717 era vornic de Târgoviște Radu Popescu¹⁹⁵.

Unii dintre călătorii străini care au trecut pe aceste meleaguri i-au numit *ispravnici* pe conducătorii aflați în fruntea județelor. Este cazul călătorului Paul de Alep care arăta că, în anul 1657, ispravnicii de ținut aveau sub protecție mănăstirea 'Bucovăț din județul Dolj'¹⁹⁶. În anul 1688, un anonim nota: „ispravnicii sunt boieri de treaptă mai mică pe care (domnul) vrea să-i sărăcească și le poruncește să ia o anumită sumă de bani de la cutare sau cutare județ”¹⁹⁷.

Ispravnicii de la mijlocul secolului al XVII-lea au fost predecesorii celor care au fost numiți în fruntea fiecărui județ de către domnul Constantin Mavrocordat.

Mihail Cantacuzino preciza în opera sa: „Constantin Vodă prin Reformă a desființat căpităniile cele mari și a rânduit în toate județele boieri ispravnici”¹⁹⁸, iar

¹⁸⁹ *Ibidem*, f. 197.

¹⁹⁰ N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. V, 1, p. 488.

¹⁹¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 284.

¹⁹² Radu Greceanu logofătul, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, ediție critică Aurora Ilieș, București, Editura Academiei Române, 1970, p. 158, 164; Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, p. 492.

¹⁹³ D.A.N.I.C., M-rea Banu, IX/22.

¹⁹⁴ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 231.

¹⁹⁵ Al. A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 14.

¹⁹⁶ Paul de Alep, *Călătoria patriarhului Macarie din Alep*, în *Călători străini...*, vol. VI, ediție îngrijită de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Academiei Române, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 213.

¹⁹⁷ Anonim, *Starea de acum a cârmuirii Țării Românești*, în *Călători străini...*, vol. VII, ediție îngrijită de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 453.

¹⁹⁸ <Mihail Cantacuzino >, *op. cit.*, p. 36.

Dionisiu Fotino arăta că același domn „a ridicat de la căpitani puterea ce-o aveau peste județe și au dat-o ispravnicilor”¹⁹⁹.

O anafora din anul 1749, întocmită de marii boieri ai țării, arată de ce s-a ajuns la schimbarea căpitanilor din fruntea județelor și la înlocuirea lor cu ispravnici. Boierii prezentau situația creată de faptul că populația nu putea să vină la domnie „nedându-le îndemână ca să vie cu cheltuială și să caute judecăți aici la Divan”²⁰⁰, iar la căpitani „cari era prin județe nu avea nici un fel de dreptate”²⁰¹. Domnia nu mai putea face față cererilor de asigurare a justiției în condițiile sporirii populației și a înmulțirii litigiilor. Deoarece căpitani nu aveau putere deplină în aplicarea justiției²⁰², aceasta a fost transferată către o categorie nouă de dregători: „socotindu-se s-au așezat boieri ispravnici la toate județele pe plăși, cu simbrie din dajdiile sferțurilor Vistieriei, să caute pururea judecățile tuturor săracilor cu bună îndreptare”²⁰³.

Ispravnicii au existat în administrația județelor înainte de reformele înfăptuite de Constantin Mavrocordat, fapt dovedit de situația Olteniei înainte și după ocuparea acesteia de către austrieci.

Întrată sub administrarea Imperiului Habsburgic, Oltenia oferea o realitate caracteristică întregului spațiu românesc: o populație pusă pe fugă din cauza deselor invazii străine și a nivelului exploatării și o concurență între stăpânii de moșii pentru acapararea brațelor de muncă și pentru cucerirea unor dregătorii în stat. Austriecii, la fel ca și turcii, voiau să obțină profituri cât mai mari din administrarea provinciei, iar cu rigurozitatea care i-a caracterizat au tins la realizarea acestui scop. Preluând vechea organizare administrativă și fiscală, ei au adus un model de organizare occidentală și au inițiat o reformare a societății românești de aici.

Socotită a fi provincie de graniță, Oltenia a fost așezată sub deplina autoritate a împăratului, care își exercita puterea prin intermediul unei instituții speciale alcătuită din reprezentanți ai Camerei Aulice și ai Consiliului de Război al imperiului²⁰⁴. Înainte ca tratatele să consfințească trecerea oficială a Olteniei sub administrația austriacă, Imperiul Habsburgic a început să destituie conducerea acestei provincii. În anul 1716, serdarul Barbu Brăiloiu a fost numit

¹⁹⁹ Dionisiu Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Munteneste și a Moldovei*, tom. III, traducere de George Sion, București, 1859, p. 206.

²⁰⁰ P. Teulescu, *Documente istorice*, în „Arhiva Romana”, București, 1860, p. 70.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² O parte din atribuțiile juridice ale căpitanului fuseseră preluate de către vornicii din județe, cărora domnul Constantin Brâncoveanu le preciza sarcinile printr-o poruncă, la 1 ianuarie 1695: Dinu C. Giurescu, *Anatefterul...*, nr. 172, p. 432-433.

²⁰³ P. Teulescu, *op. cit.*, p. 70.

²⁰⁴ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 28.

în funcția de *Director superior al Olteniei*²⁰⁵, având sediul la Vâlcea. El era subordonat generalului austriac Stephan von Steinville²⁰⁶ și era ajutat de un director militar și unul economic²⁰⁷. În ianuarie 1718, în funcția de director politic și judiciar a fost numit Radu Golescu, iar în luna următoare era din nou director serdarul Barbu Brăiloiu²⁰⁸.

Directorul superior avea în subordine, pentru fiecare din cele cinci județe, câte doi boieri cu funcția de magistrați civili²⁰⁹. La 22 februarie 1719, funcția de *Director suprem al Principatului Olteniei* a fost preluată de generalul Stephan von Steinville, iar administrația locală civilă era asigurată de patru boieri autohtoni (Grigore Vlasto, Staico Bengescu, Dumitrașcu Brăiloiu și Constantin Strâmbeanu)²¹⁰ prezidați de Gheorghe Cantacuzino, care avea titlul de ban. Acesta a desfășurat numeroase demersuri pentru a fi numit domn în Oltenia, dar austrieii i-au încredințat doar bănia Craiovei și l-au făcut, potrivit cronicii, „din cal măgar”²¹¹. Sub numele de „Administrație”, conducerea provinciei avea sediul la Craiova, în casele fostei băni²¹².

„Administrația” cumula atribuții administrative, fiscale și judecătorești și se afla sub supravegherea Directorului suprem al Olteniei, cu sediul la Sibiu, unde se afla conducerea militară austriacă pentru Transilvania și Oltenia²¹³. Poruncile administrației centrale erau executate în județe de organele locale ale puterii. În fruntea fiecăruia din cele cinci județe a fost numit, la 15 octombrie 1719, câte un vornic, având ca sarcini: aducerea populației refugiate în satele de origine, asigurarea justiției, construirea și repararea de drumuri, poduri și fântâni etc²¹⁴.

În subordinea vornicilor se aflau câte patru ispravnici, care conduceau cele patru părți componente ale județelor: partea superioară, numită românește Plasa de Sus, partea inferioară sau Plasa de Jos, Plasa de Mijloc și Plasa de Margine²¹⁵. Ispravnicii aveau mai mult sarcini represive: să închidă vinovații în

²⁰⁵ C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 84.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 162-163.

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 110, 115-116, 130-131, 141, 173, 229, 278-284.

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 254.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 277.

²¹⁰ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VI, I, București, 1878, p. 319-320.

²¹¹ Radu Popescu, vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție critică Const. Grecescu, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 248.

²¹² Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 28-29.

²¹³ *Ibidem*, p. 252.

²¹⁴ C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 326-327.

²¹⁵ Nicolae Chipurici, *Căpitănia de margine de la Cerneți*, în „Revista Arhivelor”, 1975, nr. 4, p. 137, 150.

diverse pricini, să încaseze banii de la debitori, să judece pricinile mărunte ivite între locuitorii satelor etc.

În fruntea fiecărui sat a fost numit câte un pârcălab sau provizor²¹⁶ și un număr de jurați, proporțional cu numărul locuitorilor. La un număr de 100 case trebuiau să fie patru jurați, la 50 de case doi jurați, iar la 25 de case un jurat²¹⁷. Aceștia judecau doar pricini mărunte și aplicau amenzi la nivelul comunităților sătești.

În fruntea fiecărui oraș se aflau: un primar cu numele de județ, patru jurați, doi aprozi²¹⁸ și un notar²¹⁹. Ei aveau rolul de a controla schimburile economice, evoluția prețurilor, securitatea împotriva incendiilor și răufăcătorilor și, nu în ultimul rând, perceperea încasărilor fiscale. Un statut aparte au căpătat vămile oltene, iar printr-o nouă organizare a acestora au fost stabilite șapte vămi principale: Vodița, Comani, Oreava, Izlaz, Slatina, Râmnic și Vulcan, fiecare având în subordine mai multe filiale²²⁰. Fiecare vamă era condusă de câte un vameș ajutat de doi călărași și doi străjeri. Toți primeau salarii în funcție de importanța prestațiilor făcute, cu excepția străjerilor care erau scutiți de contribuții la sarcinile publice și primeau o treime din marfa de contrabandă prinsă de ei²²¹.

Locuitorii Olteniei erau împărțiți după situația materială în boieri, orășeni și țărani²²² și plăteau dările cumulate într-o contribuție fiscală, aceasta fiind stabilită pe familie de contribuabili-gospodărie. Țăranii au fost împărțiți din punct de vedere fiscal în: *birnici* (țărani dependenți de pe moșiile boierești și mănăstirești), *megieși* (ce aveau moșiile lor) și *mărginași* (țăranii liberi din preajma Dunării și a Oltului) și plăteau cuantumuri diferite de biruri.

Din nevoia de a înlătura înșelăciunile și falsurile, pentru fiecare județ a fost constituit câte un sigiliu necesar la eliberarea chitanțelor, contractelor, comisioanelor etc. Fiecare sigiliu avea un semn deosebit, stabilit arbitrar după abundența unor produse constatate de austrieci în județe. Vâlcea a căpătat sigiliu având drept semn distinctiv un arbore, deoarece județul producea multe fructe, Romanați, un sigiliu care reprezenta un snop, deoarece județul producea grâu din belșug, Dolj, un sigiliu care reprezenta un pește, datorită mulțimii peștilor și bălților, Gorj, un sigiliu cu un cerb, deoarece în păduri se afla mult vânat, iar

²¹⁶ C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 326; Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 254.

²¹⁷ *Ibidem*, p. 498.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 388; Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 258.

²¹⁹ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 415; Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 258.

²²⁰ Al. A. Vasilescu, *Vămile Olteniei supt austrieci*, în „Arhivele Olteniei”, an III, 1924, nr. 15, p. 370.

²²¹ *Ibidem*, p. 375.

²²² C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 475-476.

Mehedințiul, un sigiliu reprezentând un stup de albine, ca dovadă a prisosului de miere²²³.

În anul 1719, o dată cu instaurarea oficială a Administrației în Oltenia s-a instituit salarizarea întregului personal administrativ, salarizarea devenind forma de retribuție în aparatul administrativ. Banul avea un salariu de 6 000 de florini anual, consilierii 1500 de florini²²⁴, vornicii 250 taleri anual²²⁵ etc., la care se adăugau anumite scutiri de dări²²⁶. Competența, atribuțiile și îndatoririle dregătorilor erau strict stabilite prin instrucțiunile emise de conducerea austriacă.

Practicile austriece novatoare au fost greu de impus în locuri în care tradiția era respectată de secole. De aceea, reformele introduse au evoluat încet, întreaga activitate desfășurându-se în cadre rigide, fixate de decrete și instrucțiuni prin care austriecii doreau transformarea aparatului administrativ dintr-un mijloc de satisfacere a intereselor boierimii într-un instrument util statului. Treptat, s-a imprimat o nouă concepție asupra funcției, atribuțiilor și îndatoririlor dregătorilor și au apărut primele trăsături ale statului modern. Reformele înfăptuite de austrieci în Oltenia au contribuit, printre altele, la centralizarea puterii în mâna statului și la îndepărtarea boierimii din poziția hotărâtoare pe care aceasta o deținea în aparatul de stat²²⁷.

Transformarea dregătorului din beneficiar al actului administrativ în slujbaş al interesului public a devenit una din caracteristicile de bază ale politicii de reforme desfășurată de domnii fanarioți în Muntenia. După încheierea preliminarilor de pace, la 30 august 1739, domnul Țării Românești a păstrat în fruntea județelor oltene câte un ispravnic: Gheorghe Canilos în fruntea județului Vâlcea, Constantin Chiotis, fost mare armaș în județul Romanai, căpitanul Eliescu în județul Dolj, Radu, fost ispravnic la Ploiești, în județul Mehedinți și Leonard postelnic în județul Gorj²²⁸.

Beneficiile acțiunilor reformatoare austriece l-au inspirat, în parte, și pe domnul Constantin Mavrocordat. Acesta a ridicat la nivelul cuvenit politica de reformare a societății românești prin măsuri radicale de ordin fiscal, juridic și administrativ. Domnul a înțeles că administrația nu putea deveni factor hotărâtor în stabilizarea populației, și deci a contribuabililor, decât o dată cu suprimarea

²²³ *Ibidem*, p. 328; Ana Toșa Turdeanu, *Oltenia. Geografie istorică în hărțile secolului XVIII*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1975, p. 192.

²²⁴ *Ibidem*, p. 331-332; Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 261-262.

²²⁵ *Ibidem*, p. 326-327.

²²⁶ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 262.

²²⁷ *Ibidem*, p. 317-318.

²²⁸ Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci*, p. 210.

abuzurilor din vechea organizare, iar acest lucru putea fi înfăptuit, în bună parte, prin introducerea salarizării personalului din administrație²²⁹.

Controlul permanent și sistematic al țării nu putea fi realizat decât de un corp de dregători care trebuiau să fie în județe executanți fideli ai noii concepții de guvernare. Misiunea de a urmări permanent aplicarea măsurilor domnești la nivelul județelor a revenit ispravnicilor. Rolul acestora este arătat de Mihail Cantacuzino: „Ispravnicii se fac câte doi de județ; ei judecă și fac cislele banilor prin sate; ei pun în lucrare orice măsură ce se ordonă de Vistierie în țară; ei sunt datori să cunoască puterea locuitorilor și numărul lor prin sate, pentru ca să-i oblige la ponturile legiuite către boierii mari și mici și către boierii de neam”²³⁰.

După cum se poate constata, ispravnicii nu-și limitau activitatea la sectorul administrativ, ci aveau și atribuții fiscale și judecătorești, ei trebuind să împartă dreptatea și să-i apere pe săraci de abuzurile agenților fiscali. Cei care ajunseseră să conducă județele, în deceniul al patrulea al secolului al XVIII-lea, erau în parte foști căpitani, care dețineau doar puteri administrative. Un Alexe, fost căpitan de margine, judeca o pricină pentru niște vieți ale fostului mare ban Manolache, aflate în dealul Sârbenilor, el fiind, la 23 octombrie 1740, ispravnic al județului Saac²³¹.

Putem concluziona că, cei care conduceau administrația județelor s-au schimbat și ei o dată cu progresul societății românești de ansamblu. Sudeții, care se aflau în fruntea județelor în secolele XIV-XV, au fost înlocuiți în secolele următoare de vătafi, bani și căpitani, care aveau, pe lângă atribuțiile fiscal-administrative, și atribuții militare legate de apărarea hotarelor în fața intervențiilor străine și de păstrare a ordinii și liniștii contribuabililor în interior. Creșterea continuă a obligațiilor locuitorilor către stat și marii stăpâni de moșii a determinat o creștere a numărului celor care asigurau administrația și slujbele de evidență a contribuabililor și perceperea fiscală.

Conducerea județelor a fost influențată de evoluția vieții economice, sociale, politice și militare a statului medieval românesc și de natura relațiilor acestuia cu vecinii din jur. Indiferent de numele purtat și de perioada în care și-au desfășurat activitatea, conducătorii județelor au adus, la rândul lor, o contribuție importantă la evoluția societății românești de la sud de Munții Carpați.

²²⁹ I. Minea, „Reforma” lui Constantin Mavrocordat, în „Cercetări istorice”, II-III, Iași, 1927, p. 47-48, 52-53.

²³⁰ <Mihail Cantacuzino>, *op. cit.*, p. 25-26.

²³¹ Emil Vărtosu, Ion Vărtosu, *Așezămintele Brâncovenești, la 100 de ani de la înființare (1838-1938)*, București, 1938, doc. 77, p. 78.

Observații pe marginea Catagrafiei din 1838 (Vopseaua Galbenă, București) (II)

GEORGETA FILITTI

Din întreaga populație a Vopselei, categoria ce poate fi scoasă mai bine în evidență, fiind nominalizată explicit și cunoscută și din alte izvoare, este cea a boierilor. Înfățișăm, în continuare, lista acestor boieri, observând, totodată, că înregistrarea lor s-a făcut cu mult mai multă acuratețe decât în cazul celorlalte grupuri sociale. O treime din Vopsea, adică șase mahalale, e complet lipsită de locuitori purtând un titlu de boierie. E vorba de mahalalele *Armeni*, *Olari*, *Popa Petre*, *Silvestru*, *Sf. Ioan*, *Dichiu* și a *Çișmelii*. În mahalalele *Popa Ivașcu* și *Batiștei* sunt câteva nume însemnate; în schimb, în *Oțetari*, *Popa Rusu*, *Precupeții Vechi*, *Ceauș David*, *Precupeții Noi*, *Visarion* e vorba de boierime mărunță, multe văduve, slujbași care se declară boieri. Ceea ce s-ar putea numi spațiu rezidențial îl constituie mahalalele axate pe Podul Mogoșoaiei (*Amzei*, *Popa Cosma*, *Sf. Vasile*). Acolo se regăsesc nume din protipendadă, chiar dacă, datorită vârstei, titularii nu au ranguri înalte. Ultima mahala, *Sf. Voievozi*, cuprinde mai ales boierime mărunță. Am încercat stabilirea filiațiilor cu boierii înregistrați de Catagrafia din 1829; această legătură poate fi stabilită cu certitudine doar pentru 25% din nume. Am reținut în paranteză vârsta cuplurilor spre a evidenția, o dată în plus, marea diferență, aproape generală, ce caracterizează căsătoriile în această vreme. Am adăugat personalul casei și eventualii vecini din aceeași curte, ca o mărturie a climatului în care trăia boierimea română în acest timp. Se constată un raport invers proporțional între treapta boierească și numărul de țigani aflat la dispoziția unei familii.

Iată boierimea existentă în Vopseaua Galbenă, potrivit recensământului din 1838:

Mahalaua Popa Ivașcu

Clucerul *Pană Băbeanu* (50/30), cu fiica *Anica* și nepotul *Iancu*. Personalul casei: două slugi (fecior și ciocoi), un vizitiu și un țigan (cu familiile lor). În 1829 era mare clucer¹. (Nr. 4, 16 persoane).

Medelnicerul *C. Dona* (45/26), cu patru copii. Personalul casei: o slujnică, două doici (una țigancă), un fecior. (Nr. 13, 10 persoane).

¹ I.C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, București, 1929.

Paharnicul *Costache Ștefănescu* (60/30), cu trei copii. Personalul casei: un ciocoi, doi vizitii, o jupâneasă, patru țișgânci spălătorese, o slugă, un țișgan, o nemțoaică. În 1829, un paharnic omonim, de 49 de ani, locuia în mahalaua *Crețulescu*, Vopseaua Verde nr. 420. (Nr. 21, 17 persoane).

Serdăreasa *Dudu* (50), văduvă, cu fiica ei *Safta* și *Matei Prejbeanu* (19). Personalul casei: slujnică, fecior, rândaș ungurean și o roabă la bucătărie. La 1829 apar, în mahalaua *Batiștei*, învecinată, dar în Vopseaua Roșie (!) *Petrache Prejbeanu*, serdar de 55 de ani, fiul lui *Apostol* și stolnicul *Scarlat*, dus la *Târgoviște*. (Nr. 24, 8 persoane).

Pitarul *Matei Giani* (30/25), cu doi copii. Personalul casei: o doică, o bucătăreasă, patru robi (la cuhnie, la bucătărie, doi feciori în casă). (Nr. 25, 10 persoane).

Stolniceasa *Suitana Lehliu* (50), cu trei copii. Personalul casei: patru țișgani (fecior în casă, rândaș, bucătar, slujnică). La 1829, stolnicul *Gheorghe Lehliu* locuia în mahalaua *Popa Dârvași* nr. 701 și era „epistat al molevmii” în județul *Ialomița*. (Nr. 26, 8 persoane).

Vorniceasa *Lucșița Văcăreasca* (45), văduvă, chiriașă. Personalul casei: slujnică în casă, vătaf de curte grec, slugă în casă, vizitiu, spălătoreasă, fată, bucătar. Ar putea fi văduva lui *Teodorache Văcărescu*, vel vornic al Țării de Jos la 1829. (Nr. 28, 11 persoane).

Serdarul *Costache Florescu* (38/30), cu șapte copii. Personalul casei: o doică și 14 țișgani. (Nr. 32, 24 persoane).

Pitarul *Ioan Bujoiu* (50/35), cu patru copii. Personalul casei: un bucătar, un vizitiu. (Nr. 33, 8 persoane).

Slugerul *Păun* (55/35). Personalul casei: o slugă, o familie de țișgani. (Nr. 70, 8 persoane).

Mahalaua Batiștei

Pitarul *Iorgu Niculescu* (40/25); locuiește împreună cu pităreasa *Elena Stăneasca*, văduvă, cu un copil; personalul gospodăriei: 18 țișgani. (Nr. 165, 22 persoane).

Pităreasa *Zinca Bălcescu* (50), văduvă cu patru copii: Costache (24), Nicolae (15), Barbu (11), Sevastia (19). Personalul casei: cinci slugi, o țigancă, un vizitiu. (Nr. 166, 12 persoane).

Pitarul *Barbu Piersiceanu* (45), holtei, chiriaș. Personalul său: doi feciori greci, un țigan, un vizitiu. (Nr. 169, 6 persoane)².

Uța Butculeasca (60), văduvă cu doi copii. Personalul casei: un francez, Alexandru, doi vizitii, șapte slugi țigani. În aceeași curte, polcovnicul Mihălache, căsătorit, cu copii și slugi. La 1829, un serdar Marin Butculescu locuia în mahalaua Bradu nr.739 și era ispravnic de Olt. (Nr. 170, 23 persoane).

Serdar *Gheorghe Velescu* (32), holtei. Personalul său: un arnăut, trei țigani, un vizitiu. În aceeași curte, pitarul *Vasilache Stăncescu* (45/38), cu șase copii; personalul casei: patru slugi, doi țigani. (Nr. 172, 20 persoane).

Catinca Rusetina (50), văduvă cu trei copii (un băiat porucic de 25 ani). Personalul casei: o țigancă. La 1829, spătarul Alexandru Roset, din Moldova, de 70 de ani, locuia în aceeași Vopsea, mahalaua *Bradului*, nr. 717, în case proprii. (Nr. 175, 5 persoane).

Serdarul *Spirache Fre* (30/28), un copil. Personalul casei: fată în casă, bucătăreasă, rândaș, vizitiu, fecior. (Nr. 192, 9 persoane).

Marica pităreasa (40), văduvă; cu o slujnică. (Nr. 193, două persoane).

Nicolae Perdalos, „boier” judecător (56). În curte cu un cafegi bașa. Personal: o doică, fecior țigan, vizitiu, „nevastă în casă”, doi țigani, două persoane neprecizate. Nu se înțelege exact al cui e personalul. La 1829, în aceeași mahala locuia un omonim de 54 de ani, la nr. 2288, în case proprii, fiind născut la Câmpulung și având moșii în jud. Saac. (Nr. 197, 16 persoane).

Serdar *Petrache* (60), văduv, cu cinci copii. Personal: un vizitiu, doi țigani, un bucătar. (Nr. 201, 12 persoane).

Serdar *Ianache Porumbaru* (60/50). Locuia în curte cu alte șapte persoane neprecizate. (Nr. 283, 9 persoane)³.

² Pentru alți membri ai familiei, vezi infra, mahalaua *Sf. Vasile*.

³ Mai locuiau în această mahala *Alecă Slătineanu* (19), ajutor de procuror la Divanul Civil, chiriaș la nr. 248. Cunoscuta familie era atestată la 1829 în aceeași

Mahalaua Oțetari

Costache Cărcinov, „boier” rus (60/30), cu un fiu, „șezător pământean”. Locuia cu o pereche de țigani și trei adolescenți neprecizați. (Nr. 360, 8 persoane).

Pităreasa *Sanda Dragodinoia* (65), văduvă, cu un fiu (30) și un frate (20!). Personalul casei: o slujnică cu mama, vizitiu, bucătar, țigani. (Nr. 368, 16 persoane)⁴.

Mahalaua Popa Rusu

Ilie Crețeanu (75/45), cu o slugă (nr. 429); pitar *Costache*, căpitan de dorobanți la Agie (35/30), cu două slugi (nr. 456); *Andronache Dorobanțu*, „boier” grec (40/30) (nr.458); pitar *Costache Stoenescu*, „boier cinovnic” (33/15), cu mama polcovniceasă. Personalul casei: o slugă bucătăreasă, vizitiu (nr.463); vistierul *Ioan Frangopol*, „boier” chiriaș (55/35), locuind într-o curte cu un profesor, un dascăl de biserică, văduve, un meșter sârb croitor, un popă sârb, alt popă. (Nr. 465, 27 persoane).

Mahalaua Precupeții Noi

Tinca postelniceasa se declară boieroică (40), cu trei copii. Avea în gospodărie 4 cai, 6 boi, 5 vaci, 6 porci, 5 câini, fiind una din cele mai bogate curți ale Vopselei. Avea în serviciu un vizitiu și un muncitor. (Nr. 1124).

Mahalaua Ceauș David

Postelnicul *Nicolae* (30/20), cu un copil. Personal: patru țigani și o slujnică. În curte locuia și un „fost măcelar”. (Nr. 1510, 10 persoane). Postelnicul *Nicolae* (52/20), moșier. (Nr. 1512, 2 persoane). Vistierniceasa *Elena* (50), cu un fiu și 15 persoane care, după vârstă, pot fi copii de cutie. (Nr. 1540, 17 persoane). Aici apar însă și două persoane proeminente: polcovnicul *Ion Odobescu* (40), fără nevastă, și *Pană Băbeanu* (40), boier judecător, care apare deopotrivă și în mahalaua *Popa Ivașcu* (nr. 1519). Cei doi aveau proprietăți în două mahalale învecinate, pe locurile aproximative ale străzilor Pitar Moș, pictor Verona, Icoanei și în spațiul Grădinii Icoanei ca atare. *Pană Băbeanu* locuia în casa

Vopsea, în mahalaua *Amzei* (*Biserica Albă*). În aceeași curte locuia *Vasilache Cuțarida* (20), având la dispoziție un țigan bucătar. Amândoi erau chiriașii unui Neculai „herar”. La fel apare *Tudorache Arion* (40), la nr. 282, locuind cu o familie de chiriași țigani lăutari. Dacă nu e o coincidență de nume, familia se regăsește în mahalaua *Amzei* și mai ales în cea a *Popii Dârvași* din Vopseaua Roșie (nr. 202).

⁴ Mai apar aici: pităreasa Nița, pităreasa Sanda, vistiernicul Alecu, Măriuța Căpităneasa, stolnicul Stenciu, care-și spune „boier”.

existentă și azi în strada Icoanei nr. 14. Alături, biserica Icoanei (fostă Ceauș David) e o rectitorire a familiei sale, cum o atestă și pomelnicul lăcașului.

Mahalaua Precupeții Vechi

Zinca polcovniceasa, cu doi copii slujbași logofeți. Personal: o bucătăreasă (nr. 1562, șase persoane); paharnicul *Costache Mardagiu* (50/40), având patru țigani slugi (nr. 1699, 6 persoane); *Zinca Dârzeanca* (25), văduvă. (Nr. 1715, o persoană).

Mahalaua Visarion

Pitar *Ioniță Cireșanu* (43/29), cu un copil; personal: un vizitiu și trei țigani. (Nr. 1827, 7 persoane).

Anghelina șetrăreasa (52), văduvă, grecoaică cu trei copii. Fără slugi. (Nr. 1855, 4 persoane).

Țița clinceanca (50), văduvă; locuia în curte cu familia logofătului Nicolae (nr. 1886, 4 persoane). La 1829, un Radu Clinceanu stolnic, de 58 ani, locuia în aceeași Vopsea, mahalaua *Boteanu* nr. 721⁵.

Mahalaua Amzei

Clucer *Răducanu Cornescu* (70/30). Personalul casei: fecior, slujnică, vizitiu, șapte țigani. La 1829, familia Cornescu era atestată ca locuind în mahalaua bisericii *Dintr-o zi*. (Nr. 1901, 16 persoane).

Căminarul *Pavel* (60/40), „boier”, cu un copil. Personalul casei: o slujnică, doi feciori, rânđași, țigani. La 1829, figurează un Pavel (Petrescu), de 47 de ani, căminar, fiu al popii Dumitru, în aceeași mahala, cu case, moșie, o vie și o prăvălie. (Nr. 1905, 9 persoane).

Paharnicul *Iordache Anagnoste*, „boier grec” (60/55). Personalul casei: vizitiu, doi feciori, bucătar, nouă țigani minori, nouă țigănci văduve. În 1829, era serdar și apare în aceeași mahala (Nr. 1909, 20 persoane).

Ralița Romanitoaia (60), grecoaică „fată”. Locuia în aceeași curte cu *Manolache Zefcari* (27), pitar holtei. Personal de serviciu: sofragiu, vizitiu, opt țigani. În curte mai locuiau opt copii de cutie. În aceeași Vopsea locuia, la 1829, Grigore Romaniti, vornic al patrulea. Apoi, în aceeași Vopsea, dar în mahalaua

⁵ Mai trebuie amintit aici, deși nu are încă un rang boieresc, *Costache Bălăceanu*, porucic la Ostafcă, (31/21), cu trei copii. Personalul casei: o doică, o slugă, opt țigani – din care unul meșter cobzar. (Nr. 1716, 17 persoane).

bisericii *Enei*, locuia, la 1829, în case proprii, Costache Zefcari, cămăraș. (Nr. 1910, 21 persoane).

Pitar *Costache Elefterescu* (38/24). Personalul casei: o slujnică, bucătar, vizitiu, patru țigani. Alți locatari: un dascăl la biserică, doi preoți cu câte trei copii, o slugă. (Nr. 1912, 22 persoane).

Paharnic *Iordache Crețeanu* (30), holtei, cu sora lui văduvă. Personalul casei: vâtaf de curte, jupâneasă, fecior, vizitiu, patru țigani. La 1829, în aceeași mahala locuia serdarul Zamfirache Crețeanu, fiul paharnicului Ioan, cu moșie în județul Vlașca. (Nr. 1914, 11 persoane).

Postelnicul *Ianache Gugeanu* (60/35), „boier”. (Nr. 1923, 2 persoane).

Pitar *Dumitrache Cotraș* (35/25), „boier”, cu cinci copii. Personalul casei: doică și două țăgânci. (Nr. 1925, 10 persoane).

Paharnic *Zamfirache Greceanu* (50/29), cu trei copii. Personalul casei: patru slugi, bucătar, vizitiu, țigani. La 1829, familia era atestată în aceeași mahala (nr. 441) prin Mihai serdar și Hristache serdar, și în Vopseaua Albastră, mahalaua *Sf. Ecaterina*, prin Ioan, clucer de arie. (Nr. 1933, 17 persoane).

Paharnic *Costache Petrescu* (55/40), cu doi copii. Personalul casei: vizitiu, fecior, țăgânci. La 1829, era sluger, fiu al serdarului Ianache, locuia în aceeași mahala la nr. 574 (Nr. 1940, 10 persoane).

Clucer *Grigore Obedeanu* (50/30), cu doi copii. Personalul casei: vâtaf de curte, vizitiu, două slujnice, doi rândași, 18 țăgânci. La 1829, avea 14 prăvălii, două moșii, patru vii și 12 țigani. (Nr. 1942, 29 persoane).

Marghioala Papazoaica (65), văduvă cu doi copii. Personal: doi țigani. Poate era rudă cu medelnicerul Ianache Papazoglu, locuind în aceeași Vopsea și care declara: „am fost bogat și din întâmplare sunt sărac”. (Nr. 1943, 5 persoane).

Safta Bălăceanca, păhărniceasă (70), văduvă. Locuia în curte cu două țăgânci văduve, o familie de patru țigani, o familie de caretaș neamț supus K.K. și două calfe. Nu poate fi legată de familia omonimă locuind în Vopseaua Verde, pe Podul lui Șerban Vodă. (Nr. 1945, 19 persoane).

Manda Costescu (60), văduvă și paharnicul *Costache Costescu* (25). Personalul casei: două slugi, vizitiu, șase țigani. (Nr. 1946, 11 persoane).

Principele *Costache Ghica* (39/27), cu trei copii. Personalul casei: doi vizitii, o jupâneasă nemțoaică, țigani, bucătari, rândași. (Nr. 1947, 25 persoane).

Barbu Știrbei (38/28), cu șapte copii. Locuia în curte cu polcovnicul Baldovin. Personalul casei: doi vizitii, doi arnăuți, din care unul, Vanghele Naum, chelar, trei feciori, două madame franțuzoaice (madame Dumel și madame Pauline), două nemțoaice, o rusoaică, sacagii, bucătari, muncitori, spălătoreasă unguroaică, țigani. În 1829, locuia în aceeași Vopsea, era mare clucer și declara că are moșii și „lucruri nemișcătoare”. (Nr. 1948, 41 persoane).

Pitarul *Nicolae Slătineanu* (42/24), cu doi copii. Personalul casei: o doică, vizitii, țigani. (Nr. 1956, 14 persoane).

Vornicul *Scarlat Grădișteanu* (75), văduv cu trei copii. Personal: vizitiu, o pereche de slugi sârbești, țigani. În 1829, era vornic al treilea și locuia pe podul Mogoșoaiei la nr. 599. În apropiere, la nr. 612, locuia tot atunci, cu chirie, Șerban, de 44 de ani, care declara că „nu are nimic”, ca avere, iar în vecinătate, la nr. 616, marele clucer Grigore „nu s-au supus să iscălească” declarația de recenzare. (Nr. 1958, 26 persoane).

Serdar *Matache Clucerescu* (50/38), cu doi copii. Personalul casei: două slugi, două slujnice, bucătar, țigani. La 1829, ca fiu al clucerului Vasile, era trecut ca având o moșie, șapte prăvălii și o vie. (Nr. 1960, 14 persoane).

Sultana Băbeanu, „cucoană” (28), văduvă cu un copil. Personalul casei: două slugi și șapte țigani. Figurează și în curtea următoare, doar cu copilul, și având 25 de ani. Pentru această familie vezi supra, mahalaua *Popa Ivașcu*. (Nr. 1962 și 1963, 11 și, respectiv, 2 persoane).

Mahalaua Popa Cosma

Sultana Zefcăroaia, „cocoană” (70), văduvă. Personalul casei: două slujnice, o slugă, un vizitiu, un țigan. În curte mai locuia un negustor cârciumar cu ucenicul său. Pentru familie, vezi și supra, mahalaua *Amzei*, în curtea Ralișii Romanitoaia. (Nr. 1970, 21 persoane).

Șetrăreasa *Catinca* (40), văduvă cu patru copii. Personalul casei: o doică, o țigancă. În curte mai locuiau familia logofătului Spătescu, un negustor cârciumar și un bucătar ungurean. (Nr. 1974, 13 persoane).

Clucerul *Grigore Cantacuzino* (38/26), cu trei copii. Personalul casei: vătăf de curte (Tudorache Stoicescu), bucătari, grădinari ungureni, vătăfi, vizitiu, țigănci. În curte locuia și Smaranda Crețulescu, văduvă. La 1829, era comis, locuia în mahalaua *Bisericii Albe*, cu chirie, și avea cinci moșii, doi munți, vie, țigani de lae și de vatră. (Nr. 1975, 20 persoane).

Pitar *Alecu Petrescu* (45/40), cu trei copii. Personalul casei: o slugă, un vizitiu, țigani. La 1829, un Costache Petrescu locuia în mahalaua Amzei la nr. 574, având o casă în proprietate. (Nr. 1977, 11 persoane).

Alecu Baruț, „boier” (40/30), cu cinci copii. Personalul casei: o slugă, un vizitiu, țigani. (Nr. 1980, 12 persoane).

Zinca Văcăreasca (60), văduvă. Personalul casei: două slugi, doi feciori, o slujnică, chelar, vizitiu, bucătar, rândaș, țigani. (Nr. 1981, 27 persoane).

Alexeev, „boier muscal”, sudit K.K. (50/40). Personalul casei: bucătar, țigani. (Nr. 1982, cinci persoane).

Aristița Grădișteanu (40), grecoaică văduvă. Personalul casei: arnăut, bucătar, vizitiu, țigani. (Nr. 1986, 11 persoane).

Serdar *Costache Cârlova* (30), holtei. Personalul casei: o slugă, vizitiu, doi rândași (sârb și ungurean). (Nr. 1988, 8 persoane).

Vornic *Alecu Crețulescu* (80/60). Locuiește cu maiorul *Costache Crețulescu* (30). Personalul casei: sofragiu italian (sudit francez), rândaș, bucătar, 11 țigani, șase copii de cutie. La 1829, un omonim locuia în aceeași mahala (avea 52 de ani), în case proprii și era vornic de poliție. (Nr. 1992, 28 persoane).

Clucer *Costache Burchi* (50/28), cu patru copii. Locuiește în cea mai populată curte a Vopselei cu: vizitii, bucătar, țigan croitor meșter (sudit K.K.), tâmplar prusian, curelar, croitor sudit prusian, o slujnică. La 1829, în mahalaua *Tabacu* – învecinată cu *Popa Cosma* – locuia stolnicul C.C. la nr. 373 și era ispravnic în județul Saac. (Nr. 1993, 47 persoane).

Vornic *Iordache Golescu* (80/40). Locuiește cu *Radu Golescu*, maior (30), holtei, și *Gheorghe Golescu*, iuncher (20). Personalul casei nu poate fi delimitat de restul locatarilor curții: meșteri nemți, tâmplari sudiți englezi, prusieni, țigani, slugi, vizitii. În 1829, familia locuia pe Podul Mogoșoaiei, la nr. 367 (Iordache Golescu, de 53 de ani). (Nr. 1996, 40 persoane).

Țița Văcăreasca (65), văduvă. Locuia cu fiul ei, Barbu Catargiu, procuror (30). Personalul casei: vătaf de curte (Vasile Botezat), bucătar (sudit K.K.), zugrav, logofăt, slujnică, slugi, ȡigani. (Nr. 1998, 19 persoane). Reapare sub numele de *Țița Catargioaica* (55) la nr. 2002.

Grigore Moscu pitar (30/20). Personalul casei: vizitiu, bucătar, slugi. În curte mai locuiesc „cocoana” Uța (60) și negustorul armean Mogărdici Dodămoglui; apoi o văduvă armeană, un băcan sârb cu un ucenic. Curtea nu are ȡigani. (Nr. 2001, 21 persoane).

Aga Alecu Bellu (45), văduv cu patru copii. Personalul casei: dascăl de greacă (Dumitru, sudit elinesc), dascăl de franceză („mosiu Jean, sudit galicesc”), dascăl german (Lozet), vătaf de curte (Gheorghe Merișanu), trei arnăuți, sofragiu, trei slugi, rândași, ȡigani. (Nr. 2002, 21 persoane).

Marele logofăt *Alexandru Filipescu* (60), holtei. Locuia în curte cu Lucsandra Văcăreasca și „boierul pitar” grec Hristodor. Personalul casei: vătaf de curte (Mihai Mișu), vizitiu, șase slujnice, slugi (între care „căpitanul Matei”), grădinari, arnăuți, rândași. La 1829, era trecut ca având 53 de ani, locuia pe Podul Mogoșoaiei, în case proprii, la nr. 395. (Nr. 2003, 27 persoane).

Iancu Crețulescu (25), holtei. Locuia cu fratele său *Costache* (22) și două surori. Personalul casei: o nemțoaică (Filara), două slugi, ȡigani. La 1829, locuia în aceeași mahala Alexandru Crețulescu, de 52 de ani, vornic de poliție. (Nr. 2004, 15 persoane).

Elena Drugăneasca (60), văduvă. Personalul casei: o slugă, doi vizitii, un ȡigan. (Nr. 2034, 5 persoane).

Vornicul *Filip Lenș* (50/40), cu fiii *Costache* (26), *Sultana* (16), *Alecu* (25), *Iancu* (23), *Nicolae* (20), *Iorgu* (18), *Mitică* (13). Personalul casei: vătaf neamț (domnul Giosu), doi vizitii, trei slugi, ȡigani. La nr. 2046 se afa ȡigănia lui Filip Lenș. La 1829, un omonim locuia în aceeași mahala, pe Podul Mogoșoaiei la nr. 376, și era postelnic (de 52 de ani). (Nr. 2037, 24 persoane).

Vorniceasa *Anica Floreasca* (80), văduvă. Personalul casei: o slujnică, un vizitiu, ȡigani. Se pare că în această curte locuise, la 1829, vornicul Ioan Florescu și fiul său, comisul Alecu. (Nr. 2039, 10 persoane).

Paharnicul *Ianache Faca* (32), fără soție. Personalul casei: vătaf de curte, o slujnică, rândaș, vizitiu, slugi. (Nr. 2043, 6 persoane).

Paharnicul *Manolache Faca* (35), văduv. În aceeași Vopsea locuia, la 1829, *Costache comis* (mahalaua Visarion nr. 383) și era „dus deputat înaintea oștirilor”.

Elena Filipeasca (50), văduvă. Locuia în curte cu familia lui *Neagu Vrăbiescu* logofăt (50/40) și avea o slujnică și doi vizitii. La 1829, vornicul *Grigore Filipescu* locuia pe Podul Mogoșoaiei la nr. 414; la fel, logofătul de Țara de Sus *Alexandru* (53) locuia la nr. 395. Apoi vornicul de Țara de Jos *Gheorghe* (47) la nr. 410 – toți în casele lor. Întreaga familie *Filipescu* locuia în spațiul ocupat azi de clădirea Academiei Române.

Alec Coandă, fecior de boier (33/23), cu doi copii. Personalul casei: o văduvă, o țigancă. (Nr. 2053, 6 persoane).

Mahalaua Sf. Vasile

Păhârnicasa *Uța* (25), văduvă. Personalul casei: o slugă, cinci țigani. (Nr. 2066, 8 persoane).

Aga Grigore Filipescu (50). Personalul casei: vătaf de curte (Nițu Piteșteanu), un boier „conțepist”, *Anastase Lăzărescu*, arnăut, doi vizitii, o slugă, bucătar, slujnică, țigani. La 1829 era trecut ca având 47 de ani și locuind la nr. 595 pe Podul Mogoșoaiei. (Nr. 2067, 22 persoane).

Miltiad Săulescu „boier” (32), holtei. Personalul casei: bucătar, văduve, țigani. Un Preda S. (42), stolnic, locuia, la 1829, în mahalaua Sf. Apostoli nr. 1884, Vopseaua Verde și era secretar de divan. (Nr. 2071, 8 persoane).

Clucereasa *Anica Filipeasca* (40), văduvă. Personalul casei: două slujnice, vizitiu, rândași, slugi, țigani. (Nr. 2073, 10 persoane).

Căminarul *Toma Baltac* (55), holtei. Personalul casei: un vizitiu, două slugi. La 1829, un omonim (60), căminar, fiul lui *Dimitrache*, locuia în aceeași Vopsea la nr. 276. (Nr. 2074, 4 persoane).

Stolnicul *Nicolae Urlățeanu* (40/30). Personalul casei: o slugă, vizitiu, țigani. La 1829, un omonim de 46 de ani era trecut în aceeași mahala la nr. 273. (Nr. 2076, 11 persoane).

Vistihereasa *Smaranda* (40), văduvă cu cinci copii. Personalul casei: o țigancă. (Nr. 2081, 7 persoane).

Pitarul *Barbu Piersiceanu*, „boier vătaf”, locuia într-o curte a cărei titulară era o nemțoaică văduvă. Tot acolo, o calfă rotar și o familie de țigani. Apare și la nr. 2136, într-o curte de șase persoane, cu *Iancu*, boier (18), *Naie*, boier (22), având ca personal o slujnică, un bucătar și un țigan. (Nr. 2085, 9 persoane). Vezi și mai jos.

Ioan Movilă, „boier” (28/22), cu doi copii. Personalul casei: bucătar, vizitiu, țigani. (Nr. 2130, 13 persoane).

Paharnicul *Dincă Olănescu* (55/35). Locuia în curte cu „boierul procuror” *Pană Olănescu* (21), holtei. Personalul casei: vătaf de curte, slujnică, vizitiu, slugă, șapte țigani. La 1829, D. O. era tot paharnic și locuia în aceeași mahala la nr. 269. (Nr. 2179, 17 persoane).

Ioan Găleşescu „boier” (45/20), cu trei copii. Personalul casei: o slujnică și doi țigani. (Nr. 2181, 9 persoane).

Clucereasa *Anica*, văduvă cu șase copii. Personalul casei: o slujnică, vizitiu, bucătar, 11 țigani. (Nr. 2184, 23 persoane).

Paharnicul *Dimitrie Piersiceanu* (55/25), cu doi copii. Personalul casei: o muscăloaică slugă, zece țigani. La 1829, e trecut pitar (50), locuind în aceeași mahala, nr. 266. Pentru a treia oară este trecut *Alecu Piersiceanu* (vezi mai sus). (Nr. 2185, 17 persoane).

Căminarul *Ioan Oteteleşanu* (45/27). Personalul casei: vătaf de curte, două slugi, vizitiu, patru rânđași ungureni, bucătar neamț, țigani. (Nr. 2187, 24 persoane).

Aga *Ioan Filipescu* (55), văduv. Locuiește cu *Costache*, fiu (22), procuror. Personalul casei: dascăl grecesc, vătaf în curte, doi sofragii, vizitiu, fată, croitor, bucătar, jimblar, țigani. (Nr. 2189, 33 persoane).

Paharnicul *Matei Colceag* (40/30), cu patru copii. Personalul casei: vizitiu, „stolnic”, țigani. (Nr. 2201, 19 persoane).

Mahalaua Sf. Voievozi

Dumitru, „boier” (65/60). Locuia în curte cu o familie de vieri. (Nr. 2310, 4 persoane).

Serdarul *Dumitrache Sorescu* (37), fără soție. Locuia în curte cu trei cupluri de țigani (pânzar, croitor, chelar). (Nr. 2427, 7 persoane).

Pitarul *Matache Coandă* (36/20). Personalul casei: madama Luiza, nemțoaică, bucătăreasă, vizitiu, trei țigani. (Nr. 2429, 11 persoane).

Manolache Florescu, vel agă, șeful poliției (46/35), cu cinci copii (Elena, Alexandru, Polixenia, Marghioala, Jujuca). Personalul casei: două slugi, chelăreasă, arnăut, o slugă grec, 12 țigani. La 1829, era tot agă și locuia în aceeași Vopsea, la nr. 594. (Nr. 2430, 25 persoane).

Pitar *Nicolache Borănescu* (30). Avea două slujnice. (nr. 2435, 3 persoane).

Catinca Lipăneasca (36), văduvă cu un copil. Personalul casei: o slugă, șase țigani. (Nr. 2436, 9 persoane).

Iordache Slătineanu comis (36/36), cu doi copii. Personalul casei: două dădace, vătaf de curte, fecior, patru țigani. (Nr. 4238, 14 persoane).

Alecu Palada „boier” (40/35), cu cinci copii. Personalul casei: o bucătăreasă și o slugă. (Nr. 2439, 9 persoane). La 1829, era un sluger Alecu Paladi (57) care declara: „tată n-am pomenit”. Locuia în aceeași Vopsea, mahalaua Bradului, nr. 2382.

Paharnicul *Alecu* (70/40), cu un copil. Personalul casei: o slujnică și opt țigani. (Nr. 2441, 12 persoane).

Paharnicul *Costache Niculescu* (35/20), cu o slugă și 13 țigani. (Nr. 2445, 16 persoane).

Sluger *Iancu Ralet* (37), holtei. Personalul casei: vătaf de curte, trei slugi, 13 țigani. Din familia Ralet, la 1829, sunt atestați Dimitrie (42), în aceeași Vopsea, mahalaua bisericii Enei nr. 723; era logofăt al Țării de Jos; Constantin, agă, în aceeași mahala la nr. 2416. În fine, Ioan, de 66 de ani, mare clucer, locuia în mahalaua bisericii Albe la nr. 671. (Nr. 2447, 18 persoane).

Clucerul *Dimitrie Topliceanu* (40), holtei. Locuia în curte cu Elena Vieroșanca (50), văduvă cu patru copii. El avea o slugă, un vizitiu și șapte țigani; ea avea patru slugi. (Nr. 2448, 19 persoane).

Stolnicul *Pană Buescu* (40). Locuia cu cele două surori văduve, Tınca și Lusandra. Personalul casei: o slujnică, un vizitiu, o bucătăreasă, doi țigani. (Nr. 2449, 8 persoane).

Din rândul categoriilor sociale evocate mai sus se recrutează *slujbașii* (un procent notabil reprezentându-l *militarii*), ca și cei ocupând profesii *liberale*. Din cei 276 de slujbași, 248 sunt români, 8 sârbi, 11 greci, 2 ruși, 2 nemți, 2 arnăuți, un armean și un francez. Dacă slujba în sine nu e totdeauna explicită, putând da loc la interpretări, două elemente ni s-au părut semnificative pentru această categorie: personalul subordonat de care dispun și numele pe care îl poartă. Între cel simplu, de botez, al meșteșugarilor și negustorilor, slujbașii își asumă un titlu de onorabilitate prin crearea, foarte adesea, de nume de familie. Multe reapar ulterior în viața publică și în presa vremii. Cei 276 de slujbași ai Vopselei se pot grupa astfel:

aghiotânți, 1 (Nicolae Grecianu)

ajutori de procuror, 1 (Alec Slătineanu)

amploriați subocârmuitori, 1 (Iancu Stăncescu)

armași, 2

aprozi, 3

arnăuți, 6 (între care un „boiernaș” Gheorghe Scopos; altul cu slugi)

călărași, 5 (unul rus, Dobre Călărașu)

căpitani, 2 (Dumitrache, Dumitrache Ciocârdia)

căpitani de barieră, 2 (unul grec)

căpitani de poștă, 1

căprari, 1 (neamț)

ceauși de poștă, 3

cinovnici, 5 (din care Matache Stegărescu cu slugi, vizitiu și bucatareasa; Iordache Dârzeanu și Nicolae Băbeanu)

conțepiști, 2 (Alec Dimitrescu, Anastase Lăzărescu)

curieri, 4

dorobanți, 14 (unul sârb)

epistați, 7 (din care postelnicu Chiriac, grec, și Costache Bălănescu)

grefieri la poștă, 3 (Ioniță Bădulescu, pitarul Nicolae Nistor și Ioan Negoescu)

hatman, 1 (Ion Vlădoianu)

ipocomisari, 4 (din care Dumitru Nedelea și Iordache Iordănescu)

isprăvnicea, 1

iuzbașă, 1

judecători, 1 (Alexandru Izvoranu)

lipcani, 3

logofeți, 51 (dintre care unul sudit englez, altul cu slugi; unul la Agie, Gheorghe Bălțeanu, „glavnii logofăt cinovnic”; Petre Băbeanu, logofăt de treaptă; Ioan Teodori; Costache Drăgoescu)

logofeți de poștă, 3

lucrători la Vistierie, 2 (între care Petre Arion)

maiori, 3 (Ion Voinescu II, Radu Golescu, Costache Crețulescu)

militari, 1

odăiași, 1

ofițeri, 1 (Petre Daniel)

pârcălabi, 1

polcovnici, 7 (Ilie Năvrăpel, Engel, Ion Matraca, Nicolae Dimancea)

porucici, 4 (Dimitrie Macedonski, Costache Bălăceanu, Costache Cătuneanu)

postelnicea, 2

procurori, 3 (Barbu Catargi, Costache Filipescu, Pană Olănescu)

revizori de poștă, 1 (pitarul Meescu, boier)

scriitori, 16 (din care: Vasile Doxescu, grec, Iordache Mardagiu, Pantazi Popescu, Alecu Rădulescu, Gheorghe Mogoșanu, Iancu Cuțarida, conțepistul Costache, logofătul Nicolae Borănescu, conțepistul Arsenie, Iancu Cănciunescu, Dincă Merișescu, Alecu Corlătescu, logofătul Zaharia)

secretari, 1 (Carson /sic!/ francez)

„*slujbași*”, 13 (din care: Ghiță Biilcescu, Tudorache Gărdescu, Constantin Râmnicănu, căpitanul Marin, unul la Carvasara, căpitanul Costache, Pitaru Ioniță)

subcomisari, 1

vameși, 2 (între care polcovnicul Matache Basarabescu)

vătafi de aprozi, 4 (între ei, Costache Urlățeanu)

vătafi de Divan, 1 (Biță tistu)

vătafi de curte, 2 (Dumitrache are slugi și țișani)

vătafi de pension, 1 (Petre Bucedici, rus)

vătășei, 68

vistieri, 3 (toți au slugi)

zapcii, 3 (polcovnicul Rasti, Panait Pârșcoveanu)

zeciuitori, 1 armean.

Iată profesiunile libere:

arendăși, 38, în majoritate greci și armeni (unul sudit englez). Între ei: Ghiță Balabun, Ghiță Sterian, Franz Writting, Ceaș Manolache
avocați, 5 (Ioniță, Grigore Ioan, Grecescu, Hagi Vasile, Nicolae Orășanu)
bancheri, 1 armean
dascăli de copii, 1 (Constantin grecul)
doctori, 2 (Filip neamțul, Adolf Pregli, italian supus K.K.)
moșieri, 5 (negustor moșier, arendaș moșier)
profesori, 4 (Dumitru, grec; Lozet, neamț; Slaf, neamț; Jean, francez)
zugrăvi de biserici, 1 (Matei).

În serviciul categoriilor înșirate până acum se află un număr de 1358 de slugi, declarate ca atare. Evident și aici trebuie ținut seama de înțelesul pe care l-a dat acestui cuvânt recenzentul respectiv. În casele boierilor, negustorilor, slujbașilor apare următorul personal de serviciu: vătaf de curte, bucătăreasă, fată în casă, doică, vizitiu, fecior, rob, slujnică, ciocoi, spălătoreasă, rândaș la grajd, arnăut, argat, „nevastă în casă”, fată, cusătoreasă, sofragiu, jupâneasă, madamă, grădinar, chelar, logofăt, jimblar, croitor. Iată distribuția lor:

I	90	X	7
II	209	XI	12
III	75	XII	2
IV	31	XIII	21
V	83	XIV	234
VI	9	XV	219
VII	46	XVI	186
VIII	7	XVII	2
IX	9	XVIII	116

Ultimul segment din populația Vopselei Galbene îl formează cei cu statut neprecizat, fiind simple nume. Așa apar: Ioan Gramatica, Vasile Ghegherca, Hagi Ioan, Mihalache Chefalo, un bulucbaș, Gheorghe sin Dima, Tănase sin Drăghici, Costache Popescu, Iancu Polizu ș.a. Recenzentul mahalalei *Sf. Vasile* îi identifică astfel pe cei neprecizați: Moș Grigore de 100 de ani, căsătorit cu o babă de 80 de ani; moș Zamfir (70/40), cu un copil de 15 ani; baba Catrina de 105 ani; un grec, domnul Filipel, o unguroaică, un muscal, un sârb bulibașă, Anica de 80 de ani, un grec, doi români, o țigancă. Mahalalele *Armeni* și *Olari*, *Popa Petre*,

Precupeții Noi și *Cișmelii* nu au asemenea locuitori. În întreaga Vopsea numărul lor se ridică la 90.

Populația de 11555 de suflete a Vopselei Galbene, locuind în 2449 de curți, este, în cea mai mare parte, proprietară. Chiriașii (capi de familie) sunt 144. În mahalalele *Precupeții Vechi*, *Precupeții Noi*, *Visarion*, *Amzei*, *Popa Cosma*, *Sf. Vasile*, *Cișmelii* și *Sf. Voievozi* nu există chiriași.

Din punct de vedere al suditenței acest lot de populație bucureșteană se distribuie astfel:

		Ruși	Sârbi	Prusieni	K.K.	Francezi	Greci	Englezi
I	11	2	1	4	3	1	-	-
II	5	-	-	1	3	-	1	-
III	3	-	-	-	2	-	-	1
IV	13	-	-	-	8	-	-	3
V	45	-	-	4	31	1	-	2
VI	15	3	-	-	11	-	1	-
VII	25	10	1	-	10	-	4	-
VIII	8	5	-	-	3	-	-	-
IX	7	4	-	-	2	-	1	-
X	-							
XI	-							
XII	8	-	-	-	8	-	-	-
XIII	10	-	-	-	5	-	5	-
XIV	20	4	-	-	8	3	4	1
XV	40	1	-	6	25	1	5	2
XVI	23	-	-	-	18	-	5	-
XVII	4	-	-	-	4	-	-	-
XVIII	6	-	-	-	4	-	2	-
	223	29	2	15	145	6	28	9

Intrând în detaliile acestei apartenențe, iată îndeletnicirile, cu suditența respectivă:

ruși: vâtaf, tinichigiu evreu, bogasieri și lipscani armeni, arendași armeni, negustor grec, cârciumar rus, slugă bucătar grec, muncitor, calfă croitor, droșcari, vizitii, zidar rus, cizmar rus, „rusoaică la boieri”, cafegiu rus, cârciumar grec, boier rus;

sârbi: ciocoi la boier, droșcar;

prusieni: curelar neamț, tinichigii evrei, fierar țigan, căruțaș ungurean, cârciumar-croitor-bogasier-tutungiu-cirezar-tâmplari nemți;

K.K.: ucenici evrei, bucătari, slugi unguri, caretaș, fierar, lemnar, fierestegiu ungur, brașovean, crevetar sârb, fierari țigani, ibrișingiu armean, arendaș

armean, opt zarafi armeni, 4 bogasieri armeni, 3 tutungii armeni, 3 cafegii armeni, 3 lipscani armeni, pantofar armean, brutar armean, inginer neamț, slugă neamț, cojocar sârb, tinichigiu evreu, zidar, mămular, pescar, cârciumari, droșcar ungur, tâmplari nemți, cirezar armean, arnăut, țigani potcovari, droșcari ruși, zidari, tâmplari, dulgheri, cizmari, scrobar, găitânar, grădinar, doctor italian, șindrilar ungur, nemțoaică la boieri, spălătoreasă la boieri, cârciumar ungur, caretaș neamț, boier rus, rândaș ungur, vâtaf de curte evreu, bucătar, curelar țigan, profesor neamț, pantofar ungurean, fecior neamț, franzelar neamț, giuvaergiu, grădinar neamț;

francezi: calfă, secretar, „văduvă la boieri”, pantofar, profesor;

greci: „grec”, cârciumar, negustor „pafară”, lipier, arendaș, cherestegiu, zidar grec, pânzar grec, pânzar evreu, arendaș grec, văduvă grecoaică, negustori băcani, rachieri;

englezi: arendaș grec, logofeți, zaraf armean, tinichigiu evreu, cafegiu grec, tâmplari nemți.

Recensământul din 1838 cuprinde două rubrici care dau informații despre starea sanitară a populației. Prima privește vaccinarea antivariolică și a fost percepută de aproape toți cinovnicii ca referindu-se la copii. Cum probabil chiar ei erau persoanele îndatorate a veghea la vaccinarea atentă a acestora, faptul e consemnat automat în dreptul fiecărui locatar al unei curți ce nu depășește vârsta de șase ani. Singurul funcționar care a avut în vedere și vaccinarea pentru adulți a fost cel care a completat catagrafia mahalalei *Sf. Vasile*. Mai diversă și de mare expresivitate, fără însă a putea sluji de reper riguros în ceea ce privește starea de sănătate a populației, este rubrica despre boli. Caracterul subiectiv al descrierii, simptomatologia, motivația fac imposibilă gruparea maladiilor în vreun fel. Nici măcar legând-o de meseria pacientului n-o putem cataloga drept boală profesională. Completarea acestei rubrici rămâne însă elocventă, pe de o parte, pentru conștiinciozitatea recenzentului și, pe de alta, pentru teama locuitorului de a ascunde un beteșug. De observat că există o stare mărturisită de sănătate direct proporțională cu locul pe scara socială. Cu cât locatarul e de condiție mai umilă, cu atât boala e declarată mai fâțiș⁶. La cei 11555 bucureșteni sunt atestate, după propriile declarații, următoarele boli: „neputincios” (vizitiu); „beteag de picere” (țigan fără meserie); „boșorog din întâmplare” (cârciumar); „trânji” (sticlar evreu); „rănit la mână din bătaie” și „durere la picere din întâmplare” (vâtaf rus de pension); „damblagiu din întâmplare” (fată de 17 ani de zidar); „îneacătură din întâmplare” (slujnică de staroste de negustori); „vătămat” (brutar); „beteag de nas” (Hagi Petre, neprecizat); „trânji” (tinichigiu evreu);

⁶ Mahalalele *Oțetari*, *Precupeții Vechi*, *Popa Cosma* și *Sf. Voievozi* nu rețin nici un bolnav și, firește, nu putem ști dacă toată populația e sănătoasă ori recenzentul a neglijat completarea rubricii „beteșug”.

epileptic (ucenic evreu); „stănoagă” (preoteasă); „epileptică” (sacagioaică); „șchiop de un picior” (măcelar); „neputincios” (giuvaergiu); „șchioapă din întâmplare” (văduvă); „bătrân” (negustor surecciu de 80 de ani); „bătrân neputincios” (cerșetor de 95 de ani); „surpat” (bogasier); „secat” (căpitanul Costache); „șchioapă” (văduvă); „boșorog” (croitor); „șchiop” (țigan fierar); „vătămătură” (văduvă); „damblagiu din întâmplare” (geambaș); „boșorog” (muncitor); „cocoșat din naștere, ertat” (neprecizat, 90 de ani); „spasmos din întâmplare” (geambaș); „ciung și șchiop din vărsat” (neprecizat); „nebun din naștere” (fiu de lipscan); „lipsită de minte” (muncitoare); „șchiop de vărsat” (cerșetor); „orbi din vărsat” (doi copii armeni); „boșorog”, „surpat” (doi muncitori de 80 și 60 de ani); „șchioapă” (soție de muncitor); „orb din ochi” (țigan de opt ani); „șchiop din naștere” (muncitor); „damblagiu” (bărbier); „ciung” (geambaș); „surpat” (neprecizat); „orb” (neprecizat); „chior” (copil de cutie); „beteag” (cârpaci); „șchiop” (precupeț); „mut” (trâmbițaș!); „mut” (precupeț!); „orb” (măcelar); „damblalie” (văduvă); „boșorog” (dascăl); „șchiop” (dulgher, cârciumar); „epileptic” (slugă); „stenos” (căminar); „beteag de picior” (vătaf de curte); „epilepticos” (zidar).

Ultimele informații privind populația Vopselei Galbene au în vedere numărul de animale pe care îl are fiecare locatar. Situația este următoarea:

<i>cai</i>	<i>bivoli</i>	<i>vaci</i>	<i>boi</i>	<i>porci</i>	<i>câini</i>
1079	73	245	444	193	1543

Suntem conștienți că discutarea unui singur segment al acestei catagrafii nu îngăduie concluzii valabile pentru întreaga țară. Demersul nostru a avut în vedere doar atragerea, încă o dată, a atenției asupra acestui inestimabil izvor ca și asupra nebănuitelor posibilități pe care le oferă în analiza structurii populației capitalei, și mai departe a țării, la mijlocul secolului trecut. O cercetare globală va permite răspunsul și la celelalte întrebări, până la 144, ce pot fi puse acestui recensământ. Dacă până acum asemenea statistică s-ar fi putut face doar meșteșugărește, pe viitor, prin computerizarea datelor, nu ne îndoim că rezultatele vor fi spectaculare. Faptul că registrele privind recensarea populației județului Dolj s-au distrus în timpul celui de al doilea război mondial nu afectează major concluziile acestei cercetări. Nici erorile de înregistrare – nu puține – nu modifică sensibil imaginea globală, încât prelucrarea celor zece metri liniari de arhivă ai Catagrafiei din 1838 se impune ca o datorie, orice întârziere constituind o restanță penibilă a istoriografiei noastre.

Cadastrul funciar. Elemente de istorie și legislație

VIOREL GRAMA

Primele măsurători ale terenurilor agricole din Transilvania și Bucovina de Nord au fost efectuate imediat după Revoluția de la 1848, având ca scop evaluarea terenurilor avute în proprietate, în vederea impozitării proprietarilor. Prin *Patenta imperială din 20 octombrie 1849*, paragraful 2, emisă în trei limbi, germană, maghiară și română, se ordona întocmirea, la nivelul localităților, a „*Protocolului mărturisirilor cadastrului pentru provizoriul de contribuțiune a pământurilor*”. Patenta stabilea că vor fi luate în considerare următoarele categorii de terenuri: „arătoare, fânațe, vii, pășuni, păduri, trestişuri (locuri cu trestie și papură)”¹. Rezultatul patentei a fost că, în decurs de mai mulți ani, au apărut mai multe reglementări provizorii, care se aplicau sporadic în localitățile din Transilvania. Prin Legea nr. VII din 1875, privind reglementarea impozitului agricol (funciar), s-au pus bazele organizării cadastrului funciar ca instituție care avea atribuții să execute măsurătorile terenurilor pe localități (atât în intravilan, cât și în extravilan), să le parceleze în vederea stabilirii impozitului. Conform prevederilor legii mai sus menționate², nu cădeau sub incidența legii următoarele terenuri: drumurile, străzile și grădinile publice, curțile și spațiile construite, cursurile de apă, cimitirele, terenurile publice, alte terenuri ale autorităților publice, pădurile destinate școlilor agricole și silvice³.

Organizarea cadastrului funciar cu personal de specialitate s-a efectuat pe baza Legii nr. XXII din 1885, când s-au înființat posturi de comisari de evidență cadastrală și funcționari pentru arhivă, inspecitori de evidență cadastrală, la nivelul inspectoratelor locale cadastrale, și o Direcție cadastrală la Cluj⁴.

Inspectorii și comisarii cadastrali aveau ca sarcină să execute ordinele inspectorilor regi, având în principal îndatoriri ca: supravegherea activităților percepțiilor, orașelor și notarilor comunali în materie de schimbarea proprietăților, înregistrarea și efectuarea transcrierii lor, lucrări de parcelare și proporționalizare, să urmărească modul de rezolvare a cererilor și reclamațiilor cu privire la măsurători adresate antistiilor (autorităților) comunale și

¹ Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale, Colecția de evidență cadastrală, nr. 234, f.1.

² Révai Nagy Lexikona (*Marele Lexikon Révai*), vol. VII, Budapest, 1913, p. 753.

³ *Corpus Juris Hungarici, 1875-1876 évi törvényczikkek* (*Articolele de legi din anii 1875-1876*), Budapest, 1896, p.13.

⁴ *Ibidem*, 1884-1886, p. 227.

inspectoratelor cadastrale. De asemenea, comisarii locali examinau și informau organele superioare despre erorile de înregistrare cu privire la măsurători, schimbarea cuantumului de impozite, cazuri de pagube minore, schimbări în structura hotarelor și altele. Prin Legea nr. 5 din 1909 s-a organizat administrarea impozitului funciar, stabilindu-se procentele acestuia în funcție de suprafețele de terenuri deținute de proprietari și de veniturile obținute în urma exploatării acestor terenuri, venituri calculate în coroane și creșteri⁵.

După unirea Transilvaniei cu România, la 1 Decembrie 1918, lucrările de cadastru în Transilvania s-au organizat, în linii generale, pe baza prevederilor legilor prezentate mai înainte.

În anul 1933, a apărut *Legea pentru organizarea cadastrului funciar și pentru introducerea cărților funduare în Vechiul Regat și Basarabia*, compusă din cinci părți: partea I, *Cadastrul funciar și cărțile funduare*; partea a II-a, *Cadastrul funciar*; partea a III-a, *Cărțile funduare*; partea a IV-a, *Venituri*; partea a V-a, *Dispozițiuni finale și tranzitorii*⁶.

Legea avea ca scop să organizeze și să execute descrierea tuturor proprietăților funciare și reprezentarea lor topografică pe hărți topografice, numite și de localizare. În vederea redactării și administrării, din punct de vedere juridic, a cărților funduare (funciare) au fost înființate, după necesitate, pe lângă judecătoriile din circumscripțiile Curților de Apel din București, Chișinău, Constanța, Craiova, Galați și Iași, câte o secție de carte funciară condusă de un judecător, iar la nivelul Ministerului Justiției un Consiliu al cărților funciare, format din patru juriști și un inginer cadastral. Așa cum reiese din prevederile legii, scopul cadastrului funciar era „de a înființa, completa, rectifica sau reconstitui cărțile funduare și hărțile acestora în vederea creării unei baze juste pentru stabilirea contribuțiilor publice asupra proprietăților”⁷.

În principiile generale prevăzute de lege se arăta că organizarea cadastrului funciar contribuie la „facilitarea executării lucrărilor de reformă agrară, de colonizare și comasare a proprietăților”⁸.

Principalele instrumente de evidență ale cadastrului funciar erau grupate astfel: a) hărțile cadastrale, planurile și schițele lor; b) registrele cadastrale; c) dosarele pe baza cărora s-au făcut inscripțiunile cadastrale; d) indexele

⁵ *Ibidem*, 1909, legea nr. 5. Törvény-CLIKK a földadókataszter Kiigaztasáról es a földadó százalékanak megallapításáról (Lege privind administrarea impozitului funciar și stabilirea acestuia în procente), p. 41-54.

⁶ C. Hamangiu, *Codul general al României, Legi uzuale*, vol. XXI, București, Imprimeria Centrală, 1933, p. 420-435.

⁷ *Ibidem*, p. 421.

⁸ *Ibidem*.

cadastrale. Lucrările cadastrale se efectuau pe comune, fiecare comună putând să se constituie în una sau mai multe teritorii cadastrale (localități constituite).

Legea clasifica proprietatea funciară în două categorii; din prima categorie făceau parte: imobile cu venit cadastral, adică cele care, în principiu, erau supuse contribuțiilor publice, acestea fiind: terenurile arabile, fânașurile, grădinile, viile, pășunile, pădurile, zăvoaiele (bercuri), trestişurile (stufărișuri), bălțile, lacurile naturale și artificiale.

Din categoria a doua făceau parte imobile fără venit cadastral și anume: terenuri clădite și curți, terenuri neproductive, bălți, lacuri naturale și artificiale care nu erau exploatate economic și nu aduceau vreun venit prin exploatarea pescuitului sau turbei.

În vederea organizării și executării lucrărilor de cadastru, ministerul delega, din partea Direcției cadastrului, un inginer care, împreună cu primarul și notarul comunei, formau Comisia cadastrală de clasificare, în atribuția căreia intra redactarea registrului cadastral funciar, întocmit în trei exemplare, din care un exemplar, cu anexele lui și cu planul original cadastral, se păstra în arhiva Direcțiunii cadastrului; al doilea exemplar, cu indicativul topografic alfabetic al posesorilor, se trimitea spre păstrare la judecătorii, pentru redactarea cărților funciare, iar al treilea exemplar, împreună cu planurile de posesiune și registrul alfabetic al proprietarilor, intra în păstrarea Comisiei cadastrale de clasificare și evaluare a proprietăților, pentru completările ulterioare⁹.

În anul 1933, s-a înființat Direcția cărților funciare și a cadastrului funciar, în subordinea Ministerului Justiției, cu două servicii: 1. Serviciul cărților funciare; 2. Serviciul cadastral funciar. Ca organe exterioare în teritoriu, au fost organizate, în subordinea Serviciului cadastral funciar, inspectoratele cadastrale funciare în orașele: Cernăuți, Cluj, Oradea, Arad, Brașov și Timișoara,¹⁰ care au rămas în vigoare până în 1949, când au fost desființate. În anul 1950, au fost create serviciile de organizare a teritoriului, având ca scop să efectueze măsurători ale terenurilor din patrimoniul statului, al sectorului cooperatist și al celui individual. În anul 1962, denumirea de *Serviciu* a fost înlocuită cu cea de *Oficiu Cadastral pentru Organizarea Teritoriului (O.C.O.T.)*, iar în anul 1967 s-a transformat în *Direcția Regională de Îmbunătățiri Funciare și Organizarea Teritoriului (D.R.I.F.O.T.)*.

Documentele de evidență cadastrală păstrate la Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale au fost preluate din mai multe locuri și în mai multe etape, după inundațiile din 1970, iar o cantitate mai mică (hărți topografice) au fost preluate de la O.C.O.T. Târgu-Mureș, transportate la fostul sediu al Arhivelor Statului (de pe str. Kogălniceanu nr. 14), fiind supuse, o parte, unui tratament de

⁹ *Ibidem*, p. 423-425.

¹⁰ *Ibidem*, vol. XXVI, 1938, p. 1336-1337.

uscare în spațiul Cetății din Târgu-Mureș. Ulterior, în anii 1975-1982, registrele cadastrale, lucrările de clasificare, indexe alfabetice, descrierile de hotare, parcelările de terenuri etc. au fost grupate în *Colecția de evidență cadastrală*, fiind ordonate alfabetic, pe localități, iar în cadrul acestora, cronologic, și inventariate.

Deși inspectoratele cadastrale au fost înființate în 1885, așa cum am arătat mai înainte, în colecție au fost inventariate documentele create anterior, începând cu anul 1849. Între altele, vom menționa că s-a păstrat *Extrasul din protocolul mărturisirilor Cadastrului pentru provisorul de contribuțiune a pământurilor ce se introduce prin prea înaltul patent din 20 Octombrie 1849, paragraful 2, în țara de coroană Transilvania ...*, redactat în limbile germană, maghiară și română (cu alfabet chirilic)¹¹.

În anii următori, 1850-1851, au fost efectuate descrieri de hotare sau „terminațiuni”, pentru localitățile cu populație românească, și „határ leirása” pentru localitățile cu populație ungurească, în care se consemnau bornele principale ale hotarelor, menționându-se toponimele și microtoponimele de hotar. Aceste descrieri erau întocmite de reprezentanții „comisariatelor de cercuri de contribuțiune” și erau semnate de „oamenii comitetului”, atât din localitatea respectivă, cât și din localitățile limitrofe. Așa, spre pildă, „descrierea terminațiunii a hotarului comunității Comori (Kincses) din 1851” este semnată de reprezentanții comitetelor din Comori, Orșova, Gurghiu, Sânmihaiul de Pădure, Urșiul de Jos și cel de Sus, fiecare cu sigiliul, din ceară roșie, al comunității respective, fiind confirmată cu semnătură de către comisariatul cercului¹².

Descrierile de hotare ale mai multor localități din anii 1851-1852, cu populație preponderent românească, din care amintesc: Adrian, Chiherul de Jos și cel de Sus, Hodac, Ibănești, Nadășa etc. sunt redactate într-o frumoasă și colorată limbă românească, cu alfabet latin. În acest sens, este semnificativ începutul descrierii hotarului localității Adrian, și anume: „*Hotarul se începe de după dealu din vârful Tecii Poienicii la moghila cei dintâi ...*”, după care urmează enumerarea microtoponimelor: Pârâul Izvorului, Poiana Izvorului, Capul Pârâului Izvorului, Zăpode, Capul Radioanelor, Capul Labului celui Domnesc și altele, ca puncte de marcare a hotarului.

Această categorie de documente prezintă valoare documentară și prin sigiliile aplicate, pe a căror legendă figurează înscrisuri în limba română, respectiv, maghiară și germană. Așa, de pildă, în descrierea hotarului localității

¹¹ D.J.A.N. Mureș, *Colecția de evidență cadastrală*, nr. 234, f. 1.

¹² *Ibidem*, nr. 951, p. 1-8.

Hodac apar aplicate sigiliile satelor limitrofe: Ibănești, Cașva, Filea, Toplița și Stănceni¹³.

Registrele cadastrale, hărțile și schițele topografice, indexe alfabetice, registrele de clasificare etc. oferă cercetătorilor elemente referitoare la marcarea hotarelor, parcelarea terenurilor, comasarea lor în diferite etape ale procesului de concentrare și formare a marii proprietăți moșierești, iar, pe de altă parte, ruina micilor proprietari și producători agricoli.

În continuare, vom prezenta câteva registre și foi cadastrale ale localităților. Din foile cadastrale de proprietate ale localității Cașva¹⁴ vom enumera câteva elemente: foaia nr. 140, proprietar Hortaner Maria, domiciliată în Glăjărie (Üvegesür), avea în proprietate sub nr. top. 1240/1, pe hotarul numit Butucăria, suprafața de 700 st. fânaț (teren cositor) (25 arii, 200 m²); în foaia nr. 243, numitul Pálfi Ioan junior din Glăjărie avea următoarele suprafețe la nr. top. 1123, pe hotarul Butucăria, suprafața de 3 iug. 70 st. fânaț; la top. 1125 suprafața de 1 iug. teren arabil; la nr. top. 992, pe hotarul numit La Staniște, suprafața de teren de 600 st.; la foaia de proprietate nr. 112, Biserica evanghelică reformată avea, pe hotarul din Idicel, la nr. top. 1386/7, pe hotarul Largile Cărbunaru, suprafața de 1066 st. rât. (38 arii, 376 m²).

În Registrul cadastral funciar al comunei Aluniș din 1939¹⁵, sunt menționați mai mulți proprietari din care vom enumera câteva nume cu suprafețele pe care le aveau în proprietate: la nr. top. 251, în intravilan, Hajdu Ștefan I. Andrei avea în proprietate suprafața de 77 st. casă și curte; la nr. top. 501, în intravilan, Zsigmond Ștefan I. Samoilă avea suprafața de 381 st. grădină; la nr. top. 502, Fazakas Ștefan I. Ioan figura cu suprafața de 342 st. grădină; la nr. top. 2595/3, Biserica reformată avea în proprietate suprafața de 1 iugăr teren arător pe hotarul Fața Românului; la nr. top. 2799, pe hotarul numit Sărături, Vajda Ioan I. Mihăilă avea suprafața de 1193 st. pădure.

În Registrul cadastral funciar al localității Adrian din anul 1934¹⁶, se menționează, între altele, următoarele elemente: la nr. top. 1 în intravilan figurează Ladoși Ioan, cu nr. de casă 125, avea în proprietate suprafață de 220 st. casă și curte; la nr. top. 12 Istvan Alexandru avea suprafața de 10 st. casă și curte; la nr. top. 57/3/2 soția lui Fazakas Gh., născută Csinadi, Ana figura cu o suprafață de 172 st. grădină; în extravilan, câteva exemple: la nr. top. 233/2 Blaj Vasile I. Ioan, pe hotarul Bercurile, suprafața de 50 st. fânaț; la nr. top. 500 István Alexandru avea în proprietate suprafața de 725 st. teren cositor; la nr. top. 501, proprietarul Costa Nicolae avea 625 st. fânaț; la nr. top. 562 Parohia greco-

¹³ *Ibidem*, nr. 1920, f. 8.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 623

¹⁵ *Ibidem*, nr. 130.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 57.

catolică (Eclesia preotească) avea suprafața de 1400 st. fânaț; la nr. top. 718/1, pe hotarul La Poieni, Bogdan Alexandru era înregistrat cu suprafața de 50 st. casă și curte.

În continuare, vom prezenta câteva elemente din filele care au mai rămas din cadastrul funciar din perioada 1855-1858, scrise în limba germană, care se referă la situații privind verificarea suprafețelor cadastrale. În intravilan *Orstried* se menționează suprafețe de 26 iug. 871 st. și 27 iug. 500 st. În partea de hotar La Kerare, suprafețe de 149 iug. 450 st.; în hotarul numit Fundăturile suprafețe de 128 iug. 723 st. și 177 iug. + 1100 st.

Registrele cadastrale funciare din perioada 1912-1948 pot fi folosite pentru clarificarea unor aspecte privind dreptul de proprietate asupra imobilelor, terenurilor agricole, pădurilor etc., conform prevederilor Legii Fondului Funciar.

Fritz Schuster – arhivarul orașului Brașov, 1916-1927

ELISABETA MARIN

Născut la 9 februarie 1871, absolvent al Liceului „Johannes Honterus” din Brașov în 1889, Friederich Michael Adolf Schuster studiază geografia și istoria la Universitățile din Jena, Budapesta, Berlin, Leipzig, Kiel și Cluj, unde obține, în 1903, diploma de profesor¹. Din 1903 până în anul școlar 1906/1907 este angajat ca profesor la Liceul „Honterus”, unde predă geografia și istoria. Obține o bursă, apoi, o perioadă de un an de zile, un concediu pentru studii istorice la Institutul de Istorie din Viena. Din cauza bolii se pensionează în 1909.

La data de 13 iulie 1916, Fritz Schuster este numit arhivar al orașului Brașov. Astfel, Arhiva brașoveană, care funcționa din 1878 ca serviciu independent în vechea Casă a Sfatului, beneficiază, prin Fritz Schuster, de primul conducător cu studii de istorie.

După o lună și jumătate de la numirea sa în funcție, urmează declarația de război a României către Puterile Centrale și, la scurt timp, intrarea armatei române în Brașov. Arhiva orașului și alte instituții de cultură au trecut sub directă observație și pază a instituțiilor militare române².

La începutul lunii octombrie 1916, când trupele germane și austro-ungare au înaintat spre Brașov, pentru a preveni distrugerile cauzate de război, colecțiile de documente din Arhiva orașului Brașov, Fronius, Schnell, Stenner, au fost transportate mai întâi la București, apoi la Iași și la Moscova, de unde au revenit abia în 1936³.

În anii 1923-1924, sub conducerea lui Fritz Schuster, arhiva orașului Brașov este mutată din Casa Sfatului în fostul Bastion al fierarilor, actualul sediu al Direcției Județene Brașov a Arhivelor Naționale.

Primul document pe care îl vom supune atenției, datat 5 decembrie 1923, este raportul arhivarului orașului, Fritz Schuster, către Magistratul orașului, privind situația arhivei brașovene și stadiul în care se află după mutarea în noul sediu: „...spațiul de la parter al noii arhive este de câteva zile în principal amenajat. au fost puse dulapurile și stelajele (rafturile), iar cărțile și actele în ordine. Mai trebuie verificate în amănunt (bucată cu bucată), recotate, pentru ca actele și cărțile să poată fi ușor regăsite”⁴.

¹ Friederich Stenner, *Die Beamten der Stadt Brasso (Kronstadt)*, Brașov, 1916, p. 166.

² Nussbächer Gernot, *Profesor, Stadtarchivar und Geschichtsforscher – Fritz Schuster, 1871-1954*, în „Karpatten Rundschau”, nr. 18 (2449) din 9 mai 1998.

³ *Ibidem*.

⁴ D.J.A.N. Brașov, fond *Primăria Brașov. Actele Magistratului*, dosar I 1923/5/14.

Arhivarul mai punctează câteva lucrări care nu au fost terminate din cauza dulgherilor și vopsitorilor, dar, cu toate acestea, „invită magistratul să viziteze arhiva”.

În continuare, Fritz Schuster informează magistratul că perioada de mutare a arhivei a durat peste trei luni de zile, cu multe ore lucrate peste program, chiar și până la zece ore, menționând că a trebuit să execute și lucrări pregătitoare pentru amenajarea și mutarea arhivei, cum ar fi „golirea dulapurilor de acte, desprăfuirea documentelor, legarea actelor etc.”, ceea ce a luat mai mult timp, astfel că această mutare s-a realizat, de fapt, într-un interval între patru și cinci luni, subliniind că el a participat efectiv, alături de lucrători, la mutarea arhivei și nu numai la coordonarea lucrărilor. De aceea, îl roagă pe magistrat ca să fie recompensat pentru această muncă, așa cum au fost, de exemplu, funcționarii de la fisc, aceștia primind, pe lângă salariu, 100 (una sută) lei zilnic pentru evaluarea în vederea stabilirii impozitelor.

În final, adresează rugămintea către magistrat astfel: *„În zilele de azi, în care salariul unui funcționar este insuficient pentru a face față cheltuielilor și nevoilor de subsistență, ar fi nedrept ca un funcționar să nu fie răsplătit pentru o muncă atât de grea, realizată și în afara orelor de program”*.

După o lună de zile, în 3, respectiv, 9 ianuarie 1924 (data expedierii), magistratul scrie, pe raportul înaintat de Fritz Schuster, următoarea rezoluție:

„Către contabilitatea orașenească Brașov.

Se îndrumază oficiul ca să plătească arhivarului Fr. Schuster o specificație de lei 5000 (cinci mii lei) în sarcina titlului respectiv pentru executarea mutării întregului archiv, o muncă extraordinară, ce a durat peste 3 luni și peste oarele oficioase”.

Al doilea document la care ne vom referi este Raportul înaintat primului prefect român al județului Brașov de către același Fritz Schuster (vezi anexa).

În anul 1921, la 17 decembrie, Ministerul Instrucțiunii a instituit „Comisiunea pentru organizarea Arhivelor Statului din Transilvania”, compusă din personalități ca Alexandru Lapedatu, Constantin Daicoviciu, Sextil Pușcariu, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ioan Ursu și cunoscuții arhiviști Albert Berger (Bistrița), Iulian Martian (Năsăud), comisie ce a funcționat până în primăvara anului 1923, când Alexandru Lapedatu a fost numit director general al Arhivelor, în locul lui Dimitre Onciul⁵. Comisia a numit în fruntea Arhivelor din Cluj, la 1 octombrie 1922, cu concursul lui Nicolae Iorga și Dimitre Onciul, pe dr. Ștefan Meteș, cunoscut istoric, membru corespondent al Academiei Române⁶.

⁵ D.J.A.N. Cluj, *Din istoria Arhivelor ardelene – 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj*, Cluj-Napoca, 1995, p. 8.

⁶ *Ibidem*.

Prima însărcinare primită de Ștefan Meteș din partea Comisiunii, în ședința din 11 octombrie 1922, este aceea ca „*să cerceteze personal starea în care se găsesc arhivele publice din Transilvania și să înainteze Comisiunii un memoriu asupra lor, făcând propuneri concrete în ceea ce privește îndeosebi măsurile pentru buna lor păstrare, eventual a transportării lor de la Cluj*”⁷.

Ștefan Meteș, în articolul *Arhivele din Ardeal după război*, publicat în „*Revista Arhivelor*” nr. 1/1924, p. 85-86, menționează: „*Arhivele din Ardeal cuprind o nesfârșită bogăție de informații privitoare la trecutul românilor din această provincie, apoi la unguri și sași. ... În ce privește organizația și buna păstrare a arhivelor ardelen, trebuie spus că au fost mai pretutindeni exemplare, mai ales prin faptul că fiecare arhivă își avea arhivarul ei competent. Arhivarul nu era un simplu funcționar, care aranja numai actele, ci el le iubea cu interesul omului de carte, care le înțelegea, ca comoara (sic) de informații a arhivelor să fie împărtășită prin scris celor prezenți și viitori ca o binefăcătoare experiență a trecutului...*” Datorită schimbărilor produse în vederea protejării arhivelor în special din Transilvania s-a emis, de către ministrul de Interne, o circulară către toți prefecții, cu următorul conținut: „*Fiind informați de către Comisiunea pentru organizarea Arhivelor Statului din Transilvania, că arhivele unor autorități din Ardeal se află într-o stare deplorabilă și neîngrijită, avem onoare a vă ruga să binevoiți a da ordine pe lângă toate autoritățile pendinte de dumneavoastră ca materialul arhivei să fie pus la adăpost și îngrijit până ce va putea fi adus și așezat la Cluj*”⁸.

Urmare a acestei circulare, directorul general al Arhivelor Statului trimite o adresă către Ministerul de Interne, având următorul conținut⁹:

„Copie de pe adresa Arhivele Statului Direcțiunea Generală
Nr. 255

Către Ministerul de Interne

Având informații că unele autorități și instituții dependente de Departamentul Dvs. distrug sau pun în vânzare arhivele vechi, am onoare a vă ruga să binevoiți a dispune să se ia măsurile cele mai serioase pentru a se împiedeca de acum înainte o asemenea procedare, păgubitoare atât Administrației, în genere, cât și istoriei noastre naționale.

⁷ *Ibidem.*

⁸ D.J.A.N. Brașov, fond *Primăria Brașov. Actele Magistratului*, dosar I 1923/5/17.

⁹ *Ibidem.*

Cu acest prilej îmi permit a vă informa, Domnule Ministru, că în conformitate cu regulamentul nostru urmează a se depune la Arhivele Statului toate dosarele ce conțin acte mai vechi de 30 de ani, și anume, cele de la autoritățile din Capitală și din cuprinsul fostului principat al Munteniei (inclusiv Dobrogea) se vor depune la Arhivele Statului din București, cele de la autoritățile din cuprinsul fostului principat al Moldovei la Arhivele regionale din Iași și Chișinău, iar cele din cuprinsul fostului principat al Transilvaniei și părțile ungurene la Arhivele regionale din Cluj.

Este de absolută nevoie, Domnule Ministru, să binevoiți a interveni pentru respectarea acestor dispozițiuni ale Regulamentului Arhivelor Statului, atât în Vechiul Regat, cât mai ales în ținuturile alipite, deoarece, în ultimii ani, s-au pierdut o mulțime de arhive locale de cea mai mare importanță pentru istoria noastră.

Director General,
ss. Const. Moșil

p. conform. Nicolescu m.p.”

Referitor la această situație, Ștefan Meteș spune: „*De present funcționează la Cluj o Arhivă Regională Centrală, al cărei scop e să concentreze toate arhivele județene și comunale din Ardeal pentru a scăpa de peire sigură sute și mii de dosare, a căror valoare mare nimeni nu o poate contesta. S-au și luat măsuri energice ca starea de barbarie... să înceteze. arhivele să fie puse la adăpost și bine îngrijite și păzite. S-a dispus apoi ca atât arhivele județelor, cât și cele ale comunelor să fie transportate la centrala din Cluj...*”

În urma Ordonanței nr. 3309, din 24 decembrie 1923, privind mutarea arhivelor brașovene la Cluj, Fritz Schuster înaintează un raport prefectului Ion Baiulescu (primul prefect român al Brașovului): „*Cum știți Domnia voastră, Brașovul are de multe secole o arhivă, în care se păstrează toate scrisorile de importanță ce privesc administrația și istoria orașului, anume diplome, conturi și alte cărți de administrație, acte și altele... Dacă ne aducem aminte ce eminent rol istoric a jucat orașul în trecut, care însemnătate economică a avut-o totdeauna, odinioară mai mult ca astăzi, e natural că cetățenii au găsit mândria și cinstea lor în aceea că dovezile scrise ale acestui trecut să se păstreze urmașilor pe cât se poate mai complet și în bună stare și ordine... În baza celor de mai sus, vă rugăm, domnule prefect, să binevoiți a recunoaște dreptatea cererii noastre ca să i se lase Brașovului proprietatea sa, vechea arhivă, și a trimite această cerere, cu recomandăția domniei voastre, Ministerului de Interne*”.

Ca o confirmare a celor spuse de Fritz Schuster, Ștefan Meteș conchide, în articolul citat: „*Arhiva nu trebuie să mai însemneze un depozit de documente vechi, fără viață, ci un laborator viu din care pleacă neconținut elemente și*

cunoștințe, care fortifică sufletul național în mers spre biruință în folosul națiunii și al umanității!"¹⁰

ANEXĂ

Domnule prefect!

Referitor la ordonanța Domniei voastre din 24 dec. 1923 num. 3309, ne permitem a vă raporta următoarele:

Cum știți Domnia voastră, Brașovul are de multe secole o arhivă, în care se păstrează toate scrisorile de importanță ce privesc administrația și istoria orașului, anume diplome, conturi și alte cărți de administrație, acte și altele. Se găsește acolo întregul material al actelor Consiliului orășenesc până la ultimii douăzeci de ani. Pentru păstrarea actelor de atunci încoace orașul are un alt oficiu, deosebit de arhiva veche, care s-a numit în timpul ungar „registratură” sub conducerea registrantului, a unui oficianț fără studii superioare.

Dacă ne aducem aminte ce eminent rol istoric a jucat orașul în trecut, care însemnătate economică a avut-o totdeauna – odinioară mai mult ca astăzi –, e natural că cetățenii au găsit mândria și cinstea lor în aceea că, dovezile scrise ale acestui trecut să se păstreze urmașilor pe cât se poate mai complet și în bună stare și ordine. Pentru aceasta arhiva a fost adăpostită în Casa sfatului (primăria) și dată în grija oamenilor cu știință corăspunzătoare și cu studii superioare, de prezent a unui profesor de istorie, care înaintea alegerii sale a dat examenul prescris de fostul stat ungar pentru postul de arhivar. Din aceste cauze Vă putem asigura, că nu existe nici o primejdie, ca arhiva noastră „să se distrugă sau să se pună în vânzare”. Din contră! Arhivarul nostru se ține strict de ordonanța Domniei voastre, ca și materialul arhivei eliminat ca neavând valoare istorică, să nu se dea afară din arhivă, ci să se păstreze acolo, până când comisiunea, pe care Domnia voastră ați denumit-o pentru a controla activitatea arhivarului nu și-a dat permisiunea la aceasta.

Și Consiliul orășenesc de azi cunoaște prețul și însemnătatea arhivei. Când a fost silit a ceda altor oficii câteva odăi a<le> arhivei, a pregătit localul desființatului oficiu de amanetare orășenesc în fostul „bastionul măcelarilor” pentru o arhivă nouă. Acolo a fost mutată în toamna trecută și acuma se află într-un local mai potrivit, ca în Casa sfatului.

În arhiva noastră, cu permisia primarului, oricine poate să facă studii și le-au și făcut între alți și mulți cercetători români, d.e. domnii profesori Iorga,

¹⁰ Ștefan Meteș, *Arhivele din Ardeal după război*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1924, p. 87.

Bogdan, Sterie Stinghe, paroh Priscu din Braşov, Nicolae Zorca, notar din Vlădeni. Toţi aceştia pot dovedi, că oraşul şi arhivarul lui le-au fost întru toate prevenitori, ceea ce va fi şi în viitor.

Pentru toate acestea lipseşte motivul de a se lua arhiva oraşului şi de a o uni cu Arhiva Statului în Cluj. Dar mai sunt şi alte motive, pentru ce oraşul trebuie să rămână în posesiunea arhivei sale. Sunt acum 38 de ani, de când Braşovul pe contul său edă prin o comisiune istorică, a cărui membru este totdeauna şi arhivarul, din arhiva orăşenească şi din alte arhive, izvoare pentru istoria oraşului Braşov. Titlul acestei lucrări este: „Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt”. Această lucrare ştiinţifică se trimete gratuit instituţiilor şi oamenilor de ştiinţă din ţara noastră şi din ţări streine, d.e. universităţilor noastre, Academiei Române, profesorului Iorga şi altora. În ce mod se poate continua această lucrare de merit, dacă să ia oraşului arhiva? Din contră! Este de cea mai mare importanţă pentru istoria noastră, să rămână oraşul în posesiunea proprietăţii sale, a arhivei!

Dar şi administraţia orăşenească de faţă este foarte îngreuiată, putem zice imposibilă fără arhiva veche. Adeseori se întâmplă, că se discută chestiuni mai vechi decât 30 de ani, mai ales când e vorbă de o chestie de drept sau de posesiune a oraşului. Şi în astfel de cazuri să nu-i fie posibil Braşovului în viitor ca şi până acum, ca arhivarul să-şi poate să scoate din arhivă actele sau documentele, cari privesc acele chestiuni, ci să scrie la Arhiva Statului din Cluj, ca să-i trimită aceste acte sau documente necesare!!

Să amintesc numai o pildă: Gimnaziul rom-cath. din Braşov primeşte de timp îndelungat de la oraşul lemne de foc gratuit. Când preţul lemnului a început să se urcă extraordinar, Consiliul orăşenesc a hotărât, să suspendeze predarea lemnului, „fiind aceasta un dar al oraşului şi nu o obligaţie!” Parohia rom-cath. n-a recunoscut această decisiune şi aşa arhivarul oraşului a trebuit să scoată toate actele din arhivă, cari privesc această chestiune, ce se extindea înapoi până în mijlocul secolului al 18-lea!, şi să facă un raport istoric-critic asupra acestui drept sau obligaţie.

În baza celor de mai sus, Vă rugăm, domnule prefect, să binevoiţi a recunoaşte dreptatea cererei noastre, ca să i se lasă Braşovului proprietatea sa, vechea arhivă, şi a trimite această cerere, cu recomandajia Domniei voastre, Ministerului de Interne.

Braşov, 4/II 1924

Cu deosebită stimă
s.s. indescifrabil

D.J.A.N. Braşov, fond *Primăria Braşov. Actele Magistratului*, dosar I 1923/5/17.

„Dragă Regină Maria” – scrisori de la cetățeni americani adresate suveranei României (1926)

ADRIAN-SILVAN IONESCU

În 1926, Regina Maria reușește să își pună în aplicare vechiul vis de a vizita Statele Unite ale Americii. Despre acest turneu glorios au fost publicate, de-a lungul timpului, mai multe cărți, studii și articole, fie folosind impresii personale, când era vorba de aceia care se aflaseră în suita regală, fie apelând la informații din presa timpului¹. Totuși, nimeni nu a valorificat substanțială corespondență primită de la americani, ce se păstrează la Direcția Arhivelor

¹ C. Constante, *Călătoria M.S. Regina Maria în Statele Unite. Cum a fost primită M.S. Regina în America – impresiile unui ziarist american*, București, Tipografia Dorneanu, 1927; *Vizita M.S. Regina Maria la New York, 23 noiembrie 1926*, f.a.; Constance Lily Morris, *On Tour with Queen Marie*, Robert M. McBride Company, New York, MCMXXVII; Nicolae Petrescu, *Regina Maria în Statele Unite*, în „Buletinul Institutului American din România”, vol. II-III/1935-1936; Dr. E. Lucaciu, *M.S. Regina Maria printre românii din Statele Unite*, în „Buletinul Institutului American din România”, vol. II-III/1935-1936; Radu A. Florescu, *Amintirea călătoriei M.S. Regina Maria în America*, în „Buletinul Institutului American din România”, vol. II-III/1935-1936; Harold Norman Denny, *Mr. Babbitt Draws a Queen*, în „The Forum”, [1927]; Terence Elsberry, *Marie of Romania*, St. Martin's Press, New York, 1972, p. 193-209; Hannah Pakula, *The Last Romantic*, Simon and Schuster, New York, 1985, p. 339-355; Giovanni Lista, *Loïe Fuller, danseuse de la Belle Époque*, Paris, Stock-Éditions d'Art Somogy, 1994, p. 421-598; Gene Smith, *Queen Marie. In the delirium of the 1920 s, she became, for a little while, the most popular woman in the country*, în „The American Heritage”, vol. 54, nr. 6/October 1994; Guy Gauthier, *Missy, Reine de Roumanie*, Paris, Editions France-Empire, 1994; Idem, *Missy, Regina României*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 293-294; Linda Brady Tesner, *Maryhill Museum of Art*, Arcus Publishers, Portland, [1999], p. 34-48; Emma Porfireanu, „Putting Romania on the Map”: *The American Press and Queen Marie's Visit to the United States, October-November 1926*, în vol. *Romania and Western Civilization*, Iași, The Center for Romanian Studies, 1997, p. 339-352; Ioan Spătan, *Regina Maria printre românii din Statele Unite ale Americii*, în „Muzeul Național”, XI/1999; Adrian-Silvan Ionescu, *Jurnalul călătoriei din 1926 al Reginei Maria în Statele Unite ale Americii*, în vol. *Romania and Western Civilization*, p. 295-338; Idem, *Queen Marie of Romania and the American West*, în vol. *In Honorem Paul Cernovodeanu*, București, Editura Kriterion, 1998; Idem (editor), *America Seen by a Queen. Queen Maries Diary of Her 1926 Voyage to the United States of America*, Bucharest, The Romanian Cultural Foundation Publishing House, 1999.

Naționale Istorice Centrale, în fondul *Casa Regală. Regina Maria. Personale*, în câteva dosare impozante: II/8/1926, II/9/1926, II/10/1926, II/11/1926, II/12/1926, II/13/1926.

Regina Maria în 1926

În tot timpul călătoriei – și chiar înainte de a pune piciorul pe pământ american, ca și mult după ce îl părăsise – Regina Maria a fost asaltată de o abundentă corespondență de la localnicii dornici să o salute, să îi facă un compliment, un cadou, o invitație sau o solicitare. Simona Lahovary – Symki –, doamna de onoare și secretara Reginei, nu mai prididea să claseze și să răspundă la scrisorile și telegramele sosite zilnic pe numele stăpânei sale, fie la hotelurile și reședințele din localitățile în care poposea, fie în trenul special cu care se deplasa. În funcție de importanța epistolelor, acestea, fie erau transmise suveranei, spre a le citi și a răspunde perso-

nal, fie se dactilografia un răspuns stas, semnat chiar de secretară.

Din parcurgerea acestei bogate corespondențe se poate desluși spiritul americanilor deceniului al treilea și felul în care aceștia se entuziasmau în fața unei reprezentante de vază a Lumii Vechi. Neobișnuiți cu formulele protocolare folosite în cazul unui cap încoronat, mulți americani nu se formalizau și i se adresa ca unei cunoștințe dragi și apropiate, în termeni familiari, dar respectuoși: *Draga mea Regină Maria, Dragă Regină Maria, Adorată Regină, Stimată Doamnă, Frumoasă Doamnă, Dragă și iubită prietenă* etc. Una dintre expeditoare, doamna J. E. Featherstone, președinta Federației Cluburilor Fe-

meilor din Dakota de Nord, se scuza că nu știe să i se adreseze așa cum ar trebui: „Vai, Doamne! Știu că voi eșua în chip jalnic în efortul de a mă adresa cum se cuvine Majestății Voastre, dar este distanță mare între preeriile Dakotei de Nord și Curtea României”².

În multe școli americane elevii făceau compuneri pe tema vizitei Reginei României – frumos caligrafiate pe coli dictando, decorate cu portrete ale suveranei, tăiate din ziare și lipite, alături de stelute din staniol – pe care învățătoarele le expediau pe adresa Reginei Maria³. Majoritatea expeditorilor infanțili – iar aceștia erau extrem de mulți – îi urau bun venit și îi solicitau fotografii cu autograf⁴, cărora secretariatul, la începutul călătoriei, le îndeplinea prompt cererea, dar, observându-se diminuarea simțitoare a stocului de cărți poștale ce purtau chipul Reginei, a devenit mai parcimonios și, printr-o elegantă formulă de răspuns – care, desigur, dezamăgea pe toți aceia care așteptau cu înfrigurare imaginea mult râvnită – explica imposibilitatea de a le satisface dorința.

O fetiță îi trimitea suveranei un portret pictat de ea, cu acuarele, pe un cartonaș, cu naivitatea specifică vârstei⁵. Un băiețuș pe nume Gregory Fruit trimite un cadou pentru alt băiețuș de vârsta sa din România, sperând să-l facă la fel de fericit cum a fost el văzând-o pe Majestatea Sa la Hotel „Ambasador” din New York⁶. Copii – dar și maturi – o anunță pe Regina Maria că sunt născuți în aceeași zi cu ea, pe 29 octombrie, și o felicită pentru apropierea acestei aniversări, celebrată pe pământ american⁷.

Unii corespondenți trimit poeme închinete nobilei vizitatoare⁸; alții, compoziții muzicale⁹. Un cvartet cere să cânte pentru ea, spre a-și statua poziția artistică prin aprobarea și aprecierea regală¹⁰. Compozitorul Louis J. Livingston dorea să-i dedice un vals care să-i poarte numele – *Queen Marie's Waltz* – intenționând să doneze banii obținuți din vânzarea lui pentru veteranii, răniții și văduvele de război¹¹. Oferta este, însă, refuzată. Un locuitor din Shelby, Ohio, Ralph Albirne, muncitor într-o fabrică de tuburi de oțel dar, în timpul liber,

² D.A.N.I.C., fond *Casa Regală. Regina Maria. Personale*, dosar II/8/1926, fila 189.

³ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, filele 79-82, 91-116.

⁴ *Ibidem*, filele 3, 4, 8, 37, 50, 117.

⁵ *Ibidem*, vol. I, fila 81.

⁶ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, fila 6.

⁷ *Ibidem*, filele 3, 130-131, 158-159, 204, 205.

⁸ *Ibidem*, filele 25-27, 58, 67, 176-178, 197-198; dosar II/10/1926, filele 52, 52-54, 95-96, 156, 243-247.

⁹ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. I, filele 234-236.

¹⁰ *Ibidem*, filele 253-254.

¹¹ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, fila 190.

fabricant de acadele, îi solicită suveranei să-i destăinuie care sunt bomboanele ei preferate pentru a aplica – dacă este de acord – regalul autograf pe ambalajul aceluia sortiment, fapt ce i-ar fi asigurat succesul comercial având drept finalitate deschiderea unei fabricuțe de dulciuri¹².

Asociații de binefacere ori particulari fac donații pentru orfanii și săracii din România, unele chiar foarte modeste, de doar câțiva dolari – 2\$¹³ sau 5\$¹⁴ – uneori provenind chiar de la alți nevoiași, ce-i drept americani, precum economiile obținute, prin cerșit, de copiii vagabonzi¹⁵.

Uneori sunt făcute cadouri de mare valoare pe care, după caz, suverana le acceptă – așa cum a fost o mașină de scris silențioasă a firmei „Remington”, pe care fusese aplicat cifrul regal¹⁶ – sau le refuză – precum pianul produs de casa canadiană „Heintzman & Co”¹⁷. I-au fost dăruite cele mai ciudate obiecte: alături de broșuri cu imnuri sau povestiri religioase¹⁸ i-au fost trimise țigarete, de tipul celor preferate de sora sa, Baby, pe care aceasta le fuma în Spania¹⁹, și chiar un curcan de la celebra crescătorie din Conrad, Montana, de unde își făcea aprovizionarea însuși președintele Coolidge și cabinetul său, de Ziua Recunoștinței (Thanksgiving Day)²⁰, când această zburătoare constituia alimentul tradițional al importantei sărbători americane. Cunoscându-se dragostea Reginei pentru flori, i-au fost trimise diverse semințe²¹ care, desigur, au bucurat-o pe beneficiară mai mult decât alte cadouri pentru că avea să le folosească la îmbogățirea a ceea ce numea „grădinile ei de amintiri”. Pentru a-și aranja frumos buchetele primite de la toată lumea, G. Sorlie, guvernatorul statului Dakota de Nord, îi oferă o vază de porțelan local, material în care ținutul era foarte bogat²².

Bănuind că Regina are simțul umorului, unii expeditori i-au trimis caricaturi apărute în ziare și care aveau legătură cu vizita sa în Lumea Nouă. La scrisoarea din 18 octombrie 1926, Lillian Riley atașează o caricatură publicată în ziua precedentă în periodicul „Daily Times-Star”²³, ce reprezenta Statuia

¹² *Ibidem*, filele 229-232.

¹³ *Ibidem*, fila 69.

¹⁴ *Ibidem*, fila 59.

¹⁵ *Ibidem*, fila 68.

¹⁶ *Ibidem*, fila 161.

¹⁷ *Ibidem*, fila 132.

¹⁸ *Ibidem*, filele 14-20.

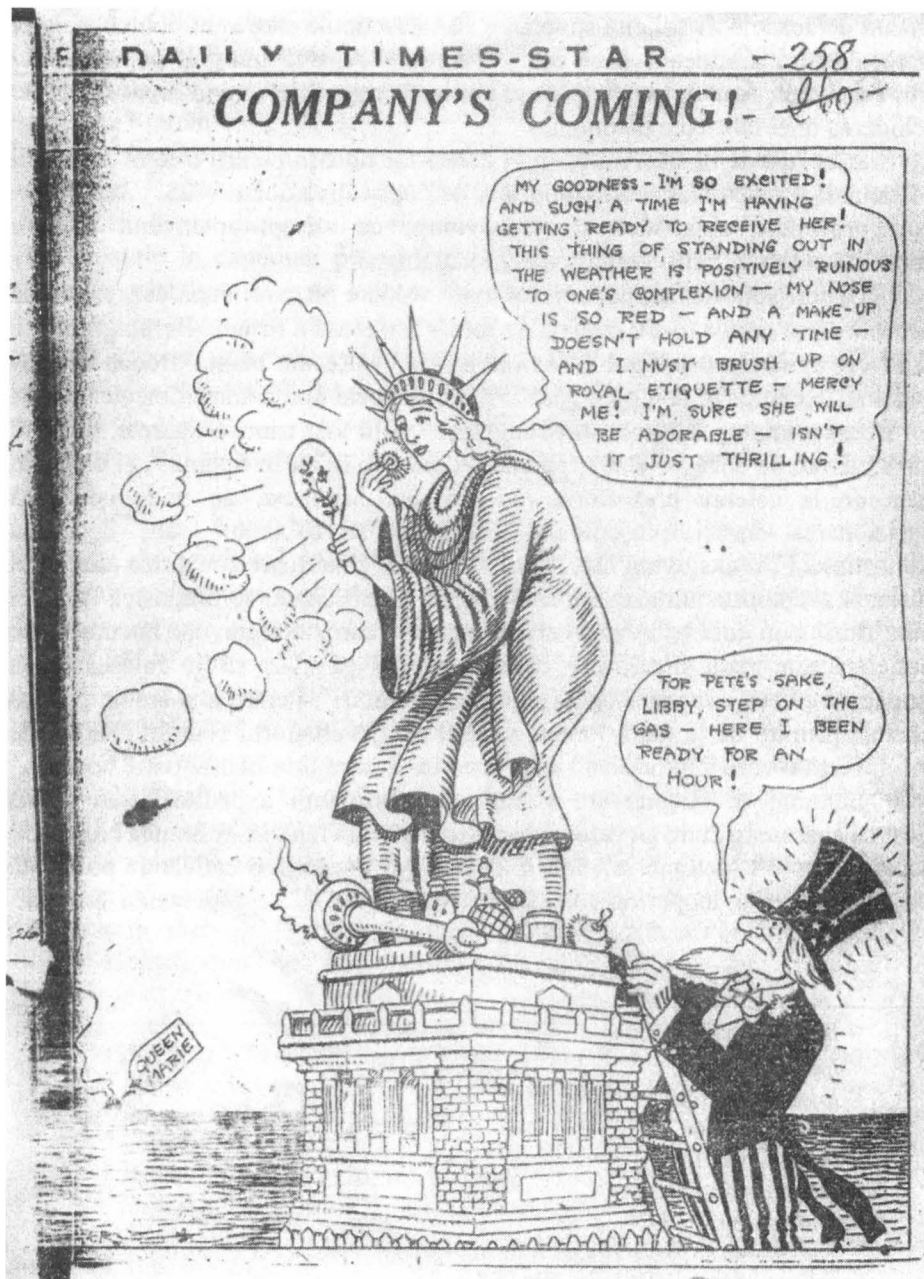
¹⁹ *Ibidem*, dosar II/13/1927-1928, fila 136.

²⁰ *Ibidem*, dosar II/10/1926, fila 238.

²¹ *Ibidem*, filele 55-56.

²² *Ibidem*, fila 50.

²³ *Ibidem*, dosar II/8/1926, fila 258.

Libertății fardându-se în vederea primirii Reginei Maria, al cărei pachetot se vedea apropiindu-se la orizont, în vreme ce Unchiul Sam, în frac și cu obișnuitul său ȕilindru pe cap, s-a urcat pe scară pentru a ajunge la soclul monumentului și a o zori pe „Libby” să-și termine ferchezuiala (vezi fig. de la p. 250).

O altă caricatură, apărută în „The Columbus Dispatch”, din Columbus, Ohio – preluată și de „The Literary Digest” și de „The Kansas City Star” –, poartă legenda: „După primele două săptămâni te simți al naibii de singur” și-l reprezintă pe Regele Ferdinand, cu coroana pe cap și pipa în gură, dar încins cu șorț și spălând vasele în bucătărie, șoptind doar pentru el: „Mă întreb unde este Maria în seara aceasta?”²⁴ (vezi fig. de la p. 2). Cea care trimisese desenul, doamna Carolyn Benton Cockefair din Warrensburg, Missouri, îl considera atât de amuzant încât ea și apropiații făceau haz de el tot timpul, la cină, la ceai sau la partida de bridge, considerându-l un exemplu peremptoriu de umor american pe care merita să i-l împărtășească Reginei²⁵.

Dar se întâmpla ca unii dintre corespondenți să nu trimită nimic ci, dimpotrivă, să-i ceară o favoare, ca ultimă soluție pentru rezolvarea problemelor pe care le aveau, în speranța că buna regină, a cărei caritate avea deja mare faimă, le va acorda sprijinul. Câte iluzii și idealuri nu au fost legate de prezența Reginei Maria în America și de proverbiala ei generozitate! Astfel, un miner, grec de origine, care își pierduse piciorul într-un accident, îi solicita un ajutor pecuniar, oricare ar fi fost acela²⁶, iar un tânăr îi cerea un împrumut, pentru a-și putea efectua studiile la colegiu²⁷. Josie B. Stewart, poștărița din Sylvan Grove, Kansas, nu se sfiește să roage a-i fi date hainele pe care nu le mai purta suverana, promițând că va acoperi chiar ea taxele poștale...²⁸. Acest tip de epistole denotă marele renume pe care îl avea Regina Maria pentru munificența sa și pentru felul cum se interesa de soarta săracilor și suferinzilor din țara ei, dând o speranță și celor din străinătate că ar putea beneficia de această dărnicie.

I-au fost făcute oferte de a fi portretizată: doamna Charlotte Chan cere aprobarea pentru a-i face un portret miniatură după o fotografie²⁹, doamna Anna Coleman Ladd cere privilegiul de a-i poza în vederea modelării unui bust, ea fiind autoarea unor sculpturi ce reprezentau chipurile unor celebrități ca Eleonora

²⁴ *Ibidem*, dosar II/11/1926, vol. II, fila 24.

²⁵ *Ibidem*, filele 22-23.

²⁶ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, fila 51.

²⁷ *Ibidem*, filele 38-39.

²⁸ *Ibidem*, dosar II/10/1926, fila 217.

²⁹ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, filele 12-13.

Duse, Ana Pavlova, Ethel Barrymore și Anne Morgan³⁰; fotograful Nickolas Muray din New York tânjea, la fel, pentru o ședință de poză, împreună cu copiii³¹ – solicitări declinate elegant, dar ferm. Alteori, însă, operele de artă au fost acceptate cu plăcere: Florence Newton McCall din Atlantic City, New Jersey, trimite un portret, încă ud, pentru că lucrase la el până în ultimul moment, înaintea sosirii în stație a trenului regal: se oferă să mai execute unul dacă îi erau furnizate fotografiile ale suveranei în costumul purtat la încoronare³². Pictorul E. M. Burt se arată dornic să ofere o lucrare de-a sa dacă i se comunica subiectul care i-ar fi fost pe plac Reginei; în partea de sus a scrisorii, secretara a notat opțiunile stăpânei sale, care se orientau spre peisaje de la Wind River, Big Canyon (probabil Grand Canyon!) sau scene cu indieni³³.

Opera literară a Reginei Maria era binecunoscută în Statele Unite și stârnea interesul de a fi înscenată: Studiourile „Universal Pictures” propuneau să facă un film inspirat de una dintre povestirile sale³⁴, iar coregraful Ottokar Bartik, de la Opera „Metropolitan” din New York, dorea să obțină o audiență pentru a-i prezenta Reginei un balet după un libret semnat de ea³⁵.

Un operator de la Studiourile „William Fox” din Hollywood, sperând că Regina va veni și în California – deși acest stat nu fusese inclus în programul vizitei –, se oferea să facă mai multe probe de film cu suverana și principesa Ileana, promițând că ele vor fi unicele beneficiare ale peliculei și că el nu o va folosi în scopuri publicitare³⁶.

Oferta este respinsă, căci vizitatoarea respecta recomandările ce i le făcuse Loïe Fuller de a nu se lăsa filmată, sub nici o formă. De altfel, suverana se exprimase și în presă împotriva filmării, într-un interviu apărut în „Illinois State Register” din Springfield, pe data de 14 octombrie 1926: „Nu m-ar amuza deloc să joc pe regina într-un film. Nu aș face-o pentru nici o sumă. Am notificat celor din America faptul că nu voi permite să fiu filmată, nici chiar în timpul plecărilor și venirilor mele zilnice. Ador filmul, dar ca spectator”³⁷. La fel este refuzată și invitația de a vizita, împreună cu suita, Studiourile „Cosmopolitan” din New York, care erau proprietatea magnatului presei, William Randolph Hearst³⁸.

³⁰ *Ibidem*, vol. I, filele 114-115.

³¹ *Ibidem*, fila 95.

³² *Ibidem*, dosar II/10/1926, filele 204-205.

³³ *Ibidem*, filele 236-237.

³⁴ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. I, fila 81.

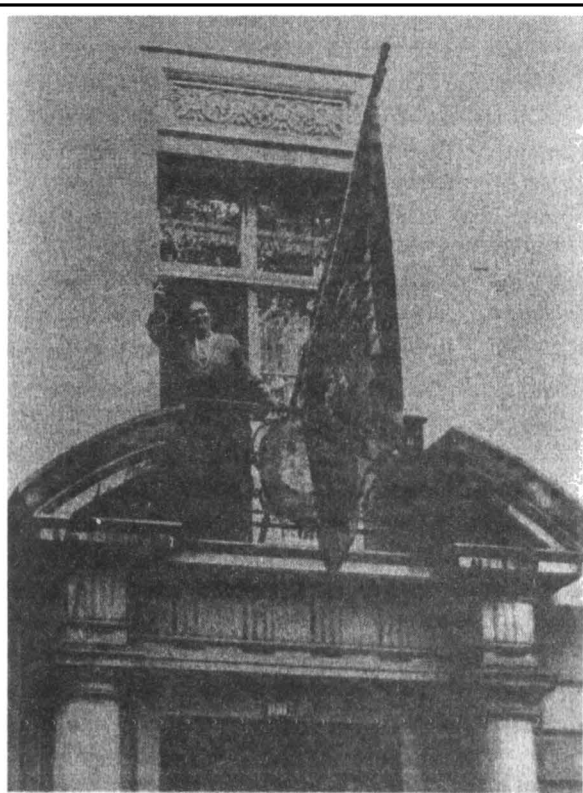
³⁵ *Ibidem*, fila 96.

³⁶ *Ibidem*, dosar II/8/1926, fila 58.

³⁷ *Ibidem*, fila 104.

³⁸ *Ibidem*, dosar II/10/1926, fila 39.

Nu lipsesc nici invitațiile, mult mai prozaice și cuceritor de naive de a face vizite unor oameni simpli, dar mândri de familia și de gospodăria lor: aflând că Regina dorea să vadă o bucătărie americană, o femeie din Vermont o invită la marea ei fermă, pentru a petrece împreună o săptămână și a se familiariza cu

Regina Maria în balconul Legației României din Washington

viața rurală din lumea Nouă³⁹; o alta o invită să-i vadă apartamentul amplasat într-o zonă a New Yorkului populată de americani de condiție medie care, însă, trăiesc fericiți de confortul oferit de un spațiu mic și agreabil⁴⁰; Estelle Hoyt din Kansas City o poartă la cină, pentru a observa cum trăiesc, ce mănâncă și ce vorbesc în timpul mesei americanii obișnuiți⁴¹.

I se fac, de altfel, multe alte invitații la prânz sau cină⁴².

Americanii simpli au îndrăgit-o cel mai mult pe Regina Maria și, cu sentimente curate exprimate în termeni nesofisticați, își arătau dragostea ce le-a inspirat-o: „(...) ați găsit cheia către inima Americii”

spunea o tânără văduvă din Texas, Edna Moore, adăugând că femeile texane nu doreau altceva decât să o poată vedea pe suverană⁴³. Același lucru și-l dorea și doamna Featherstone – cea care își declinase nedeprinderea de a se

³⁹ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, fila 133.

⁴⁰ *Ibidem*, filele 138-145.

⁴¹ *Ibidem*, dosar II/10/1926, filele 59-60.

⁴² *Ibidem*, filele 84-85, 158.

⁴³ *Ibidem* filele 221-222.

adresa unui cap încoronat – și ruga ca, la trecerea trenului prin stația Valley City, Dakota de Nord, suverana să stea la fereastra vagonului, ori pe platforma de observație⁴⁴.

Mai multe fete recent născute fuseseră botezate cu numele Maria, în cinstea înaltei vizitatoare⁴⁵. Este chiar solicitată să boteze o fetiță a cărei mamă, pe jumătate româncă, se numea tot Maria. După ce își explica ascendența și proveniența propriului nume, Marie-Bernice Weber din Little Rock, Arkansas, o ruga pe Regină să-i fie nașă fiicei sale, pe care intenționa să o educe în România⁴⁶. Suverana este de acord și se stabilește ca ceremonia să se desfășoare la St. Louis, pe 12 noiembrie; dar, spre surprinderea regalei nașe – așa cum relata și în jurnalul său – fetița ajunsese deja la vârsta de 3 ani, ceea ce dădea o notă ridicolă situației.

Vibrante sunt scrisorile de la foștii militari care luptaseră în Europa, în timpul războiului mondial. La fel ca și soldații români, ei simțeau că vor afla compasiune în sufletul Reginei, „Mama Răniților”. Urându-i bun venit pe pământ american, un fost prizonier de război, James F. Walker din Brooklyn, își amintea că în timpul detenției cunoscuse un soldat român, captiv ca și el, cu care se împrietenise, Anton Giulescu din București; când americanul suferise de gripă, românul îl îngrijise și-i povestise lucruri frumoase despre Regină și țara sa⁴⁷. Un alt veteran, David Glicksman din New York, relatează că s-a aflat în distribuția unei scenete interpretate de militari în fața Reginei României, la Cazinoul din Aix-les-Bains, și că fusese răsplătit cu o medalie românească pe al cărei avers era efigia suveranei, pe care o și imprimă pe coala de hârtie; în încheiere, roagă să-i fie trimisă o fotografie a nobilei destinatăre care îi fusese promisă chiar de atunci⁴⁸. Dar cea mai duioasă este cererea unui invalid de război din Denver, Colorado, Hal C. Hendrix, de a se ruga lui Dumnezeu și pentru ei, foștii soldați care s-au jertfit în Europa⁴⁹.

Uneori pline de patetism, alteori pline de candoare sunt și epistolele unor venerabili veterani ai Războiului Civil din 1861-1865, buncii și străbuncii eroilor din primul război mondial, mai sus-amintiți. Asbury F. Haynes, de 84 de ani, foarte religios, metodist convins, ce adesea făcea referiri la exemple moralizatoare din *Biblie*, își povestește participarea la campanie și diversele bătălii în care luptase, culminând cu aceea de la Sailors' Creek, Virginia, de pe 6 aprilie 1865, când a capturat un steag sudist și a făcut 405 prizonieri,

⁴⁴ *Ibidem*, dosar II/8/1926, fila 189.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar II/10/1926, filele 78, 99.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar II/8/1926, filele 51-53.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. I, fila 4.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, filele 206-207.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar II/10/1926, filele 198-200.

inclusiv un colonel⁵⁰. Un altul, tot de 84 de ani, Alfred French din Washington – ce își pierduse brațul drept în luptă, când avea doar 19 ani – îi trimite poezii scrise de el⁵¹. În sfârșit, un alt veteran, în etate de 85 de ani, Geo O. Brown din Baltimore, Maryland, îi solicită Reginei un autograf pentru că, de 60 de ani, colecționa semnăturile oamenilor celebri, prima fiind aceea a generalului și dictatorului mexican Antonio López de Santa Anna⁵². De altfel, autograful era o

cerere curentă care îi era adresată Reginei Maria atât de copii cât și de maturi: semnătura reprezenta o valoare în sine care, totuși, nu avea echivalent pecuniar și nici nu putea fi valorificată.

Emily Hoop din Ellensburg, Washington, expediază, prin colet poștal recomandat, *Noul Testament* ce-i fusese oferit de Regina Victoria la jubileul celor 50 de ani de domnie, în 1887, cu rugămintea ca Regina Maria și copiii ei să-și alăture autografele de cel al bunicii și străbunicii lor⁵³.

Unii expeditori încercau să își clarifice îndepărtatele și încurcatele relații de

rudenie europeană și pretenziile ascendențe nobiliare ce ajungeau până la Casa de Hohenzollern. Plină de naivitate este epistola unei doamne din Galion, Ohio, Lee Thoman, care se plângea că sora ei a fost forțată de un străin venit din Germania să se mărite cu el; acela afirmase că este bogat, că este fiul Kaiserului și cumnatul

⁵⁰ *Ibidem*, dosar II/8/1926, filele 5-8.

⁵¹ *Ibidem*, fila 324.

⁵² *Ibidem*, fila 403.

⁵³ *Ibidem*, dosar II/10/1926, filele 97-98, 141-142.

Reginei Maria, că dezertase din armata prusacă și se refugiase în Lumea Nouă pentru a scăpa de persecuții, dar că și acolo se temea să nu fie identificat și, de aceea, folosea numele fals de Schultz. Pentru respectiva familie veneticul era o povară, iar semnătura scrisorii spera să primească o lămurire de la destinatară în privința identității acestuia⁵⁴. Secretariatul regal răspunde cu răceală și recomandă să se adreseze poliției sau consulatului german.

O altă corespondență, la fel de ciudată, Henrietta Gilderaleeve din Severance, Kansas, presupunea că este rudă cu Regina pentru că, atunci când era copil, i se spusese că rudele ei aveau, în Europa, o casă mare sau un castel, iar ea avea convingerea că fusese furată și adusă în America. Scrisoarea era destul de incoerentă, iar după caligrafie și sintaxă evidenția faptul că expeditoarea nu beneficiase de prea mulți ani de școală. Sunt amestecate informații confuze despre un domn Mark din România, care constatase, după fotografiile vechi ale familiei, asemănări cu membrii familiei regale; un alt personaj, Henry, se însurase cu mama ei când ea avea doar 3 ani. Expeditoarea se interesa dacă nu cumva vreun tânăr sau tânără fugise sau fusese alungat de la Curte și se refugiase în Statele Unite. Ea însăși avea convingerea că rudele de care vorbea aveau o educație aleasă, cunoșteau franceza, latina și ...americana. O prietenă sau rudă îi trimisese mamei sale dantele și broderii fine, iar nepoata acesteia semăna cu însăși Regina Maria. Semnătura se oferea să trimită, pentru confirmare, fotografiile rudelor sale⁵⁵. La o asemenea misivă aberantă nu s-a considerat oportun să se dea vreun răspuns. Godfrey Leiberg din Spokane, confundând, probabil, România cu întreaga Europă și casa domnitoare a acesteia cu toate casele regale ale Lumii Vechi, cere informații despre tatăl său, John Bernard Leiberg, născut la Malmö, în Suedia, pe 7 octombrie 1853, și mort la Eugene, Ohio, pe 29 octombrie 1913, care se credea că avea origine nobilă și că descoperise o comoară⁵⁶.

Un profesor de la școala din Mount Hermon, Massachusetts – care făcea și invitația de a-i fi vizitată instituția de cultură – afirma că este de spiță nobilă, văr cu ultimul țar al Rusiei, numele său adevărat fiind Constantine Joseph Nikiefferoff și nu J. Constantine Kieffer, cum își semna epistola⁵⁷. Tot la familia Romanov se referea și doamna M. B. Makligh, care își amintea că, în 1872, când marele duce Alexei venise la vânatoare de bizoni în preerii, la balul ce fusese organizat în cinstea lui la Louisville, Kentucky, mama sa dansase cu acesta; în

⁵⁴ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, fila 40.

⁵⁵ *Ibidem*, filele 222-226.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar II/10/1926, filele 166-175.

⁵⁷ *Ibidem*, filele 57-58.

posesia corespondentei se afla programul, îngălbenit de vreme, al balului, ce purta blazonul imperial⁵⁸.

Și în America se aflau nobili de viță, chiar dacă nu erau avuți, așa cum afirma, cu ironie și dispreț la adresa bogătaşilor, Gordon Monges Ash din Frederick, Maryland, ce se recomanda drept genealogist, crainic și maestru de

ceremonii al Ordinului Național al Vlăstarilor Cavalerilor Coloniali: „(...) În timpul primei și recentei dumneavoastră vizite în țara mea, fără îndoială că ați întâlnit mulți oameni încântători. Cu toate acestea, a fost, probabil, total imposibil, ca un oaspete regal, să evitați contactul personal cu obișnuita hoardă de «nulițăți». Cei din urmă neavând, totuși, altceva care să-i recomande decât uriașa lor avere.

Oricât ar părea de ciudat Majestății Voastre, noi, cei din America, putem, totuși, să ne fălim cu câteva familii de neam ales (vechi, nobil, ce zic, regal). Însă acești des-

Regina Maria conversând, de pe platforma de observație a vagonului, cu americanii veniți la gară să o salute

cendenți nu se evidențiază, totdeauna, în societate din cauza fondurilor insuficiente pentru a întreține case mari etc., necesare petrecerilor îmbelșugate.

⁵⁸ *Ibidem*, filele 125-127.

Da – în democratica Americă avem, într-adevăr, tradiții de familie în conformitate cu care trăim și, ca o regulă, refuzăm să ne amestecăm cu bogăția vulgară și insolentă”⁵⁹.

Cei care aveau legături cu România, fie prin naștere, fie prin rudenie sau prietenie, i se adresau vizitatoarei evocând, admirativ, plaiurile țării și personalitatea suveranei. Roy Sanders, o tânără orfană din Brooklyn, ai cărei părinți proveneau din România și-i povestiseră despre Regina Maria, regreta că, din cauza mulțimii, nu-și putuse împlini visul de-o viață de a o vedea pe cea pe care o considera o crăiasă din basme și solicita o poză, ce ar fi făcut-o fericită; la rândul ei, își trimitea portretul pe care scrisese „Să vă binecuvânteze Dumnezeu și să vă țină în viață de-a pururi, frumoasa mea Regină”⁶⁰. Și negustorul A. K. Deutsch din Milwaukee roagă să-i fie trimisă o fotografie autografiată, pe care intenționa să o expună într-o vitrină alături de o serie de costume populare cu care voia să le faciliteze concetățenilor săi cunoașterea României, de unde se trăgea tatăl său și unde mama sa, deși vieneză, fusese educată; ambii părinți îi vorbiseră despre Regina pe care o admirau foarte mult și, de aceea, el dorea să o omagieze în acest mod original: „Dacă este posibil, doresc să fac ceva pentru a aduce viața românească în fața comunității noastre și, într-o mică măsură, am intenția să expun într-una dintre vitrinele noastre o mare colecție de rochii similare celor prezentate și purtate în țara dumneavoastră. Această colecție va fi expusă în jur de 10 noiembrie și dacă Înălțimea Voastră ați fi atât de milostivă încât să ne îndatorați cu fotografia dumneavoastră autografiată, aceasta nu ar fi doar o amintire mult prețuită ci și o parte vie a imaginii pe care suntem nerăbdători să o înfățișăm prietenilor noștri”⁶¹.

Niște evrei născuți în România, stăpâniți de nostalgia țării, cer audiențe la Regină, fie și pentru trei sau cinci minute, așa cum a precizat David Abramowitz din Toronto⁶², sau dr. Abraham Benjamin din New York⁶³.

O americană, Clara Faust Wendt din Mitchell, Dakota de Sud, care copilărise la Ploiești, pentru că tatăl său fusese reprezentantul lui „Standard Oil Company”, își amintea cu plăcere de acei ani când o văzuse pe Regină la Școala „Gottesegen”, unde expediatoarea era elevă, și se bucura că nobila vizitatoare a îndrăgit America și oamenii acesteia la fel cum ea îndrăgise România și pe români⁶⁴.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar II/11/1926, filele 227-229.

⁶⁰ *Ibidem*, dosar II/13/1927-1928, filele 130-131.

⁶¹ *Ibidem*, dosar II/8/1926, filele 370-371.

⁶² *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. I, filele 256.

⁶³ *Ibidem*, filele 263-264.

⁶⁴ *Ibidem*, dosar II/10/1926, filele 139-140.

Doamna Arabella Page Rodman din Los Angeles fusese oaspete al Reginei în 1923, la Palatul Cotroceni, și o văzuse la o paradă călărind în fruntea Regimentului 4 Roșiori. Ea evoca aceste dragi amintiri în epistola prin care își exprima speranța că în itinerarul regal avea să fie inclusă și California, unde corespondenta se oferea să-i fie cicerone pentru arhitectura specifică locului⁶⁵. Din păcate, însă, Coasta de Vest nu era trecută în program.

*Regina Maria și Samuel Hill, întâmpinați la gară de oficialități
(6 noiembrie 1926)*

Un grup de foști membrii ai Crucii Roșii Americane, care activaseră în România în timpul războiului și-i fuseseră prezentați suveranei, i-au trimis o scrisoare cu fierbinți urări de bun venit în Lumea Nouă⁶⁶.

Unii americani expediază cadouri mai ciudate, precum horoscopul ce i-l întocmise reverendul Arthur W. Brooks de la Epiphany Guild of America din New York⁶⁷, iar Alfred W. Lawson, proprietarul unei companii aviatice de transport civil, îi trimite cartea *Manlife* (Viața omului), spre a găsi într-însa rețeta

⁶⁵ *Ibidem*, filele 86-87.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. I, fila 195.

⁶⁷ *Ibidem*, filele 143-147.

de a trăi peste 100 de ani, „pentru a spori binele pe care îl veți face omenirii în timp ce sunteți aici”⁶⁸. Doamna Harriett Alteana McAdot din Boston, mamă a opt copii, se oferă să îi facă Reginei o prăjitură foarte bună, după rețetă proprie, delicată din care se înfruptaseră și președintele Coolidge și guvernatorii din Vermont, Rhode Island și Massachusetts, cărora le-a trimis preparatul⁶⁹. O doamnă din Kansas City îi trimite în dar o pernă pe care a lucrat, solid, cu acul, un peisaj⁷⁰.

Nu sunt rare nici sfaturile sau sugestiile pentru bunăstarea țării. Un corespondent din Spokane, Mowbray F. Pearson, îi prezintă suveranei, cu naivă seriozitate, truismul „munca aduce bogăție”, găsind ca soluție a avansării României salariile bune și impozitele moderate: „Vă iubiți poporul și ați venit în America spre a învăța cum îl puteți ajuta. Doriți ca el să fie fericit, dar pentru a fi fericit el trebuie să fie acceptabil de prosper. Pentru a fi prosper trebuie să fie ocupat. (...) Toți ocupați, toți cu bani (...) Evoluția este mai bună decât revoluția”⁷¹. Mayme A. Plummer din Seattle, cititor fidel al articolelor Reginei despre călătoria americană, observând din acele lecturi dorința autoarei de a se informa în cele mai variate câmpuri de activitate, se oferă să o inițieze în cultivarea grâului și a pomilor fructiferi după metodele folosite în ținutul Walla Walla din statul Washington, unde o și invită, pentru a se documenta la fața locului⁷². Este invitată să viziteze o fabrică de tractoare din Omaha, unde prezența ei ar fi o bună reclamă pentru întreprindere⁷³. La fabrica de ceasuri „Elgin”, din Illinois, este invitată nu de vreunul dintre directori ci de un simplu muncitor de origine greacă, Angelos A. Karaponous, care își argumentează curajul de a-i fi scris din considerentul vecinătății țărilor lor și prin rudenie, principesa Elisabeta, fiica suveranei, fiind Regină a Greciei⁷⁴.

Doamna Britton, din Wilbur, Washington, care posedă un portret al Reginei Elisabeta, datorat penelului lui Jean du Nouy, pe care îl achiziționase de la un fost soldat ce luptase în războiul mondial, se interesa dacă lucrare are vreo valoare și dacă personajul reprezentat este rudă cu destinatară⁷⁵. Corespondenta descria câteva elemente mai deosebite ale tabloului: un blazon încoronat în colțul din stânga jos și o dedicație scrisă în stânga sus: „À S.A.S. La Princesse de Wied / Hommage Respectueuse / Jean du Nouy / Castel Peleş / Novembre 22, 1898”.

⁶⁸ *Ibidem*, fila 271.

⁶⁹ *Ibidem*, filele 197-198.

⁷⁰ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, fila 200.

⁷¹ *Ibidem*, dosar II/10/1926, fila 61.

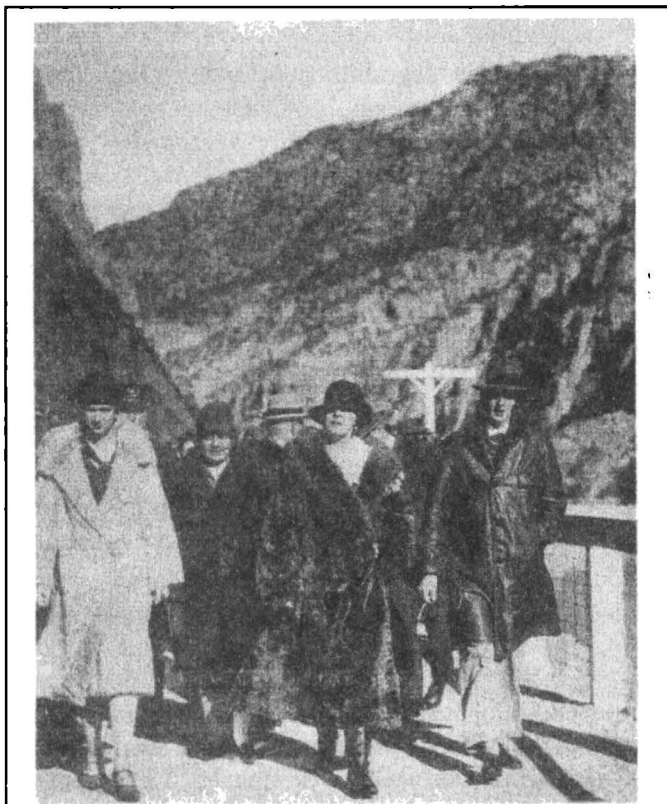
⁷² *Ibidem*, filele 144-145.

⁷³ *Ibidem*, filele 64-68.

⁷⁴ *Ibidem*, filele 79-81.

⁷⁵ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, fila 190.

Este evident că lucrarea fusese dăruită de pictor mamei Reginei Elisabeta, bătrâna prințesă Maria de Wied, și intrase prin cine știe ce mijloace în posesia fostului combatant american adus de vremurile tulburi ale conflictului armat în îndepărtata Europă.

Principesa Ileana. Regina Maria și Prințul Nicolae în Munții Stâncoși

ged, sfătuindu-l să nu se teamă de lifturile din zgârie-nori. În încheiere, corespondenta canină se prezenta, își declina numele, *Woh tee shias nue*, care însemna *Fetița*, și, pentru relevanță, atașa o fotografie⁷⁶. Regina Maria se prinde, ca totdeauna, în joc și face o ciornă de răspuns ca din partea cățelului său: „Către W.T.S.N. Nu am timp să scriu din America. Voi fi fericit să ajung

Dar cea mai amuzantă dintre epistole este aceea adresată nu Reginei ci lui Crag, cockerul ei, căruia, chipurile, îi scria – cu toată reverența datorată unui os domnesc – o cățelușă pechineză din Albany. Formula de introducere pe care o folosește este „Înălțimii Sale Prințului Crag”, iar în conținut este închipuit un scenariu în care expeditoarea, aflată în acea zi la plimbare, întâlnește mai mulți câini de rasă care s-au interesat de favoritul regal și i-au făcut „urări câinești”: să se bucure de multă supă, de legume și mușchi filé fra-

⁷⁶ *Ibidem*, filele 88-89.

acasă etc. Salutare! Crag”. Cu deosebitul său spirit ludic, Regina se distra din plin de asemenea glume.

Recunoașterea de care se bucura în rândul americanilor ca scriitoare și aprecierile acestora pentru activitatea sa publicistică o flatau foarte mult pe suverană. Un important număr de corespondenți îi omagiau calitățile literare și subliniau valoarea umanistă a scrierilor ei. W. Sterling Sutfin este unul dintre cei mai entuziaști expeditori care, în câteva rânduri, sintetizează trăirile unei întregi națiuni în fața literaturii pentru copii datorate Reginei: „Această însemnare nu este scrisă, de fapt, Reginei României ci, mai degrabă, creatoarei acelor minunate basme care au fost o sursă de bucurie pentru atât de mulți americani. Regret că corespondenții (*sic*) noștri de presă au neglijat să noteze că prinosul adus Majestății Voastre nu este doar pentru Regina Maria a României ci și un prinos de recunoștință pentru o femeie care i-a încântat pe americani cu poveștile ei”⁷⁷. La fel de bine primite fuseseră și articolele semnate de ea. Prin ele reușise să se apropie de sufletul oamenilor din Lumea Nouă și aceștia se familiarizaseră cu ea. „De ani de zile v-am cunoscut prin intermediul ziarelor și revistelor – scrie Blanche de Bois, profesoară din Searcy, Arkansas –. Am început să vă iubesc foarte mult. Prin articolele din «Good Housekeeping» m-am obișnuit mai bine cu dumneavoastră, iar «Impresiile mele din America» păreau scrisori personale, de la inimă la inimă. Sunteți idealul meu de femeie, o regină maiestuoasă. (...) Când elevii mei (da, sunt profesoară la o școală elementară) au învățat despre România, le-am spus despre dumneavoastră și țara dumneavoastră, iar inima mi s-a umplut de bucurie vorbind despre dumneavoastră. Sper că am plantat și în inimile lor dragostea pentru dumneavoastră”⁷⁸.

O bătrână menajeră din Toronto, care o știa pe Regină din copilărie, fiind angajată a unor familii din anturajul părinților ei, își arăta recunoștința pentru articole: „Vă mulțumesc pentru frumoasele scrisori din «The Star» pe care le-am citit cu regularitate și de la care am primit zi de zi încurajări. Viața este, cu certitudine, mai strălucitoare și mai plăcută”⁷⁹. „De asemenea, dorim să știți că, foarte adesea am fost mult amuzați, instruiți, luminați și foarte bine sfătuiți de PERFECȚIUNEA splendei și lungii serii de contribuții a Majestății Voastre la un număr din importanțele noastre ziare (americane)” – scria Paul M. King din Owenton, Kentucky⁸⁰. Un fost polițist din Londra, mutat în Syracuse, New York, Walter Jakes, ce se recomanda drept „un englez înfocat rezident în S.U.A.”, sublinia că articolele Reginei au lăsat o puternică impresie cititorilor care au

⁷⁷ *Ibidem*, fila 129.

⁷⁸ *Ibidem*, dosar II/11/1926, fila 248.

⁷⁹ *Ibidem*, dosar II/9/1926, vol. II, fila 4.

⁸⁰ *Ibidem*, dosar II/11/1926, fila 19.

Regina Maria, Principesa Ileana și Prințul Nicolae pe platforma de observație a trenului special

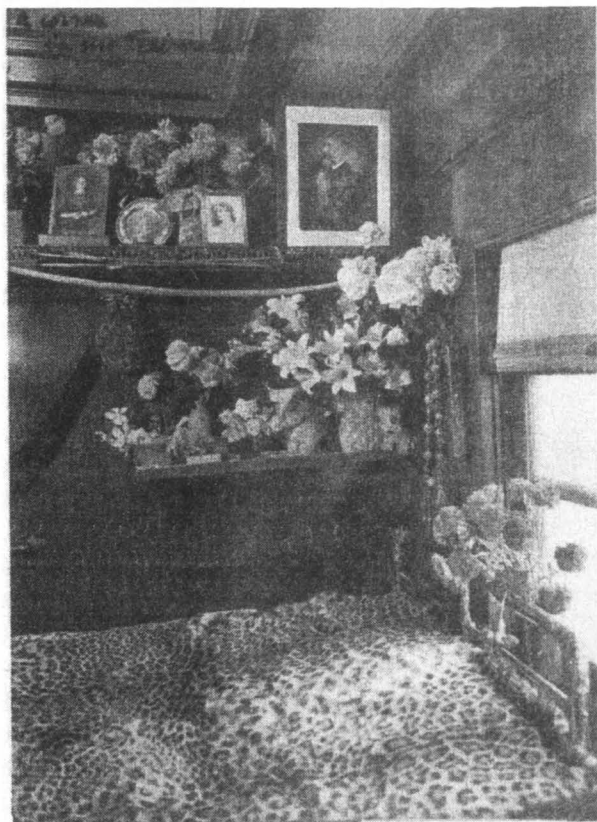
îndrăgit-o foarte mult și nu o vor uita niciodată: „(...) Mult înaintea recentei dumneavoastră vizite memorabile m-am bucurat de frumoasele și inspiratele articole din ziarele americane. Referitor la mesajul dumneavoastră de bun rămas din «Impresii din America», îmi permit să spun că niciodată nu am citit ceva scris cu mai mult duh, cu tact și discreție. (...) Dumneavoastră ați făurit deja un lanț de afecțiune și simpatie pe care Timpul poate că îl va îndoi, dar nu îl va rupe niciodată»⁸¹.

Două doamne din Seattle își expediază scrisorile în aceeași zi, 4 noiembrie, ambele conținând aprecieri la adresa autoarei articolelor

tipărite în ziarul local ost-Intelligencer”. Cea dintâi, Marguarite Carlson, care aștepta, cu impaciță, apariția zilnică a periodicului pentru a citi, avidă, impresiile de călătorie, mărturisește că și-ar fi dorit să fie una dintre fiicele Reginei pentru a beneficia de sfaturile ei; în efluviile admirației sale considera că nobila vizitatoare are o inimă cât întregul oraș Seattle⁸². Ce termen de comparație mai elocvent putea fi găsit de o persoană care nu-și putea imagina ceva mai mare

⁸¹ *Ibidem*, fila 161.

⁸² *Ibidem*, dosar II/10/1926, filele 149-150.

*Compartimentul Reginei Maria din trenul special cu care
a traversat continentul american*

decât urbea în care locuia! Cealaltă corespondentă, Jean McLaughlin, dă frâu liber entuziasmului pentru rubrica semnată de suverană care, în fiecare dimineață, „venea ca un salut voios”⁸³. Cu interes îi urmărise și călătoria, iar în acea zi avusese chiar șansa să o vadă în timpul unei festivități în orașul ei și fusese impresionată de un simplu gest, aparent fără importanță, dar care, pentru localnici căpătase valoarea unei profunde comunicări umane: „Azi v-am văzut când treceați. V-ați întors să fluturați mâna spre copiii de la Școala Warren când «marele lor moment» trecuse și vă îndepărtați repede. Ce dulce

amintire le-ați lăsat – acel mic gest încântător! Din ce inimă milostivă trebuie să fi izvorât! Ne lăsați amintiri fermecătoare. Fie ca amintirile pe care le luați cu dumneavoastră din America să fie veșnic unele fericite. Adorata Regină a României și-a mărit regatul incluzând inima Americii”.

Dacă una dintre expeditoare și-ar fi dorit să fie fiică a Reginei, așa cum s-a văzut mai sus, o alta, Florence Traver din New York, dorea să fie româncă pentru a o avea suverană pe nobila vizitatoare; o admira încă din timpul războiului mondial și sperase foarte mult să o vadă și să o audă vorbind, ambele

⁸³ *Ibidem*, filele 134-135.

vise fiindu-i împlinite cu ocazia acestei călătorii. Atitudinea ostilă a unor ziare și opiniile critice ale unor gazetari nu trebuiau luate în seamă, recomanda corespondenta, pentru că presa *nu* este America: „Sper că dumneavoastră vă interesați de noi la fel de mult cum o facem și noi față de dumneavoastră. Îmi pare rău că ziarele au făcut anumite remarci nefavorabile despre dumneavoastră. Vă rog să nu ne judecați după ziare. Toți știm că ați venit aici numai cu dragoste pentru noi. Sper să vă întoarceți, totuși, cu acea dragoste”⁸⁴. Doamna Traver încheie arătându-și disponibilitatea de a ajuta România cu orice ar fi necesar – haine, jucării pentru copii sau bani – pentru că simțea că toți trebuiau să procedeze așa, și asigură că, în persoana ei, destinatară va găsi totdeauna o admiratoare plină de dragoste ale cărei gânduri și rugăciuni o vor urma pretutindeni.

Ce putea fi mai încurajator pentru Regina Maria decât faptul că poporul american, clasa de jos, o iubea și avea încredere în ea, așa cum declara, rituos, în scrisoarea sa, un locuitor din Chicago, James De Lory Rexurickle: „(...) Vă rog, luați acasă cu dumneavoastră acest gând – că eu și mulți alți americani cred în dumneavoastră și în munca dumneavoastră”⁸⁵. Același expeditor o sfătuia ca, de va mai veni în Statele Unite, să o facă incognito, „liberă de toate clicile și facțiunile pentru a putea circula nestingherită printre oameni din toate clasele, după pofa inimii, cu trenuri obișnuite, unde veți întâlni oameni de toate profesiunile și veți afla ideile lor în privința oricăror subiecte”.

Din toată această corespondență, bogată, se evidențiază dragostea și prețuirea fără rezerve pe care i-au arătat-o Reginei Maria americanii de rând, care îi percepușeră sinceritatea și căldura sufletească, îi apreciaseră comportamentul natural și direct, lipsit de morga oficială a statutului înalt (pe care mulți dintre notabilii locali o afixau fără motiv), îi savuraseră discursurile și articolele în care descoperiseră stilul scânteietor al unei femei de spirit, care dorea să îi cunoască și vorbea pe înțelesul lor, de la inimă la inimă.

⁸⁴ *Ibidem*, dosar II/11/1926, fila 67.

⁸⁵ *Ibidem*, filele 4-5.

Devierea în problema națională - pretextul arestării lui Lucrețiu Pătrășcanu

MIOARA ANTON

Cazul Pătrășcanu poate fi plasat pe coordonatele a ceea ce Raymond Aron numea a fi „fraternitatea teroristă”¹, concretizată prin nevoia partidului de a-și devora proprii membri în numele apărării unității organizației de dușmanii reali sau potențiali. Menținerea intactă a purității ideologice intra, de asemenea, în același registru al luptei împotriva dușmanului strecurat în interior. Nota dominantă, reflectată, de altfel, la nivelul întregii societăți, este, pentru această perioadă, nesiguranța dată de impunerea unui sistem coercitiv. Actorii puterii sunt surprinși în ipostaze care denotă caracterul improvizat și nesigur al propriei lor poziții. La nivelul anilor 1945-1948, situația din interiorul partidului se menține într-o atmosferă încordată.

Excluderea și arestarea lui Lucrețiu Pătrășcanu reprezintă unul dintre puținele momente în care divizata conducere a P.C.R. a acționat în mod unitar. Deși articolul nostru are ca punct de pornire devierea în problema națională, trebuie precizat că instrumentarea cazului Pătrășcanu s-a bazat pe o serie de acuzații comune, tipice, tuturor proceselor staliniste: spionaj, sabotaj, complot, conspirație, cosmopolitism, naționalism burghez, miopie politică, lipsă de vigilență, spirit conciliator etc². Fiecare acuzație în parte, dincolo de rigiditatea formulelor, își propune să dezvăluie „adevăratele” intenții, până nu demult ascunse, ale celui inculpat. Nu mai departe, una dintre mărturisirile lui Belu Zilber — „Știam că sunt dușman și nu am spus”³ — arată categoriile de răspuns dorite și obținute prin metode specifice de către instanțele de partid. În practica

¹ Raymond Aron, *Istoria și dialectica violenței*, București, Editura Babel, 1995, p. 105.

² Pentru modul de desfășurare a proceselor de tip stalinist în țările de democrație populară a se vedea Annie Kriegel, *Les procès dans les systèmes communistes. La pédagogie infernale*, Paris, Gallimard, 1972, p. 119-127; François Fejtő, *Histoire des démocraties populaires. L'ère de Staline. 1945-1952*, Paris, Éditions du Seuil, 1952, p. 222-244; de același autor, *L'Héritage de Lénine. Introduction à l'histoire du communisme mondial*, Paris, 1977, p. 235-263; Roy Medvedev, *Le stalinisme. Origines, histoire, conséquences*, Paris, Éditions du Seuil, 1972, p. 519-530.

³ *Principiul bumerangului. Documente ale procesului Lucrețiu Pătrășcanu*, București, Editura Vremea, 1996, p. 88.

P.C.R., cu referire la cazul Pătrășcanu, vigilența revoluționară s-a tradus prin eliminarea unei posibile alternative.

În construirea cazului au fost folosite toate momentele importante ale drumului partidului spre puterea absolută: negocierile politice care au dus la căderea Guvernului Antonescu, semnarea armistițiului, ministeriatul din timpul primului Guvern Sănătescu, instaurarea Guvernului Groza din 1945, alegerile din noiembrie 1946, acordul de pace de la Paris, din 1947. Invocarea lor de către instanțele de partid – avem în vedere alianța temporară dintre gruparea moscovită și cea din închisori – ca momente ale devierii de la linia partidului indică, pe de altă parte, și importantul capital de imagine pe care Pătrășcanu îl deținea în comparație cu ceilalți membri ai partidului. Anton Rațiu, director adjunct al Corpului de Detectivi din M.A.I., acuzat ulterior în procesul Pătrășcanu, afirmă că „auzisem de Lucrețiu Pătrășcanu ca de o prezență importantă în sânul P.C.R. care, datorită patriotismului său, se detașase de tovarășii lui de partid”⁴. Tot el indică faptul că Emil Bodnăraș ar fi ordonat lui Vania Didenko supravegherea activității ministrului de Justiție încă din octombrie 1944⁵: „Omul acesta (Lucrețiu Pătrășcanu, n.n.) prea se ridică. Trebuie să-i găsim ceva. Să-l urmărească Mișa, Vania, Petea, Serghei!”⁶. După 23 August 1944, colaborarea lui Pătrășcanu cu centrele de putere existente în partid s-a dovedit a fi foarte dificilă, ceea ce l-ar fi determinat să afirme că „nu voi putea niciodată lucra cu ei”⁷. Gheorghe Brătescu, ginerele Anei Pauker, amintește, la rândul său, de tensiunile existente la vârful partidului în timpul conferinței generale din octombrie 1945, când au fost discutate proiectul de statut și alegerea noilor membri ai C.C.⁸. Episodul este relatat și de Pătrășcanu, care, la acuzația lui

⁴ Anton Rațiu, *Cumplita odisee a grupului Pătrășcanu. Adevăruri dureroase*, vol. I, București, Editura Gestiunea, 1996, p. 46. Referitor la relațiile dintre Emil Bodnăraș și Lucrețiu Pătrășcanu, Belu Zilber are o altă versiune. Deși L. Pătrășcanu refuzase numirea lui Bodnăraș ca ministru subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, în Guvernul din 6 martie 1945, acesta din urmă a stat în umbră în „rezolvarea” cazului fostului coleg de partid: „Amândoi eram convinși că Bodnăraș la Interne va aresta țara în rate [...]. Ceea ce făcuse Pătrășcanu era evident un act antipartinic, dar necesar. Ne-am înșelat amândoi. Bodnăraș [...] a stat în umbră și a fost, poate, singurul membru din Biroul Politic care a refuzat să trimită în judecată pe Pătrășcanu”. Andrei Șerbulescu, *Monarhia de drept dialectic. A doua versiune a memoriilor lui Belu Zilber*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 62–63.

⁵ Referire la Conferința Generală a P.C.R., desfășurată la București între 16-21 octombrie 1945.

⁶ Anton Rațiu, *op.cit.*, vol. I, p. 137.

⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 33.

⁸ Gh. Brătescu, *Ce-a fost să fie. Notății autobiografice*, București, Editura Humanitas, 2003, p. 151.

Gheorghiu-Dej că „păstrează rămășițe mic-burgheze în gândirea sa”, a replicat că „tov. Gheorghiu a confundat ce înseamnă a fi intelectual și a fi burghez. Sper că a fost o afirmare involuntară”⁹.

Pe de altă parte, competiția pentru ocuparea unor poziții cât mai avantajoase în Biroul Politic și în Secretariat nu l-a favorizat pe Pătrășcanu. El nu reușise să se facă agreat nici de grupul din închisori — în special de Gheorghiu-Dej, a cărui adversitate a avut o contribuție majoră pentru înlăturarea sa — și nici de cel moscovit. Directivele sovietice în privința înlăturării lui Pătrășcanu au fost trasate, se pare, la sfârșitul anului 1947, când Biroului Politic i s-a ordonat găsirea unor legături între Pătrășcanu și membrii partidelor istorice, aflați deja în închisori.¹⁰

În noua configurație a puterii după momentul octombrie 1945, sfera responsabilității lui Pătrășcanu în interiorul partidului s-a restrâns tot mai mult. În declarațiile din timpul anchetei, asupra atitudinii sale nepartinice, Pătrășcanu arată că, în ciuda demersurilor sale, starea de izolare din interiorul partidului s-a accentuat mai ales între anii 1945-1946, iar încercările de a se apropia de Gheorghiu-Dej, în octombrie 1946, în timpul Conferinței de Pace de la Paris, s-au soldat cu un eșec¹¹: „Nici tov. Ana, nici Luca sau Gheorghiu-Dej n-au voit să lucreze cu mine nici să mă atragă la o muncă efectivă de partid. [...] Atitudinea, celor care conduceau efectiv partidul, a fost de a scăpa de mine, de a mă transforma într-un om suportat, dar nu un tovarăș cu care vrei să lucrezi”¹².

Deși, prin discursul pronunțat la Cluj, în iunie 1946, Pătrășcanu prezenta, în mare parte, ceea ce se gândea la nivelul întregii elite politice, efectul a fost cu totul neașteptat, soldându-se cu izolarea sa. Discursul a atras nemulțumirea conducerii de partid, în principal pe cea a lui Gheorghiu-Dej. În opinia noastră, considerăm că modul în care liderul comunist a încercat să atenueze tensiunile provocate de politica Guvernului Groza, prin promovarea în funcțiile locale de conducere a reprezentanților minorității maghiare, a produs nemulțumirea conducerii P.C.R. Discursul produsese confuzie și „dezorientare” în rândul populației maghiare, sprijinitoarea P.C.R. Vasile Vaida atenționa conducerea de partid că și „tovarășii, buni, neșovini, spun: «Dacă C.C.-ul este de acord cu

⁹ *Principiul bumerangului*, p. 16.

¹⁰ Vezi pentru mai multe informații Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, Iași, Editura Polirom, p. 136, 147 și Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Iași, Editura Polirom, 2002.

¹¹ În realitate, situația s-a agravat după Conferința de Pace de la Paris, unde capitalul de imagine al lui Pătrășcanu, în comparație cu ceilalți membri ai delegației, a crescut foarte mult. Anton Rațiu, *op.cit.*, vol. II, p. 40.

¹² *Principiul bumerangului*, p. 25.

discursul tovilui Pătrășcanu, noi nu mai stăm în partid»¹³. O altă cauză a nemulțumirii conducerii de partid o constituia popularitatea pe care ministrul Justiției o obținuse în rândurile P.N.Ț. Nicolae Carandino, fostul director al cotidianului „Dreptatea“, afirma, în 1951, că, în urma discursului în care Pătrășcanu a avut o „poziție națională“, a primit dispoziții de la conducerea P.N.Ț. de a fi „menajat în gazetă și de a nu-l mai ataca personal”¹⁴. Devierea în problema națională a fost luată în discuție în cadrul ședinței Biroului Politic din 22 iunie 1946, Gheorghiu-Dej motivându-și demersul prin nevoia „lămuririi unor aspecte politice și teoretice în legătură cu problema națională”¹⁵. În opinia lui Gheorghiu-Dej, Pătrășcanu nu numai că nu respectase linia partidului, dar își asumase atribuții pe care Biroul Politic și Secretariatul nu i le trasaseră¹⁶. Ministrul Justiției era acuzat de sprijinirea reacțiunii române prin încurajarea șovinismului maghiar.

Textul stenogramei pune în evidență situația dificilă pe care Pătrășcanu și-o crease în interiorul partidului. Miron Constantinescu, Vasile Luca, dar mai ales Leontin Sălăjan condamnă și acuză, în același timp, atitudinea „șovină” a lui Pătrășcanu. În 1950, Pătrășcanu își motivează gestul de la Cluj prin dorința sa de a face „un serviciu regimului nostru, răpindu-i lui Maniu posibilitatea de a apărea ca singur apărător al Ardealului de Nord”¹⁷, recunoscând, în același timp, că în mod deliberat nu a arătat textul discursului, deoarece Dej se opusese publicării unui text asemănător și, prin urmare, se temea de un nou refuz. Era, însă, prea devreme pentru o epurare. Prin publicarea *Poziției P.C.R. față de curentele șovine și revizioniste*, demersul lui Pătrășcanu a fost dezavuat public de către conducerea de partid: „Conducătorii partidelor istorice ajung la concluzia că declarațiile de la Cluj ale tovarășului Pătrășcanu înseamnă o schimbare de tactică în politica P.C.R. față de problema națională [...]. Cei care își închipuie că în partidul nostru ar exista disensiuni dau dovadă de totală ignoranță în ceea ce privește caracterul și metodele partidului nostru”¹⁸. Graba conducerii de partid de a dezavua public gestul lui Pătrășcanu poate fi interpretată și din perspectiva apropiatei Conferințe de Pace de la Paris, unde dosarul minorității maghiare din România reprezenta unul dintre subiectele dificile ale negocierilor.

Un alt document important pentru cadrul luptei pentru putere în P.C.R. este Raportul Lesakov, din august 1947. Vasile Luca denunță activitatea lui

¹³ Apud Florin Constantiniu, *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945-1946)*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 220.

¹⁴ *Principiul bumerangului*, p. 239.

¹⁵ Florin Constantiniu, *op.cit.*, p. 158.

¹⁶ *Ibidem*, p. 160.

¹⁷ *Principiul bumerangului*, p. 39.

¹⁸ Apud Anton Rațiu, *op. cit.*, vol. II, p. 22.

Pătrășcanu, prin faptul că la Ministerul Justiției „există o mulțime de vulpoi bătrâni care sabotează munca“, dar și pasivitatea lui Gheorghiu-Dej care „nu a întreprins nimic împotriva lui Pătrășcanu“¹⁹.

După această dată, prezența lui Pătrășcanu ca centru de decizie în cadrul partidului este mai mult formală. Rezervele conducerii de partid față de Pătrășcanu se fac evidente la începutul anului 1948: cooptarea sa în rândurile delegației care urma să se deplaseze la Budapesta se realizează numai pe motiv de reciprocitate, Ana Pauker afirmând că „tovarășii unguri vor fi de deranjați din cauza cuvântărilor naționaliste“; nu a fost inclus în delegația care urma să-l întâmpine pe Gh. Dimitrov la București, în ciuda faptului că Pătrășcanu avea vechi legături cu acesta; nu a fost inclus în comisia pentru redactarea Constituției R.P.R. Ca urmare, la 28 ianuarie 1948, el decide să se adreseze ambasadorului U.R.S.S. la București, S.I. Kaftaradze, cu intenția de a fi ajutat într-o problemă delicată, aceea a poziției lui în partid legată de devierea naționalistă. Referitor la acest episod, în documentele anchetei, Pătrășcanu afirmă că „nu o singură dată am căutat să mă dumiresc pe mine însumi, dacă în adevăr am asemenea deviații. [...] Totuși, dacă voiesc să rămân sincer față de mine [...] eu mă consider naționalist sau ca unul care am părăsit internaționalismul proletar“²⁰. El afirmă că a rămas același comunist profund atașat de valorile sovietice și pe deplin recunoscător pentru ajutorul dat de „specialiștii sovietici“ după 23 August 1944, motiv pentru care nu putea fi considerat naționalist. Dar întâlnirea cu ambasadorul sovietic mai mult i-a agravat situația, acesta propunând Secretariatului C.C. (Dej, Pauker, Georgescu) să facă lumină „în această afacere sumbră“: „Secretariatul a fost într-un tot de acord cu propunerea mea și a hotărât ca până la începutul congresului să se rezolve problema Pătrășcanu“²¹.

Congresul de unificare din 1948 avea să confirme înlăturarea sa definitivă de pe scena politică. Gheorghe Brătescu prezintă, în memoriile sale, una dintre ultimele încercări de a se salva prin intermediul Anei Pauker, în virtutea, așa cum afirmă el în timpul anchetei, vechilor legături de prietenie. Atacul neașteptat venit din partea lui Teohari Georgescu, precum și acuzația acestuia de a fi căzut sub „influență burgheză“ au avut efecte devastatoare: „Mă aflu la minister în după-amiaza de dinainte de închiderea congresului, când Pătrășcanu a venit să o întâlnească urgent pe Ana Pauker. Nu-și putea ascunde agitația în minutul cât a așteptat să fie introdus în cabinetul Anei și a ieșit la fel de neliniștit de acolo, condus de Ana, care-i tot spunea, parcă spre încurajare: «Lasă, Andrei, că se aranjează....». Dar n-avea să se aranjeze nimic în favoarea

¹⁹ Apud Dennis Deletant, *op.cit.*, p. 241.

²⁰ *Principiul bumerangului*, p. 19.

²¹ Apud Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, București, Editura Humanitas, 2001, p. 119.

lui Pătrășcanu, care, curând după congres a devenit un proscris²². Rezoluția Biroului Politic în chestiunea națională, din 10-11 iunie 1948, stabilea la punctul patru ca modalitate de acțiune „combaterea lipsei de vigilență a unor tovi care nu vedeau ascuțirea luptei de clasă și a teoriilor contrarevoluționare ale lui Pătrășcanu, care a devenit purtătorul ideologiei și intereselor burgheziei în rândurile partidului nostru”²³. Dar potrivit documentului, teoriile contrarevoluționare aveau un corespondent într-o practică contrarevoluționară, fiind amintite „ieșirile șovine de la Cluj”, politica de la Ministerul Justiției, neajudecarea la timp a pogromiștilor de la Iași etc.

În timpul anchetei, la un an după arestarea sa, în noiembrie 1949, referindu-se la discursul de la Cluj, el recunoaște, pe linia atitudinii antipartinice, două carențe majore: neinformarea partidului asupra formei finale a discursului (fapt recunoscut și în timpul plenarei din iunie 1946, când a precizat că nu a avut o formă finală, ci s-a folosit doar de o schiță) și necunoașterea temeinică a situației din Ardeal. Doi ani mai târziu, Pătrășcanu declară că cele două discursuri de la Cluj l-au situat „pe o linie naționalistă trădătoare”²⁴, ceea ce avut ca rezultat creșterea popularității personale, în totală contradicție cu linia partidului. Spre deosebire de octombrie 1945, Pătrășcanu este silit să recunoască faptul că devierea naționalistă s-a datorat în principal „rămășițelor și prejudecăților mic-burgeze, intelectualiste/individualiste”²⁵: „Datorită acestei poziții ocupate de mine, am devenit purtătorul ideologiei dușmanului de clasă în rândurile partidului [...]. Prin atitudinile și manifestările mele naționaliste am urmărit un anumit calcul politic și anume de a-mi câștiga un bagaj serios politic, prin câștigarea unei largi popularități – pe linie naționalistă, spre a-mi întări situația mea din partid”²⁶.

Considerăm că neutralizarea lui Pătrășcanu nu fost cauzată de atitudini antisovietice sau antistaliniste sau de devieri de la linia partidului ci de „incompatibilitatea sa cu evoluția partidului comunist”, la care se adaugă și o inadmisibilă popularitate.²⁷

²² Gheorghe Brătescu, *op.cit.*, p. 205.

²³ D.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R.- Cancelarie, dosar 90/1948, „Planul de prelucrare a Rezoluției Plenarei a II-a a Comitetului Central a P.M.R.”, fila 15.

²⁴ Lavinia Betea, *op.cit.*, p. 149.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Principiul bumerangului*, p. 45.

²⁷ Pavel Câmpeanu, *Ceașescu, anii numărătorii inverse*, Iași, Editura Polirom, 2002, p.196-197.

Deși aparițiile publice anterioare momentului februarie 1948²⁸ au fost suprimate, conducerea de partid se vedea pusă în postura de a lupta împotriva imaginii pozitive pe care Pătrășcanu o avea în cadrul opiniei publice. Rapoartele venite din teritoriu indicau faptul că membrii de partid, în special cei din eşaloanele inferioare, își exprimau regretul și nedumerirea față de situația lui Pătrășcanu. Pentru a curma această stare de lucruri nesănătoasă, Biroul Politic a dispus organizarea unor ședințe speciale unde urmau să fie dezbătute și lămurite abaterile săvârșite în chestiunea națională de către Pătrășcanu, precum și prezentarea unor „dovezi” care să-l pună în legătură ce celelalte „elemente banditești”, care au activat în țările frățești. În același context, amintim și articolul lui Leonte Răutu, *Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului burghez în științele sociale*, unde acuza faptul că „în unele biblioteci și librării mai circulă cartea trădătorului Pătrășcanu, *Curente și tendințe în filozofia românească*. Această carte oglindește poziția dușmanului de clasă în filozofie”²⁹.

Conducerea de partid a căutat să plaseze devierea lui Pătrășcanu într-un cadru mult mai vast, inventând o vastă rețea conspirativă, îndreptată împotriva siguranței blocului comunist și, implicit, a Uniunii Sovietice. Eduard Mezincescu preciza, la un an de la arestarea lui Pătrășcanu, „că banda lui Tito conta să găsească sprijin pentru urzelile sale în trădătorul Pătrășcanu, care devenise exponentul intereselor de clasă ale burgheziei în rândurile P.M.R. Izolarea și înlăturarea trădătorului Pătrășcanu au constituit o lovitură dată încercărilor dușmanului de a infiltra ideologia naționalismului burghez în partidul nostru”³⁰. Într-o retorică similară, rezoluția Plenarei a V-a consemna că „[...] partidul a

²⁸ Setul de acuzații cuprindea: 1. informator al siguranței și colaborator al lui Antonescu; 2. spion anglo-american, în care calitate a acționat pentru spargerea unității partidului; 3. inițiator al unei lovituri de stat pentru a prelua puterea politică, cu intenția instalării sale în fruntea unui guvern cu o majoritate reacționară; 4. a avut atitudini dușmănoase, atât înainte cât și după 23 August, la adresa Uniunii Sovietice; 5. a încercat să-și creeze o platformă politică contrarevoluționară și să imprime partidului o linie proprie național-șovină, pregătind drumul răsturnării sociale în favoarea burgheziei, linie bine conturată în cărțile pe care le-a publicat și în discursurile rostite; 6. a stăvilit realizarea măsurilor de partid și de guvern, tergiversând reforma justiției, a împiedicat sancționarea criminalilor de război și a intervenit direct pentru a salva de la pedeapsă pe unii dintre aceștia; 7. prin oamenii săi a organizat acțiuni de sabotaj la C.E.C. și B.N.R.; 8. a făcut pregătiri pentru a fugi din țară și a cunoscut planul de fugă al unor elemente reacționare pe care nu l-a adus la cunoștința organelor competente. Vezi *Principiul bumerangului*.....

²⁹ Leonte Răutu, *Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului burghez în științele sociale*, în „Lupta de clasă”, Seria a V-a, nr. 3, septembrie 1949, p. 88.

³⁰ Eduard Mezincescu, *Procesul de la Budapesta. O nouă lovitură dată lagărului imperialist*, în „Lupta de clasă”, Seria a V-a, nr. 4, octombrie 1949.

combătut cu tărie curențele naționaliste șovine și l-a demascat pe Pătrășcanu, agent al burgheziei și imperialismului, strecurat în rândurile partidului”³¹.

Contextul anilor 1947-1948 a favorizat succesul celor două tabere în rezolvarea problemei Pătrășcanu. Excomunicarea iugoslavă, mutarea sediului Kominformului la București, declanșarea valului de epurări și verificări în partidele comuniste frățești, impunerea unei linii antioccidentale, dar, mai ales, antiintelectuale au grăbit sfârșitul carierei politice a lui Pătrășcanu. Decizia sovietică în jocul puterii de la București își are, de asemenea, rolul său extrem de important. Liderii P.M.R. puteau demara procesul de eliminare a elementelor șovine din partid, iar Lucrețiu Pătrășcanu devenise candidatul ideal pentru aceasta.

³¹ *Hotărârea Plenarei a V-a a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, din 23-24 ianuarie 1950, despre sarcinile partidului în domeniul muncii organizatorice.*

Cinci documente muntenești din secolul al XVII-lea

PAVEL MIRCEA FLOREA

Cercetările întreprinse în ultimii ani în depozitele de arhivă și colecțiile muzeelor ne-au dat posibilitatea depistării unor noi documente, deosebit de interesante din punctul de vedere al conținutului și necunoscute cercului larg al specialiștilor. Bogăția de informații ce ni le oferă ne-au determinat să continuăm punerea lor în circuitul științific¹, cu atât mai mult cu cât acestea, deși plasate în intervalul de timp acoperit de cele două corpusuri naționale de documente: *Documente privind istoria României* și *Documenta Romaniae Historica*, nu sunt cuprinse în ele.

Documentele provin din cancelariile domnilor Radu Șerban, Alexandru Coconul și Leon Tomșa. Ele reflectă fenomenul concentrării proprietății funciare, în plină desfășurare la începutul secolului al XVIII-lea, concentrare înfăptuită prin înfrățire, cumpărare sau ca urmare a neplății unor datorii, dar și lupta obștilor moșnenești pentru păstrarea acesteia.

Interesante sunt mențiunile referitoare la bunurile de preț care erau dăruite la înfrățire sau a celor care erau folosite ca mijloc de plată.

La toate acestea se adaugă o mare varietate de toponime și antroponime menționate în actele redată mai jos.

Toate documentele provin din colecțiile Direcției Municipiului București a Arhivelor Naționale.

În transcrierea documentelor a fost folosită metoda adoptată la întocmirea ediției *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, cu mențiunea că pasajele cuprinse în paranteze drepte conțin întregiri făcute de autor.

¹ Pentru alte documente nou descoperite, vezi: Pavel Mircea Florea, *Documente muntenești din secolele XVI și XVII (I)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol XV (1997), p. 181-192; Idem, *Documente muntenești din secolele XVI și XVII (II)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol XVI (1998), p. 243-251, Idem, *Documente muntenești necunoscute*, în „Hrisovul”, Serie nouă, nr. VI-VII (2001), p. 179-188.

I

1604 (7113) dec. 20. Carte prin care domnul Țării Românești, Radu Șerban, întărește lui Carca vornicul ocina din satul Călinești, cu via, partea lui Rain, în urma înfrățirii dintre aceștia.

Милостію Божією, Іу Радѹл воевода и господинъ вѣсою Земле Оугрррвлахїнскою, внѣк великаго и прѣдобраго стараго Іу Бѣсѣрав воеводѹ.

Дават господство ми сїю повелѣнію господва ми волѣрин[о]м господва ми жѹпан Карка дворник със сѣнови елициж Богѹ припѹстит кож да мѹ ест учнѹ ѹ сел Кѣлинецин ѡт дел Ранинов, половин, ѡт полю и ѡт шѹм и ѡт вод и ѡт сѹх и ѡт посѹдї вари елика се хѹтет изберат, али със една виноградѹ ѹ дѣл, понеж прїидї Ранин пред господства ми тере даде и поклонил и побратил сам Ранин по волѣрино господства ми Карка дворник над сїю виш речена учнѹ и дѣднїнѹ ѡт негов добраволю вез ни една силаст. А ѹ тем волѣрино господства ми Карка дворник ѡн ециж ради вратванїе подаровал га ест по Ранинѹ със ꙗМХ аспри готови и шѣлѣчилса ест и почстил и похранил га ест по Ранинѹ по врѣм за велика глад...

И пак покѹпил волѣрино господства ми Карка дворник една виноград ... ѡт над Илѣ за ꙗМГ аспри готови. И побратил и продал сїе виш пис людіе ѡт них добраволю със знание вѣснх мегїашом ѡт крѣст местов и ѡт пред господства ми.

Сего радї дадох и господства ми волѣрино господства ми Каркѣв дворник також да мѹ ест учнѹ и ѡхав и сѣнови си и внѣком и прѣвнѹчетом си и ѡт никогѡж непоколѣбнимо по[о]ризмо господства ми.

Сеж и сведетелїю поставлѣхом господства ми жѹпан Черника велики дворник и жѹпан Стонка велики лѡгофет и Ника вистѣар и Мрѣза спатар и Гангорне кѡмис и Станчюл пѣхарник и жѹпан Лека велики постѣлник.

Исправник Стонка велики лѡгофет.

Пис Герге въ стол град ѹ Трѣгвнцї месеца декемврїе МК дѣни въ лѣт ꙗЗРМГ

ІУ РАДѹЛ ВОЕВОД МИЛОСТІЮ БОЖІЮ ГОСПОДИНЪ

†Din mila lui Dumnezeu, Io Radu voievod și domn a toată Țara Românească, nepot marelui și preabunului bătrânului Basarab Voievod.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele Carca² vornic cu feciorii săi câți Dumnezeu îi va da ca să-i fie ocină în satul Călinești³, din partea lui Rain jumătate, din câmp și din pădure și din apă și din uscat și de peste tot, oricât se va alege, însă cu o vie în deal; deoarece a venit Rain înaintea domniei mele de a dat și a închinat și a înfrățit însuși Rain⁴ pe boierul domniei mele Carca vornic peste această mai sus zisă ocină și deadină de a sa bună voie, fără nici o silă iar întru aceea boierul domniei mele Carca vornic el încă pentru înfrățire l-a dăruit pe Rain cu 1600 aspri gata i l-a îmbrăcat și l-a curățat și l-a hrănit pe Rain la vreme de mare foamete.....

Și iar a cumpărat boierul domniei mele Carca vornic o vie..... de la Ilea pentru 1200 aspri gata. Și au înfrățit și au vândut acești mai sus ziși oameni de a lor bună voie cu știrea tuturor megiașilor dimprejurul locului și înaintea domniei mele. Pentru aceea am dat și domnia mea boierului domniei mele lui Carca vornic ca să-i fie ocină și ohabă și fiilor și nepoților și strănepoților săi și de nimeni neclintită după porunca domniei mele.

Iată și martori am pus domnia mea: jupan Cernica mare vornic și jupan Stoica mare logofăt și Nica vistier și Mârza spătar și Gligorie comis și Stanciul paharnic și jupan Leca mare postelnic.

Ispravnic Stoica mare logofăt.

Am scris Gherghe în cetatea de scaun Târgoviște, luna decembrie 20 zile văleat 7113 [1604].

IO RADU VOIEVOD DIN MILA LUI DUMNEZEU DOMN.

Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, *Documente istorice*, XVI/3. Original, slav, hârtie, pecete căzută.

² Grafia face posibilă și lectura *Craca*; am preferat această variantă în concordanță cu lectura din colecția *DIR*, în care apare de mai multe ori această persoană: *DIR, B, XVII/1*, doc. 212, doc. 231; *DIR, B, XVII/2*, doc. 54, *DIR, B, XVII/3*, doc. 361; *Documente privind istoria României, Seria B, Țara Românească, Material din arhive particulare*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, p. 604; *DIR, B, XVII/3*, doc. 464. În același sens pledează și însemnarea de pe versoul documentului: „Hrisovul lui Radu voievod nepotul lui Basarab voievod dat la mâna lui Carca vornic pentru moșie și vie în Călinești”, în care numele Carca apare fără suprascrierile generatoare de confuzii.

³ Se cunosc mai multe sate cu această denumire: unul în județul Teleorman, altul lângă Snagov, un al treilea în Lovișteea, în fostul județ Argeș, un al patrulea în județul Prahova și al cincilea lângă Topoloveni. Satul menționat în document este cel din județul Prahova, deoarece la 1604 (7112) ianuarie 8, ca martor la o vânzare tocmai la acești Călinești figurează „din Călinești. Rain” (Pavel Mircea Florea, *Documente muntenesti necunoscute*, în „Hrisovul”, Serie nouă, nr. VI-VII (2001), p. 181). În același sens pledează și documentul din 1620 (7128) apr. 29. Jurători din Bălțați - Prahova și Călinești dau mărturie pentru pricina dintre Balotă și Carca vornic. (*Documente privind istoria României, Seria B, Țara Românească, Material din arhive particulare*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V 1962, p. 604).

⁴ Vezi supra.

II

1625 (7134) oct. 24, București. *Cartea lui Alexandru Coconul voevod prin care se întărește înfrățirea dintre Dumitru logofăt și Florea fiul Mândrescului pe o moșie la Mogoșoaia.*

†Din mila lui Dumnezeu Io Alexandru voevod și domn a toată Țara Românească, feciorul preabunului și milostivului Io Radu voevod.

Dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele slugii domniei mele lui Dumitru logofăt și cu feciorii lui câți Dumnezeu îi va dăruia ca să-i fie lui moșie la Mogoșoaia, însă partea Florii feciorul Mândrescului toată⁵. Însă să se știe întâiu locul casei din sat cu locul de arie și cu grădina până la apă și cu 4 locuri la Câmpul de Sus și cu 5 pământuri la Câmpul de Jos și cu livadea cu pometul din susul satului și într-amândoaă vadurile de moară oricât se va alege. Acestea sunt alese iar braniștea și pădurea nu sunt alese, iar [el] să ție cât se va cuveni, pentru că această moșie și moștenire au fost de baștină a Florii de la moșii și strămoșii lui și de la părinții lui încă mai dinainte vream.

Iar după aceia când a fost acum în zilele domniei mele iar Florea feciorul Mândrescului, el s-a înfrățit cu sluga domniei mele Dumitru logofăt, de au dăruit Florea pe frate-său Dumitru logofătul cu această mai sus zisă moșie, cu toată partea lui, ca să fie a lui de baștină în veaci. Iar Dumitru logofăt, pentru frăție, el încă au dăruit pe frate-său Florea cu 5 coți de grana și cu un ișlic cu jder și cu 6400 aspri gata. Și s-au înfrățit ei de a lor bună voie fără de nici o silă și cu știrea tuturor megieșilor din sus și din jos și după împrejurul locului și dinaintea domniei mele.

Și am văzut domnia mea și zapisul pentru frăția de la mâna Florii, cu mare blestem, la mâna lui Dumitru logofăt, și cu mulți boiari mărturii, anume: jupan Grigorie biv vel comis i Stoica logofăt Trănceanul și din Cornești Ilie postelnic și din Cârstiinești - Stanciul logofăt, și din Popești - Calotă vtori dvornic și din Topoloveani, Tudor logofăt și mulți boiari cari nu sunt scriși aici în cartea aceasta. Pentru aceea am dat singur domnia mea slugii domniei mele, lui Dumitru logofăt, ca să-i fie lui moșia de baștină și ohabnică lui și feciorilor lui, nepoților și strănepoților lui, și de nimenea să nu se clătească după zisa domniei mele.

⁵ În 1615 (7123) iul. 13, Radu Mihnea voevod întărește lui Florea Mândrescul și fiilor săi ocină la Mogoșoaia, ocină care, în zilele lui Simion voevod, fusese zălogită lui Isar Grecul pentru un galben. În zilele aceluiași domn, Florea Mândrescul s-a judecat cu Isar Grecul, care pretindea că a cumpărat ocina. În urma jurământului dat în fața lui Chiril, patriarhul Alexandriei, Florea câștigă judecata și își recapătă ocina. (DIR, B, XVII/2, doc. 360; Rez: *Catalog II*, doc. 701; Olimpia Guțu, *Scrierea slavo-română. Album de documente*, București, 1988, pl. 76, facsimil).

Iată dar, și martori am pus domniea mea pe jupan Papa vel dvornic i jupan Fiera vel logofăt, jupan Buzinca vel vistier i jupan Miho vel spatar și jupan Vartolomeu vel stolnic i jupan Bratul vel comis i jupan Gheorghe vel peharnic i jupan Costandin vel postelnic.

Și ispravnic Fiera vel logofăt.

Și am scris eu Lepădat logofăt în orașul București, în luna oct. 24 dni leat 7134 [1625].

Acest izvod s-au scris pe limba rumânească de pe hrisovul cel slovenesc de Lupp dascălul slovenescu de la Școala Domnească în București.

Az Lupp dascăl slovenesc izpisah. 1746.

Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, *Documente istorice, pachet XXI/1*, traducere românească.

III

1625 (7134) dec. 20. Cartea lui Alexandru Coconul voievod prin care întărește lui Vintilă logofăt din Orașul de Floci o ocină.

Милостією Божією Іо Алезандру воєвода и господинъ сынъ прѣдобраго и милостіваго Радѹл воєвода⁶.

Дават господво ми сїе повелѣніе господва ми⁷ lu Vintilă logofătul de în orașul domniei mele de în Floci, ca să fie volnic cu această carte a domniei mele de să ție ocina lu Ivan și lu Nan de[n] Steanca, oarecât se va alege pentru că au rămas Ivan și Nan datori lui Vintilă logfêt 70 de galbeni. Și am văzut domnia mea și zăpisul featelor lui Ivan, nepoatele lui Nan, de datorie, cu multe marturie scrise în zăpis. Drept aceeaia am dat domnia mea lui Ventil logofătul ca să ție acea ocină a lu Ivan și a lu Nan vare cât se va alege, pentru acea datorie ce iaste mai sus scris și de nimenilea opreală să n-aib[ă] peste cartea domnii mele.

Инако да нѣст по реч господва ми⁸.

И исправник сам реч господа ми⁹.

Пис 8 Бѣжурци месеца декемвриѣ МК дни въ лѣто 73РМЛД¹⁰

⁶ Din mila lui Dumnezeu Io Alexandru voievod și domn fiul preabunului și milostivului Radu voievod.

⁷ Dă domnia mea această poruncă a domniei mele.

⁸ Altfel să nu fie <decât> după spusa domniei mele.

⁹ Și ispravnic însăși spusa domniei mele.

¹⁰ Scris la București luna decembrie 20 zile văleat 7134 (1625).

ІѠ АЛЕЖАНДРҮ ВОЕВОД МИЛОСТІЮ БОЖІЮ ГОСПОДИНЪ

Directia Municipiului București a Arhivelor Naționale, *Documente istorice*, II/28.
Original, hârtie, monograma cu chinovar, pecete aplicată căzută.

IV

1630 (7138) aug. 1, București. Cartea lui Leon Tomșa voievod prin care întărește lui Ivan mai multe părți de ocină în Scăueni și Căinești, cumpărate de la diferiți săteni.

Милостію Божію ІѠ Лешн воевода и господинъ въсою Земле Оуггровлахѣнское сънъ великаго и прѣдобраго покойнаго ІѠ цешан воевод.

Дават господства ми сію повеленіе господства ми Иванов и със сънови ем елиц ем Богъ даст також да им ест Ѹ Скъбен учнъ али дел Опрѣнов въсах и шт сел и шт полю и шѣм и шт вод и със виноград и шт планин и шт по въс хотаром елика съ хокет изврат понеж га ест покѣпил Иван и със Бошка шт на Опрѣнѣ за ,ВМѢ аспри готови.

И пакѣпокупил Иван МѠ фалче за место за виноград шт на Стан снъ ІѠ[но]в за ФММ аспри.

И пак покопі Иван МѠ место шт на Стан снъ Маріен за ТМѢ аспри.

И пак покѣпил Иван МѠ место за виноград шт на Станчюл снъ Пѣркѣрѣшов за ТМѢМѠ аспри готови и шт на Опрѣн един место за МП [аспри].

И пак покопил Иван шт на шт Прилѣчю и шт Гора МѠ место за виноград шт на Андрею за РМН аспри и за МѠ ведрѣ за вино.

И пак покѣпил Иван МѠ место шт Мѣше шт на Шербан и шт на Циган и шт танкѣл за МѠ аспри.

И пак покѣпил Иван един мест Ѹ Съсксорин шт на Стан за ММ [аспри].

И пак покопил Иван МѠ ливадѣ шт на Прилче и шт Корне за РМК аспри.

И пак покопил Иван МѠ ливадѣ шт на Станчюл Кѣннеш и шт Кѣрнѣ за ТМѢ аспри.

И пак покопил Иван и Стонка и Бошка един место за шѣм шт на Станчюл Кѣнинѣш за ГМѢ аспри готови.

И пак покопил Иван учнѹ 8 Бирѣщи али дел Миш...в [н]ижина ...
Опришав вѣсах и със виноград за Мѹ аспри готов... шт на ... МВ фѣлч
за мѣсто за ЗМА [аспр]и готови.

И пак покопил Иван учнѹ 8 Къинещи шеаче дел шт на Зонка
дещера Станѣв вѣсах дел ен шт Лѣпѹшата и виноград със браници
за ХМО аспри готови.

И пак покопил Иван шт на Опрѣ Пѣцатѣл МА виноград със
браници и със место за СММ аспри. И адамѣшар сѣт вил на имѣ
Марко и Драгомир шт Къинещи и Марен и Стонка и Вишан шт
Береши и шт Скѣбени Пѣцигѣра и Стонка и Вонко и Албот.

И продадох сѹю именити людѣ виш рѣх сѹю учинѣ със виногради
и със местов иж повиш пис за нѹхом доброволю и със знание вѣсем
братѣм им и вѣсем мѣгишом и шт вишни и шт нижни и шт крѣстѣ
местѣ и шт прѣд господства ми.

Сего ради дадох и господство ми Иванов також да им ест очнѣ
въ шѣаб емѣ и сѣнови ем и вноком и прѣвночитом и ни шт когоч
непоколивимо по [о]ризмо господства ми.

Сеж и свѣдетелю поставлеем гсдва ми: жѣпан Хриза велики
дворник и жѣпан Владѣл велики логофет и жѣпан Дѣмитрашко велики
вистѣар и жѣпан Миѣо велики спатар и жѣпан Мѣшат велики столник
и Бѣзинка велики комис и Васѣлѣе велики пѣхарник и жѣпан Алиѣандрѣ
велики постелник.

И ис[правник] жѣпан Владѣл вел логофет.

И пис аз Митре логофет въ дивно стол град Бѣкѣрец 8 месеца
авгѣст МА дѣни вѣлѣт ,ЗРМЛИ.

ІW LEWN ВОЕВОД МИЛОСТИЮ БОЖІЮ ГОСПОДИНЪ

†Din mila lui Dumnezeu Io Leon voievod și domn a toată Țara
Rumânească fiul marelui și preabunului răposatului Io Ștefan voievod.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Ivan cu feciorii lui căți
Dumnezeu îi va da, ca să-i fie ocină la Scăueni¹¹ însă partea lui Oprean toată și
din sat și din câmp și din pădure și din apă și cu viile și din munte și cu tot
hotarul oricâtă se va alege, deoarece a cumpărat Ivan și cu Boșca de la Oprean
pentru 2700 aspri gata.

Și iar a cumpărat Ivan 1 falce de loc de vie de la Stan feciorul lui Ion
pentru 550 aspri. Și iar a cumpărat Ivan 1 loc de la Stan feciorul Mariei pentru
360 aspri.

¹¹ Probabil Scăueni, comuna Berislăvești, județul Vâlcea (fost Argeș), socotind
după Dumitru Dolofan (vezi documentul următor) care avea proprietăți în zonă, ca și
după menționarea satelor Căinești și Lăpușata, ambele din jud. Vâlcea.

Și iar a cumpărat Ivan loc de vie de la Stanciul feciorul Purcărușului pentru 361 aspri gata și de la Oprean un loc pentru 80 [aspri]?

Și iar a cumpărat Ivan de la Prilăciul și de la Sora 1 loc de vie de la Andrei pentru 150 aspri și pentru 9 vedre de vin.

Și iar a cumpărat 1 loc de la Mâșce de la Șerban și de la Țigan și de la Iancul pentru 200 aspri. Și iar a cumpărat Ivan un loc la Săscorin de la Stan pentru 40 [aspri].

Și iar a cumpărat Ivan 1 livadă de la Prilice și de la Cornea pentru 120 aspri. Și iar a cumpărat Ivan 1 livadă de la Stanciul Căineș și de la Cârnea pentru 360 aspri.

Și iar a cumpărat Ivan și Stoica și Boșca un loc de pădure de la Stanciul Căineș pentru 260 aspri gata. Și iar a cumpărat Ivan ocină la Birești însă partea lui Mio ... de jos ... a lui Opriș toată și cu vie pentru 400 aspri gata ... de la ... 2 falce de loc pentru 61 aspri gata.

Și iar a cumpărat Ivan ocină la Căinești însă partea de la Zoica fiica Stanei întreaga parte a ei de la Lăpușata și via cu braniștea pentru 680 aspri gata.

Și iar a cumpărat Ivan de la Oprea Puțatul o vie cu braniștea și cu [un] loc pentru 240 aspri. Și adălmășari au fost pe nume: Marco și Dragomir din Căinești și Maren și Stoica și Vișan din Berești și din Scăueni Puțigheara și Stoica și Voico și Albot.

Și au vândut acești numiți oameni mai sus aceste ocine cu vie și cu locurile carele sunt mai sus scrise de a lor bunăvoie și cu știrea tuturor fraților și tuturor megiașilor din sus și din jos și dinprejurul locului și dinaintea domniei mele. Pentru aceea am dat și domnia mea lui Ivan ca să-i fie ocină și de ohabă lui și feciorilor lui și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit după porunca domniei mele.

Iată și martori pune domnia mea: jupan Hrizea mare vornic și jupan Vladul mare logofăt și jupan Dumitrașco mare vistier și jupan Miho mare spătar și jupan Mușat mare stolnic și Buzinca mare comis și Vasilie mare paharnic și jupan Alexandri mare postelnic.

Și ispravnic jupan Vladul mare logofăt.

Și am scris eu Mitre logofăt în minunata cetate de scaun București în luna august 1 zile în anul 7138 [1630].

IO LEON VOIEVOD DIN MILA LUI DUMNEZEU DOMN.

Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, *Documente istorice*, II/29.
Original hârtie, rupt la îndoiture, restaurat.

* Lectură incertă.

V

1630 (7138) aug. 3. Cartea lui Leon Tomşa voievod prin care întăreşte lui Radu, Ivan şi altora ocină în satul Scăueni.

Милостію [Божію Іw Лешн воевода] и господинъ вѣсою Земле Оугрррвлахїи[ское сѣн]ъ великаго и прѣдобраго покон[наго Іw шеф]ан воевод.

Дават господства ми сїю повеленіе господства ми [сіе] люде мегїаш на име Радѹл и сѣнъ Wпр[ев]... Кръстев и вноком Wпришѣлов Иванов и сѣнъ его Владѹл и Кръчиюнов зѣт Бошкѣв и Wпрев ... росла ... сѣновн Алботов и Тѣтѹмев! и Мнїхл сѣнъ Бошкѣв и ... и сѣс сѣновн елици Богъ даст кож да ест им учнѹ шеач нїхном дел за учнѹ и за виноград и сѣс нїхном покопение wt село Скѣѹани и wt сел и wt полю и шѹм и wt вод и wt виноград и wt планиномѹ и wt по вѣс хотаром елико се хокет избрат понеж га ест стара и права учнѹ wt дѣдо ю придѣдо. Таж кѣда ест бил при дни Іw Радѹл воеводъ Шербан а село Скѣѹени се ест продал Драгомировѹ Долофан и сѣнъ ем Първѹ сѣс нїхном учне да бѹдет вечени, дел Франов, а сїю нїж виш речен люде нест продал ница а нѹ сѹт кнез како сѹт били wt преждѣ врѣме wt дѣдо ю и прѣдѣд. И прїдош самми прѣд господства ми и свѣдетествоваш пред господства ми сѣс мнози люде добре како нест продал се сїю виш речени людї. Таж аще нїзвацици Първѹл Долофан нѣкое книг по вѣс сѣло да не се върѹетъ понеж не ест тѹ сѣпродал вѣс слело, а нѹ ест остал мнози мегїаш непродани кон сѹт били наследници селов. Тем ради сѣм сѣтворил господство ми книг сїю господства ми како да бѹдте кнез како сѹт бил wt прѣжде врѣме да бѹдет учне емѹ вѣ хѹѣ емѹ и сѣновн емѹ и вноком емѹ и правночитом и ни wt когож непоколебим поризмѹ господства ми.

Беж и свѣдетел поставлем господства ми: жѹпан Хриза велики дворник и жѹпан Владѹл велики логофет и жѹпан Јѹнаке велики вистїгар и жѹпан Мнѹх велики спатар и жѹпан Мѹшат велики столник и Бѹзинка велики комис и жѹпан Костандин велики пѣхарник и жѹпан Алѣандрн велики постелник.

И исправник жѹпан Владѹл велики логофет.

И ѹмѣза аз Дѹмитрѹ логофет вѣ дивнѹ стол град нарецаемаг Бѹкѹреѹ ѹ месеца авгѹст МГ дѣни вѣлѣт ,ЗРММЛН.

ІW ЛЕШН ВОЕВОД МИЛОСТІЮ БОЖІЮ ГОСПОДИНЪ

†Din mila lui Dumnezeu Io Leon voievod și domn a toată Țara Românească fiul marelui și preabunului răposatului Io Ștefan voievod.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele [acestor] oameni, megiași pe nume Radul și fiul lui Oprea ... lui Cârstea și nepotul lui Opriș, lui Ivan și feciorul lui Vladul și lui Crăciun cumnatul lui Boșcă și lui Oprea ... roslea ... feciorii lui Albotă și Tătulea și Mihail feciorul lui Bocșa și ... și cu feciorii câți Dumnezeu va da să le fie ocină, însă partea lor de ocină și de vie și cu cumpărăturile lor din satul Scăuiani și din sat și din câmp și din pădure și din apă și din vii și din munte și de peste tot hotarul, oricât se va alege, deoarece aceasta este veche și dreaptă ocină de la moșii lor [și] strămoșii [lor]. Atunci când a fost în zilele lui Io Radu voievod Șerban iar satul Scăueni s-a vândut lui Dragomir Dolofan și feciorului lui Pârveu cu ocinele lor să fie vecini, partea lui Franea, iar acești oameni care sunt ziși mai sus nu au vândut nimic, ci sunt cnezi cum au fost dinainte vreme din moși strămoși. Și au venit înșiși înaintea domniei mele și au mărturisit înaintea domniei mele cu mulți oameni buni cum că nu s-au vândut acești mai sus ziși oameni atunci. Iar dacă va scoate Pârveu Dolofan oarece carte pentru întregul sat să nu se creadă, deoarece nu s-a vândut tot satul ci au rămas mulți megiași nevânduși dintre cei care au fost moștenitorii satului.

Pentru aceea am întocmit domnia mea cartea aceasta a domniei mele ca să fie cnezi cum au fost dinainte vreme să le fie ocinele lor de ohabă lor și feciorilor lor și nepoților lor și strănepoților și de nimeni neclintit după porunca domniei mele.

Iată și martori punem domnia mea: jupan Hrizea mare vornic și jupan Vladul mare logofăt și jupan Ianache mare vistier și jupan Miho mare spătar și jupan Mușat mare stolnic și Buzinca mare comis și jupan Costandin [Cantacuzino fost] mare paharnic¹² și jupan Alexandri mare postelnic.

Și ispravnic jupan Vladul mare logofăt.

Și am scris eu Dumitru logofăt în minunata cetate de scaun numită București în luna august 3 zile în anul 7138 (1630)

IO LEON VOIEVOD DIN MILA LUI DUMNEZEU DOMN.

Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, *Documente istorice, II/30*.
Original slav, restaurat

¹² În locul lui Vasilie mare paharnic.

Congresul Internațional al Arhivelor, Viena, 23-29 august 2004

În perioada 23-29 august 2004 s-au desfășurat, la Viena, lucrările celui de-al XV-lea Congres Internațional al Arhivelor.

România a fost reprezentată la Congres de o delegație formată din: chestor Ioan Oros, directorul general adjunct al Arhivelor Naționale, șeful delegației, consilier superior Ioana Grigorie, din cadrul D.A.N.I.C., Marlen Negrescu, consilier superior la D.J.A.N. Timiș, conf. univ. dr. Constantin Burac, decanul Facultății de Arhivistică, Tudor Rățoi, directorul D.J.A.N. Mehedinți, Dan Pintilie, directorul D.J.A.N. Argeș, Ioan Drăgan, directorul D.J.A.N. Cluj și Diana Joița, din partea Federației Arhiviștilor din România. Deschiderea oficială a lucrărilor a avut loc în după-amiaza zilei de 23 august a.c., în prezența președintelui C.I.A., Elisa de Santos Canalejo, a președintelui Austriei, reprezentanților Guvernului austriac, directorului general al Arhivelor Statului din Austria, Lorenz Mikoletzki, care, la sfârșitul lucrărilor, a preluat pentru patru ani conducerea C.I.A., a primarului Vienei și a altor demnitari, membri ai corpului diplomatic și ai unor instituții de știință și de cultură din Austria.

În raport cu perspectiva din care a fost subliniată semnificația acestuia, evenimentul a prilejuit celor care au vorbit la deschidere ocazia de a remarca însemnătatea Arhivelor ca memorie a umanității, a națiunilor și societăților, calitatea lor de element definitoriu pentru identitatea acestora și de element cheie al societății informației, baza continuității instituțiilor și justificarea drepturilor lor ca și a drepturilor individuale. Prin faptul că garantează accesul cetățenilor la informația administrativă și dreptul popoarelor de a-și cunoaște propria istorie, Arhivele sunt esențialmente în serviciul democrației, al responsabilității exercitării puterii și al unei bune guvernări.

Pornind de la aceste considerente, s-a socotit imperativă aprecierea că, începând cu 2004, Arhivele, în frunte cu instituția diriguitoare la nivel planetar în domeniu, C.I.A., au datoria să-și propună să aplice o strategie în patru puncte vizând: consolidarea calității C.I.A. de reprezentant respectat și larg recunoscut al instituțiilor Arhivelor și arhiviștilor de pretutindeni; întărirea Arhivelor în poziția de conducător eficace în opera de primenire conceptuală în materie și a tehnologiilor de gestiune a informației și a științei; întărirea Arhivelor în rolul ce trebuie să-l aibă în prezervarea accesului public la patrimoniul cultural al popoarelor din întreaga lume; profesioniștii Arhivelor și ai gestiunii documentelor din toate țările trebuie să fie din ce în ce mai bine formați și competenți pentru a-și asuma responsabilitățile în deplină cunoștință de cauză.

În cursul deplasării, în conformitate cu programul manifestărilor, structurat pe o diversitate de seminarii, ateliere, mese rotunde și expoziții de lucru (produse și tehnologii), precum și în acord cu hotărârile adoptate prin consens, membrii delegației

s-au străduit să fie prezenți la cât mai multe dintre temele aflate, sub diferite forme, pe ordinea de zi a Congresului, încercând să rețină din experiența, ideile, succesele, dificultățile și motivele de reflecție ale arhiviștilor din alte țări, în beneficiul branșei arhiviștilor din România.

O categorie de teme de mare interes a fost cea referitoare la ceea ce, în termeni uzuali, s-ar putea numi **lucrările arhivistice de bază**. Astfel, una din sesiuni a avut ca obiect **selecționarea documentelor**, considerată ca **proces de evaluare și prelucrare**, având la bază **criterii** conducătoare judicioase alese și bine fundamentate. Una din idei a fost că o selecționare calitativ corespunzătoare este condiționată de efectuarea acestora de către arhiviști preponderent aleși pentru un astfel de gen de lucrare, numiți **arhiviști de teren**, buni practicieni, cu mare experiență și buni cunoscători ai legislației. Procedural, selecționarea trebuie să se bazeze pe: **examinarea punctuală a unităților arhivistice**, **evaluarea contextuală** a acestora, **înțelegerea funcțiilor documentelor** (s-a vorbit de o **funcție societală** a acestora), astfel încât să poată fi stabilite **relațiile cu celelalte documente**, în condițiile unei **jurisdicții date** și a **interacțiunii instituționale** și, în fine, pe efectuarea **diferențiată a evaluării** documentelor supuse selecționării, în raport cu dimensiunea lor **publică sau privată**. Astfel organizată, selecționarea depinde în bună măsură de **rolul evaluatorului** și de **responsabilitatea** lui, de **poziția** lui în **ierarhia instituțională**, de **echidistanța** și **obiectivitatea** care trebuie să-i conducă activitatea (apelând la **lege** și la **deontologia** profesională și respingând **presiunile** din orice direcție ar putea să vină: politice, instituționale, personale etc.). S-a exprimat, de asemenea, părerea că selecționarea trebuie să fie o **activitate transparentă**, cu o **participare** cât mai **largă**, care să implice inclusiv persoane din societatea civilă (ale căror sugestii ar fi colectate prin Internet, contabilizate, evaluate și alese în funcție de relevanța și seriozitatea lor). Au fost, desigur, abordate și **criteriile selecționării**, în strânsă legătură cu conceptul de **valoare**, înțeleasă ca **valoarea primară (directă)**, dată de utilitatea în timp a documentelor pentru creatorul lor și **valoarea secundară (indirectă)**, dată de utilitatea științifică și patrimonială a documentelor. Un punct de vedere interesant, dar nu absolut inedit, a propus selecționarea bazată pe principiul **eșantionului**, operațiune esențialmente **statistică**, un „compromis” aplicabil unor **serii omogene** de documente. Aleasă, în principal, din **motive de costuri** și propunându-și să rețină pentru păstrare permanentă **eșantioane reprezentative** de documente (mărturii pentru anumite tendințe cu funcție de recomandare globală din societate), selecționarea întemeiată pe eșantion presupune o **decizie greu de luat** din partea arhivistului, o decizie ce trebuie **planificată** și **coordonată** cu alte decizii, după o serioasă documentare și pregătire prealabilă. Acest tip de selecționare ar prezenta avantajul că **salvează bani și spații de depozitare**, nu **afectează esențial scopurile cercetării** și se poate efectua pe cale electronică.

O altă categorie de teme a avut în atenție **arhivele ca memorie a umanității**. Una din ședințe a propus problema **salvării arhivelor particulare ale celui de-al**

doilea război mondial, văzută prin prisma experienței franceze în această materie și concretizată în preluarea de la combatanții în Rezistență, individual sau prin diverse asociații și fundații ale acestora, a unor cantități importante de documente, pentru care în 2001 a fost publicat un „**Guide du détenteur d’archives de la Resistance et de la Deportation**”, în fond o evidență a deținătorilor, modele de inventare și de contracte de donare, sfaturi privind salvarea arhivelor etc. Pentru noi, ghidul poate servi ca punct de referință în perspectiva unei campanii de salvare a documentelor referitoare la lupta anticomunistă sau la diferitele deportări de după al doilea război mondial.

Aceleiași categorii de probleme i s-a circumscris și dezbateră consacrată **aspectelor legale și politice ale arhivelor dispersate (înstrăinate, strămutate)**. Au exprimat puncte de vedere reprezentanții Rusiei, Poloniei și S.U.A. Potrivit părerii primului, ca problemă de simbolistică națională, restituirea arhivelor este în egală măsură o expresie a voinței factorilor politici. Ideal ar fi ca în această materie să funcționeze principiul reciprocității. A existat un acord asupra faptului că reglementările internaționale n-au creat un cadru normativ apt să favorizeze restituirile de patrimoniu arhivistic și să combată transferurile ilegale și furturile de arhive. Exemplele referitoare la Polonia și la felul în care s-au aplicat prevederile rezoluției de la Potsdam sunt o mărturie în această privință. C.I.A. are datoria să contribuie la perfecționarea și implementarea cadrului juridic, fiindcă realmente există aspecte greu de definit, ca de pildă: existența sau nonexistența mandatelor sau contractelor legale privind returnarea; delimitarea precisă a arhivelor particulare de cele oficiale; stabilirea deosebirilor între bunurile imobile și arhive ca bunuri imobile; deosebirile între proveniența și pertinența teritorială etc. Poate și din pricina labilității termenilor juridici, Rusia și S.U.A. nu par să împărtășească ideea unei retrocedări faptice a materialului arhivistic. În acest caz, o alternativă ar putea fi programele de tipul „Reconstitution of the Memory of Poland”, agreate de Consiliul Europei, bazate pe soluția accesului gratuit la baze de date regionale, copii de pe documente pentru fonduri comune, publicarea de ghiduri ș.a. sau acordurile bilaterale între țări interesate, pentru schimbul de microfilme și crearea de baze de date cu acces liber etc.

Plină de învățăminte a fost și tema despre **arhivele prezidențiale din S.U.A. și Franța**, sub aspectul **constituirii și accesului** la ele. Experiența celor două țări arată deosebiri nete între ele, sub aspect legislativ, organizatoric, acces etc. În S.U.A., documentele prezidențiale sunt concentrate la Biblioteca prezidențială, instituție destinată să ofere o imagine multiplă despre o administrație, incluzând, în egală măsură, documente și publicații. Biblioteca stochează atât documente guvernamentale, cât și documente private care, indiferent de proveniența și natura lor și cu toate că noțiunea de „document prezidențial privat” a suferit o mare lovitură în timpul celui de-al doilea mandat al lui Richard Nixon, sunt supuse, sub aspectul accesului, unor numeroase clauze restrictive, urmare a privilegiului pe care președinții americani îl au în această materie și tradiției de stat americane desprinse din configurația specifică a

principiului proprietății în America. În Franța, Arhivele prezidențiale sunt socotite parte inalienabilă a Arhivelor publice, referindu-se la activitatea statului, motiv pentru care reprezentantul acestui serviciu îl însoțește pe președinte în vizitele din interiorul țării și din străinătate, având un rol esențial în decizia politică, în domeniul apărării și cel diplomatic. Consultarea documentelor este pusă sub conducerea personală a președintelui, fiind suficient de deschisă. Sunt supuse restricțiilor doar documentele privind viața personală a președinților, apărarea țării, negocierile internaționale și securitatea statului. Este limpede că modelul francez este mai apropiat de felul în care s-a constituit și tradiția arhivistică românească, putând fi luat ca punct de referință în organizarea și valorificarea documentelor create de președinția României.

Un interes special au stârmit, la rândul lor, sesiunile și seminariile consacrate problemelor privind documentele create de fostele partide comuniste și muncitorești din țările ex-socialiste și nu numai. O secțiune a Congresului a tratat aceste arhive din punctul de vedere al **destinului și statutului lor actual**. Vorbitorii au remarcat că **integrarea** (sau **încorporarea**, cum a preferat să numească acest proces reprezentantul Ucrainei) Arhivelor fostelor partide comuniste în Arhivele naționale ale statelor ex-comuniste constituie un caz unic, necesar și restitativ în istoria arhivelor. El a fost generat de decizia politică și mai cu seamă de cererea și interesul marcant al publicului pentru aceste arhive. De aceea, către sfârșitul anilor '80 și îndeosebi la începutul anilor '90 în toate țările ex-comuniste au fost elaborate metodologii și reguli de bază, menite să înfăptuiască această integrare având ca scop transformarea unor instituții închise în Arhive publice. În nici una dintre țările în cauză procesul de integrare nu este încheiat, deși până în prezent s-au prelucrat mii de fonduri de arhivă însumând cantități impresionante de documente. Cea mai avansată în acest proces pare să fie Polonia. De-a lungul prelucrării documentelor, arhiviștii au avut de rezolvat probleme dificile între care, în primul rând, **recenzarea și identificarea arhivelor respective** (în Rusia, în acest sens s-a efectuat o adevărată anchetă-recensământ, bazată pe un chestionar referitor la situația documentelor în cauză), apoi **elaborarea și aplicarea metodologiilor (recomandărilor, în cazul Ucrainei) necesare, vizând nu numai întocmirea evidenței documentelor, ci și stabilirea condițiilor de păstrare și, mai ales, de folosire a acestora, publicarea instrumentelor de informare și de lucru, declasificarea documentelor etc.** Peste tot s-a manifestat și se manifestă un interes incontestabil pentru aceste documente din partea cercetătorilor, sperându-se că ele vor ajuta la înțelegerea mai exactă a istoriei secolului al XX-lea și a rolului pe care partidele comuniste l-au jucat în această perioadă. Folosirea documentelor este, însă, în toate cazurile condiționată de stadiul la care a ajuns întocmirea evidenței și de unele situații specifice țărilor în cauză. Concluzia de ansamblu a dezbaterilor a fost că problema Arhivelor fostelor partide comuniste și muncitorești rămâne în continuare deschisă sub numeroase aspecte, neputând fi înlăturată impresia că, voit sau nu, felul de soluționare

a problemei de către Arhivele rusești constituie, în această materie, un important punct de referință pentru Arhivele din republicile ex-sovietice.

Apropiat de lucrările cu tema de mai sus a fost și seminarul referitor la experiența **implementării proiectului digital al Arhivei Kominternului**. Această Arhivă constituie una dintre cele mai bogate surse de informare cu privire la istoria lumii între cele două războaie mondiale, cuprinzând 66 de fonduri cu 521 de părți structurale, 230000 de dosare (din care 93000 de dosare personale), întinse pe 15000 m.l. de arhivă. Descrierea totală a acestei arhive ocupă circa 22000 de pagini de inventar. Numit INCOMKA, proiectul constituirii Arhivei electronice a Kominternului a început în anul 1993 și este considerat cel mai mare proiect internațional în materie de arhivistică. Necesitând până în prezent cheltuirea a 1600000 de dolari americani, proiectul este de tip Windows XP, conținând 40% hard și software (materiale), 40% muncă digitală (pregătirea dosarelor) și 14% gestiunea proiectului. În trei ani, după ce s-a căutat să se vadă dacă sunt condiții pentru derularea lui, s-a creat cadrul juridic în referire, care a implicat un efort lung și dificil. În 1998, a început la Moscova proiectul pilot al celei mai importante colaborări destinate cunoașterii istoriei lumii secolului al XX-lea, la care au participat Arhive din mai multe țări. Noile documente electronice ale Kominternului în imagini sunt oferite acum la sălile de studiu și permit producerea de copii pentru a nu se degrada originalele. A doua etapă a prelucrării Arhivei electronice a Internaționalei a III-a prevede prelucrarea electronică a celor 93000 de dosare personale. În prezent, pe Internet există acces liber la aceste Arhive electronice, pentru organizații, instituții sau alți utilizatori, care pot obține copii sau cerceta documentele prin sălile de studiu. Proiectul nu a fost încă dus până la capăt, motiv pentru care, cu prilejul lucrărilor, s-a cerut sprijin financiar din partea unor organizații sau persoane fizice interesate și disponibile în această direcție.

În aceeași arie de interes s-a înscris și dezbateră relativă la **adevăr și reconciliere, arhivarea și accesul la documentele fostelor regimuri totalitare**. Este vorba despre două cazuri tipice în această privință, Africa de Sud și Germania. În prima țară, consecință a distrugerilor de documente înregistrate în succesiunea alegerilor din 1994, în anul următor s-a înființat o comisie pentru salvarea arhivelor și adunarea mărturiilor despre încălcările drepturilor omului în timpul regimului de segregare rasială. Activitatea comisiei a avut ca rezultat o bază de date conținând atât numele opresorilor, cât și pe cele ale victimelor. Cea mai mare parte a documentelor colectate pe această cale au fost predate Arhivelor Naționale, mai puțin cele ale Ministerului Justiției, iar accesul la ele este liber, cu excepția celor care ar putea afecta drepturile victimelor și ale urmașilor acestora. Pe baza activității comisiei, au fost publicate trei cărți, care au stârnit opinii contradictorii, criticile aduse fiind, în general, de natură politică. Experiența Germaniei pune în evidență gestionarea arhivelor a două dictaturi, cea nazistă și cea din fosta R.D.G. Nu toate documentele au ajuns să fie salvate. Dacă regimul național-socialist a reușit să-și distrugă mare parte din documente, STASI, deși

a dat ordin în acest sens, nu a reușit să distrugă decât documentele referitoare la ajutorul acordat unor partide comuniste din străinătate și o parte din actele relative la membrii Partidului comunist. Datorită structurii unitare și centralizate a sistemului, s-a păstrat în bune condiții arhiva organizațiilor politice și administrative. Cît privește documentele privind perioada nazistă, unele din ele au fost recuperate din străinătate. Un proiect la care au lucrat peste 300 de Arhive a vizat depistarea documentelor referitoare la munca forțată din timpul războiului, în vederea acordării de compensații victimelor. În prezent, o problemă spinoasă este falsificarea documentelor cu originea în ambele regimuri, fie din interes comercial, fie din interes politic.

Delegația a urmărit, de asemenea, discuțiile în legătură cu **învățământul arhivistic și programele de pregătire profesională**. S-a aflat astfel că C.I.A. pregătește un studiu pentru elaborarea unei **metodologii de realizare a planurilor de pregătire profesională și de evaluare** a acestora, sens în care, în mai multe țări, au fost trimise chestionare, din care a rezultat marea diversitate a politicilor de învățământ arhivistic. S-a degajat, totodată, din aceste chestionare, nevoia larg resimțită, desigur și în Arhivele Naționale din România, a **reconsiderării ponderii practicii arhivistice**, observându-se, ca notă generală, distanța mare de la cursurile teoretice, prea seci, la realitățile practice, adesea greu de fixat într-o formulă abstractizantă. S-a subliniat, de aceea, că o pregătire profesională periodică se impune imperativ, augmentată cu cunoștințe actualizate și împrăspătate grație realităților arhivistice în continuă schimbare. În acest sens, în anii 2004-2006, prin comitetul de formare profesională al C.I.A. se derulează un proiect privind stabilirea unor modele pentru formarea prealabilă și cea continuă a arhiviștilor din punctul de vedere al instituției de arhivă.

În atenția participanților români la Congres s-au aflat, totodată, schimburile de idei între specialiști cu privire la aplicațiile de dată recentă în materie de **informatizare și digitalizare a arhivelor**. Una din teme a abordat proceduri de informatizare a arhivelor, enumerând și analizând etapele de urmat în informatizarea arhivelor de orice fel. C.I.A. are în intenție să elaboreze un ghid în acest sens, mai detaliat și mai actualizat decât studiul RAMP din deceniul trecut. De asemenea, reprezentanții unor firme de programare (Software) în domeniul Arhivelor – din S.U.A., Elveția – au prezentat aspecte generale privind informatizarea, iar în detaliu programe elaborate cu această țintă de firme din țările respective. Cât privește digitalizarea, s-a desprins că tendințele în acest domeniu, coroborate strâns cu cantitățile mari de documente din Arhive, fac necesară o reflecție serioasă în legătură cu ceea ce este mai important de supus digitalizării. S-a remarcat, de către unii, că prin procedeul clasic al microfilmării se pierde mult din calitatea imaginii originalului, în timp ce documentele scanate sunt mai fidele și pot fi prezentate și pe Internet, ceea ce ar constitui încă un avantaj al digitalizării. În același timp, aceasta naște nevoia unei primeniri a legislației în domenii neașteptate cum ar fi copyrightul, una din discuții purtându-se în legătură cu impactul acestuia și al noii tehnologii asupra Arhivelor.

O masă rotundă a supus discuției **înregistrările electronice** pentru care, încă din 1997, C.I.A. a început culegerea materialelor pentru întocmirea unui ghid practic privind accesul la ele. În 2004, cu sprijinul UNESCO, a apărut un “manual pentru arhiviști” referitor la astfel de înregistrări, care prezintă sisteme electronice și modul cum ele ajută instituțiile de arhivă în alegerea programelor, asigurând calitatea lor, siguranța și integrarea în sistemele electronice deja existente. S-a subliniat că sistemele electronice sunt complexe, iar în materie de Arhive trebuie să se țină seama de hârtie și de scris. Corespondența electronică este ușor de utilizat și se poate înregistra automat sau scana. Se scontează că în viitor înregistrările electronice vor juca un rol deosebit, solicitând din partea arhiviștilor o pregătire adecvată. Dacă astăzi Arhivele folosesc trei categorii de personal în domeniul electronic (arhiviștii cu cunoștințe în materie informatică, informaticienii și experții în informatică, fără a fi arhiviști), cum este inevitabil ca toți arhiviștii să aibă contact cu documentele moderne pe suport electronic, va deveni absolut necesar ca până în 2010 aceștia – **arhiviștii** – să ajungă experți în documentele electronice. Fiecare țară va trebui să adopte sistemul cel mai bun, care să răspundă corespunzător interesului Arhivelor din țara respectivă. Sunt încă multe întrebări în legătură cu documentele electronice, de pildă, despre modul de păstrare a acestora, originale și copii etc., dar există convingerea că dezvoltarea impetuoasă a tehnologiilor și societății va da acestora răspunsurile cuvenite.

Au prezentat interes pentru delegația română și temele privind **construcțiile în Arhive în zona de climă temperată**. S-a aflat, în această privință, că Arhivele din Scoția au efectuat cercetări în legătură cu riscurile, planificarea și echiparea Arhivelor, rezultatele lor putând fi accesate pe ICA-CBQ Home Page, unde este permanent actualizată bibliografia de specialitate, studiile de caz (care cuprind și detalii asupra noilor construcții), sunt prezentate posibilitățile de reducere a cheltuielilor, măsuri de securitate, adaptarea clădirilor existente la noi solicitări etc. De asemenea, s-a aflat că Arhivele din Australia au experimentat depozitarea documentelor în containere, în caz de dezastre, lipsă de clădiri ș.a., situație în care s-a impus ca măsură obligatorie de protecție punerea materialului arhivistic în cutii de carton, grație calității acestora de a atenua mult șocul modificărilor de temperatură și umiditate. La rândul său, Austria a făcut cunoscută experiența ei cu privire la punerea în funcțiune a noi spații de depozitare și extinderea celor existente – de exemplu, cele din Bregenz și Viena – unde spații industriale dezafectate, dar cu valoare de monumente istorice, au fost transformate în Arhive păstrându-se fațadele și reconstruindu-se interiorul adecvat noului scop. Dată fiind valoarea incontestabilă a experiențelor comunicate, acestea pot servi și Arhivelor românești, confruntate, după cum se știe, cu o acută criză de spații și de condiții nepropice păstrării documentelor.

Congresul a arătat, de asemenea, că există o preocupare largă, nu numai la noi, și pentru **promovarea imaginii Arhivelor în mentalitatea publică**, recomandându-se ca în acest efort chiar arhiviștii să purceadă la scrutarea și redefinirea percepției lor

despre ei înșiși. Trebuie întărită comunicarea cu posibillii utilizatori ai Arhivelor, aflând ce anume îi interesează pe aceștia să găsească în documente și nu comunicându-le exclusiv ce vor Arhivele să le ofere. Pe această temă, au fost prezentate două proiecte cu impact asupra unor anumite segmente de public, respectiv “200 de ani de imigrare în Anglia” și “Istoria făcută de fiecare dintre noi” (proiect danez). Pe bună dreptate, s-a apreciat că promovarea imaginii meritate a Arhivelor este esențială nu numai pentru public, ci și pentru instituție ca atare, interesată să atragă cât mai multe fonduri financiare și să-și întărească permanent locul în societate.

Alte teme care au făcut obiectul atenției delegației române au tratat **norma internațională asupra elementelor de identificare utilizate pentru arhivele referitoare la colectivități, persoane, familii; ce este „central” în Arhivele din Europa Centrală; standardele internaționale în materie de Arhive și, în fine, codul deontologiei profesionale.** În legătură cu această ultimă problemă, s-a remarcat că în prezent comunitatea mondială a arhiviștilor se află în fața asimilării și aplicării principiilor cuprinse în acest cod, adoptat în 1996, la Beijing, pe calea implementării unor coduri naționale, fiind firesc ca fiecare țară să aibă un cod propriu, în stare să constituie baza activității membrilor profesiei arhivistice din țara respectivă. În acest sens, codurile naționale trebuie să promoveze pentru arhiviști reguli generale și obligatorii, profesionale în raport cu societatea și cu cadrul ei legal și, concomitent, reguli de apărare a profesiei într-o epocă de schimbări rapide în întreaga societate umană, prevenind abuzurile și făcând din meserie o manifestare activă a responsabilității.

În afara participării la sesiunile, seminariile, mesele rotunde și celelalte manifestări din programul Congresului, în conformitate cu mandatul încredințat, delegația română a purtat discuții profesionale, interesând întărirea colaborării reciproce, cu reprezentanții și conducerea Arhivelor din Austria, Germania, Franța și Ungaria. Cu acest prilej, s-au făcut referiri la modul în care, de comun acord și pe bază de protocoale, se vor continua legăturile și schimburile cu Arhivele din țările respective, începând chiar cu anul 2005. Dintre aceste întâlniri, o valoare particulară, prin atmosfera cordială și prietenească în care s-a desfășurat, a avut-o cea cu delegația Franței, prilej cu care s-a mulțumit pentru sprijinul acordat stagiilor români la Stagiul tehnic de la Paris și a fost anunțată elaborarea unui proiect de baze de date despre Arhivele din țările membre EURBICA, solicitându-se ca România să desemneze o persoană de contact pentru această activitate.

La sfârșitul lucrărilor Congresului, a avut loc masa rotundă privind prezentarea activității asociațiilor profesionale ale arhiviștilor din țările participante. Discuțiile purtate în acest cadru au fost deosebit de animate, în mod neașteptat și cu mijloace moderne, promovând mai puțin asociațiile reprezentate, cât instituțiile Arhivelor (organizare, fonduri și colecții reprezentative deținute, construcții și spații de Arhivă mai vechi sau mai recente etc.) din țările înscrise la cuvânt.

În penultima și ultima zi a Congresului, s-au desfășurat lucrările adunării generale a C.I.A., la care a fost reprezentată și delegația României. Potrivit ordinii de zi, punctele cele mai importante au fost aprobarea prin vot a procesului-verbal al celei de-a 14-a Adunări Generale a C.I.A. (2000) și al Reuniunii delegaților din 2003; aprobarea rezoluției Congresului și a recomandărilor C.I.A.; aprobarea raportului financiar pe anii 2000-2003 și a bugetului pe anul 2005; stabilirea baremului cotizațiilor pe 2005-2008; aprobarea noilor secțiuni ale C.I.A.

În final, s-a adoptat, cu mare majoritate de voturi, Statutul revizuit al C.I.A.

Principalele observații la documentele dezbătute și adoptate au fost aduse de delegațiile Poloniei (repartizarea bugetului), Rusiei și Spaniei (privind adoptarea doar a limbilor franceză și engleză ca limbi oficiale ale C.I.A.).

S-a mai stabilit ca viitorul congres să aibă loc, în 2008, la Kuala Lumpur (Malaiezia).

În lumina celor arătate, se poate aprecia că participarea delegației României la Congresul C.I.A., în componența stabilită de conducerea instituției, a fost productivă, mandatul încredințat fiind realizat. S-a acoperit într-o măsură rezonabilă o paletă de probleme mai apropiată de necesitățile și activitatea arhiviștilor români și incomparabil mai largă decât au făcut-o precedentele participări românești la congresele C.I.A., desprinzându-se o experiență care va trebui fructificată în viitor. Este incontestabil că Arhivele Naționale ale României au datoriat să cultive și să întărească în mod permanent relațiile cu C.I.A. și celelalte organisme internaționale din domeniul arhivistic, cu Arhivele Naționale din celelalte țări și, în primul rând, din cele în care se află valori arhivistice românești, racordându-se la tendințele principale și cele mai noi din mișcarea arhivistică internațională, participând la manifestările din domeniu și organizând, la rândul său, acțiuni de cât mai ridicat nivel profesional.

TUDOR RĂȚOI

Contribuția Arhivelor Naționale ale României la reușita ediției din anul 2004 a Universității de Vară „Izvoru Mureșului”

Ediția a VII-a a Universității de Vară „Izvoru Mureșului”, cu tema **Comunități românești de pretutindeni și integrarea europeană**, s-a desfășurat, în perioada 19-25 iulie 2004, la Complexul Sportiv Național „Izvoru Mureșului”, județul Harghita, în organizarea Centrului European de Studii Covasna-Harghita și a Fundației Naționale pentru Românii de Pretutindeni, cu sprijinul Guvernului României, prin

Departamentul pentru Românii de Pretutindeni, și al Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.

La programul cursurilor au participat peste 100 de cursanți din țară și din alte 10 țări, reprezentând cele mai semnificative asociații românești din diasporă. În rândul participanților s-au aflat tineri, elevi, studenți, masteranzi, doctoranzi, profesori cu preocupări privind promovarea valorilor naționale, conviețuirea interetnică și afirmarea culturală, lingvistică și confesională în medii multietnice, precum și reprezentanții comunităților românești din Bulgaria, Ungaria, Ucraina, Republica Moldova, Uniunea Serbia-Muntenegru, Macedonia, Albania, Grecia, Germania, S.U.A., Italia și Olanda.

Programul Universității a cuprins teme precum : *Comunitățile românești de pretutindeni în programele partidelor politice din România ; Implicarea Bisericii Ortodoxe Române în sprijinirea românilor de pretutindeni ; Aportul comunităților românești din Occident și din vecinătate la integrarea României în Uniunea Europeană ; Comunitățile românești din vecinătate și Balcani, între deznaționalizare și integrare europeană ; Instrumente europene pentru păstrarea identității românilor din județele Covasna-Harghita și a romano-catolicilor din Moldova ; Cultura românească și cultura europeană ; Etimologia românească în slujba educației tinerei generații ; Comemorare Ștefan cel Mare și Sfânt – 500 de ani de la trecerea la cele veșnice ; Arhivele din județele Covasna și Harghita, surse de cercetare și documentare a culturii și spiritualității românești din arcu intracarpatic.*

În programul Universității au mai fost incluse și alte activități, dintre care amintim : excursii documentare, lansări de carte și publicații, stand de carte și publicații, activități distractive, momente folclorice, dezbateri, prezentarea editurilor „Tritonic” și „România Pur și Simplu”, participarea la programul liturgic de la mănăstirile „Sfântul Prooroc Ilie”, din Toplița, și „Adormirea Maicii Domnului”, din Izvoru Mureșului ș.a.

Au susținut prelegeri miniștri, parlamentari, academicieni, profesori universitari, oameni de cultură, istorici, sociologi, cercetători, arhiviști și publiciști din principalele centre universitare ale țării și din străinătate.

La reușita ediției din anul 2004 a Universității de Vară „Izvoru Mureșului”, o importantă contribuție și-au adus Arhivele Naționale, prin participarea la dezbaterile temelor *Comemorare Ștefan cel Mare și Sfânt - 500 de ani de la trecerea la cele veșnice și Arhivele din județele Covasna și Harghita, surse de cercetare și documentare a culturii și spiritualității românești din arcu intracarpatic.*

Tema *Comemorare Ștefan cel Mare și Sfânt - 500 de ani de la trecerea la cele veșnice* s-a desfășurat în incinta sacră a Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului”, fiind deschisă de intervenția P.S.S. Ioan Selejan, Episcopul Covasnei și Harghitei, care, printre altele, a spus „...ne-am adunat astăzi aici, prin mila lui Dumnezeu și din prunca Măriei Sale Ștefan Vodă al Moldovei. Au răspuns prezent la glasul tulnicului, pelângă frații participanți la Universitatea de Vară «Izvoru Mureșului», și preoții din Eparhia

Covasnei și Harghitei”. Prea Sfinția Sa a amintit faptul că, la patru ani după căderea Constantinopolului, „Dumnezeu cheamă un tânăr din părțile Moldovei să apere Europa deja consolidat creștină. Acesta a fost, oricât ar încerca unii să-l conteste, chemat de Dumnezeu. Voievodul Moldovei a fost uns chiar în Săptămâna patimilor, ceea ce înseamnă că avea mult de pățimit cât va fi la cârma Moldovei...Prin Ștefan cel Mare se pune în evidență tipologia suveranului sfânt. Este greu să conduci o țară și să îmbraci și haina sfințeniei, în același timp în care la sold trebuie să ai și spada. Apoi, vedem în lumina marelui voievod, stabilindu-se categoriile tipologiei ctitorului. Cum trebuie să fie un ctitor ? Oricine dintre noi, sau oricare conducător din țara aceasta, ca să rămână în istorie și ctitor de biserici și de lăcașuri sfinte, trebuie să ia ceva din cartea vieții domnului Moldovei...Dacă Ștefan nu s-ar fi luptat cu această lume musulmană, noi astăzi e posibil să nu-l mai fi avut pe Dumnezeu, n-am mai avea-o pe Maica Domnului și n-am avea atâția sfinți care sunt în spațiul nostru românesc. Aceste valori nepieritoare le-a apărât domnul Moldovei” – a ținut să sublinieze, în încheierea intervenției sale, Vlădica Ioan.

Moderatorul dezbaterii, prof. dr. Liviu Boar, directorul Direcției Județene Mureș a Arhivelor Naționale, arătând semnificația acțiunii, în contextul manifestărilor consacrate împlinirii a 500 de ani de la trecerea în eternitate a domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt, a dat apoi cuvântul doamnei Elisabeta Marin, directorul Direcției Județene Brașov a Arhivelor Naționale, care a prezentat tema *Documente din perioada domniei lui Ștefan cel Mare în Arhiva brașoveană*. În acest context au fost puse în evidență multiplele și intensele legături dintre Moldova și Transilvania, din vremea lui Ștefan cel Mare, relațiile politice, comerciale și culturale dintre cele două provincii istorice românești, consemnate în cele 33 de documente, scrise în limbile slavă, latină și germană, aflate în fondul *Primăria Brașov*.

Profesorul Vilică Munteanu, directorul Direcției Județene Bacău a Arhivelor Naționale, a prezentat tema *Ștefan cel Mare și Borzești*, trecând în revistă argumentele referitoare la relațiile deosebite ale marelui domnitor cu localitatea Borzești unde, după toate probabilitățile, s-a născut. În șirul acestora, s-a amintit faptul că, Borzeștiul este singura localitate rurală în care Ștefan a construit o biserică într-un loc în care nu s-a desfășurat o bătălie și că podul de piatră, construit la 7 km de Borzești, este cel mai vechi pod practicabil existent astăzi la noi în țară.

Cercetătorul Ioan Varta, din Chișinău, a vorbit în intervenția sa despre *Ștefan cel Mare, în viziunea guvernanților de la Chișinău*, care au încercat, o dată cu manifestările de la Putna, „să-l privatizeze și să-l exploateze în interes politic, electoral, deformându-i meritele și imaginea”. Ioan Varta a precizat că unii istorici din Republica Moldova încearcă să-l prezinte pe Ștefan cel Mare ca „părintele națiunii moldovenești”, aberații care constituie o profanare a istoriei noastre comune.

Poetul Vasile Tărățeanu, din Cernăuți, a prezentat aspecte ale modului cum este receptat astăzi Ștefan cel Mare, în mediile științifice, culturale și civice din

Ucraina, faptul că, deși la primul Congres al românilor din nordul Bucovinei, în 1991, s-a pus problema ridicării unui monument al lui Ștefan cel Mare în Codrii Cosminului, demersurile întreprinse au rămas numai dorințe, deoarece „imediat s-au găsit 11 organizații civice, societăți neguvernamentale și partide și încă 12 «mari savanți»”, care au protestat împotriva ridicării acestui monument pentru „un cotropitor, un ucigaș și călău al Bucovinei.

În încheierea dezbaterii a luat cuvântul prof.univ.dr. Corneliu Mihail Lungu, care a prezentat albumul de documente *Ștefan cel Mare- 500* și volumul *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare* – lucrări apărute în anul 2004, sub egida Arhivelor Naționale. „Prin cele două volume – a ținut să precizeze Domnia sa – am vrut să dovedim, fără putință de tăgadă, că pe lângă calitățile de mare strateg, veșnic luptător, bun gospodar și iubitor de dreptate, voievodul moldovean a fost înzestrat cu însușiri alese, puse în slujba culturii și a artei. Dovadă, în acest sens, sunt numeroasele ctitorii, bisericesti și laice, ridicate de-a lungul și de-a latul teritoriului istoric al Moldovei...Chiar dacă, de-a lungul secolelor, părți însemnate din teritoriul Moldovei istorice au fost înstrăinate, iar locuitorii lor supuși proceselor de deznaționalizare, mărturiile documentare și edificiiile culturale nu au putut fi distruse în întregime, multe dintre ele dăinuind în timp, până în zilele noastre. Astăzi, ele fac parte integrantă din moștenirea de inestimabilă valoare pe care Ștefan cel Mare a lăsat-o urmașilor...Prin apariția celor două volume – a subliniat directorul general al Arhivelor Naționale ale României – s-a dorit să se demonstreze că Ștefan a fost ce a fost și mai cu seamă să se dea o replică celor care astăzi vor să înlăture mitul lui Ștefan cel Mare...Ștefan nu a fost un mit, ci o mare și adevărată realitate. Vrem să atragem atenția celor care caută să umbrească personalitatea lui Ștefan cel Mare – a menționat în încheiere profesorul Corneliu Mihail Lungu – că nu vor putea să demitizeze personalitatea acestui mare voievod”.

Tema *Arhivele din județele Covasna și Harghita, surse de cercetare și documentare a culturii și spiritualității românești din arcul intracarpatic*, moderată de dr. Ioan Lăcătușu, șeful Serviciului Metodologie, Indrumare și Control din Arhivele Naționale, a beneficiat de participarea domnului prof.univ.dr. Corneliu Mihail Lungu, directorul general al Arhivelor Naționale, precum și a directorilor Direcțiilor Județene ale Arhivelor Naționale din Mureș – dr. Liviu Boar, Harghita – prof. Ana Dobreanu, Covasna – prof. Dan Baicu și Bacău – prof. Vilică Munteanu.

Din intervențiile participanților la dezbateri s-a desprins cu claritate ideea că documentele din Arhive probează indubitabil existența în arcul intracarpatic, în urmă cu sute de ani, a unor puternice comunități românești, în absolut toate localitățile din județele Covasna și Harghita, cât și legăturile permanente ale acestora cu românii de pe ambii versanți ai Carpaților, iar, pe de altă parte, pun în evidență procesul de asimilare și deznaționalizare a românilor din zonă. Din păcate, această bogăție extraordinară de informații documentare nu a fost valorificată decât în mică măsură, spre deosebire de documentele referitoare la populația maghiară, care au fost asiduu cercetate. De aceea,

este necesară o acțiune concertată, sistematică, de cercetare și punere în valoare a tuturor acestor mărturii documentare, aflate în depozitele Direcțiilor Județene Covasna și Harghita, dar și a celor din întregul sistem al Arhivelor Naționale, documente care pot reliefa adevărata evoluție a structurii etnice și confesionale din sud-estul Transilvaniei.

Prezentându-se conținutul unor inițiative legislative, care urmăresc trecerea în subordinea autorităților publice locale a Direcțiilor Județene ale Arhivelor Naționale și reorganizarea acestora pe principii care nu au nimic în comun cu tradiția arhivisticii românești și practica arhivistică europeană, participanții la dezbateri au solicitat adoptarea, în regim de urgență, a noii Legi a Arhivelor Naționale, elaborată cu participarea și contribuția arhiviștilor din întreaga țară, în consens cu mutațiile survenite în societatea românească actuală și cu prevederile legislației arhivistice europene.

IOAN LĂCĂTUȘU

„Cehii din România”

Expoziția de fotografii cu acest generic, datorată artistului fotograf Pavel Kroch, a fost inaugurată la Muzeul Național de Artă din București, în prezența premierului Republicii Cehe, Vladimir Spidla, cu ocazia vizitei sale oficiale în România, a E.S. ambasadorul Cehiei la București, Radeck Pech, ministrului Culturii și Cultelor din România, acad. Răzvan Theodorescu, a unor personalități culturale de la Centrul Ceh și din alte instituții de cultură din București.

Expoziția este o manifestare organizată în cadrul proiectului intitulat „Exilul ceh și slovac din sec. XX”, inițiat de Asociația pentru cultură și dialog K 2001, cu sediul la Brno, având ca președinte pe Jan Kratochvíl. Acesta s-a adresat arhivelor, muzeelor, specialiștilor minorității cehe și slovace din exil, persoanelor particulare pentru a contribui cu mărturii la clarificarea necunoscutelor din istoria acestora. La vernisajul expoziției a participat o formație muzicală populară cehă din satul Gârnici, din Banat, cu prezentarea unor costume populare cehe și alte tradiții specifice satului Sfânta Elena (comuna Pescari, jud. Caraș-Severin).

Minoritatea cehă a sosit în Banatul românesc începând din anii 20 ai sec. al XIX-lea. În regiunea deluroasă a Banatului, pe malul stâng al Dunării, se găsesc câteva sate cu locuitori cehi. Primul val de coloniști cehi s-a produs din cauze economice și sociale, aceștia venind pe aceste meleaguri cu speranța că vor primi terenuri agricole gratuite, scutiri de serviciul militar, de robotă și de impozite. În decursul câtorva ani, au fost înregistrate nouă valuri de coloniști și au fost înființate câteva sate cehești: în anul 1823 satul Sf. Elisabeta, un an mai târziu Sf. Helena, iar între 1827-1828, în munții

Amlașului au fost întemeiate alte sate, care există și astăzi: Bigăr, Eibenthal, Poiana Muierii, Ravensca și Șumița. Cam la 15 km nord-vest de Sf. Helena a apărut cea mai mare colonie cehă, Gârnici. Coloniștii cehi din primul și al doilea val au fost în număr de aproximativ 2000. În cursul sec. al XIX-lea au dispărut satele Sf. Elisabeta și Poiana Muierii. Al treilea val de coloniști cehi pe teritoriul României actuale a fost organizat de Guvernul ungar în satele deja existente, cu locuitori amestecați ca naționalitate. În afara acestor valuri de coloniști, cehii au mai venit și individual, așezându-se, în general, în orașele mari și mici din România, dar aceștia au fost, treptat, asimilați.

În primul sfert al sec. al XX-lea, cehii din Banatul românesc au emigrat și în America de Sud (Argentina, Brazilia), America de Nord (S.U.A.), Serbia (Češko Selo, Kruščica, Gaj, Veliko Središte, Veliko Gradište, Bela Crkva, Vršac) și Bulgaria (Vajvodovo, Sasek). În cadrul repatrierii din anii 1947-1949, cam o treime din locuitorii cehi (aproape 5000 de persoane) s-au mutat din România înapoi în vechea patrie, cu sarcina de a popula (împreună cu repatriații din alte state și cu slovacii din România), în primul rând, regiunile de la granițele nordice și estice ale Cehiei și din sudul Moraviei. După anul 1990, alte sute de cehi au plecat din România în Republica Cehă, fie la muncă, fie permanent.

Din cele șase sate inițiale, menționate mai sus, cehii au început să se mute, după anul 1873 și se mută și astăzi, în orașele și satele mai apropiate sau mai îndepărtate (așa-zisa colonizare secundară), unde creează comunități minoritare mai mici sau mai mari. În județul Caraș-Severin este vorba de: Moldova Nouă, Zlatița, Reșița, Berzasca, Liubcova, Cozla, Bozovici, Mercina, Anina-Steierdorf, Jupa, Băile Herculane, Bocșa.

În județul Mehedinți sunt: Orșova, Turnu-Severin, Baia Nouă și Ieșelnița. Dintre orașele mari în care locuiesc cehii putem enumera următoarele: Timișoara, București, Arad și Petroșani.

Astăzi, în Banat există doar șase sate pur cehe, în care trăiesc majoritatea din cei aproximativ 2500 de locuitori ai României declarați de naționalitate cehă. Ei își au un reprezentant propriu în Parlamentul României și un partid propriu, Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România.

Pavel Kroch s-a preocupat de fotografierea minorității cehe din Banatul românesc în perioada 1990-2000, surprinzând în imagini fotografice – documente pentru eternitate – tradiții, clipe din viața cotidiană, sau din cea religioasă.

LIDIA BRÂNCEANU

Simpozionul internațional „Probleme ale migrației și drepturile minorităților în Europa”, 29-30 martie 2004

Europa, care, de-a lungul timpului, a reprezentat un continent al emigrărilor, după transformările care au avut loc în ultimul sfert al sec. al XX-lea, s-a văzut nevoită să reînvie interesul pentru tematica migrației, sub presiunea impactului imigrărilor. Retrospectiva istorică asupra migrației germanilor spre România și asupra repatrierilor lor, aproape în totalitate, în Germania, în perioada postbelică și de după 1989, cu toate implicațiile pentru țara de origine și cea de adopție, a constituit tema principală a manifestării desfășurate la „Goethe Institut”, din București. Simpozionul a abordat migrația ca problemă socială și culturală și a încercat să o trateze ca pe un fenomen global, în expansiune. Manifestarea a avut ca parteneri Organizația Internațională pentru Migrație (OIM) – Misiunea din România și Fundația pentru Cultură și Drepturile Omului. Au sprijinit-o Institutul Polonez la București, Centrul Ceh, Institutul Italian de Cultură și Institutul Cervantes.

La deschidere a participat Heidegert Hoesch, director al „Goethe Institut” București; conf.dr. Cristian Preda, decan al Facultății de Științe Politice, Universitatea București; Cristina Gh. Tranca, șeful Misiunii din România a OIM; Soknan Han Jung, resident coordinator UN.

În prima parte a simpozionului, la tema „Migrația germanilor din România” s-au prezentat lucrările: Dana Diminescu, Franța, cercetător atașat Maison des Sciences de l'Homme Paris, *Rolul și locul minorității germane în istoria recentă a migrațiilor din România*; conf. dr. Ioan Bolovan, dr. Sorina P. Bolovan, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, *Germanii din România, între imigrare și emigrare. O perspectivă istorică*; prof.dr. Georg Weber, Germania, Universitatea Münster, *Vrem să rămânem ceea ce suntem? Câteva considerații teoretice asupra migrației, integrării și incluziei, luând ca exemplu sașii din Transilvania*; dr. Renate Weber, Germania, Universitatea Münster, *De la izvor la fluviu – emigrarea minorității germane din România*; prof.dr. Rudolf Polenda, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, *Consecințele emigrației minorității germane din România în cadrul comunităților locale și regionale*.

În partea a doua, sub genericul „Strategii de gestionare a migrației” au fost prezentate următoarele lucrări: dr. Marek Jerczynski, Polonia, Institutul pentru Geografie și Amenajarea Teritoriului, Academia Poloneză de Științe, Varșovia, *Granițele de stat, migrația transnațională și dimensiunea estică a extinderii U.E.*; chestor Aurel Neagu, Poliția de Frontieră, București, *Migrația ilegală la frontierele României, măsuri întreprinse de Poliția Română pentru contracararea fenomenului*; chestor Vasile Drăgoi, Ministerul Administrației și Internelor, Oficiul pentru Refugiați,

Integrarea socio-profesională a străinilor care au primit o formă de protecție în România; Ecaterina Buracec, Republica Moldova, Direcția Principală Migrația de Muncă și Relații Externe, din cadrul Departamentului Migrației, *Migrația de muncă și impactul ei asupra societății;* Maurizio Busatti, Albania, șeful Misiunii Internaționale pentru Migrație, Tirana, *Formularea recentă a unei strategii naționale coerente asupra migrației;* Kiraly Andras, Ungaria, director, Direcția de Strategie și Analiză din cadrul Oficiului Maghiarilor de peste Hotare, Budapesta, *Abordarea ungară: politica migratoare a Ungariei și potențialul migrator al minorității ungare în România;* Monica Nechita, expert, Departamentul pentru Românii de Pretutindeni, Guvernul României, *Reflecții asupra migrației internaționale și a viitorului acesteia.*

Partea a treia a simpozionului s-a intitulat „Conflicte, mobilitate și coabitare într-o societate multiculturală. Perspective contemporane” și a cuprins următoarele comunicări: prof.dr. Volker Ronge, Germania, Universitatea Wuppertal, *Principalele probleme ale migrației transfrontaliere în epoca deschiderii granițelor;* Christopher Gascon, Serbia și Muntenegru, șeful Misiunii Organizației Internaționale pentru Migrație, Belgrad, *Minoritățile din Europa din perspectiva drepturilor migranților;* Javier de Torre Mandri, Spania, subprefect de Cordoba, *Integrarea imigranților în procesul muncii și efectele ei asupra pieței internaționale de muncă;* Mgr. Premysl Rosulek, Cehia, asistent de specializare la catedra de Politologie, Universitatea din Pilsen, *Este multiculturalismul o soluție pentru Macedonia?;* prof.dr. Miglena Nilokchina, Bulgaria, Universitatea Sofia, *Hobby-ul meu sunt oamenii: migrație și comunicare.*

În cadrul dezbaterilor, a fost prezentată și cartea semnată de Georg Weber, Renate Weber, Armin Nassehi, *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West Wanderungen im 20. Jahrhundert.*

În partea a patra a simpozionului s-a abordat tema: „România în creuzetul circulațiilor migratoare”, prezentându-se următoarele lucrări: Sebastian Lăzăroiu, sociolog, CURS, București, *Cine vine după cine pleacă. România la confluența tendințelor migratorii;* prof.dr. Dumitru Sandu, Universitatea București, *Comunități culturale și de dezvoltare în circulația migratoare a populației din România în străinătate;* prof.dr. Vasile Ghețău, Universitatea București, *Partea cunoscută și cea mai puțin cunoscută a migrației internaționale în România. Câteva reflecții în perspectiva integrării;* Serge Weber, Italia, Ecole Francaise de Rome (CNRS), *Migrația Română în Italia. Noi modele de interacțiune socială și spațială;* Janis Ulrich, coordonator de programe, Organizația Internațională pentru Migrație, București, *Romii din România, vechiul mit al nomadismului versus noua realitate a migrației.*

Toate lucrările sus-citate au deschis noi perspective pentru reflecție și cercetare.

LIDIA BRÂNCEANU

„Săptămâna Arhivelor” – 2004

În zilele de 31 mai – 4 iunie a.c., la sediul central al Arhivelor Naționale ale României s-a desfășurat o suită de manifestări complexe, reunite sub genericul „Săptămâna Arhivelor”. Împlinirea a 500 de ani de la trecerea în eternitate a domnitorului Ștefan cel Mare a oferit Arhivelor Naționale prilejul ca, înscriindu-se într-o serie mai largă de acțiuni științifice și culturale de comemorare a domnitorului moldovean, să organizeze sesiunea de comunicări științifice cu tema „**Memoria Arhivelor. Ștefan cel Mare – 500**”, manifestare cu care a debutat, de altfel, „Săptămâna Arhivelor”. La ședința de deschidere a sesiunii de comunicări, instituția noastră a fost onorată de prezența primului-ministru, domnul Adrian Năstase. Au participat, de asemenea, chestorul șef Toma Zaharia, secretar de stat în M.A.I., șeful Departamentului de Ordine și Siguranță Publică, chestorul șef Florin Sandu, secretar de stat în M.A.I., șeful Departamentului Integrare, chestorul Nicolae Chesnoiu, șeful Direcției Financiare din M.A.I., prof.univ.dr. Gheorghe Buzatu, vicepreședintele Senatului, acad. Ștefan Ștefănescu.

În alocuțiunea sa, premierul Adrian Năstase a punctat corelația dintre actualitate, buna cunoaștere a istoriei neamului și viitor: „...prezentul însă, nu îl poți gândi limpede dacă nu îți construiești și o viziune despre viitor; așa se face că, în acești ani, prinși cu dilemele zilei de astăzi, cu speranțele pentru ziua de mâine, ne-am întors, poate prea rar, fața spre trecut, ne-am ocupat prea puțin de problemele trecutului, iar acest lucru, în mod evident, nu a fost foarte util”. În acest context, rolul celor care lucrează în Arhive este de a păstra și de a readuce în memoria prezentului valorile trecutului: „Nu poți înțelege cine ești, unde poți să ajungi, dacă nu asimilezi lecțiile trecutului, dacă nu îți cunoști înaintașii, dacă nu încerci să treci dincolo de simplele date istorice pentru a ajunge la semnificația adevărată a fiecărui fapt care a marcat istoria țării tale”.

Ca o mărturie a valorilor teaurizate în depozitele Arhivelor Naționale ale României a stat expoziția temporară organizată cu prilejul deschiderii „Săptămânii Arhivelor”, în care au fost etalate unele din piesele „grele” deținute de instituția noastră: documente originale emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare și Sfânt, înscrisuri rămase din vremea altor domnitori români, cunoscuta Condică de la Cotroceni, piese din fondul arhivistic *Casa Regală* etc. *Condica Mănăstirii Cotroceni*, în original, a fost documentul care l-a fascinat pe primul-ministru Adrian Năstase în timpul vizionării expoziției. Premierul, care și-a manifestat public pasiunea pentru astfel de documente, a revenit de mai multe ori asupra imaginilor domnitorilor care au trecut pe la Mănăstirea Cotroceni.

Programul sesiunii de comunicări științifice dedicate celor cinci veacuri de la trecerea în lumea umbrelor a domnitorului moldovean a cuprins lucrări prin care au

fost readuse în atenție, în primul rând, mărturii de arhivă privind epoca și personalitatea lui Ștefan cel Mare: prof.univ.dr. Corneliu Mihail Lungu, *Cuvânt de deschidere*; acad. Ștefan Ștefănescu, *Ștefan cel Mare în viziunea lui Dimitre Onciul*; Maricica Ifrim, D.J.A.N. Iași, *Ideologia Puterii: ipostaze ștefaniene*; Rafael-Dorian Chelaru, D.A.N.I.C., *Correspondența externă a lui Ștefan cel Mare. Strategii de comunicare*; Elisabeta Marin, D.J.A.N. Brașov, *Documente din vremea lui Ștefan cel Mare aflate în păstrare la D.J.A.N. Brașov*; Vilică Munteanu, D.J.A.N. Bacău, *Borzeștii, leagănul copilăriei lui Ștefan, istorie și legendă*; Constantin Păduraru, D.J.A.N. Neamț, 1904 în județul Neamț. *Comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare reflectată în arhivă*; Șerban Marin, Arhivele Naționale, Serviciul Publicații, *Din însemnările venețianului Marino Sanudo cu privire la ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare*.

Arhivele Naționale ale României au comemorat împlinirea unei jumătăți de mileniu de la moartea domnitorului Moldovei și prin editarea a două volume bazate pe fondurile de arhivă: *Ștefan cel Mare – 500. Album de documente și Ctitoriile lui Ștefan cel Mare în documente*.

Lansate la finalul sesiunii de comunicări științifice „Memoria Arhivelor. Ștefan cel Mare – 500”, cele două lucrări reliefează o latură a personalității voievodului, aceea de edificator, întemeietor și susținător al actului cultural.

Albumul de documente *Ștefan cel Mare – 500* conține 75 planșe, dintre care 68 sunt facsimile ale unor documente emise de cancelaria voievodală, însoțite de câte un scurt rezumat, o prezentare și cota, în limbile română și franceză. Au fost selectate numai urice, nu și acte particulare, primul dintre ele fiind documentul din 8 septembrie 1457, cel dintâi din vremea lui Ștefan cel Mare păstrat în original, iar ultimele două care au ajuns până în zilele noastre datează din 30 septembrie 1503.

Albumul conține și două documente externe: scrisoarea lui Ștefan cel Mare din 29 noiembrie 1474, adresată papei Sixt al IV-lea, prin care îi propune o alianță a întregii creștinătăți împotriva turcilor, și privilegiul din 13 martie 1458, prin care domnul moldovean acordă scutire de vamă brașovenilor și negustorilor din Țara Bârsei.

În *Album* sunt incluse și trei falsuri, unui dintre ele, din seria falsurilor basarabene, realizat după răpirea Basarabiei de către Rusia, în anul 1812.

Cu „Argumente” semnate de prof.univ.dr. Corneliu Mihail Lungu, directorul general al Arhivelor Naționale, coordonată de prof.univ.dr. Marcel-Dumitru Ciucă, directorul Direcției Arhivelor Naționale Istoric-Centrale, avându-le autoare pe Silvia Vătafu-Găitan și Mirela Comănescu, redactor Șerban Marin, lucrarea, apărută în condiții grafice deosebite (prin truda colegilor de la Laboratorul de facsimilare al Arhivelor Naționale: Steliana Dănăilescu, Aurel Voicu și Lucian Frâncu), se înscrie cu cinste în seria volumelor editate la comemorarea ilustrului domnitor al Moldovei.

A doua apariție editorială, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare în documente*, semnată de colegul nostru dr. Dragoș Șesan, „Argumente” de prof.univ.dr. Corneliu Mihail

Lungu, redactor fiind tot Șerban Marin, prezintă, rând pe rând, acele biserici și lăcașuri monastice care s-au bucurat de act de citorie din partea suveranului, dar și pe unele construite anterior și de care Ștefan cel Mare s-a îngrijit, restaurându-le. De asemenea, sunt supuse atenției și cetățile (Suceava, Roman, Neamț, Hotin, Chilia, Cetatea Albă, Orheiul Vechi, Soroca).

Ilustrația color, bibliografia selectivă și indexul antroponimic și toponimic vin să sporească valoarea de instrument de lucru, în cercetarea științifică, a volumului *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare în documente*. De asemenea, remarcăm condițiile grafice deosebite în care a fost editată această lucrare, rod al unei faste colaborări între Arhivele Naționale ale României și Tipografia „Grafica pdg”.

Sesiunea anuală de comunicări științifice a Arhivelor Naționale s-a desfășurat pe două secțiuni: *Istorie* și *Arhivistică*. Marți, 1 iunie 2004, au fost susținute comunicările de *Istorie* (medie, modernă și contemporană), cu contribuția atât a arhiviștilor cu experiență și a prietenilor Arhivelor, cât și a tinerilor arhiviști. Ne facem o datorie de onoare în a le consemna titlurile comunicărilor prezentate: Alexandru Porțeanu, *Adevărul despre așa-zisa „răscoală” de la Aleșd, 1904*; Adrian-Silvan Ionescu, Institutul de Istorie „N. Iorga”, *Scrisori de la cetățeni americani adresate suveranei României (1926)*; Petre Țurlea, Universitatea „Dimitrie Cantemir”, *Episcopul Marton Aron*; Mioara Anton, Institutul de Istorie „N. Iorga”, *La limita devierii: Iosif Chișinevschi și rezoluția Biroului Informativ*; Eugeniu Criste, D.J.A.N. Arad, *O conscripție dicală din anul 1648 cuprinzând voievoodate românești din nord-vestul României*; Maria Vertan, Teodora Drăghici, D.J.A.N. Timiș, *Un document inedit despre Revoluția din 1848-1849 în Transilvania*; Ion Bălan, D.J.A.N. Giurgiu, *Organizarea administrativ-teritorială a județului Vlașca (1831-1950)*; Adrian Pohrib, D.J.A.N. Galați, *Documente de arhivă referitoare la Poliția orașului Galați în perioada dintre Regulamentul Organic și cel de-al doilea război mondial*; Alexiu Tatu, D.J.A.N. Sibiu, *Prima Enciclopedie românească în documentele arhivei sibieni*; Constantin Brătescu, D.J.A.N. Caraș-Severin, *Contribuția Academiei Române și a unor academicieni români la îmbogățirea fondului de carte al unor biblioteci publice din Banat înainte de 1918*; Gheorghe Popa, D.J.A.N. Teleorman, *Scrisori ale familiei Vlahuță aflate în patrimoniul Direcției Județene Teleorman a Arhivelor Naționale*; Cristian Filip, D.J.A.N. Brăila, *Comunitatea greacă din Brăila în secolul al XIX-lea. Începuturile organizării ei*; Alexandra Dana Zecheru, D.J.A.N. Alba, *Susținerea școlilor primare prin efortul comun, ortodox și greco-catolic, la sfârșitul secolului al XIX-lea în județul Alba*; Valentin Pușcan, D.M.A.N. București, *Atitudinea României față de Conferințele de la Haga (1899-1907), reflectată în documentele fondului personal Alexandru Beldiman*; Maria Petre, D.A.N.I.C., *Așezăminte românești de la Muntele Athos la începutul secolului XX*; Mirela Cărbăneanu, D.J.A.N. Cluj, *Prima serbare dedicată lui Mihai Viteazul, la Turda, după 1918*; Petre Obodariu, D.J.A.N. Vrancea, *Problema Banatului la Conferința de Pace de la Paris (1919)*; Dan Talambă,

D.A.N.I.C., *Organizația Uniunii Populare Maghiare din România, 1944-1948*; Dan Baicu, D.J.A.N. Covasna, *Viața politică din județul Trei Scaune reflectată în rapoartele Legiunii de Jandarmi (1946)*; Liviu Grigorescu, D.A.N.I.C., *Artă și literatură din România anilor 1964-1968*.

Un viu interes au stârnit temele abordate la Secțiunea de **Arhivistică**, desfășurată miercuri, 2 iunie a.c. Și de data aceasta, suflul nou adus de tână generație de arhiviști („consumatoare” de bibliografie de specialitate din alte țări) s-a împletit cu experiența colegilor cu vechi state de plată în Arhivele Naționale ale României. Amintim temele abordate și numele celor care le-au susținut la secțiunea intitulată ***Teorie și practică arhivistică***: Mirela Comănescu, D.A.N.I.C., *Aurelian Sacerdoțeanu, opinii privind munca în arhive*; Delia Socol, D.J.A.N. Cluj, *Profesiunea de arhivist, prezent și perspectivă*; Georgeta Anghel, A.N.R., *Arhivistul, un profesionist într-o societate birocratică sau un funcționar în umbra istoricilor*; Tudor Rățoi, D.J.A.N. Mehedinți, *Rolul verificării existentului cu inventarul în perfecționarea evidenței fondurilor și colecțiilor din depozitele Arhivelor Naționale*; Cristian Anița, D.J.A.N. Mehedinți, *Inventarele fondurilor și colecțiilor arhivistice – evidența de bază în gestionarea și folosirea tezaurului arhivistic mehedintean*; Ilie Vulpe, D.J.A.N. Dolj, *Fondul Constantin Argetoianu (prezentare de fond)*; Bogdan Florin Popovici, D.J.A.N. Brașov, *Din experiența canadiană în prelucrarea arhivistică a planurilor și hărților tehnice*; Mihai Liviu Adafini, D.J.A.N. Vrancea, *Asistența de specialitate la creatorii și deținătorii de documente, între deziderat și realitate*; Adriana Miron, D.J.A.N. Giurgiu, *Aspecte privind accesul la documentele oficiale ale unor organisme internaționale*; Diana Joița, A.N.R., *Considerații teoretice asupra gestionării imaginii instituției Arhivelor Naționale ale României*; Bogdan Bădițoiu, D.J.A.N. Olt, *Reforma actuală din justiție și consecințele sale asupra arhivelor*; Virgil Coman, D.J.A.N. Constanța, *Arhivistica – opțional ca disciplină în învățământul liceal*; Ioan Lăcătușu, A.N.R., *Priorități în activitatea arhivistică din perspectiva Direcțiilor Județene ale Arhivelor Naționale*.

Din discuțiile purtate pe marginea comunicărilor de arhivistică s-au desprins o serie de priorități în activitatea Arhivelor Naționale: în raporturile cu creatorii și deținătorii de arhivă se impune realizarea unui sistem de evidență a fondurilor și documentelor la creatori; necesitatea regândirii poziției Arhivelor Naționale față de arhivele private; rezolvarea delicatei probleme a societăților cu preocupări arhivistice. Instituția noastră este deficitară la capitele informatizare și imagine publică, priorități considerându-se a fi și formarea unor buni manageri, sau alinierea legislației arhivistice românești la cea europeană. De asemenea, în vederea elaborării noilor Norme tehnice ale Arhivelor Naționale ale României se impune consultarea a cât mai multor materiale care prezintă experiențe ale Arhivelor din alte țări.

Tinerii arhiviști au supus atenției și alte probleme care îi frământă: predarea noțiunilor de arhivistică în școli (dacă este necesară, cât de complexă să fie, cine să o

facă), o mai mare libertate lăsată arhivistului în activitatea cu documentul (apropo de legătura dintre prevederile Normelor tehnice și practica de zi cu zi), problemele care apar în timpul efectuării operațiunii de verificare cu existentul etc.

Joi, 3 iunie a.c., a avut loc masa rotundă cu tema **Cercetarea documentelor de arhivă, între necesitate obiectivă și obligativitatea respectării principiilor practicii arhivistice**, întâlnire, devenită de acum tradițională, cu cercetătorii care frecventează sala de studiu, unii dintre ei fiind prieteni statornici ai Arhivelor Naționale. Au participat: dr. Maria Georgescu (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară), col.dr. Alexandru Oșca (Arhivele Militare Române), conf.univ.dr. Cristina Halichias, prof.univ.dr. Bogdan Murgescu (Universitatea București), dna Mihaela Tone (B.N.R.), dl Gheorghe Neacșu (Fundatia „N. Titulescu”), dna Maria Dragomir (Facultatea de Arhivistică), dl. Marian Ștefan („Magazin istoric”), dl. Vasile Guga (Ministerul de Externe), dl Marian Georgescu (Asociația Notarilor Publici) etc.

Nota generală desprinsă din intervențiile participanților la masa rotundă a fost de apreciere a eforturilor făcute de conducerea Arhivelor Naționale, și de fiecare lucrător în parte, ca instituția să funcționeze bine, și în acest context și sala de studiu, cu punctarea unor deficiențe pe care beneficiarii le-ar dori soluționate în viitorul apropiat: scurtarea duratei până se obțin copiile xerox comandate; contra unei taxe, să se permită folosirea laptopului la sala de studiu; menționarea numelui arhivistului care a făcut inventarul unui fond (aceasta, și ca o recunoaștere a efortului depus, dar și pentru a putea fi citat de cercetători, în bibliografie). Tot legat de inventare, s-a făcut propunerea ca, unele măcar, să figureze pe Internet. După exemplul altor țări, se dorește existența unui xerox la sala de studiu și modernizarea sălii de studiu pentru microfilme.

Cât privește imaginea instituției, s-a emis ideea ca prin mass-media să nu se dea replici, ci doar informații stricte, pentru a se evita unele neînțelegeri, ba mai mult, un participant a propus ca textele unor comunicate ce urmează să apară în presă să fie redactate de lucrători ai Arhivelor Naționale și nu de ziariști. Interesantă e altă propunere, venită din partea dlui Marian Ștefan, redactor la revista „Magazin istoric”: în vederea ocrotirii tezaurului documentar al Arhivelor, ar trebui introdus sistemul sancțiunilor pentru cei care frecventează sala de studiu.

Ultima zi a „Săptămânii Arhivelor” a fost rezervată unei manifestări deosebite, realizată de Arhivele Naționale în colaborare cu domnul Nicolae Noica, fost ministru al Lucrărilor Publice: vernisajul expoziției **„Edificii publice din București, reflectate în documente de arhivă”**, însoțit de o dezbatere pe marginea ei, cu participarea unor reputați istorici, arhitecți, ingineri constructori, ziariști. În *Cuvântul de salut* adresat participanților, prof.univ.dr. Corneliu Mihail Lungu, directorul general al Arhivelor Naționale, a împărtășit din intențiile instituției noastre la organizarea acestei expoziții: „Vrem să punem în valoare modul în care au fost concepute documentațiile tehnice care au stat la baza construirii edificiilor. În expoziție avem planurile sediilor Băncii Naționale a României, Casei de Economii și Consemnațiuni, Palatului de Justiție,

Muzeului Național și ale altor construcții importante ce au suportat mai multe cutremure. Vrem să punem în valoare documente noi, mai puțin cunoscute și cercetate”.

Cel mai vechi document expus a fost planul noilor dependențe ale Bisericii Sf. Spiridon Nou, datând din anul 1860. Au mai putut fi admirate: actul de inaugurare a clădirii Universității din București (14 decembrie 1869), actul de fundație (7 octombrie 1890) și cel de inaugurare (15 octombrie 1895) a clădirii Palatului de Justiție, actul de fundație a edificiului Casei de Depuneri, Consemnațiuni și Economie (8 iunie 1897), actul de fundație a Muzeului Național (30 iunie 1912), planul domeniului Palatului Regal din București (1929), cel al Palatului Ministerului Lucrărilor Publice (1931), planul noului Palat al Băncii Naționale (1938).

O problemă ridicată în cadrul discuțiilor a fost cea privind necesitatea construirii unui Palat al Arhivelor. De-a lungul timpului au existat mai multe planuri de construire a unei astfel de clădiri, cel mai vechi dintre ele datând din anul 1866. Au urmat alte planuri, realizate în 1903, 1905 și 1960. Construcția acestui edificiu nu a fost, însă, niciodată începută. Arhivele românești au fost adăpostite în chiliile Mănăstirii Mihai Vodă din București, până în anul 1985, când au fost demolate, iar mănăstirea strămutată (tristul moment a fost bogat ilustrat în expoziția temporară „Edificii publice din București, reflectate în documente de arhivă”).

Participanții la manifestările susținute în cadrul „Săptămânii Arhivelor” sunt în măsură să aprecieze calitatea acțiunilor desfășurate în acest an, orice sugestie într-o mai bine fiind reținută de organizatori.

MARIA IGNAT

Sesiunea națională de comunicări științifice „85 de ani de la Unirea Bucovinei cu România”, Suceava, 14-15 noiembrie 2003

În zilele de 14-15 noiembrie 2003, s-au desfășurat, la Suceava, lucrările Sesiunii naționale de comunicări științifice dedicate împlinirii a 85 de ani de la Unirea Bucovinei cu România, organizată de Complexul Muzeal „Bucovina” din Suceava și Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Suceava.

Manifestarea a fost organizată pe două secțiuni: **Artă și civilizație medievală** (aflată la ediția a X-a) și **Bucovina – file de istorie** (aflată la ediția a V-a).

Deschiderea manifestării a avut loc vineri, 14 noiembrie 2003, în Sala de festivități a Inspectoratului Școlar Județean Suceava, fiind marcată de *Cuvântul de salut*

adresat participanților, în numele oficialităților județului, de domnul vicepreședinte al Consiliului județean Suceava, Dragoș Danubianu.

Această manifestare științifică a reunit nume prestigioase dintre slujitorii muzei Clio, academicieni, profesori universitari, cercetători, muzeografi, arhiviști, cadre didactice, din întreaga țară.

În plen, academicianul Dimitrie Vatamaniuc a prezentat comunicarea „*Enciclopedia Bucovinei*”, un proiect al Societății pentru cultură promovat de Centrul pentru studierea problemelor Bucovinei, al Academiei Române. În continuare, profesorul universitar dr. Mihai Iacobescu, prorector al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, autorul celei mai ample și apreciate sinteze de istorie a Bucovinei din istoriografia românească, a vorbit, cu aceeași pasiune și rigoare, despre *Bucovina și mitul habsburgic*. Următoarea comunicare, aparținând cercetătorului Constantin Rezachevici, s-a referit la *Ștefan cel Mare, Ivan al III-lea, Cneaghina Elena (Ohana) și broderiile istorico-religioase ale acesteia la Moscova*.

În același context al deschiderii manifestărilor a fost lansat și volumul *Partidele politice românești din Bucovina, 1862-1914*, editat la Suceava, în 2003, avându-l ca autor pe profesorul Ioan Cocuz, director al Complexului Muzeal „Bucovina” din Suceava.

În continuare, lucrările Sesiunii s-au desfășurat pe secțiuni, numărul mare de comunicări obligându-ne să menționăm doar titlurile și numele participanților.

La secțiunea **Bucovina – file de istorie (istorie modernă și contemporană)**, care i-a avut ca moderatori pe istoricii locali Marian Olaru și Petru Bejenariu, pentru prima zi, iar pentru a doua pe distinșii specialiști ai Arhivelor Naționale, dl Virgiliu Z. Teodorescu și dna Elena Istrățescu, au fost susținute următoarele comunicări: *Dimitrie Onciul – Remember* (Elena Istrățescu); *Bilanțul politicii românești în Bucovina la începutul secolului XX* (Ioan Cocuz); *Aspecte ale activității arcașilor și străjerilor din Bucovina. 1905-1944* (Dan Petrovici); *Un manuscris inedit: Oltea I. Nistor, Din cornoara mea de amintiri* (Doina Gherheș); *Bacăul în primul război mondial* (Elena Artimon); *Un mare istoric bucovinean uitat, Ion Gramadă* (Constantin Șerban); *Viața politică din Bucovina în documente inedite și edite din arhiva lui Teodor Bălan* (Marian Olaru); *Biologul Eugen Botezat, participant la pregătirea și desăvârșirea Unirii Bucovinei cu România* (Petru Bejenariu); *Rolul generalului Constantin Prezan, armatei și vashuienilor în realizarea actului Unirii Bucovinei cu România* (Viorica Zgutta); *Considerații privitoare la Constituanta Bucovinei din 27 octombrie 1918* (Pavel Blaj); *Contribuții privitoare la elita politică românească din Bucovina la sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XIX-lea* (Mihai Ceaușu); *Simboluri de for public pe plaiuri bucovinene pentru cinstirea făuritorilor Marii Uniri* (Virgiliu Z. Teodorescu); *Familii înrudite în Bucovina: Tomaschek-Cilievi-Totoescu. Memorie și conștiință genealogică* (Vasile Schipor); *Geneza unei opere de artă: monumentul eroilor regimentului 2 grăniceri căzuți în lupta de la Spătărești din 14-15 ianuarie*

1918 (Mihai Aurelian Cărunțu); *Evoluția vieții economice și politice a Bucovinei după Marea Unire (1918-1928)* (Dumitru Vasilovici); *Rebeliunea legionară în Bucovina, 21-23 ianuarie 1941* (Radu Florin Bruja); *Evoluția rețelei școlare din județul Suceava în secolul al XIX-lea* (Gheorghe Giurcă); *Gr-ort OBERGYMNASIUM din Suceava în întâmpinarea Unirii Bucovinei cu România* (Paul Leu).

Importanța tezaurului documentar deținut de Arhivele Naționale și a celui din afara granițelor țării în scrierea „așa cum a fost” a istoriei Bucovinei a fost relevat pregnant în cadrul discuțiilor purtate pe marginea comunicărilor susținute. Această secțiune a fost onorată, în cursul zilei de 14 noiembrie, de prezența dlui Romeo Săndulescu, consul general al României la Cernăuți, care ne-a făcut urarea de a găsi noi punți de legătură între toți factorii, români și ucraineni, care se ocupă de cercetarea istoriei, în vederea elucidării unor aspecte mai puțin cunoscute sau tendențios prezentate.

Secțiunea de **Artă și civilizație medievală** i-a avut ca moderatori pe distinși cercetători Constantin Rezachevici, Voica Maria Pușcașu, Venera Rădulescu, cât și pe universitarii Mihai Lazăr și Ovidiu Pecican.

În cadrul acestei secțiuni au fost prezentate următoarele comunicări: *Personalitatea și epoca lui Ștefan cel Mare în opera istoriografică a lui Mihail Kogălniceanu* (Dumitru Vitcu); *Vitejii și literatura eroică* (Ovidiu Pecican); *Ctitoria logofătului Tăutu de la Bălinești* (Voica Maria Pușcașu); *Construcția și consolidarea unui mit: Ștefan cel Mare și biserica (episcopia) din Feleacul* (Adrian Andrei Rusu); *Ștefan cel Mare și Cetatea de Scaun a Sucevei* (Paraschiva Batariuc); *Conservarea și restaurarea picturii murale de la Bălinești - altarul* (Gianina Roșu); *Despre Bogdan, fiul lui Alexandru cel Bun* (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna); *Considerații istorico-arheologice privind zona de sud-vest a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare* (Alexandru Artimon); *Danii din epoca lui Ștefan cel Mare: mărturii și destine istorice* (Benonia Jităreanu); *Unele observații în legătură cu datele planimetrice ale Curții Domnești din Suceava datând din timpul epocii lui Ștefan cel Mare* (Florin Hău); *Realități fiscale din Moldova în vremea lui Ștefan cel Mare* (Mihai Lazăr); *Emisiuni monetare de la Ștefan cel Mare în colecția numismatică a Complexului Muzeal Bucovina* (Monica Gogu); *Conservarea valorilor de artă și civilizație medievală în Muzeul mănăstirii Putna* (Doina-Maria Creangă); *Considerații despre Muzeul mănăstirii Putna: prezent și viitor* (Viorel Blănaru); *Medalistică Ștefan cel Mare în colecția Muzeului Județean Botoșani* (Ionel Bejenaru); *Arme medievale în colecția Muzeului Județean Botoșani* (Eduard Setnic); *Bucovina la începuturile statului medieval Moldova – realități și ipoteze (secolele XIII-XIV)* (Alexandru Rădulescu); *Considerații privind situația religioasă a românilor din Transilvania în secolul al XVI-lea* (Florin Pintescu); *Cahle de coronament din Muntenia, secolele XIV-XVI* (Maria-Venera Rădulescu); *Un mormânt voievodal în Suceava – mormântul lui Despot Vodă* (Vasile Demciuc); *O veche legendă apocrișă cu circulație în Bucovina, în colecțiile*

Complexului Muzeal Bucovina (Olimpia Mitric); *Simion Tăutu – un descendent al logofătului lui Ștefan cel Mare* (Mugur Andronic).

Considerăm că această manifestare s-a constituit într-o reușită științifică, datorată și bunei organizări a ei. Mulțumim, și pe această cale, pentru efortul depus în acest sens, domnilor directori ai Complexului Muzeal „Bucovina”: Ioan Cocuz și Mugur Andronic, domnului Emil Ursu, director al Direcției pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Suceava, cât și colectivelor celor două instituții organizatoare.

DOINA-IOZEFINA ALEXA

Noi inventare ale fondurilor și colecțiilor aparținând Serviciului Arhive Feudale, Personale și Colecții, intrate la Sala de studiu

Continuând demersul nostru care a debutat în numărul precedent al revistei, prezentăm cele mai recente inventare realizate de către Serviciul Arhive Feudale, Personale și Colecții și care se găsesc deja la Sala de studiu a Arhivelor Naționale.

Începem prezentarea cu un nou inventar al colecției *Documente Istorice*, care conține pachetele MDLXXXVI–MDXCIV și poartă numărul **2562**. Documentele cuprinse în acest inventar au fost emise în perioada 1487-1893 și sunt scrise în limbile română, slavonă, greacă, germană, latină și armeană, majoritatea fiind originale, alături de câteva traduceri, extrase, rezumate etc. Multe dintre acestea provin din cancelariile domnilor Țării Românești: Vlad Dracul, Radu cel Mare, Radu de la Afumați, Mircea Ciobanul, Matei Basarab, Radu Leon, sau Moldovei – Alexandru Lăpușeanu, dar sunt și cărți ale mitropoliților sau episcopilor, cât și acte emise de instituții precum Marea Logofeție, Eforia Spitalelor, Vistieria Țării Românești și Vistieria Moldovei, Curtea de Casație, tribunale etc. Multe dintre acestea se referă la proprietăți: vânzări, cumpărări, întăriri, donații, moșteniri, dar sunt și altele, precum cartea Mariei, soția răposatului Șerban Cantacuzino, voievodul Țării Românești, prin care aceasta, la 1689 (7198) octombrie 28, înzestrează mănăstirea Cotroceni, ctitoria soțului său, cu podoabe și moșii (MDXC/10), ca și o pisanie a mănăstirii Aluniș din județul Olt, pusă în anul 1648 (7156) mai 4, în zilele domnului Matei Basarab, de către ctitorul acesteia, Dragomir mare vornic și de către soția lui, Elena (MDXC/1), o schiță de neam a familiei Crețulescu ș.a.

Alte inventare au fost realizate pentru colecțiile de microfilme din cadrul serviciului, mai precis pentru Colecțiile Microfilme Polonia și Rusia.

Cele două noi numere ale inventarelor Colecției Microfilme Polonia sunt **2563** și **2564** și conțin documente aflate în mai multe arhive și biblioteci, precum: Arhiva de

Stat a orașului și voievodatului Cracovia, Arhiva Centrală de Acte Vechi din Varșovia, Biblioteca Jagellonă din Cracovia, Biblioteca Academiei Polone de Științe din Cracovia, Biblioteca Națională din Varșovia. Documentele sunt, majoritatea, în limbile latină și polonă și, doar câteva, în limbile franceză, italiană și turcă.

În inventarul **2563** întâlnim un salvconduct emis la 4 ianuarie 1397, la Suceava, în cancelaria domnului Ștefan I, acordat palatinului Podoliei și căpitanului Cracoviei, Spythko, și întărit de către căpitanul Mihail, Ștefan de Hotin și Ionaș vornic. Un alt document foarte vechi este copia tratatului dintre Ștefan cel Mare, domnul Moldovei și regele Poloniei, Cazimir al IV-lea, încheiat la Colomeea, la 15 septembrie 1485. Restul documentelor din acest inventar datează din secolele XVI-XVIII și cuprind informații referitoare la o arie largă a istoriei naționale: relațiile Poloniei cu domnii Moldovei (Bogdan al III-lea cel Orb, Petru Rareș, Ștefan Lăcustă, Alexandru Cornea, Ștefan Tomșa), situația Moldovei după moartea lui Petru Rareș, luptele duse de către Ioan Vodă cel Cumplit cu armatele otomane, campania lui Mihai Viteazul în Moldova, în anul 1600 (rola 40), luptele dintre armatele poloneze și otomane la Hotin și Țuțora, campania principelui Gheorghe Rackoczi al II-lea în Polonia și urmările acesteia, confruntările între trupele otomane și cele poloneze lângă Viena, aplicarea prevederilor păcii de la Karlowitz, relațiile turco-tătare, turco-polone, corespondența purtată de Grigore al III-lea Ghica, domnul Moldovei, cu autoritățile poloneze în privința presupusei încălcări a monopolului transportului pe Nistru de către moldoveni, în anul 1765, problema protejării catolicilor din Moldova.

Inventarul numărul **2564**, conținând rolele 46, 49 și 50, rezumă documente aflate la Arhiva Centrală de Acte Vechi din Varșovia, fondul Condicele Coroanei, emise în prima jumătate a secolului al XVI-lea și referitoare la relațiile dintre Polonia regelui Sigismund I și domnii Moldovei, Bogdan al III-lea cel Orb, Ștefăniță Vodă și Petru Rareș. Acestea sunt scrise, în marea lor majoritate, în limba latină, doar câteva fiind redactate în limbile polonă și germană.

Trebuie menționat faptul că unele dintre documentele rezumate în cele două inventare au fost publicate de către Ilie Corfus în lucrarea *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone*, cât și în celebra colecție de documente istorice a lui Eudoxiu Hurmuzaki.

Inventarele purtând numerele **2565-2570** sunt întocmite pentru Colecția de Microfilme Rusia și conțin documente aflate în diferite arhive și biblioteci din Federația Rusă. Astfel, inventarul numărul 2565 (rola 230), cuprinde acte ce provin de la Arhiva de Politică Externă din Moscova și fac parte din fondul numărul 151, Arhiva Politică, conținând rapoartele secretarului M. de Giers și ale însărcinatului cu afaceri, A. O. Lisakovski, din cadrul Legației ruse de la București, adresate Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei, în care se analizează situația politică internă și externă a României în perioada 1904-1905 și 1909-1910. Sunt arătate relațiile dintre parlament și

rege, relațiile româno-bulgare, relațiile destul de încordate ale României cu Imperiul Otoman și cu Austro-Ungaria, reacțiile presei românești la evenimentele politice.

Documentele din rolele 166-170 Colecția de microfilme Rusia, cuprinse în inventarul numărul **2566**, au fost depistate la Centrul Rus pentru Păstrarea și Studiarea Documentelor de Istorie Contemporană, din Moscova, și fac parte din fondul 495, *Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste*, opis 180, *Partidul Comunist din România*. Acestea conțin corespondența materializată în rapoarte, note, procese-verbale ș.a., ale Comitetului Central al Partidului Comunist din România, adresată organizațiilor regionale de partid, cât și Internaționalei Comuniste, în perioada 1931-1934, majoritatea acestora fiind scrise în limba rusă și o mică parte în limba română.

Inventarul numărul **2567** conține rola 222, cu documente depistate la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse din Moscova, fondul 125, **Referentura România**. Documentele sunt din perioada 1944-1947 și reprezintă note informative referitoare la evoluția politicii interne a României în conjunctura internațională, note ale convorbirilor ce redau conținutul discuțiilor diplomaților, oamenilor politici sovietici și ai reprezentanților sovietici în Comisia Aliată de Control cu membrii guvernelor României din perioadele respective și cu reprezentanți ai Frontului Național Democrat și Partidului Social Democrat (N. Rădulescu, Iorgu Iordan, Ana Pauker, Petru Groza, Gh. Gheorghiu-Dej). Evenimente precum discuțiile de la Ankara între reprezentanții României și cei ai U.R.S.S. în vederea semnării Convenției de Armistițiu, actul de la 23 august, acțiunile, poziția și situația partidelor politice istorice în contextul politic intern din România, vizitele lui A. I. Vâșinschi și V. M. Molotov la București, cu implicațiile ce au decurs din acestea, instalarea Guvernului Petru Groza, instalarea administrației românești în Transilvania, desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din anul 1946 se regăsesc în documentele cuprinse în această rolă.

Inventarul numărul **2568** conține rola 90 cu documente ce au fost depistate la Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Sankt-Petersburg, fond 238 și la Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Moscova, fond 135 și 1299. Documentele sunt redactate în limbile română, slavonă, rusă și sârbă, fiind emenate de la domnii Moldovei: Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Ștefan Răzvan, Ștefan al II-lea Tomșa, Radu Mihnea, Gaspar Grațiani, Alexandru Coconul, Alexandru Iliăș, Moise Movilă, Vasile Lupu, Eustratie Dabija, sau ai Țării Românești: Matei Basarab, Radu Leon ș.a.

Rolele 62, 95 și 110, cuprinse în inventarul numărul **2569**, conțin documente depistate tot la Arhiva Centrală a Actelor Vechi de la Moscova, în fondurile nr. 9, 11, 68, 1374, care se referă la relațiile româno-ruse din perioada 1642-1812, fiind scrise în limba rusă, română și greacă. Dintre aceste documente amintim câteva: diplome ale țarului Petru I date domnului Constantin Brâncoveanu și celor doi unchi ai săi, Cantacuzini, prin care li se acordă dreptul de a se retrage în Rusia, în cazul în care ar avea neplăceri din partea Porții; acte prin care se acordă lui Dimitrie Cantemir sate cu

gospodării în Rusia, în împrejurimile Moscovei; scrisoare din 1644 noiembrie 15, a preoților și mirenilor din regiunea Brăilei, adresată țarului Mihail Feodorovici, prin care cer milostenii pentru construirea de biserici; scrisori ale patriarhului Antiohiei, Macarie, către țar; situație nominală a poslușnicilor din Oltenia, aflați în slujba boierilor; dosar constituit de către Comisia de hotărnicire a moșiiilor din Basarabia, cuprinzând copii, în limbile română și rusă, ale unor diplome emise de către domnii Moldovei Petru Șchiopul, Ștefan al II-lea Tomșa, Vasile Lupu și Gheorghe Duca, din perioada 1586-1670, referitoare la moșia Stănilești.

Un alt inventar al Colecției de Microfilme Rusia este cel cu numărul 2570 ce cuprinde rolele 65, 100, 112, 115 și 116, în care au fost microfilmate documente aflate la Muzeul Istoric de Stat din Moscova, Arhiva Centrală de Stat pentru Literatură și Artă, Biblioteca „V. I. Lenin” din Moscova, cât și la Biblioteca Publică de Stat a Ucrainei. Rola 65 cuprinde *Sintagma* lui Matei Vlastaris, prelucrată de Macarie, la solicitarea lui Alexandru Lăpușneanu în anul 1554, iar rola 115 conține varianta scurtă a aceleiași *Sintagme*. Rola 100 cuprinde documente din anii 1911, 1946-1963, precum: poezii și articole ale lui Mihai Beniuc trimise spre a fi publicate în revista „Inostrannaja Literatura”, albume de fotografii din spectacolul cu piesa *Citadela sfărâmată*, a lui Horia Lovinescu, susținut pe scena teatrului din Moscova în anul 1955. Studiul lui Volodimir Iaroscenko *Cuvinte ucrainene în diplomele moldovene din sec. XIV-XV*, păstrat la Biblioteca Publică de Stat a Ucrainei, este microfilm pe rola 112, care mai cuprinde o gramatică a limbii slave și acte de danie de la domni români, precum Alexandru cel Bun, Petru Aron, Matei Basarab ș.a.

Sperăm că această scurtă prezentare reflectă varietatea și bogăția materialului documentar păstrat în Colecția de Microfilme a Arhivelor Naționale și, de asemenea, menționăm faptul că un alt set de inventare ale colecțiilor aflate în depozitele serviciului nostru sunt deja pregătite spre a fi predate Sălii de studiu și vor intra, cât de curând, în cercetare, urmând să fie prezentate în numărul viitor al „Revistei Arhivelor”.

MIRELA COMĂNESCU

Documente preluate de Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale în anul 2003

Anul 2003 a fost un an foarte bun pentru achiziționarea de documente. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale a primit patru oferte spre cumpărare și șase donații.

Cea mai consistentă ofertă a fost aceea a domnului Iacob Furtună, de 69 de documente dintre anii 1699 și 1879, cele mai multe originale, în stare de conservare bună. Le menționăm pe cele mai importante:

O hotărâre a domnului Țării Românești, Constantin Hangerli, de la 1798, de întărire a stăpânirii moșiei Cocăieni, de către logofătul Ilie; o mărturie hotarnică, din 1758, a vornicului de poartă Ștefan Popescul, dată din porunca domnului Moldovei, Teodor Callimachi, pentru un loc de casă de lângă mănăstirea Sfântul Ioan Gură de Aur; o carte hotarnică făcută în 1798 de Petrache, fost mare clucer, la porunca lui Constantin Hangerli, pentru moșia Cocani-Ilfov; hotărârea prin care domnul Moldovei, Mihail Sturdza, confirmă, în 1849, faptul că vornicul Manolache Bogdan nu trebuia să dea dijmă pentru o vie a sa din moșia Ciorești, ținutul Tutova; actul din 1841, prin care Divanul Apelativ al Țării de Jos întărește vânzarea făcută de către maiorul Grigori Leon către aga Iacovachi Leon, a părților sale din moșiile Șcheia și Cănești, ținutul Vaslui; circulara dată la 1879 de Primăria comunei Șcheia, referitoare la niște țigani lingurari fugiți de pe moșia Cănești, a lui Dimitrie Luca, țigani care îi mai erau și datori proprietarului; o copie adevărită a unei cărți de hotărnicie date de 12 boieri, la 1699, pentru moșiile Tecuci și Merișani; o jalbă pe care, în 1818, spătarul Ioan Leon i-o trimitea domnului ca să cerceteze pricina sa cu răzeșii de pe moșia Cănești-Vaslui, pentru cârciuma pe care aceștia au ridicat-o pe partea sa de moșie, jalbă cu anafora; trei numere ale revistei lui B. P. Hasdeu, „România”, din 1858.

Aceste documente oferite de domnul Iacob Furtună au fost repartizate la colecțiile: *Documente moldovenești*, *Documente muntenești* și *Achiziții noi*.

Doamna Elena-Anca Mențel a prezentat două oferte: una de 18 documente turcești, originale, dintre anii 1705 și 1829, compusă din corespondența dintre un negustor grec și niște turci de la sudul Dunării, o listă cu prețurile unor mărfuri, chitanțe, acte de vânzare-cumpărare, majoritatea purtând sigilii inelare, două având presărat praf de aur, iar unele fiind adnotate în româno-chirilică și bulgară.

Această ofertă a fost integrată colecției *Documente turcești*.

A doua ofertă a doamnei Mențel constă din 7 documente scrise în limba greacă, 22 în româno-chirilică și 2 în rusă. Acestea au fost elaborate între anii 1731 și 1859 și sunt: zapise pentru o dugheană de cizmărie, o vie în dealul Coroiului, o livadă, o casă de lângă Mănăstirea Dancul, o altă vie de pe moșia Mănăstirii Socola, magazii aflate pe moșia Mănăstirii Bârnova ș.a.; adevăriri privind datorii de bani și desfacerea unei tovărășii; o scrisoare referitoare la dijma vinului; o mărturie pentru 3 pogoane de vie de zestre în dealul Vișanului; înțelegeri între săteni și jurnalul Judecătoriei ținutului Iași într-un proces.

Documentele grecești au intrat în colecția *Achiziții Noi*, iar celelalte la colecția *Documente moldovenești*.

Ultima ofertă este cea a domnului Gheorghe Mușat, care a îmbogățit fondul *Frontul Renașterii Naționale* cu 8 dosare din 1939, conținând tabele, procese-verbale și fișe referitoare la persoanele recomandate de numitul Front și de camerele de comerț și industrie din ținuturile Dunărea, Marea, Mureș, Nistru, Olt, Prut, Suceava și Timiș, pentru funcțiile de secretari de ținut.

Ca în fiecare an, au venit la Arhive și donatori care au depus documente vechi și contemporane, precum domnul Alexandru Budișteanu – cu 10 documente dintre anii 1637 și 1873, originale și copii, cu filigran, unele purtând sigilii în fum, zapise pentru moșiile Doncești, Scăiani și Ogretin, anaforaua Isprăvnicatului județului Saac într-un proces, hotărânicia moșiei Cerăș-Saac, o chitanță de împrumut cu zălog, un act de danie și un act de vânzare-cumpărare din 1873, în limba turcă, prin care Hădăr aga din Agigea îi vinde unui supus francez din Brăila o casă în Constanța, toate intrând în colecția *Documente muntenești*.

Domnul Marcel-Dumitru Ciucă a donat pentru fondul personal *Dumitru Drăghicescu* două fotografii cu profesorul universitar de filozofie care a dat numele fondului, iar domnul Ioan Dordea, o rolă de microfilm conținând *Dicționarul istoric al numelor de localități din Slovacia*, în limba slovacă, apărut la Bratislava, în 1972, care a fost inclusă în Colecția Microfilme-Cehoslovacia.

Fondul personal *Visarion Puiu* s-a îmbogățit cu trei dosare donate de domnul Dumitru Stavarache, care a xeroxat corespondența înaltului prelat aflată la Biblioteca Română din Freiburg-Germania, scrisori dintre anii 1946 și 1963, de la și către preoți și monahi catolici, patriarhul ortodox al Ierusalimului, Biserica Rusă din străinătate, Biserica Română din Paris, Mircea Eliade, Romulus Boilă, Leon Negruzzi, Constantin Vișoianu, Comitetul Național Român, referitoare la problemele bisericești ale românilor din Occident, la unitatea creștinismului și exilul lui Visarion Puiu, unul dintre conducătorii Bisericii Române din Vest.

În sfârșit, doamna Cornelia Eliescu a venit tocmai din Canada pentru a dona Arhivelor 160 de dosare, rodul muncii minuțioasă a tatălui domniei sale, colonel-magistrat Ioan Diniu. Donația măsoară cam 3 metri liniari, acoperă perioada cuprinsă între anii 1921 și 1983 și conține însemnări, note documentare, precum și lucrările elaborate de Ioan Diniu pe baza acestora.

Colonelul s-a ocupat în special de: istoria justiției militare românești, instituții vechi de justiție militară (*Ot vel spătar, Pravilniceasca condică, Condicta criminalicească, Streaja pământenească*), codul de justiție militară și dreptul penal militar românesc.

Toate acestea pot fi găsite în colecția *Personalități*.

CRISANTA ILIE

Arta domniei la curtea lui Ștefan cel Mare

Cercetările asupra istoriei noastre medievale, constatăm, se află într-o fază de *revirement*, după o „peregrinare” prin cea (acut) contemporană, necesară într-un fel pentru a o scoate cu forțeșul din „incubatorul” metafizicii materialist-dialectice și al ideologismului totalitar, efectuate de o productivă generație de mijloc de istoriografi, ce a regăsit drumul marcat de o mare școală în materie ante- și postbelică și, ceea ce este și mai îmbucurător, această generație se manifestă asupra trecutului tuturor regiunilor noastre istorice.

Luând cunoștință, cu câțiva ani în urmă, de articolul lui Eugen Glück (*Documente cartografice privind teritoriul românesc*, în „Revista de arhivistică”, nr. 1-2/1998, Cluj-Napoca), am perceput acea mare satisfacție intelectuală a autorului, de a fi descoperit ceva parcă nemaisperat în biblioteca berlineză: hărți, manuscrise și tipărite, executate în secolul al XVI-lea, în care figurau și teritoriile noastre maritime și dunărene sud și est-carpatică, cu râurile Olt, Jiu, Prut, Argeș și cu toponimiile recunoscute, Suceava, Iași, Vaslui, Galați, Constanța (Constansa), Mangalia (Pangolai) ș.a.

Cartea *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare* (București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004), semnată de conf.univ.dr. Constantin Burac, are meritul de a compune și recompune hărți despre ținuturile, târgurile, ocoalele, orașele și satele preexistente, născute și postexistente domniei lui Ștefan cel Mare și care, grupate din punct de vedere administrativ, economic și militar, au constituit fundamentul *strategic* al diplomației interne în vremea acestei îndelungate și irepetabile domnii, căreia să nu-i trecem cu vederea, în nici o împrejurare, calitatea sa *împărătească*, abstracție a celei bizantine, cu aspectul ei religios-sentimental, de sorginte elenă, prin care, „cu o fizionomie de tip balcanic (...) poporul român, în istoria sa cultural-spirituală, s-a afirmat pe direcția geografiei care l-a format (...), în atingere cu manifestări și creații materiale de mentalitate specifice Occidentului (...) de a-și schimba destinul, occidentalizându-se, puntea de legătură considerată a fi latinitatea originii” (Mihai Cazacu, *Bizanțul*, Timișoara, Editura Helicon, p. 12).

Autorul lucrării prezentate, escaladând ideatic „petele albe” de pe cartografia așezărilor, ivite din lipsa existenței izvoarelor documentare în totalitatea lor, accentuează, dimpotrivă, funcționalitatea organizării administrativ-teritoriale a geniului ștefanian și, în consecință, a aparatului său instituțional-dregătoreșc, în spațiul medieval carpato-nistean. „Analiza izvoarelor documentare interne – concluzionează autorul – arată pentru vremea domniei lui Ștefan cel Mare un număr de 27 ținuturi (...) cu toate așezările sale (...) mai puțin târgurile, care sunt, în general, reședințele acestor formațiuni teritorial-administrative, cu excepția *Horincei* și a *Tutovei*, pentru care izvoarele istorice nu indică vreo localitate care să fi avut calitatea de centru administrativ al acestora” (p. 9) – și de aici făcând pasul următor: „Începuturile

așezărilor urbane românești est-carpatice își are originea în sate, care au evoluat cu vremea spre târguri sau orașe, sub impulsul dezvoltării demografice, a negoșului, a conturării și dezvoltării drumurilor comerciale” (p. 11), cu trimitere directă la Suceava, Siret, Bârlad, Târgul Trotuș, Vaslui, Covurlui, Putna ș.a.

O asemenea radiografiere documentar-nominalizată a așezărilor medievale, trecute prin atâtea pârjoliri inamice ori de apărare, presupune un travaliu arhivistico-documentar ce nu stă la îndemâna oricui.

Plecând de la rezultatele cercetărilor anterioare – istoricizate și ele – autorul, prin noi cercetări, analize și sinteze, aduce în câmpul istoriografic o lucrare cu tentă enciclopedică în materie, un instrument de lucru ce își așteaptă editarea de mai multă vreme.

MARIN RADU MOCANU

Publicații străine intrate în Biblioteca documentară a Arhivelor Naționale ale României în anul 2003

VOLUME

1. *Bericht über den 22. Österreichischen Historikertag in Klagenfurt. Veranstaltet vom Verband Österreichischer Historiker und Geschichtsvereine in der Zeit vom 4. bis 7. Mai 1999*, Wien, 2002, 240 p.

2. *Biztosító Intézetek Fondjainak Repertórium*a, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2002, 161 p.

3. *Das Institutionserbe der Monarchie das Fortleben der Gemeinsamen Vergangenheit in den Archiven*, Wien, 1998, 103 p.

4. *Dictionnaire biographique et bibliographique alphabétique et méthodique des hommes les plus remarquables dans les lettres, les sciences et les arts chez tous les peuples, a toutes les époques*, Paris, Aug. Boyer et Cie Libraires-Éditeurs, 1875, 1580 p.

5. Fink, Manfred (Hrsg.), *Das Archiv der Republik und seine Bestände*. Teil 1: *Das Archivgut der 1. Republik und aus der Zeit von 1938 bis 1945. Inventare 2*, Wien, 1996, 704 p.

6. Glass, Hildrun, *Minderheit Zwischen zwei Diktaturen. Zur Geschichte der Juden in Rumänien. 1944-1949*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2002, 340 p.
7. Gonnard, René, *Histoire des doctrines économiques*, Paris, Librairie Valois, 1930, 709 p.
8. Haupt, Herbert, *Kunst und Kultur in den Kameralzahlamtsbüchern Keiser Karls VI*, Wien, 1993, 186 p.
9. Knyha polehlykh chleniv OUN i voiakiv UPA L'vivshchyny, Toronto- L'viv, V-vo Litopys UPA, 2002, 1056 p.
10. Lehner, Georg; Lehner, Monika, *Österreich - Ungarn und der „Boxeraufstand“ in China*, Wien, Studien Verlag, 2002, 740 p.
11. Lemkivshchyna, i Peremyshchyna: Politychni zvity, Toronto-L'viv, V-vo Litopys UPA, 2002, 974 p.
12. Na hrani mrii i düsnosti. Spohady pidpilnyka. Na hrani dvokh svitiv, 1945-1955, Toronto-L'viv, V-vo Litopys UPA, 2002, 644 p.
13. Petrisch, Ernst Dieter, *Regesten der Osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv*, Band 1 (1480-1574), Wien, 1991, 305 p.
14. Pokazhchyk do „Litopysu UPA“, Knyha 2: 21-34 tomy novoi serii, 1-3 tomy serii „Biblioteka“, „Povstans'ki mohyly“, 1. Toronto-L'viv, Litopys UPA, 2002, 876 p.
15. Potichnyi, Petro J., *Arkhytektura regystansu: Kryivky i bunkry UPA v radians'kykh dokumentakh*, Toronto-L'viv, V-vo Litopys UPA, 2002, 430 p.
16. Saint-Aulaire, Comte de, *Confession d'un vieux diplomate*, Paris, Flammarion Editeur, 1953, 794 p.
17. Sommer-Mathis, Andrea, *Die Tanzer am Wiener Hofe im Spiegel der Obersthofmeisteramtsakten und Hofparteienprotokolle bis 1740*, Wien, 1992, 92 p.
18. Sulzberger, Cyrus, *Les derniers des géants. Mémoires*, Paris, Éditions Albin Michel, 1972, 568 p.
19. Tri, selection, conservation. *Quel patrimoine pour l'avenir*, Paris, Centre des Monuments Nationaux, Monum, Éditions du Patrimoine, 2001, 237 p.

20. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha, Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2002, 118 p.

PERIODICE

1. „Annual Report of the Kokuritsu”, Tokyo, nr. 28/1998.
2. „Annual Report of the National Archives of Japan”, Tokyo, nr. 29/1999.
3. „Archeion”, Warszawa, CII/2000, CIII/2001.
4. „Archivni Časopis”, Praha, nr. 1, 2, 3/2002.
5. „Archivum”, München, vol. XLV/2000.
6. „Arhiven Pregled”, Sofia, nr. 1-2; 3-4/2002.
7. „Arkistolaitos”, Helsinki, 2001.
8. „Arxius”, Barcelona, nr. 33, 34, 35, 36/2002.
9. „Atlanti”, Maribor, nr. 1, 2/2002.
10. „Balkan Südosteuropäischer Dialog”, Wien, nr. 5/2002.
11. „Belleoten”, Ankara, nr. 243, 244, 245/2002.
12. „Boletín de Información Bibliográfica”, Madrid, nr. 1-2, 3-4/2002.
13. „Bollettino del C.I.R.V.I.”, Torino, nr. 42/2001.
14. „Der Archivar”, Düsseldorf, nr. 2, 3, 4/2002, 1/2003.
15. „For a change”, Londra, nr. 3, 4, 5/2002, 6/2003.
16. „Historical Abstracts”, Santa-Barbara, nr. 6/2001.
17. „Izvestia na Drjavnite Arhivi”, Sofia, nr. 80, 81, 82.
18. „Journal Asiatique”, Paris, nr. 2/2001.
19. „Kitanomaru”, Tokyo, nr. 31, 32/1999, 33/2000.
20. „Korea and World Affairs”, Seoul, nr. 1, 2, 3, 4/2002.
21. „L’Erma di Bretschneider...”, Roma, nr. 65, 66, 67/2002.
22. „Levéltári Közlemények”, Budapest, nr. 1-2/2002.

23. „Levéltári Szemle”, Budapest, nr. 1, 2, 3/2002.
24. „Magyarország Levéltárainak”, Budapest, 2002.
25. „Mitteilungen aus dem Bundesarchiv”, Koblenz, nr. 2, 3/2002.
26. „Nachrichten aus den Staatlichen Archiven Bayerns”, München, nr. 46/2002.
27. „Newsletter”, Istanbul, nr. 58, 59/2002.
28. „Otecestvennie Arhivi”, Moscova, nr. 3, 4, 5, 6/2002, 1/2003.
29. „Prologue”, Washington, nr. 4/2001, 1, 2/2002.
30. „Sborník Archivních Prací”, Praha, nr. 1, 2/2002.
31. „Scriinium”, Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivarinnen und Archivare. Sonderband 1. Einführung in das Archivwesen für den Gehobenen Dienst in Archiven aus der Praxis für die Praxis verfasst von Österreichischen Archivarinnen und Archivaren, Wien, Verband Österreichischer Archivarinnen und Archivare, 2002, 143 p.
32. „Slovenská Archivistika”, Bratislava, nr. 1, 2/2002.
33. „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, München, nr. 2, 3, 4/2002.
34. „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, Köln, nr. 2/2001, 1/2002.

CAMELIA COJOCARU

Informăm cititorii că pot procura orice număr al „Revistei Arhivelor“ de la sediul Arhivelor Naționale ale României, Bd. Regina Elisabeta, nr. 49, sector 5, București, telefon: 315.24.46, precum și de la direcțiile județene ale Arhivelor Naționale.

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Tiparul executat la **S.C. LUMINA TIPO s.r.l.**
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
tel./fax 211.32.60; tel. 212.29.27
E-mail: **office@luminatipo.com**
www.luminatipo.com

Profesorul A. Sacerdoțeanu în mijlocul colaboratorilor de la Arhivele Statului

CENTENAR AURELIAN SACERDOȚEANU

1904 – 2004

Aurelian Sacerdoțeanu

ISSN 1453 - 1755